॥ ॐ अर्हम् ॥

જવાહિર - જ્યોતિ

શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય

પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજના

સામાજિક જાહેર વ્યાખ્યાન

[રાજકોટ ચાતુર્માસ]

પ્રકાશક

શ્રી મહાવીર જૈન જ્ઞાનોદય સોસાયટી

રા જ કો ટ

કીંમત ૭ આના

પ્રકાશક :
શ્રી મહાવીર જૈન જ્ઞાનોદય સોસાયટી.
રાજકોટ

પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૧૧૦૦
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૩ વીર સંવત્ ૨૪૬૩

: મુદ્રક :
શાહ બ્રધર્સ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
લલ્લુભાઇ બિલ્ડીંગ
રાજકોટ.

પ્રસ્તાવના

ગૂજરાત-કાઠિયાવાડની ભૂમિએ હિંદમા જૈનધર્મને ટકાવી રાખવા માટે ઘણો ફાળો આપેલ છે અને આજે આ પુણ્યભૂમિમા જૈનજનતાની લગભગ અડધી સખ્યા સુખરૂપે અને શાન્ત સ્વરૂપે વસવાટ કરી, વેપાર ઉદ્યોગો વડે સમાજમા માનનીય અને ઉચુ સ્થાન ભોગવી રહેલ છે

આ પુણ્યભૂમિના સદ્ભાગ્યે સ્થા જૈનસમુદાયના પરમ ગૌરવસમા ધર્મનાયક શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી જવાહિર લાલજી મહારાજશ્રી જેવા એક વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ સમર્થ પુરુષનુ આ ભૂમિમા આગમન થતા સવત્ ૧૯૯૨નુ ચાતુર્માસ રાજકોટ થયુ

આ ચાતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્યશ્રીએ જૈનધર્મની વ્યાપકતા, સસ્કારિતા અને ઉદારતાને વ્યક્ત કરતા જૈનતત્ત્વવિષયક જે અમૃતભાષિ અને ક્ષીર સાગરના મોજા જેવા ઉજ્જવળ અને ઓજસ્વી વ્યાખ્યાનો ફરમાવેલ તેની પ્રસાદીરૂપે તેમાના કેટલાક સામાજિક વ્યાખ્યાનોનો આ શુભ સગ્રહ, જનસમાજ સમક્ષ આ પુસ્તકદ્વારા મૂકવાનુ યોગ્ય ધાર્યુ છે

આ પુસ્તકમા સગ્રહિત વ્યાખ્યાનો પૈકીના શરૂઆતના પાચ વ્યાખ્યાનો રાજકોટ સીવીલ સ્ટેશનમા અપાએલા જાહેર વ્યાખ્યાનો છે અને તેમાનુ પહેલુ વ્યાખ્યાન પ્રભુ-ભક્તિ-પ્રાર્થના ઉપરનુ છે પ્રાર્થનાનુ જીવનવિકાસમા કેટલુ

ખધું મહત્ત્વનું સ્થાન છે તે તો પ્રાર્થનાનું જેમને વ્યસન જ પડયુ હોય તેજ માત્ર કહી શકે. જીવનને સાર્થક અને પ્રભુમય બનાવવામાં પ્રભુ પ્રાર્થના એક અમોઘ સાધન છે; અને તેથી પૂજ્યશ્રી વ્યાખ્યાનના આરંભમાં હમેશાં પ્રાર્થના ઉપર હૃદયસ્પર્શી મૌલિક વિચારોદ્વારા સચોટ ઉપદેશ આપી પ્રભુભક્તિ તરફ જનતાને દોરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે, અને એ રીતે પ્રાર્થનાનુ મહત્ત્વ સમજાવે છે. પૂજ્યશ્રીના આ વિચારોનું મનન કરી જીવનસાફલ્ય કરવા માટે અમે સૌ કોઈને સાગ્રહ અનુરોધ કરીએ છીએ.

બીજાં ચાર વ્યાખ્યાનોમાં ‘ જનસેવા ’ ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. અત્યારે જનસેવા કેવી ઉપરછલી બની ગઈ છે! વાસ્તવિક જનસેવા કેવી હોય! અને સેવા પાછળ આત્મસમર્પણની ભાવના અને ધગશ કેટલી હોવી જોઇએ વગેરે વાતોને ગંગાના પ્રવાહ જેવી પોતાની શીતળ અને સ્વચ્છ વાણીથી તેમજ સમર્થ વાક્પટુતાથી સત્ય સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષ કરી બતાવી, જનસેવાનો સાચો આદર્શ કેવો હોવો જોઇએ તે માટે જનસેવક ‘મઘા’નુ પ્રાચીન દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યુ છે.

‘માનવધર્મ,’ ‘બ્રહ્મચર્ય’ અને ‘સંતતિનિયમન’ નામના વ્યાખ્યાનોમાં આજના સમાજના અને વર્તમાન સમયના એ સળગતા પ્રશ્નોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એ વ્યાખ્યાનોમાં મહાત્મા ગાંધીજીએ ‘ બ્રહ્મચર્ય ’ અને ‘ સંતતિનિયમન ’ વિષે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે વિચારોનો સુંદર સુમેળ થએલો જોઇ શકાશે.

અને અંતમા જૈનદૃષ્ટિએ ખાદીવિષયક વ્યાખ્યાનોનો સાર આપવામા આવેલ છે ખાદી, સયમ, સાદગી, સેવા વગેરેને જીવનમા ઉતારવા માટે કેટલી બધી સાધનભૂત છે તે વિષે જૈનદૃષ્ટિએ વિચાર કરી, જૈનોએ ખાદીને શા માટે અવશ્ય અપનાવવી જોઇએ એ સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યુ છે

આ રીતે આ પુસ્તકમા જે વ્યાખ્યાનો સગ્રહવામા આવ્યા છે તે ઉપરથી પૂજ્યશ્રીની સમર્થ વ્યાખ્યાનશૈલી અને પ્રતિપાદનશૈલી કેટલી સુગાનુસારી અને સચોટ અસર કરનારી છે તેનો ખ્યાલ આવી શકશે

આ વ્યાખ્યાનો રતલામ શ્રાવક હિતેચ્છુ મડળદ્વારા પ શકરપ્રસાદજી દીક્ષિતે પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાનની લીધેલ હિંદી નોધ રૂપે ઝીલેલા તેનો ગુજરાતી અનુવાદ શ્રી શાન્તિલાલ વનમાળી શેઠ (ન્યાયતીર્થ) દ્વારા કરાવવામા આવેલ છે એ અનુવાદદ્વારા ભાઇ શાન્તિલાલે પૂજ્યશ્રીના મૂળ ભાવોને જાળવી રાખવા બનતુ કરેલ છે તેવી નોધ લેતા બહુ આનદ થાય છે તેમ છતા કોઇ જગ્યાએ દૃષ્ટિદોષથી ભૂલ રહેલી માલુમ પડે તો તે માટે પ્રકાશક ક્ષમાર્થી છે

રાજકોટ
અષાઢ શુદી ૭
૧૯૯૩

ચુનીલાલ નાગજી વોરા
વ્યવસ્થાપક

વિષયાનુક્રમ

રાજકોટ સદરમાં અપાયેલાં જાહેર વ્યાખ્યાનો

રાજકોટ શહેરમાં અપાયેલાં જાહેર વ્યાખ્યાનો

ખાદી વિષયક વ્યાખ્યાનો

॥ असिआउसाय नमः ॥

જવાહિર-જ્યોતિ

[રાજકોટ ચાતુર્માસ
સંવત્ ૧૯૯૨]

નોંધ

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ અર્થે રાજકોટનિવાસી
શ્રીયુત્ ગોપાલજી ભીમજી પારેખે
રૂા. ૧૦૧) ની આર્થિક-સહાયતા આપી છે.

શુદ્ધિપત્ર

પાનુ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭	૧૯	महद्दिय	महड्डिय
૮૭	૧૩	तततो	ततो
૧૦૩	૨૨	तस्याया	तस्य अय
૧૨૦	૮	आतमज्ञान	आत्मज्ञान
૧૨૧	૨૪	ताद्भद्र	तायद्भद्र
૧૨૩	૧૨	आपदामा पतनेतानाम	आपदामापत तीनाम्
૧૨૩	૧૮	स्थभे भवति	स्थभीभयति
૧૨૬	૨૧	द्वारान्	द्वारान
૧૨૭	૧૬	परार्थ	परार्थ
૧૩૩	૧૬	सम्तत्त	सम्मत्त
૧૪૬	૫	द्रयाप	दुयाप
૧૫૨	૧૧	जुध्धति	जुद्दति

વ્યાખ્યાન પહેલું*

પ્રાર્થના

'વિશ્વસેન નૃપ અચલા પટરાનીજી, તસુ સુત કુલ સિણગાર હો સુભાગી ।
જન્મતા શાંતિ કરી નિજ દેશમેં, મૃગી[1] માર[2] નિવાર હો સુભાગી
શ્રી શાન્તિ જિનેશ્વર સાહબ સોલમા ॥

શ્રી **શાન્તિનાથ** ભગવાનની આ પ્રાર્થના છે પરમાત્માની પ્રાર્થના વિષે જે કાંઈ હુ બોલી શકુ છુ, તે ઘણીવાર બોલુ છુ અને યથાક્રમે હૃદયના ભાવ પણ પ્રગટ કરુ છુ પછી ભલે આ કોઇને અનુકૂળ આવે કે ન આવે, અથવા આ વિષયને પુનરુક્તિ જ માને પણ આ પ્રાર્થના વિષય જ મને બહુ પ્રિય છે એટલા માટે પ્રાર્થના વિષે થોડુક કહ્યા કરુ છુ

ભગવાન શાન્તિનાથની જે પ્રાર્થના કરવામા આવી છે તેમા ભક્ત કહે છે કે —' હે ! પ્રભો ! ઉપાધિઓને લીધે આ આત્મા અશાન્તિ અનુભવી રહ્યો છે એ અશાન્તિને દૂર કરવા માટે મે અનેકાનેક પ્રયત્નો કર્યા અને અનેકની શરણે પણ ગયો તોપણ

* રાજકોટ સીવીલ સ્ટેશનમાં જ્યુબિલિ દરબાર હૉલમા તા ૧-૧૨-૧૯૩૬ ના રોજ પૂજ્યશ્રીએ ફરમાવેલ વ્યાખ્યાન ૧-વાઇનો રોગ ૨-મરકી

જ્યારે શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થઈ ત્યારે મને એવો વિચાર આવ્યો કે, મારા પ્રયત્નમાં અવશ્ય કોઈ પ્રકારની ખામી હોવી જોઇએ કે જેથી મને શાન્તિ મળતી નથી. મારા પ્રયત્નમા શું ખામી હશે? એ વિષે વિશેષ વિચાર કરવાથી મારી સમજમાં એ આવ્યું કે, "હે! પ્રભો! મેં તમારી પ્રાર્થના કરી નથી અને એટલા જ માટે મારો આત્મા અશાન્તિ અનુભવી રહ્યો છે. હવે એ અશાન્તિને દૂર કરવા માટે હે! પ્રભો! હું તારી પ્રાર્થના કરું છું અને તારા શરણે આવ્યો છું. તું મને શાન્તિ આપ."

પરમાત્મા પાસેથી શાન્તિ મેળવવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે પણ પરમાત્મા પાસે કેવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી જોઇએ એ વિષે પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે; કારણ કે સંસારમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના લોકો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શાન્તિ ચાહે છે. જેમની પાસે ધન નથી તે ધનની પ્રાપ્તિમાં, જેમને પુત્ર નથી તે પુત્રની પ્રાપ્તિમાં અને જેમનો કોર્ટમાં કેસ ચાલતો હોય છે તે કેસ જીતવામા શાન્તિ માને છે. બે રાષ્ટ્રો પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે તે પણ પરરાષ્ટ્રની હાર થાય અને પોતાની જીત થાય એમાં પોતાની શાન્તિ માને છે. આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન કાર્યની સફલતામાં શાન્તિ માને છે પણ વાસ્તવિક શાન્તિ શામાં છે એ વિષે અત્રે વિચાર કરવો જોઇએ.

પરમાત્મા પાસે ધન, પુત્ર આદિની પ્રાપ્તિમાં શાન્તિ માની, એવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી એનો અર્થ એ થયો કે, પોતપોતાની ભાવનાની પૂર્તિ માટે ભાવનાની સાથે ભગવાનને પણ ગુંથી લેવા એ છે. આ સાચી શાન્તિ નથી. અને આ પ્રકારની શાન્તિ પરમાત્મા પાસેથી મળી પણ ન શકે.

બે ભાઇઓ પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે માતા કોની જીત અને કોની હાર ચાહે? તે તો એજ ઇચ્છે કે, બન્ને ભાઇઓ પરસ્પર

લડવાનું બધ કરી દે એમા જ મારી શાન્તિ છે અને આ પ્રકારની શાન્તિ જ હુ આપી શકુ છુ આ જ પ્રમાણે પરમાત્મા પણ બધાના છે એટના માટે પરમાત્મા પાસે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ કે, "હે ! પ્રભો ! સસારમા રહેના બધા પ્રાણીઓ તારા પુત્રો છે એટલા માટે હુ બધા પ્રાણીઓ પ્રતિ પ્રેમભાવ રાખુ, વેરભાવ ન રાખુ આ પ્રકારની શાન્તિ હુ ચાહુ છુ ' જે લોકો આ પ્રકારની શાન્તિ મેળવવા માટે પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરે છે તેઓ પરમાત્માને ઓળખી શકયા છે બાકી પ્રાર્થનાના નામે, ધર્મના નામે સસારમા ઢોગ પણ ચાલે છે

આજના કેટલાક યુવક કહે છે કે, "સસારમા ધર્મ અને ઇશ્વરની જરૂર નથી કારણ કે ધર્મ અને ઇશ્વરને માનવાથી જ સમાજને ઘણી હાનિ થઈ છે' જે લોકો આવુ માનતા નથી તેઓ આવી માન્યતાવાળા યુવાનને ભ્રષ્ટ થએના માને છે પણ આ વિષે વિશેષ વિચાર કરવાથી જણાય છે કે, ધર્મ અને ઇશ્વરનો બહિષ્કાર કરનારા યુવાનોનો જ અપરાધ નથી પણ જે લોકો પોતાને ધર્મના પાળનારા અને રક્ષક માને છે પણ ધર્મનું બરાબર રીતે પાલન કરતા નથી એ લોકોનો પણ અપરાધ છે જો લોકો ધર્મનું બરાબર પાલન કરે તો યુવકો ધર્મ અને ઇશ્વર વિરુદ્ધ કશુ કહી શકે નહિ, કારણ કે જે લોકો સમદષ્ટિ છે અને ધર્મ અને ઇશ્વરના સાચા ભક્ત છે તે લોકોનો ઉપદેશ તો દૂર રહ્યો પણ તેમની આખોની અમીભરી દષ્ટિ જ બીજા ઉપર પ્રભાવ પાડ્યા વગર રહેતી નથી

વાદવિવાદ દ્વારા એકને જીતવો અને એકો પ્રેમભાવ દ્વારા જીતવો એ બને ભિન્ન વસ્તુ છે વર્તમાન સમયમા જો કે પ્રેમભાવ દ્વારા બીજાને જીતવાથી દૈવી ભાવના ઓછી જોવામા આવે છે પણ તેમ છતા એ દૈવી ભાવના વધતા ઓછા પ્રમાણમા પ્રગટ કે

અપ્રગટ રૂપે સંસારમાં અવશ્ય પ્રવર્ત્તતી હોય છે. કેમકે આ વિશાળ હૉલનાં બધાં બારીબારણાં બંધ કરી દેવામાં આવે તો હવાનો પ્રવેશ થઈ ન શકે અને બધાનો શ્વાસ પણ રૂંધાવા લાગે પણ બારીબારણાં બંધ હોવા છતાં શ્વાસ રૂંધાય નહિ તો એમ કહેવું જોઇએ કે, પ્રગટ કે અપ્રગટ રૂપે આ હૉલમાં કોઈ ઠેકાણેથી અવશ્ય હવા આવે છે. આ જ પ્રમાણે અત્યારે ભલે પ્રગટરૂપે દૈવી ભાવના જોવામાં આવતી ન હોય તોપણ અપ્રગટરૂપે એ દૈવીભાવના સંસારમાં અવશ્ય પ્રવર્તે જ છે. જો સંસારમા દૈવીભાવના પ્રવર્ત્તતી ન હોય તો જેમ હવા વિના શ્વાસ રૂંધાવા લાગે તેમ દૈવીભાવના વિના સંસારમાં મહા અશાન્તિ ફેલાઇ જાય. સંસારમાં અત્યારે એવી ઘોર અશાન્તિ પ્રવર્ત્તતી નથી એટલા માટે દૈવીભાવના અવશ્ય પ્રવર્તે છે એમ માનવું જોઇએ. દૈવી ભાવનાનો વિકાસ કરો અને એ માટે પરમાત્માનું શરણ લો.

આ જુબિલિ હૉલમાં હવાની આવ-જા માટે અનેક બારીબારણાં છે, છતાં વધારે હવા માટે પહેલેથી ગોઠવવામાં આવેલાં પંખાનો હેતુ એ હોવો જોઇએ કે, જેમને બારીબારણાંમાંથી આવતી હવા ઓછી જણાય છે તે લોકો પંખાની હવા પણ લઇ શકે? છે આ જ પ્રમાણે જો તમારામા દૈવી- ભાવના રૂપી હવા ઓછી છે તો તમારે ભગવાન શાન્તિનાથની પ્રાર્થનારૂપી હવાનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો જોઇએ કે જેથી તમારામાં દૈવીભાવના વિશેષ વધવા પામે.

પ્રાર્થનાનુ આટલું મહત્વ સમજમાં આવી જાય તો વધારે કહેવાનું કાંઈ બાકી રહેતું નથી. પણ ધન, પુત્ર આદિ સાંસારિક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે કરવામાં આવતી પ્રાર્થના સાચી શાન્તિ આપી શકતી નથી, એટલા માટે હું એટલું જ કહું છું કે, સંસારના કોઇપણ કામમાં શાન્તિ માની એ શાન્તિ મેળવવા માટે જ પરમાત્માની

પ્રાર્થના કરવાનુ છોડો અને એવી સાચી શાન્તિ મેળવવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો કે જેથી હૃદયની બધી ઉપાધિઓ દૂર થાય અને આત્માને સાચી શાન્તિ અને સાચો આનદ મળે જ્યારે સાચી શાન્તિની પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે તેનુ ભાન તમને સ્વત થશે જે પ્રમાણે થર્મામીટર દ્વારા પોતાનો તાવ માપી શકાય છે તેમ પોતાની અદર રહેલી શાન્તિને માપી શકાય છે જ્યારે સાચી શાન્તિનો અનુભવ તમને થશે ત્યારે સસારની કોઇપણ ઉપાધિ તમને ગમશે નહિ તેમ તમારુ હૃદય પણ સસારની કોઇપણ ઉપાધિ તરફ ખેચાશે નહિ એટલા માટે ઉપાધિ રહિત બનાવવા માટે સર્વ પ્રથમ તમારામા કયા પ્રકારની અશાન્તિ છે તેનુ મૂળ શોધો અને પછી પૂર્ણ પરમાત્માની પ્રાર્થના દ્વારા એ અશાન્તિને જડમૂળથી નાબૂદ કરી પૂર્ણ શાન્તિ મેળવવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરો અને જ્યાસુધી પૂર્ણ શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થાય અને તમે પોતે પણ પૂર્ણ શાન્ત ન બનો ત્યાસુધી પરમાત્માની પ્રાર્થના દ્વારા પૂર્ણ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખો ઉપનિષદ્‌નો મત્ર છે કે —

पूर्णात् पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ।

અર્થાત્–પૂર્ણ પુરુષની પ્રાર્થના કરી પૂર્ણ બનો અને જ્યાસુધી પૂર્ણ ન બનો ત્યાસુધી પૂર્ણ પુરુષની પ્રાર્થનાનુ સાધન છોડો નહિ

પરમાત્માની પ્રાર્થના, ચિત્તશુદ્ધિનુ એક સાધન છે પ્રાર્થનાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે આજે તમારુ ચિત્ત અને તમારો આત્મા કેવો છે તે બરાબર તપાસો કોઇ ચન્દનની લાકડી જ્યારે પાણીમા પડી ભીની થઇ જાય છે અને ભીની હોવાથી અશુચિ આદિ દુર્ગન્ધવાળા પદાર્થોની સાથે ચોટી જાય છે ત્યારે સુગધ દેનારી ચદનની લાકડી પણ દુર્ગન્ધ છોડે છે વાસ્તવમા આ દુર્ગધ ચન્દનની નથી પણ

ખરાબ પદાર્થોની સંગતિથી દુર્ગન્ધયુક્ત બની જવાથી દુર્ગન્ધ છોડે છે. જ્યારે કોઇ વિવેકી પુરુષ ચંદનની લાકડીની આવી અવસ્થા જુએ છે ત્યારે તે એમ જ કહે છે કે " આ દુર્ગન્ધ ચંદનની નથી પણ ખરાબ પદાર્થોની છે. ચંદનમાં તો સુગન્ધ જ હોય છે ". જો ચંદનની લાકડીને ઘસવામાં આવે અને તેની ઉપર લાગેલી ખરાબ પદાર્થને દૂર કરવામા આવે તો આ જ ચંદનની લાકડી સુગન્ધ આપે. આ સુગન્ધ કાંઇ બહારથી આવી નથી; પણ તે તો તેમાં જ હતી પણ જ્યાંસુધી બહારની ચોંટેલી ખરાબ ચીજને દૂર કરી એ ચંદનની લાકડીને ઘસવામાં ન આવે ત્યાંસુધી તેમાથી સુગન્ધ પ્રગટતી નથી. જ્યારે ચંદનને ઘસવામા આવે છે ત્યારે તેમાંથી સુગન્ધ જ પ્રગટે છે.

જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, આ આત્મા પણ ચંદનની સમાન સુગન્ધી છે; પણ દુઃસંગને લીધે એમાં અશાન્તિરૂપ દુર્ગન્ધ પેદા થવા પામી છે. તે દુઃસગ શું છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાં જૈન સિદ્ધાન્ત કહે છે કે, દુસગ કર્મજનિત પાપ છે. વેદાન્તીઓ એને 'માયા' કહે છે અને સાખ્ય લોકો એને 'પ્રકૃતિ' કહે છે. આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન દાર્શનિકોએ દુસંગ વિષે ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કરી છે પણ એ બધાનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે, આત્મા પોતે તો સુગન્ધમય જ છે પણ સંગને લીધે તેમાંથી દુર્ગન્ધ આવે છે; અર્થાત્ આત્મામાં તો શાન્તિ જ છે પણ કર્મસયોગને લીધે શાન્ત આત્મા પણ અશાન્ત બની ગયો છે અને દુઃખ અનુભવી રહ્યો છે. કર્મસંયોગને લીધે જ આત્માને અશાન્તિ ભોગવવી પડે છે.

કોઇ કહે કે, દેવોની વાત એક બાજુ મૂકીએ તોપણ મનુષ્યોમા પણ એવા કેટલાક મોટા મોટા માણસો છે કે જેઓ અહીં શાન્તિ

અનુભવી રહ્યા છે જેમકે આ હૉલમા જે ગજાઓના ફોટા લટકાવેલા છે તે ગજાઓ ભલે અત્રે આજે આ પોશાક કે રીતભાતમા રહેતા ન હોય તોપણ તેઓ સુખી જ હોય છે શુ આ પ્રકારના સુખી આત્માઓને પણ દુર્ગન્ધવાળા કહી શકાય? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ચન્દન ઉપર જ્યારે દુર્ગન્ધવાળી ચીજો ચોટેલી હોય ત્યારે દુર્ગન્ધ આપે છે જ્યારે સુગન્ધી ચીજો ચોટેલી હોય ત્યારે સુગન્ધ આપે છે ઉપર ચોટેલા પદાર્થને લીધે ભલે તે સુગન્ધ આપે કે દુર્ગન્ધ પણ તે દુર્ગન્ધ કે સુગન્ધ પ્રકૃત નથી પણ વિકૃત જ છે આ જ પ્રમાણે આત્મા ઉપરથી ભલે પાપપુણ્યના ફલસ્વરૂપ સુખી દેખાતો હોય પણ એ પાપ કે પુણ્ય બન્ને વિકૃતિ જ છે, પ્રકૃત નથી સગ માત્ર ત્યાજ્ય છે પછી ભલે તે સત્સગ હોય કે દુસગ હોય! જ્યારે દુસગ કે પાપ છોડી જ શકાતા ન હોય ત્યારે જ સત્સગ કે પુણ્ય આદરણીય બને છે સગ માત્ર તજવા યોગ્ય છે, એટલા માટે પાપ-પુણ્ય એ બન્ને વિકૃતિઓને દૂર કરવી જોઇએ વિકૃતિ દૂર થાય તો જ આત્મા અશાન્તિથી છુટકારો મેળવી શકે, નહિ તો તે ભિખારી જ બન્યો રહેશે આ આત્મા સુખી તો ત્યારે જ થઇ શકે કે, જ્યારે વાસ્તવિક અવસ્થામા આવે આ વાત એક ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવુ છુ —

એક કરોડપતિ શેઠને એક પુત્ર હતો શેઠે મરતા પહેલા પુત્રને એવી શિક્ષા આપી કે, "હે! પુત્ર! તુ મુનીમ જેવા સારા માણસોની સગતિ કરજે અને એમનુ કહ્યુ માનજે ખરાબ લોકોની સગતિમા પડીશ નહિ.' આ પ્રકારની શિક્ષા આપી શેઠ મૃત્યુ પામ્યો પુત્ર યુવાન હતો એટલે યુવાનીના નશામા શેઠની શિક્ષા ભૂલી ગયો મનુષ્યો યુવાનીના નશામા પડી જઈ મોજમઝા માણે છે અને હિતૈષીઓએ આપેલી હિતશિક્ષા પણ ભૂલી જાય છે આ

નિયમાનુસાર તે પુત્ર પણ પિતાની હિતશિક્ષા ભૂલી ગયો. અને સત્સંગતિ છોડી ખરાબ સંગતિમાં પડી ગયો. હવે એને મુનિમ જેવા હિતૈષીઓની પણ સંગતિ ખટકવા લાગી. એટલું જ નહિ પણ, જ્યારે મુનિમ વગેરે કોઇ ખરાબ સંગતિ છોડી દેવાની હિતસલાહ આપતું ત્યારે તે એમ વિચારતો કે, 'આ બધા લોકો મારી મોજમઝામાં બાધા ઊભી કરવા ચાહે છે.' જ્યારે મનુષ્ય વિષયની લાલસામાં પડી, પિતાની હિતશિક્ષાની અવહેલના કરે છે ત્યારે મુનીમ આદિની હિતસલાહની તેને શી પરવા હોય? વિષયી પુરુષને તો જે વિષયભોગની વાત કહે તે જ પ્રિય લાગે છે અને જે તેનો વિરોધ કરે છે તે અપ્રિય લાગે છે. શેઠના પુત્રની આવી અવદશા જોઈ, સ્વામીભક્ત મુનીમ વગેરે તેની નોકરી છોડી ચાલ્યા ગયા.

શેઠનો પુત્ર વિષયવાસનામાં પડી જઈ ધનને ઉડાડવા લાગ્યો. થોડા દિવસોમાં તો તેનું બધું ધન ઉડી ગયું અને પરિણામે મકાનો વગેરે સ્થાવર મિલ્કત પણ ગિરવે મૂકવા પડયાં. શેઠના પુત્રની દશા ભિખારી જેવી થઈ ગઈ ત્યારે તેના મોજશોખના સાથીઓ પણ તેને છોડીને ચાલ્યા ગયા. જ્યારે શેઠના પુત્રને ખાવાના પણ સાંસાં પડવા લાગ્યાં ત્યારે તેને ભિક્ષા માંગીને ખાવાનું માથે આવી પડયું. બીજાનુ કરજ ચુકાવવામા મોડું કરીએ તો ચાલી શકે પણ પેટનુ કરજ તો ચુકવવું જ પડે છે. હવે ભિક્ષા માગીને પેટ ભરવા સિવાય બીજો રસ્તો ન હતો. શેઠનો પુત્ર ભિખારી બની ગામમાં ભટકવા લાગ્યો. કોઈવાર તેને પકવાન જેવું સારું ખાવાનુ મળતું તો કોઈવાર રોટલીનો ટૂકડો પણ મળતો નહિ. જ્યારે સારું ખાવાનું મળતું ત્યારે તે પ્રસન્ન થતો અને જ્યારે લૂખોસૂકો રોટલાનો ટૂકડો મળતો ત્યારે તે દુઃખી થતો. આ પ્રમાણે શેઠના પુત્રના દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. એક દિવસ તે ભિખ માંગતો માગતો મુનીમને

ઘેર આવી ચડયો તે મુનીમને તો ઓળખી ન શકયો પણ મુનીમ પોતાના શેઠના પુત્રને પારખી ગયા કે, 'આ મારા શેઠના પુત્ર છે અને મારા માલિક છે'

મુનીમે શેઠના પુત્રને ઉપર બોલાવ્યો. પહેલાં તો તે મુનીમની પાસે જતા ગભરાયો પણ જ્યારે મુનીમે તેને આશ્વાસન આપ્યું ત્યારે તે તેની પાસે ગયો મુનીમે તેને પૂછ્યું કે, તું મને જાણે છે? શેઠના પુત્રે કહ્યું કે, 'તમે તો મોટા માણસ છો એટલે તમને કોણ ન જાણે'? મુનીમે કહ્યું કે 'એ કહેવું વ્યર્થ છે તું તો મને ભૂલી ગયો છે પણ હું તને ભૂલ્યો નથી હું તારો મુનીમ છું મેં તને ખરાબ માણસોની સંગતિથી દૂર રહેવા ખૂબ કહ્યું પણ તેં મારું કહેવું માન્યું નહિ એટલે હું તારા ઘરને છોડી ચાલ્યો આવ્યો છું તો પણ પૂર્વ સમ્બન્ધને કારણે તું મારો છે અને હું તારો છું'

શેઠના પુત્રે મુનીમને ઓળખ્યો તે મુનીમની પાસે પોતાના દુષ્કૃત્ય માટે રોવા લાગ્યો લોકો કષ્ટસંકટ શા માટે પડતા હશે? એમ કહી નિશ્વાસ નાખે છે પણ કષ્ટ-સંકટોનું પડવું પણ ઘણીવાર લાભકર્તા નીવડે છે જ્યારે શેઠનો પુત્ર જવાનીના નશામાં મસ્ત હતો ત્યારે તેણે મુનીમની વાત માની નહીં, પણ જ્યારે તેને માથે સંકટો પડ્યા ત્યારે તે મુનીમની વાત સાંભળવા તત્પર થયો આ પ્રમાણે સંકટો પણ કોઇને કોઇ સુધારને નિમિત્તે માથે આવી પડે છે

શેઠનો પુત્ર, રુદન કરતો મુનીમને કહેવા લાગ્યો કે, 'મેં આપનું કહેવું માન્યું નહિ એટલે મારી આવી અવદશા થઇ છે મેં મારી પાસે જે કાંઇ હતું તે બધું ગુમાવી નાખ્યું છે અને અત્યારે ભિખારીની અવસ્થામાં ભીખ માટે ઘેર ઘેર ભટકું છું

મુનીમે તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે, ' તું ગભરાઇશ નહિ. તારી બહારની બધી વસ્તુઓ ચાલી ગઇ છે પણ હજી તારા ઘરમાં દબાએલું શું બાકી છે તે તું જાણતો નથી, એ હું જાણું છું; પણ તુ મારા કહેવા પ્રમાણે તો ચાલીશને ?'

શેઠના પુત્રે જવાબ આપ્યો કે, ' આટલી ખરાબ સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી પણ જો આપની હિત સલાહ ન માનું તો મારા જેવો બીજો કોણ હતભાગી હોય ? હું આપના કહેવા પ્રમાણે અવશ્ય ચાલીશ અને આપ જે કહેશો તે પ્રમાણે વર્તીશ.'

મુનીમે કહ્યું કે, ' જો તું મારા કહેવા પ્રમાણે ચાલીશ તો તો આજે પણ શ્રીમન્ત જ છે ' મુનીમે શેઠના પુત્રને સ્નાનાદિ કરાવી નવાં કપડાં પહેરાવ્યાં અને પોતાના ઘરે તેને રાખ્યો. થોડાંક દિવસ સાથે રહેવાથી જ્યારે મુનીમને પાકો વિશ્વાસ થઇ ગયો કે, શેઠનો પુત્ર હવે મારૂં કહેવું માનશે અને ખરાબ માણસોની સંગતિ નહિ કરે ત્યારે તેણે પોતાની પુંજીથી તેનુ ઘર ગીરવીમાંથી છોડાવ્યું અને તે ઘરમાં દટાએલાં રત્નો કાઢી શેઠના પુત્રને સોંપ્યા અને તેને તેના પિતાની પૂર્વ સ્થિતિએ પહોચાડયો. આ પ્રમાણે મુનીમે શેઠના પુત્રને સુધારના માર્ગે ચડાવ્યો તો તે મુનીમનો ઉપકાર માનશે કે નહિ ?

આ તો દૃષ્ટાન્ત છે. આ દૃષ્ટાન્તની પાછળ રહેલો હેતુ તપાસો અને એ દૃષ્ટાન્તને તમારા જીવનમાં ઉતારો.

આપણે બધા ભગવાનના પુત્રો છીએ. ભગવાન શાન્તિનાથ કોના છે? બધા પોતપોતાના કહેશે. પણ શાન્તિનાથ ભગવાન જેમના છે અને જેઓ શાન્તિનાથ ભગવાનના છે તેમનો વ્યવહાર કેવો હોવો

જોઇએ? ભગવાન શાન્તિનાથના સેવકે પોતાનું જીવન કેવું બનાવવું જોઇએ! એને ધર્મનું પાલન કેવું કરવું જોઇએ! એ વિષે શાસ્ત્રોમા જે કાઇ કહેવામા આવ્યુ છે, જો તેને તમે હૃદયમા ધારણ કરો– આચારમા ઉતારો–તો તમે ધર્મના સાચા નેતા બની શકો એમ છો

એક કબુતરની જીવનરક્ષા માટે પોતાના શરીરનું બલિદાન આપવાની તત્પરતા બતાવવાથી જ શાન્તિનાથ ભગવાન બન્યા છે તેઓ પૂર્વાપર એવો વિચાર પણ કરી શકતા હતા કે, 'એ કબુતર જીવિત રહીને શુ કરી શકશે અને હુ જીવિત રહીશ તો કેવુ કામ કરી શકીશ?' પણ આ પ્રકારનો ક્ષુદ્ર વિચાર કરવો એ જ માયા અથવા વિકૃતિ છે 'હુ'ને માનવુ, પોતાના પ્રાણને મહત્ત્વ આપવુ એ વિકૃતિ છે જ્ઞાનીજનો તો એમ કહે છે કે 'હું–તુ' નો સબધ તો શરીરો છે આપણે કેવળ શરીરને જ જોવુ ન જોઇએ પણ આત્માને જોવો જોઇએ અને કીડીથી લઇ કુજર સુધી બધા નાના–મોટા પ્રાણીઓનો આત્મા સમાન જ છે આ પ્રકારના ઉદાર વિચારને કારણે જ ભગવાન શાન્તિનાથે પોતાના પહેલા ભવમા 'આ તો કબુતર છે અને હુ મનુષ્ય છુ આ પ્રકારનો ક્ષુદ્ર વિચાર ન કર્યો તેમને એ પણ ખબર હતી કે, આ દેવની માયા છે તો પણ 'જેવો મારો આત્મા છે તેવો જ આત્મા આ કબુતરનો છે' એ વિશ્વાસ દૃઢ હોવાને લીધે તેઓ પોતાના શરીરનું બલિદાન આપવા પણ તત્પર થયા હતા

ભગવાન શાન્તિનાથે આત્મબલિદાનની તત્પરતા બતાવી હતી એટલા માટે જ તેઓ આપણને પ્રિય લાગે છે તમે પણ તેમના મહાન કાર્યનો બરાબર હૃદયપૂર્વક અનુસરો તો તેમા તમારું કલ્યાણ જ છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જે પ્રમાણે તે છોકરા એક કરોડપતિનો

પુત્ર હતો તે જ પ્રમાણે આપણે પણ ભગવાનના પુત્રો છીએ. પરંતુ જેમ તે ખરાબ માણસોની સગતિમાં પડી જઇ આખરે દુઃખી બન્યો તેમ આપણે પણ કર્મની સંગતિમાં પડી જઇ દુઃખ અનુભવી રહ્યા છીએ. ભગવાનના પુત્રોએ ખરાબ સંગતિમાં પડવું ન જોઇએ પણ ભગવાનની શિક્ષાનુસાર ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં સંલગ્ન રહેવું જોઇએ અને સાચા ગુરુરૂપી મુનિમનું કહેવું માનવું જોઇએ. પણ આ આત્મા કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ દુષ્ટોની સંગતિમાં પડી જઇ સાચા મુનીમરૂપી સદ્‌ગુરુનું કહેવું માનતો નથી જેમ શેઠના પુત્રે હિતસલાહ માની નહિ એટલે મુનિમ તેના ઘરમાંથી નીકળી ગયા પણ બળજબરી જરા પણ કરી ન શકયા તેમ ગુરુ પણ કોઇના ઉપર બળજબરી કરતા નથી. જ્યારે કોઇ કહેવું માનતા નથી ત્યારે ગુરુ ત્યાંથી ચાલ્યા જાય છે. મુનીમની હિતસલાહ ન માનવાથી જેમ શેઠનો પુત્ર દુઃખી થઇ ગયો અને તેને ભિખારી થઇ ભટકવાનો વખત આવ્યો તેમ ગુરુની હિતસલાહ ન માનવાથી આ આત્મા પણ દુખી થઇ ગયો છે અને ભિખારીની માફક અહીતહી ભટકી રહ્યો છે. જેમ ભિખારી સારુ ખાવાનુ મળવાથી પ્રસન્ન થાય છે અને લૂખુંસૂકું મળવાથી દુખી થાય છે તેમ આ આત્મા પણ ઇન્દ્રિયભોગના પદાર્થો મળવાથી પ્રસન્ન થાય છે અને જ્યારે એવાં ભોગના પદાર્થો મળતા નથી ત્યારે દુઃખી થાય છે.

આ પ્રમાણે સદ્‌ગુરુની શિક્ષા ન માનવાથી અને દુષ્ટ કામવૃત્તિની સગતિમાં પડવાથી આ આત્મામાં આવું ભિખારીપણું આવી રહ્યું છે. લોકો ફોનોગ્રાફ, રેડિયો, અથવા નટી આદિના ગાયનો સાંભળવા ચાહે છે પણ આ તેમનુ ભિખારીપણું છે કે નહિ? જો ભિખારીપણુ નથી તો એમ વિચારો કે, તમે જે કાનો દ્વારા ગાયનો સાંભળવા ચાહો છો તે કાનો ઉપર પણ તમે તમારું આધિપત્ય રાખી શકો

છો? કોઇ બહેરા માણસને તમે ગાયન સાભળવાનુ કહો તો તે શુ કહેશે? તે એ જ જણાવશે કે, 'મારે કાન જ નથી તો સાભળવુ શુ?' એમ કહી તે રોવા લાગશે અર્થાત્ કાન ઉપર પણ તમારુ આધિપત્ય નથી એટલા માટે જે કાનનો પણ કાન છે તે આત્માને ઓળખો લોકો કાનના પણ કાનને ઓળખતા નથી અને ઇન્દ્રિયોના વિષયના ભિખારી-દાસ બની રહ્યા છે ઇન્દ્રિયો ઉપર પણ આત્માનુ આધિપત્ય રહ્યુ નથી, અરે! ફોનોગ્રાફ આદિ પદાર્થો ઉપર પણ આધિપત્ય રહ્યુ નથી ફોનોગ્રાફ પણ સદા ટકતુ નથી, તે પણ તૂટી જાય છે અને તે સમયે પણ દુઃખ થાય છે આ ભિખારીપણુ નથી તો શુ છે?

જો તમે આવા ભિખારીપણાને છોડી સ્વતન્ત્રતા પ્રાપ્ત કરવા ચાહો છો તો આત્માને સદ્ગુરુ સૂચવે એવા આત્મસુધારના શુભ કામમા પરોવો સદ્ગુરુ તો એમ કહે છે કે, "જો તમારાથી કાઇ ન જ બની શકતુ હોય તો એટલુ તો અવશ્ય કરો કે, તમારા કાનનો બીજાની નિદા સાભળવામા દુરુપયોગ કરો નહિ પણ તેનો પરમાત્માના ગુણગાન કરવામા સદુપયોગ કરો જો આટલુ કરો તોય તમારો આત્મા સન્માર્ગે છે એમ કહી શકાય

તમે તમારા માટે એ પણ ધ્યાનમા રાખો કે, તમારા કાન બીજાની લડાઇ, નિદા સાભળવા ઉત્સુક રહે છે કે પરમાત્માના ગુણગાન સાભળવા પ્રેરાય છે? જો તમારા કાન બીજાની નિદા સાભળવા ઉત્સુક રહેતા હોય તો તમે હજી કુમાર્ગ ઉપર છો એમ સમજવુ જોઇએ

આખોનો બરાબર લાભ લેવો હોય તો આખો દ્વારા બધા પ્રાણીઓને પ્રભુમય જોવા જોઇએ જ્યારે બધા પ્રાણીઓ પ્રભુમય

છે એવી ભાવના પ્રગટશે ત્યારે, પછી ભલે તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, તે દુઃખી હોય કે સુખી હોય બધામાં પરમાત્માનુ રૂપ જોવામાં આવશે આંખો દ્વારા પરમાત્માના રૂપનુ દર્શન થાય એજ આંખનો સાચો લાભ છે. પણ આખનો આ દુર્લભ લાભ ન લેતાં લોકો કોઇ સુન્દરી તરફ કામદષ્ટિ ફેંકે છે અને આંખોને દૂષિત કરે છે.

'હરિજન બન્ધુ'માં ગાધીજીએ એક અગ્રલેખ લખ્યો છે. તેમાં એક બાઇએ તેમની પાસે ફરિયાદ કરી છે કે, "આજકાલ સ્ત્રીઓના એવા અશ્લિલ ચિત્રો વિજ્ઞાપન માટે પ્રચલિત કરવામાં આવ્યાં છે કે, સ્ત્રીઓ જાણે એ માટેજ સર્જી ગઇ ન હોય? વાસ્તવમાં આજકાલ દૈનિક પત્રોમા, પુસ્તકોમાં અને વિજ્ઞાપનોમાં સ્ત્રીઓનાજ ફોટાઓ આપવામાં આવે છે. આવું કરનારા લોકો, પુરુષોમાં નીચ વિચાર જાગ્રત કરી પોતાની ઇષ્ટ સાધના કરવા ચાહે છે પણ તેઓ એટલું જાણતા નથી કે, અમારી જન્મદાત્રી માતા પણ સ્ત્રીઓમાંની એક છે. એ માતાની આ પ્રમાણે અવહેલના કરવી એ શું પુત્રને માટે યોગ્ય છે? પણ લોકો એ વસ્તુ જોતા નથી. આ આખોનો દુરુપયોગ. ખરાબ ચિત્રો જોઇ અપ્રસન્ન થવું અને સારા ચિત્રો જોઇ પ્રસન્ન થવું એ પણ સારી ખાવાની ચીજ મળવાથી પ્રસન્ન થવું અને ખરાબ ચીજ મળવાથી ખિન્ન થવા જેવુ ભિખારીપણું છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં બતાવવામાં આવ્યુ છે કે, પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયોનો દુરુપયોગ કરવાથી આત્મા કેવીરીતે ભિખારી બને છે અને સંસારમાં ભટકે છે? જ્યારે સદ્‌ગુરુ મળે છે ત્યારે તેને આત્મભાન થાય છે. સાચા સદ્‌ગુરુ તો તેજ છે કે, જે માનપૂજાને ચાહતા ન હોય પણ એમ ચાહતા હોય કે એ મને માને કે ન માને અથવા તે નાસ્તિક પણ હોય તો પણ પતિતાત્માને પોતાના આત્મા સમાન

ગણી તેનો ઉદ્ધાર કરવાનું પોતાનું કર્તવ્ય સમજે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર અધ્યયન ચોથામાં કહ્યું છે કે—

सव्वभूयप्पभूयस्स सम्मं भूयाइं पासओ
पिहियासवस्स दंतस्स पावकम्मं न बंधइ ॥

અર્થાત્—જે બધા જીવોને પોતાના આત્મા સમાન માને છે તેને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन । —गीता

અર્થાત્—જે બધા પ્રાણીઓને પોતાના આત્માની સમાન માને છે તે જ પરમાત્માનો ભક્ત છે. આ પ્રમાણે જે પાપી, દુષ્ટ અને દુરાત્માઓનો પણ પોતાના આત્માની માફક ગણી ઉદ્ધાર કરે છે તે જ સાચા સદ્ગુરુ છે. સાચા ગુરુનું કોઈ માને કે ન માને પણ તેઓ તો એમ જ કહે છે કે, "હે ભાઈ! તું ગભરાઈશ નહિ. તેં જે કાંઈ ગુમાવ્યું છે તે ઉપરનું જ ગુમાવ્યું છે. તારી આન્તરિક સ્થિતિ તો પરમાત્માની જેવી છે. માટે જો તું અમારું કહ્યું માની ખરાબ માર્ગને છોડી સન્માર્ગ ઉપર આવીશ તો તું તે સ્થિતિને પણ પ્રાપ્ત કરી શકીશ."

સદ્ગુરુના સદ્વચનોને માની જ્યારે આત્મા કર્મરૂપી કુસંગ છોડી દે છે ત્યારે તે 'तत्त्वमसि' અથવા અનાદિ બની જાય છે કે નહિ? ઈશ્વરની સમાન બની જાય છે કે નહિ? શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—

सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु

જ્યારે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે તે સિદ્ધ જ બની જાય છે ત્યારે જ [illegible]

કહે છે કે, તું બહારની સુગન્ધનો ભિખારી કેમ બની ગયો છે? જો તું તારા આત્માને પ્રાર્થનાદ્વારા કર્મમેલને દૂર કરી નાખે તો, તારામાં જ સુગન્ધ ભરેલી છે. તારી એ સુગન્ધ પોતાની મેળે જ પ્રગટ થઇ જશે એટલા માટે ઘેર ઘેર ન ભટકતાં સદ્‌ગુરુ ઉપર વિશ્વાસ રાખો અને આત્મામાં જે શક્તિ રહેલી છે એ શક્તિને પ્રકટ કરવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરો તો તેમાં કલ્યાણ જ છે. આત્માની શક્તિને પ્રકટ કરવાનું સાધન પરમાત્માની પ્રાર્થના જ છે. એટલા માટે આત્માની શક્તિને પ્રગટ કરવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો, પણ સાંસારિક ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો ખરાબ ઉપયોગ ન કરો.

આ વાત મે કહી અને તમે બધાએ સાંભળી. હવે તો એ પ્રમાણે આચારમાં ઉતારવાનું જ બાકી રહે છે. કોઇ વ્યક્તિ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે આ વિષયમાં બીજા પ્રકારની કલ્પના પણ કરી શકે એમ છે પણ આ વિષય બુદ્ધિવાદનો નથી. આ તો આત્મવિશ્વાસનો વિષય છે માટે બુદ્ધિવાદને એક બાજુ મૂકી જો વિશ્વાસપૂર્વક આ આ પ્રાર્થનાને હૃદયમાં ઉતારો તો અપૂર્વ શાન્તિ મળશે.

ભગવાન શાન્તિનાથની જે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તેમાં આ જ વિષયની ચર્ચા છે.

ભગવાન શાન્તિનાથ જ્યારે ગર્ભમા હતા ત્યારે માતાના તેજથી સંસારનો મહામારી રોગ પણ નાશ પામ્યો હતો. જો તમને આ વાત ઉપર વિશ્વાસ હોય તો તમે પણ ભગવાન શાન્તિનાથને તમારા હૃદયમા ધારણ કરો. તમે કહેશો કે શું ભગવાન મોક્ષમાંથી અમારા હૃદયમાં જન્મવા આવશે? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, જે રાત્રે ભગવાન ગર્ભમાં આવે છે તે રાતે તીર્થંકરની માતાને ૧૪ સ્વપ્નો

જોવામાં આવે છે આ સ્વપ્નો તીર્થંકર તેમજ આખા જગતના કલ્યાણના દ્યોતક છે જો તેથી કેવળ તીર્થંકરનુંજ કલ્યાણ થતુ હોય અને આખા જગતને કશું કલ્યાણ પહોંચતુ ન હોય તો, માતાને પણ ૧૪ સ્વપ્નો જોવામાં ન આવે એ સ્વપ્નોથી કેવળ ભગવાનનુંજ નહિ પણ સમસ્ત જગતનું પણ તેમાં કલ્યાણ રહેલું છે આખા જગતમાં આપણો પણ સમાવેશ થાય છે જે પ્રમાણે સૂર્ય બધાને માટે હોય છે તેમ ભગવાનની માતાને જે સ્વપ્નો આવે છે તે પણ બધાના કલ્યાણ માટે હોય છે આ સ્વપ્નો આખા જગતનું કલ્યાણ કરનાર પુત્ર પ્રસવશે તેની સૂચનારૂપ હોય છે જે સમયે આ સ્વપ્નો આવે છે ત્યારે તો ભગવાન પૂર્ણ પણ હોતા નથી પણ હવે તો પૂર્ણ છે જ્યારે અપૂર્ણને પણ હૃદયમાં ધારણ કરીએ છીએ તો, પૂર્ણને હૃદયમાં શું ધારણ કરી ન શકાય? અને જ્યારે અપૂર્ણ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે જગતમાં શાન્તિ થઈ તો શું પૂર્ણ ભગવાનને હૃદયમાં ધારણ કરીએ તો શાન્તિ નહિ થાય?

ભગવાન હૃદયમાં આવ્યા છે એની નીશાની એ છે કે, ત્યારે દૃષ્ટિ એકદમ શાન્ત થઈ જાય છે જેના હૃદયમાં ભગવાન આવે છે તેની દૃષ્ટિ ચારે બાજુ શાન્તિજ ફેલાવે છે એટલે શાન્તિ ફેલાવે છે? એને માટે કહ્યું છે કે—

> चइत्ता भारहवास चक्कवट्टीमहड्ढिय ।
> सान्ति सान्ति करे लोए पत्तो गइमणुत्तर ॥
> उ सूत्र अ १८

ભગવાન શાન્તિનાથે, શાન્તિ માટે ચક્રવર્તી રાજ્ય પણ તજી દીધું ત્યારે શાન્તિનાથ ભગવાન બન્યા એમ ગણધર મહારાજ કહે છે તેમને ચક્રવર્તીનું રાજ્ય મળ્યુ હતુ પણ તેમને લાગ્યું કે, રાજ્યથી

સંસારને શાન્તિ આપી શકીશ નહિ; તેમ મને પણ તેથી શાન્તિ મળશે નહિ. જો કે ચક્રવર્તીનું રાજ્ય બહુ શાન્તિ આપનારું હોય છે, પણ જેમ ખેડુતો પાસે દેવાનું હોય છે ત્યાંસુધી આપે છે, ન હોય તો ક્યાંથી આપે ' પણ ચક્રવર્તીના ખર્ચની પૂર્તિ તો ચૌદ રત્ન અને નવ નિદ્દાનથી થાય છે અને તે રત્ન અને નિદ્દાનના બળે રાજ્ય ચાલે છે. એટલે ભગવાનને લાગ્યું કે, આ રાજ્યથી સંસારની શાન્તિ થઈ શકશે નહિ. કદાચિત્ રાજ્યસંચાલનથી મારું પોતાનું કલ્યાણ તો કરી શકીશ પણ સમસ્ત સંસારને માટે ત્યાગનો આદર્શ ઉપસ્થિત થઇ શકશે નહિ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ભગવાન શાન્તિનાથે શાન્તિ માટે રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. જૈન શાસ્ત્રની એ જ વિશેષતા અને એ જ મૌલિકતા છે કે, જે માર્ગ જગતના કલ્યાણનો હોય છે તે માર્ગે મહાન પુરુષો પોતે પણ જાય છે. એટલા જ માટે ભગવાન શાન્તિનાથે છ ખંડની સંપદાનો ત્યાગ કરી જગતના લોકોને ઉપદેશ આપ્યો કે, સંસારની સંપદાથી શાન્તિ મળી શકતી નથી માટે શાન્તિ મેળવવા માટે સંસારના ફંદામાંથી છૂટી જવું શાસ્ત્રકારોએ ભગવાન શાન્તિનાથને જગતના શાન્તિદાતા ત્યારે જ માન્યા જ્યારે તેમણે જગતની શાન્તિ માટે છ ખંડની ઋદ્ધિસિદ્ધિનો ત્યાગ કર્યો.

ભગવાન શાન્તિનાથે, શાન્તિનો જે રાજમાર્ગ બતાવ્યો છે તે માર્ગે આપણે જઇએ તો અવશ્ય શાન્તિ મળે અને બીજાને પણ શાન્તિ પહોંચાડી શકીએ. માટે તમારી પાસે જે બળ, જે શક્તિ છે તેનો બીજાની શાન્તિ માટે ઉપયોગ કરો. ભગવાન શાન્તિનાથ બીજાને શાન્તિ પહોંચાડવાને કારણે જ ભગવાન બન્યા છે માટે તમે પણ બીજાની શાન્તિ માટે યથાશક્તિ ત્યાગ કરો.

કોઇ જગ્યાએ દુષ્કાલપીડિતો માટે ફંડ એકત્રિત થતું હતું તેમાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ એક પૈસો આપ્યો. ત્યારે આ ફંડમાં જેમણે

હજારો રૂપિયા ભર્યા હતા તે લક્ષાધિપતિ અને ક્રોડપતિ ધનિક કહેવા લાગ્યા કે, 'એક પૈસાની આટલા મોટા ફંડમાં શી કિંમત છે?' આમ કહી તે લોકો એક પૈસાની અવહેલના કરવા લાગ્યા તે વખતે ત્યાં એક સત્પુરુષ હાજર હતા તેમણે કહ્યું કે, 'ભાઇઓ' આ વૃદ્ધ સ્ત્રીનો એક પૈસો પણ તમારા હજારો રૂપિયા કરતા પણ વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે કારણ કે, તમારી પાસે તો લાખો અને કરોડો રૂપિયા છે ત્યારે તમે હજારો રૂપિયા ફંડમાં ભરી શકયા છો જ્યારે આ વૃદ્ધ સ્ત્રીને તો હરરોજની મજૂરી ત્રણ જ પૈસાની આવક છે, તોપણ તેણે એક ટંકનું ભોજન છોડીને, એક પૈસો બચાવી, આ ફંડમાં આપ્યો છે આ વૃદ્ધ સ્ત્રીની માફક તમે કોઈએ ત્યાગ કર્યો નથી

આ પ્રમાણે શક્તિ અનુસાર કરેલા ત્યાગનું મહત્ત્વ કાંઇ ઓછું નથી માટે યથાશક્તિ ત્યાગ કરી ભગવાન શાન્તિનાથે નિર્દિષ્ટ કરેલા શાન્તિના માર્ગે ચાલશો તો તેમાં તમારું બધાનું કલ્યાણ જ છે

વ્યાખ્યાન બીજું*

પ્રાર્થના

કુંથુ જિનરાજ તૂ ઐસો, નહીં કોઇ દેવ તો જૈસો ।
ત્રિલોકીનાથ તૂ કહીએ, હમારી બાંહ દૃઢ ગહિએ; ॥ કુંથુ ॥

શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મસ્તકમા જોઈએ તેવી શાન્તિ નથી એટલે બોલવામાં અપૂર્ણતા રહી જાય એવો સંભવ છે. પણ પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો વિષય જ એવો છે કે, તેમાં અપૂર્ણતા કે ન્યૂનતાને સ્થાન જ નથી. ગમે તેવી તબીયત, યોગ્યતા કે શક્તિ હોય તો પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના હમેશાં થઈ શકે છે એવું જ્ઞાનીઓનું કથન છે, અને એ ઉપર મારો પણ વિશ્વાસ છે.

પ્રાર્થના કરવા વિષે આ તો વાત થઈ. પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવી જોઈએ ! એ વિષે પણ વિચાર કરવો જોઇએ.

વિચાર, બુદ્ધિ અને દૃષ્ટિબિન્દુની ભિન્નતા હોવાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ ભિન્ન ભિન્ન રીતિએ થઈ શકે છે, પણ જ્ઞાનીઓનું કથન છે કે, આ ભિન્નતામાં પણ એકતા રહેલી છે. ભિન્નવાક્યતામાં

* સ્થળ—રાજકોટ જ્યુબિલિ દરબાર હૉલ તા. ૨-૧૨-૩૬.

પણ એકવાક્યતા રહેલી છે અથવા રહી શકે છે એ વાતને તો જ્ઞાનીજનો જ બરાબર સમજાવી શકે તોપણ હુ મારી શક્તિ અનુસાર એ વાતને બતાવવાનો પ્રયત્ન કરુ છુ

પ્રાર્થનાની કડીઓમા જે કાઇ કહેવામા આવ્યુ છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે, એક સિદ્ધ છે અને બીજા સાધક છે સાધક સિદ્ધ થવા માટે સાધનનો ઉપયોગ કરે છે કારણ કે, સાધનની દ્વારા જ સિદ્ધ થવાય છે સિદ્ધોની સાધના જોઇ આપણે પણ સમજી શકીએ છીએ કે, આપણે સાધક પણ બરાબર સાધન મળે તો સિદ્ધ થઇ શકીએ છીએ જેઓ સિદ્ધ થઇ ગયા છે તેઓ આપણા માટે સાધનનો જે આદર્શ વારસામા છોડી ગયા છે તે આદર્શ માર્ગે આપણે ચાલીએ, વિપરીત માર્ગે ન જઇએ, તો આપણે પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ

સિદ્ધોએ આપણા માટે કયો આદર્શ માર્ગ બતાવ્યો છે? આ પ્રશ્નના જવાબમા હુ એટલુ જ કહુ છુ કે, તે માર્ગ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાનો છે

જો પરમાત્માની પ્રાર્થના બરાબર કરવામા આવે, તેમા કોઇ પ્રકારની ઠગાઇ કરવામા ન આવે તો આત્મા કોઇ વખત સસારની ભૂલભૂલામણીમા ભટકે નહિ પણ આત્માની અશુદ્ધિ દૂર કરવા જતા બીજી અશુદ્ધિ આવી ન જાય તેનો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે સતત ખયાલ રાખવો જોઇએ કારણ કે પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માની અશુદ્ધિ દૂર કરવા માટે કરવામા આવે છે

આ આત્મા સસારની ઋદ્ધિ જોઇ પ્રલોભનોમા પડી જાય છે અને પછી પ્રલોભનો પાછળ ભટકતો ફરે છે સસારનુ એક દુઃખ દૂર કરવા જતા તે બીજુ દુઃખ વહોરી લે છે તે એટલુ જોતો

નથી કે, 'જે કષ્ટોને હું દૂર કરવા ચાહું છું તે કષ્ટો આવ્યાં ક્યાંથી ! અને તેનો નાશ કેમ થઇ શકે?' જેમ માણસો ભૂખનું કષ્ટ દૂર કરવા માટે ભોજનનુ શરણ લે છે, પરંતુ ભૂખનું દુખ ઊભું કેમ થયું તેનું કારણ વિચારતા નથી, અને વિચારે છે તો તેમાં ભૂલ કરી નાખે છે અને પરિણામે એક કષ્ટને દૂર કરવા જતાં બીજું કષ્ટ માંગી લે છે પરમાત્માની પ્રાર્થના નવાં કષ્ટોને માંગી લેવા માટે નહિ પરન્તુ જે કષ્ટ ઊભું થાય છે તે કષ્ટનું મૂળ કારણ તપાસી, કષ્ટથી મુક્ત થવા માટે અને અશુદ્ધિને દૂર કરવા માટે પ્રાર્થનાનો હેતુ છે.

આજનો યુગ બુદ્ધિવાદનો છે એટલા માટે પ્રત્યેક કાર્ય પ્રારંભતાં પહેલાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પણ જીવનસિદ્ધાન્ત અને બુદ્ધિસિદ્ધાન્ત બન્ને ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુ છે. એટલા માટે બુદ્ધિના સિદ્ધાન્તની સાથે જીવનસિદ્ધાન્તનો પણ ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

જીવનસિદ્ધાન્ત આત્માને લગતો છે જ્યારે બુદ્ધિવાદ બુદ્ધિને લગતો છે. આત્મા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનરૂપ ત્રિકાલમાં એકરૂપ રહે છે જ્યારે બુદ્ધિ કોઇ વખત કેવી અને કોઇ વખત કેવી એમ અનેક રૂપ ધારણ કરે છે. આત્મા તો નિત્ય છે જ્યારે બુદ્ધિ અનિત્ય છે આત્મા બધાનો એક સરખો છે પણ બુદ્ધિ બધાની એક સરખી હોતી નથી પાપી કે ધર્માત્મા, જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, વીર કે કાયર, સ્ત્રી કે પુરુષ બધાની બુદ્ધિ સુષુપ્તિ અવસ્થામાં કોણ જાણે ક્યાં લીન થઇ જાય છે! પણ તે અવસ્થામાંય બધાનો આત્મા તો સ્વસ્થાને જ હોય છે. ગાઢ નિદ્રા આવ્યે બુદ્ધિ વિલીન થઇ જાય છે. ઇન્દ્રિયો અને મનનું સુઇ જવું એને જ સુષુપ્તિ અવસ્થા કહેવામાં આવે છે અને સુષુપ્તિ અવસ્થામા બુદ્ધિ પણ શાન્ત થઇ જાય છે. પણ જ્યારે આત્મા જાગે છે ત્યારે જેમ કોઇ વીર પુરુષ જાગીને

પોતાના હથિયારોની સભાળ લે છે, તેમ આત્મા પણ પોતાના સસ્કારો પ્રમાણે બુદ્ધિની સભાળ લે છે પણ સુષુપ્તિ અવસ્થામા તો બુદ્ધિ ક્યા ચાલી જાય છે તેની ખબર રહેતી નથી પરંતુ આત્મા તો તે વખતે પણ જાગ્રત હોય છે એટલા માટે જીવનસિદ્ધાન્ત આત્મા આગળ બુદ્ધિવાદને વિશેષ મહત્ત્વ આપવુ ન જોઇએ

આજે આપણા લોકની બુદ્ધિ બહિર્મુખી થઈ ગઈ છે બુદ્ધિ દૃશ્યમાન પદાર્થોને પકડવા દોડે છે પણ બાહ્ય પદાર્થોને પકડવાથી આત્માની શોધ થઇ શકતી નથી, તેમ તેથી આત્માનુ કલ્યાણ પણ થઇ શકતુ નથી

પાશ્ચાત્ય લોકોએ બુદ્ધિદ્વારા બાહ્ય પદાર્થોનો ખૂબ વિકાસ સાધ્યો છે રેડિઓ દ્વારા અમેરિકાનુ ગાયન અહી બેઠા સભળવુ એ કાઇ ઓછી બુદ્ધિ છે? આ પ્રમાણે બાહ્ય પદાર્થોની શોધમા અને તેનો વિકાસ સાધવામા બુધ્ધિનો ઉપયોગ કરવાથી બુધ્ધિ બહિર્મુખી થઇ ગઇ છે, અને તે કારણે બહિર્મુખી બુધ્ધિવાળાઓ આત્માની શોધ કરી શક્યા નથી એટલુ જ નહિ પણ કેટલાક બહિર્મુખી બુદ્ધિના તેજમા અજાઇ જઇ આત્મા જેવી કોઇ વસ્તુ જ નથી એમ કહેવા તૈયાર થઇ જાય છે તે લોકો બુદ્ધિદ્વારા બાહ્ય પદાર્થોના સાન્નિધ્યમા એટલા બધા આવી ગયા છે કે, તેમની નજરમા બાહ્ય પદાર્થો સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ જ નથી આ ભ્રમ, બહિર્મુખી બુદ્ધિ હોવાને કારણે જ પેદા થયો છે જો બુદ્ધિને બહિર્મુખી ન બનાવતા અન્તર્મુખી બનાવવામા આવે તો તે જ બુદ્ધિ આત્મોન્મુખ બની શકે છે બુદ્ધિને અન્તર્મુખી કરનારા મહાત્માઓ ભારતમા આજે પણ હયાત છે જો બુદ્ધિને અન્તર્મુખી કરનાર મહાત્માઓ ન હોય તો કાળો કેર જ વર્તાઇ જાય ને? પ્રાચીન

સમયના મહાત્માઓએ બુદ્ધિને બાહ્ય પદાર્થોથી દૂર રાખી અન્તર્મુખી બનાવી કહ્યું છે કે, 'કેવળ આ દશ્યમાન બાહ્ય પદાર્થો જ નથી પણ આ બાહ્ય પદાર્થોથી પર એક બીજી વસ્તુ છે, તે આત્મા છે. અને તે શાશ્વત-નિત્ય છે.' આ મહાત્માઓના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખી તમે પણ તમારી બુદ્ધિને બહિર્મુખી ન બનાવતાં અન્તર્મુખી બનાવો અને પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો. બુદ્ધિ પોતે નકામી નથી. બુદ્ધિની સહાયતા વિના આગળ વિકાસ પણ થઇ શકતો નથી; પણ એ બુદ્ધિ બહિર્મુખી હોવી ન જોઇએ. બુદ્ધિ અન્તર્મુખી હોય તો જ આત્માની ઓળખાણ જલ્દી થઇ શકે!

આપણે બુદ્ધિને કારણે જ મનુષ્ય કહેવાઇએ છીએ. આત્માની દૃષ્ટિએ તો મનુષ્ય અને પશુમાં કાંઇ અંતર નથી. જે કાંઇ ભેદ છે તે બુદ્ધિનો છે. પશુમાં બુદ્ધિનો વિકાસ બરાબર થયો ન હોવાને કારણે તે ભૂતકાળ કે ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરી શકતા નથી પણ મનુષ્યમાં બુદ્ધિનો વિકાસ થયો હોવાથી તે પૂર્વાપર વિચાર કરી શકે છે. જેમકે, કોઇ પશુએ દુષ્કાળના સમયે ઘાસચારો ન મળવાને કારણે દુઃખ સંકટો સહ્યાં હોય પણ જો તેને ઘાસની ગાડી મળી જાય તો તે ભૂતકાળના દુઃખ સંકટોને યાદ કરી તે ઘાસને સંભાળપૂર્વક ખાતો નથી પણ એક સાથે બધું ઘાસ ખરાબ કરી નાંખવાની ઇચ્છા રાખે છે. આ પ્રમાણે પશુ ભૂતકાળનાં સંકટોને યાદ રાખી ભવિષ્યમા કાંઇ સુધાર કરી શકતા નથી એટલા માટે તે પશુ કહેવાય છે. જ્યારે મનુષ્યમાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની પરિસ્થિતિ વિષે વિચાર કરવાની બુદ્ધિ હોવાથી મનુષ્ય કહેવાય છે.

ઇતિહાસ લખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ભૂતકાળ બતાવવાનો હોય છે. પ્રાચીન સમયમાં કેવા કેવા બુદ્ધિમાન માણસો હતા અને તેમણે

જેવા જેવા શુભ કાર્યો કર્યા હતા તે આપણને ઇતિહાસ ઉપરથી માલુમ પડે છે ભૂતકાળનું વૃત્તાન્ત ઇતિહાસદ્વારા જાણી, આગળ વધી શકાય છે અર્થાત્ ભૂતકાળને જોઇ ભવિષ્યનું જીવન સુખી બનાવવું એ મનુષ્યનું કર્ત્તવ્ય છે જે વિવેકબુધ્ધિને ધારણ કરનાર મનુષ્યો ભૂતકાળને જોઇ ભવિષ્યનું જીવન સુખમય ન બનાવે તો મનુષ્ય અને પશુમાં શું અન્તર રહ્યું ? માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે, બુધ્ધિનો સદુપયોગ કરી ભવિષ્યનું જીવન સુખમય અને શાન્તિમય બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

જીવનને સુખી બનાવવાનો કોઈ ઉપાય છે? એવો પ્રશ્ન ઘણીવાર પૂછવામાં આવે છે આ પ્રશ્નના જવાબમાં એમ કહી શકાય કે, જો કોઈ ઉપાય ન હોય તો 'જીવન સુખી બનાવો' એવો ઉપદેશ જ મહાત્માઓ શા માટે આપત ? બધા મા બધા જીવો દુઃખમાંથી મુક્ત થવા માટે પ્રયત્ન કરતા રહે છે પણ તેમાં મનુષ્ય જેટલી સફળતા મેળવી શકે છે તેટલી સફળતા બીજા કોઈ જીવને મળતી નથી

જીવનને સુખી બનાવવાનો ઉપાય પરમાત્માની પ્રાર્થના છે એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના સાથે પ્રીતિસબંધ જોડો એમ થવું ન જોઇએ કે, તમે અહીં હો ત્યાંસુધી તો પરમાત્માને યાદ કરો અને બહાર જતાં જ પરમાત્માને ભૂલી જાઓ જેમ કોઈ બાળક પાઠશાળામાં પાંચ ને પાંચ દશ ગણવાનું શીખ્યો, પણ પાઠશાળાની બહાર પગ મૂકતા જ તે અગિયાર ગણવા લાગે તો તેની શિક્ષા સાચી કહેવાની નથી તેમ અહીંથી બહાર પગ મૂકતા જ પરમાત્મા ! ભૂલી જાઓ તો આપે વ્યાખ્યાન સાભળ્યું શું ? એટલા માટે અહીંથી બહાર જઇને પણ પરમાત્માને ભૂલો નહિ, કિન્તુ પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા, આ સંસારના જન્મ-મૃત્યુ આદિ ભયથી મુક્ત થઇ

અમૃત બનવાનો પ્રયત્ન કરો. આ મુખ્ય લક્ષ્યને તમારે ભૂલવું ન જોઇએ

કોઈ એમ કહે કે, અમે અમારા સંસારવ્યવહારને ચલાવીએ કે ભાવનાને અમૃતમય બનાવીએ? આ પ્રમાણે કહેનારાઓની સમજ એવી છે કે, ગૃહસ્થો ભાવનાને અમૃતમય બનાવી શકતા નથી. જો કે સાધકદશામાં સંસારાવસ્થા બાધક છે પણ જે અમૃત ભાવનાનો અભ્યાસી બની જાય છે તેને સંસારાવસ્થા સર્વથા બાધક થતી નથી. એટલા જ માટે હું એટલું જ કહું છું કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા ભાવનાને અમૃતમય બનાવવાનો અભ્યાસ કરો. તમે પ્રાર્થના વિષે ઘણા દિવસથી સાંભળી રહ્યા છો તો તેની અસર હૃદય ઉપર પડી કે નહિ? જ્યારે દ્રવ્ય ચીજની અસર પડે છે તો ભાવ ચીજની અસર શું નહિ પડે? જો તમે ઉપદેશને તમારા હૃદયમાં ધારણ કરો તો તેની અસર તમારા જીવન ઉપર અવશ્ય પડશે અને તેથી તમારું કલ્યાણ પણ થશે.

ભાવનાને અમૃતમય બનાવવામાં અને ન બનાવવામાં શું અન્તર છે! કોઈ એક જ કામ એક પાપી પુરુષ કરે, અને બીજો ધાર્મિક પુરુષ કરે, તો એ બન્નેના કામમા જે અંતર રહે છે, તેજ અંતર ભાવનાને અમૃતમય બનાવવામાં અને ન બનાવવામાં રહે છે.

એક જ કામ કરવા છતાં, પાપી અને ધાર્મિકના કામમાં જે અતર પડે છે, તે અંતર ધાર્મિક પુરુષમાં રહેલી અમૃત ભાવનાને જ લીધે છે. જેમના હૃદયમાં ભક્તિનો અને અમૃતભાવનાનો પ્રવાહ સતત વહે છે તેમની આંખો જુઓ, તેમનું મુખ જુઓ, અને તેમની દરેક પ્રવૃત્તિ જુઓ, અને જે ધર્મથી દૂર દૂર ભાગે છે તેમની પણ

આખો જુઓ અને તેમની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ જુઓ તો, બન્નેમા શુ અતર છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે

તમે પણ તમારા હૃદયમા ભક્તિનો અને અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહાવી શકો છો પણ તમે બાહ્ય પ્રપચોમા એટલા બધા પડી ગયા છો કે, તે પ્રવાહ બીજે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે તેનું તમને ભાન નથી એટલા માટે તમે તમારી બુદ્ધિને બહિર્મુખી ન બનાવતા અન્તર્મુખી બનાવો તો તમારા હૃદયમા પણ ભક્તિનો અને અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહેવા લાગશે

જે જ્ઞાનીઓએ પોતાની બુધ્ધિને અન્તર્મુખી બનાવી છે તેમનું મુખ જોઇશુ તો જણાશે કે, અમૃતમય ભાવનાને લીધે તેમનુ મુખ કેટલુ બધુ પ્રફુલ્લિત અને આનન્દિત જણાય છે! દુનિયા જેને પહાડ જેટલુ દુ ખ માને છે તે પહાડ જેટલા દુ ખો માથે પડવા છતા પણ જે ભાવનાને આધારે તેઓ પ્રસન્ન અને આનન્દિત રહે છે તે ભાવનાની તપાસ કરો જેમના હૃદયમા આ અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહે છે તે દુ ખને પણ સુખ માનતો થઇ જાય છે તે ભાવનાશાલી કેવો હોય છે તે માટે એક પ્રાચીન ગ્રન્થમા આવેલી એક વાત સભળાવુ છુ જે વાત સાભળીને તમે એ સમજી શકશો કે, એક અમૃતમય ભાવનાવાળો મનુષ્ય કેવી રીતે સ્વપરનો ભેદ ભૂલી જાય છે અને આપત્તિના સમયે પણ કેટલો બધો નિશ્ચિત અને પ્રસન્ન રહી શકે છે

<u>મઘાનું વૃત્તાન્ત</u>*

મગધ દેશના એક ગામમા એક ખેડુતને ત્યા પુત્રનો જન્મ થયો આ પુત્ર મઘા નક્ષત્રમા જન્મ્યો હોવાથી તેનું નામ મઘો રાખવામા આવ્યુ પહેલાના લોકો જે નક્ષત્રમા જન્મ થયો હોય તે નક્ષત્રના

* બૌદ્ધ જાતક કથા

આધારે નામ પાડતાં એવું જૈન સાહિત્યમા આવેલા ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે આજે જો કે, નામ પાડવાની પ્રથા જુદી પડી ગઇ છે, પણ પહેલાની પ્રથા જુદા પ્રકારની હતી.

મઘો પૂર્વજન્મનો સંસ્કારી બાળક હતો. એટલે તેની આકૃતિ–પ્રકૃતિ પારખનારા લોકો એમ કહેતા કે, આ બાળક ઘણો જ સંસ્કારી છે, એટલે તેની દ્વારા ભવિષ્યમાં કોઈ સારું કામ થવાનુ છે. આકૃતિ પૂર્વ સંસ્કારોની ભવ્યતાનો પરિચય આપે છે. એટલા જ માટે કહેવાય છે કે, 'પુત્રના લક્ષણ પારણામાથી જ પરખાય છે' કહેવત તો પુત્રના લક્ષણ પારણામાં પરખાય એમ કહે છે, પણ માતાના ગર્ભમાં પુત્ર હોય ત્યાથી પણ પુત્રના લક્ષણો પરખાય છે.

જેમ ચન્દ્ર કે કમલ જોઇને લોકોને આનંદ થાય છે, તેમ આ મઘા બાળકને જોઈને બધા લોકોને આનદ થવા લાગ્યો. આ બાળકને જોઈને ભવિષ્યવેત્તાઓ કહેવા લાગ્યા કે, ' લોકો જે તત્ત્વને જાણુતા નથી તે તત્ત્વ આ બાળક બધાને સમજાવશે. '

મઘાની બાલક્રીડા, તેનાં સંસ્કારો પ્રમાણે સમાપ્ત થઇ. હવે તે થોડોક મોટો થયો. એટલે તે પહાડ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, નદી, તળાવ, વૃક્ષ આદિ પ્રાકૃતિક રચના જોઇ આનદ પામવા લાગ્યો.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે આ જ મોટુ અ તર છે કે, જે પદાર્થોને અજ્ઞાની પોતાના વિનોદનું અને મોજમજાનુ સાધન માને છે, તે જ પદાર્થોને જ્ઞાનીઓ પોતાના જીવનસાધનાનુ કલ્યાણકારી સાધન માને છે. જેમકે ઝરણાનો ઝર્–ઝર્ અવાજ સાંભળી સાધારણ માણસ તો તેને વિનોદનું કારણ માને છે, પણ જ્ઞાનીઓ એ ઝર્–ઝર્ અવાજ સાંભળીને એવું વિચારે છે કે, " આ ઝરણું, હું અહીં આવ્યો તે પહેલાં પણ ઝર્ઝર્ અવાજ કરતું હતું, અત્યારે પણ એવો જ અવાજ કરી રહ્યુ છે અને મારા ચાલ્યા જવા પછી પણ એવો જ અવાજ

કરતુ રહેશે આ ઝરણ તો એની નિંદાની કે પ્રશસાની પરવા પણ કરતુ નથી પણ તે તો આ જ પ્રમાણે સંગીત કરતુ સમુદ્રને મળી જાય છે જ્યારે પ્રકૃતિનો આ શાલ ગણાતો હુ તો લોકોની થોડી પ્રશસા સાભળી કેમ ફુલાઈ જાઉ છુ ? અને થોડીક નિંદા સાભળતા કેમ ગભરાઇ જાઉ છુ ?' આ પ્રમાણે જ્ઞાનીઓ પ્રકૃતિ પાસેથી બોધ મેળવે છે

મો પણ પ્રકૃતિ પાસેથી આવો બોધ મેળવવા લાગો તે મોટી નદીઓ જોઇને એમ વિચારતો કે " આ ગગા-યમુના વગેરે નદીઓ એમ કહે છે કે, અમે પહાડમાથી નીકળી સમુદ્રને મળવા જઇએ છીએ અને રસ્તામા જેટલી ગદગી પડેલી હોય છે તેને અમારામા મેળવી અમારા રૂપવાળી બનાવી લઇએ છીએ અમે તેના જેવી બનતી નથી પણ તેને અમારા જેવી બનાવીએ છીએ અર્થાત્ ગદગીને પણ અમે અમારા પાણીથી પવિત્ર બનાવી લઇએ છીએ '

સાભળ્યુ છે કે, બનારસ, કલકત્તા વગેરે શહેરોની ગટરો ગગા નદીમા ઉતારવામા આવી છે ગગા નદી એ ગટરોની ગદગીને પોતાના પવિત્ર જલથી સાફ કરી પોતાનામા મેળવી લે છે મહા-પુરુષોનો પણ એવો જ સ્વભાવ હોય છે તેઓ 'ગદા' માણસોને પણ 'બદા' બનાવી દે છે તેઓ ગદાની સાથે ગદા બનતા નથી પણ ગદા માણસને પોતાની પવિત્રતાના પાણીથી પવિત્ર કરી 'બદા' બનાવી દે છે મહાત્માઓ આ પ્રમાણે પ્રકૃતિ પાસેથી ઘણી શિક્ષા લીધી માનો કે, કુદરતની રચના જ તેની પાઠશાળા બની ગઇ આજે તો શિક્ષા મેળવવા માટે હાઇસ્કૂલ-કૉલેજ આદિ શાળાઓ ખોલવામા આવી છે પણ ત્યા જીવનશિક્ષા મળે છે કે નહિ એની તપાસ કોણ કરે છે?

કુદરત પાસેથી શિક્ષા મેળવી મઘાએ નિશ્ચય કર્યો કે, " કુદરત જેમ પોતાનું કર્ત્તવ્ય બજાવે છે, તે કર્તવ્યપાલનમાં કોઇ દીવસ ભૂલ કરતી નથી તેમ હું પણ મારું કર્ત્તવ્ય બરાબર બજાવીશ "

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરતો મઘો મોટો થયો. તે પોતાના હાથમાં સાવરણી લઇ પોતાનુ આંગણું તેમ પાડોશીનું આંગણું વાળીને સાફ કર્યા કરતો. મઘો આ કામ કોઇની બળજબરીથી નહિ પણ નિષ્કામ બુધ્ધિએ કરતો હતો.

માનો કે, શહેરમાં જવાના બે માર્ગો છે. એક રસ્તો ગંદકીવાળો છે અને બીજો સાફ છે. તમે સાફ રસ્તે જ જવાનું પસંદ કરશો, પણ જે લોકો રસ્તો સાફ કરે છે તે તમને પસંદ નહિ પડે. આ જ મોટી ખરાબી છે.

મઘો કોઈ પ્રકારની આશાએ નહિ, પણ નિષ્કામભાવે પોતાનુ અને પાડોશીનું આંગણું સાફ કરતો. મઘાના આ કાર્યથી તેના ઘરના લોકો તેની ઉપર નારાજ થતા અને ઠપકો પણ આપતા. એટલું જ નહિ પણ ઘરના અભણ માણસો તેને થપાટ પણ મારી લેતા. આમ હોવા છતાં, મઘો તો પોતાના કામમાં મશગૂલ રહેતો અને પોતે મેળવેલી શિક્ષાની પરીક્ષા થઈ રહી છે એમ માની બધાં કષ્ટો શાન્તિપૂર્વક સહન કરતો. પહેલાં તો તે પોતાનુ અને પાડોશીનું જ આંગણુ સાફ કરતો પણ જેમ જેમ તેની શક્તિ વધતી ગઇ તેમ તેમ તે પોતાનુ કાર્યક્ષેત્ર પણ વધારતો ગયો.

અત્યારે લોકોની અધિકાંશ શક્તિ તો, માનસિક ચિન્તાઓથી નષ્ટ થઇ જાય છે. આત્મામાં અનંત શક્તિ છે· પણ લોકો એ આત્મિક શક્તિને વિકસાવવાનો માર્ગ ભૂલી ગયા છે એ કારણે જ તે શક્તિ દબાઈ ગઈ છે. અત્યારે જેટલાં આરામનાં સાધનો ઉભાં થયાં

છે તેથી શક્તિનો પણ તેટલો જ હ્રાસ થયો છે મોટર, વાયુયાન આદિ સાધનોએ તમારી શક્તિ હરી લીધી છે તમે રોજ રેડિયો દ્વારા ગાયન સાભળવાનુ પસં૦ કરો છો, પણ એ સાભળતા તમે તમારો સૂર પણ ભૂલી ગયા છો

મઘાની શક્તિ જેમ જેમ વધતી ગઇ તેમ તેમ તે ક્રિયાત્મક કાર્ય વિશેષ કરવા લાગ્યો લોકો આધ્યાત્મિકતા ને નામે ક્રિયાની અવગણના કરે છે પણ સાચુ જ્ઞાન તો તે જ છે કે, જે જ્ઞાન સક્રિય હોય મઘાને જે જ્ઞાન હતુ તે પ્રમાણે તે કાર્ય પણ કરતો મઘો કહેતા કરતા કરી બતાવવામા માનતો હતો શેરીઓમા કે રસ્તા ઉપર કૂડો કચરો પડ્યો હોય તો, તે ઉપાડી બહાર ફેકી આવતો અને ગદકીવાળા સ્થાનને એકદમ સાફ કરી નાખતો ઘણીવાર શેરીઓની સ્ત્રીઓ જાણી જોઇને કૂડો કચરો સાફ કરેલા સ્થાને ફેકી આવતી પણ મઘો સ્ત્રીઓ ઉપર ક્રોધિત ન થતા, કૂડો કચરો પાછો ઉપાડી જતો મઘો તો એમ જ માનતો કે, આ સ્ત્રીઓ મારા કાર્યને વેગ આપી રહી છે મઘાનો આવો નિસ્વાર્થ સેવાભાવ જોઈ સ્ત્રીઓ લજ્જિત થઇ જતી અને ફરી એવુ અનુચિત કાર્ય ન કરતા ઉલટી મઘાના કાર્યમા મદદ કરતી

આજની સ્ત્રીઓને મઘાનુ આ કાર્ય પાપકારી કદાચ જણાતુ હશે પણ તે ધર્મનુ અજ્ઞાન જણાવે છે કચરાને બહાર ન ફેકવો અને તેમા જીવોની ઉત્પત્તિ થવા દેવી એ અહિંસાધર્મની દૃષ્ટિએ ઠીક નથી અહિંસાધર્મ તો ક્ષુદ્ર જીવોને ઉત્પન્ન થવા ન દેવાનુ જણાવે છે એ જીવો તો કર્મવશાત્ પેદા થાય છે પણ મનુષ્યોમા વિવેકબુદ્ધિ છે એટલે ગદકી એકઠી કરી તેમા ક્ષુદ્ર જીવોને ઉત્પન્ન થવા ન દેવાનો વિવેક રાખવો જોઇએ

મઘો જેમ જેમ પોતાનુ કાર્યક્ષેત્ર વધારતો ગયો તેમ તેમ તેની નિંદાનુ ક્ષેત્ર પણ વધતુ ગયુ. જ્યાં લોકોનું ટોળું મળતુ ત્યાં પણ મઘાની નિંદા કરવામાં આવતી. લોકો નિંદાથી ગભરાય છે પણ જે નિંદાથી ગભરાટ ન છૂટે તો પૌષ્ટિક પદાર્થ જેમ શક્તિ આપે છે તેમ તે પણ શક્તિ આપે છે. મઘો નિંદાથી ગભરાતો નહિ. તે એમ માનતો હતો કે, મારા વિકાસમાં નિંદા પણ એક સાધન છે. પોતાની નિંદા સાંભળીને સામાન્યતઃ લોકોના મનમા એક પ્રકારનો આવેશ આવી જાય છે. પણ જ્ઞાનીઓ એ આવેશનો સારો ઉપયોગ કરી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીઓ તેનો દુરુપયોગ કરે છે.

મઘો જ્યારે પોતાની નિંદા લોકો પાસેથી સાંભળતો ત્યારે તે પોતાના કામની કદર હવે થઈ છે એમ સમજી નિંદાથી ગભરાતો નહિ

મઘાની લોકોમા નિંદા થતી સાભળી ત્યાંના બે નવયુવાનોને એવો વિચાર આવ્યો કે, "મઘાએ એવું શુ દુષ્કૃત્ય કર્યું છે કે, લોકો તેની નિંદા કરે છે. શું તે દારૂ પીએ છે? વેશ્યાગમન કરે છે? જુગાર રમે છે? અથવા શું હોકો-ચલમ પીએ છે? અથવા વર્ત્તમાન યુગની ભાષામા બીડી પીએ છે? કે હોટલમા જઈ ચા કે સોડા લેમન ઢીચે છે? મઘાને તો આ વ્યસનોમાનું એક પણ વ્યસન નથી છતાં લોકો તેની શા માટે નિંદા કરે છે? આ ગામના લોકો મઘાની નિંદા જ કરે છે એટલે મઘાના સારા કાર્યની પ્રશંસા કોની પાસે જઈ કરું. ભલે આખું ગામ મઘાના કાર્યને વખોડતું હોય તે પણ જે કાર્ય કરી રહ્યો છે, તે વાસ્તવમાં લોકોપયોગી છે માટે તેના સત્કાર્યને કોઈ પણ રીતે વેગ આપવો જોઇએ."

આ પ્રમાણે બન્ને યુવકો મઘાના કાર્યની કદર કરવા લાગ્યા. પહેલા યુવકે કહ્યું કે, "ભાઈ! મારો અને તારો મત એક થવાથી

અગિયાર ૧૧ જેવા ગન્યા છીએ પણ જો આપણે મધાની સાથે મળી જઇએ તો એકમો અગિયાર ૧૧૧ જેટનુ કામ કરી શકીએ જો તુ મના ।। કાર્યની હૃદયપૂર્વક પ્રશસા કરે છે તો કેવળ વચનથી જ તેના કાયની પ્રશસા ન કરતા ચાલો આપણે તેમની સાથે મળી જઈને તે વચનને કાર્યમા ઉતારીએ

આજે ઘણા લોકો બેઇવણ કાર્યને વાહવાહ[1] કહી પ્રશસે છે પણ જ્યારે તે જ કામ માથે આવી પડે છે ત્યારે દૂર ખસી જાય છે આ પ્રમાણે દોરંગી નીતિરીતિ રાખવાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી માટે જે કાર્યને હૃદયથી સારુ માનતા હોઇએ તે કાય હૃદયથી ક્રિયામા ઉતારવુ જોઇએ લોકોને ખુશ કરવા માટે જ જો વાહવાહ કરીએ તો તે લોકોને અને પોતાના હૃદયને છેતરવાની ચાલાકી છે ચાલાકીથી લોકોને ખુશ કરી શકાય છે, પણ પરમાત્માને ખુશ કરી શકાતા નથી

પહેલા યુવકે જે કહ્યુ તેના ઉત્તરમા બીજા યુવકે કહ્યુ કે મધાની સાથે મળવાનું શુ કામ છે ? જે કામ તે કરે છે, તે જ કામ આપણે પણ શરુ કરવુ જોઇએ

પહેલા યુવકે કહ્યુ કે, ત્યારે શુ મધો આપણો ગુરુ ગનશે ?

બીજા યુવકે જવાબ આપ્યો કે હા

પહેલા યુવકે કહ્યુ કે, મે તો એમ સાભળ્યુ છે કે, જે ઘરબારનો ત્યાગ કરી જગલમા રહે છે અને ભિક્ષાચર્યા કરી જીવનનિર્વાહ ચલાવે છે તે જ ગુરુપદને પામે છે મધાએ તો હજી ઘરબારનો ત્યાગ કર્યો નથી એવી અવસ્થામા તેને ગુરુપદે કેમ સ્થાપી શકાય?

બીજા યુવકે જવાબ આપ્યો કે, જ્યારે આપણે ગૃહત્યાગ કરી નિવૃત્તિ માર્ગે જવા ચાહતા હોઇએ ત્યારે ઘરબારના ત્યાગી પુરુષને જ ગુરુ બનાવવા જોઇએ પણ જ્યારે આપણે પ્રવૃત્તિમય જીવન વ્યતીત કરવા ચાહિએ છીએ ત્યારે મઘા જેવા સત્ય પ્રવૃત્તિ કરનારા ગુરુની જ જરૂર રહે છે. મઘા જેવા સત્પુરુષને ગુરુ બનાવવાથી જ પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં પણ અન્તરાત્માને પવિત્ર માર્ગે લઇ જઇ શકાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર વિનિમય કરી બન્ને યુવકો મઘાની પાસે આવ્યા તે વખતે મઘો સફાઇના કામમાં લાગ્યો હતો. બન્ને યુવકોએ મઘાને પ્રણામ કર્યા. મઘાએ વિનયપૂર્વક જવાબ વાળ્યો કે, ભાઈઓ ! તમે મારામાં એવું શું જોયું કે, તમે મને પ્રણામ કર્યા ? હું તો એક સાધારણ માણસ છું. મારી પાસે પહેરવાને પૂરતાં કપડાં પણ નથી મારા જેવા ગરીબને તમે શા માટે નમસ્કાર કરો છો ?

યુવકો મઘાની આટલી બધી નમ્રતા જોઇ આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયા અને તેની નિરભિમાનતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

ગાંધીજી પણ થોડાં અને સાદાં કપડાં પહેરે છે અને તમે કીંમતી કપડાં પહેરો છો, છતાં તેમનો તમે કેટલો બધો આદર કરો છો ? તમે તેમનો જે આદરસત્કાર કરો છો તે તેમનું મહત્કાર્ય જોઇને કરો છો. આ પ્રમાણે તમારો આત્મા તો પવિત્રતા ચાહે છે પણ બાહ્ય ઢોંગને લીધે આત્માની એ ભાવના દબાએલી રહે છે. લજ્જાની રક્ષા માટે કપડાં પહેરવામા આવે છે, પણ એ મૂળ ઉદ્દેશ ભૂલી જઇ બાહ્ય શૃંગારને મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે, લજ્જાની રક્ષા માટે કપડાં પહેરવા જોઇએ એ ઉદ્દેશ શું આજની કૉલેજોમાં સમજાવવામાં આવે છે ?

મઘાએ એ બને યુવકોને ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે, "જેવુ મારુ કામ છે તેવો મારો પહેરવેશ છે જો હું કીંમતી કપડા પહેરી મારુ કામ કરુ તો મારું કામ પાર ન પડે કારણ કે કીંમતી કપડા આળસ વધારે છે અને જે કપડા આળસ વધારનાર હોય તે કીંમતી કપડા કાર્યકર્તાઓને શોભતા નથી એટના માટે મે, મારા કામ પ્રમાણે પહેરવેશ રાખ્યો છે '

મઘાની આ સાચી અને સીધી વાત સાભળી, બને યુવક મિત્રો ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને પ્રસન્ન ચિત્તે મઘાને કહેવા લાગ્યા કે, "અમે તમારા શિષ્ય થવા આવ્યા છીએ અમે તમારા કહેવા પ્રમાણે વર્તીશુ" મઘાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "ભાઇઓ ! મારી પાસે શુ છે ?, તમે મારા શિષ્ય થવા આવો છો ? હુ તમને ખાવા માટે રોટલીનો ટૂકડો પણ આપી શકુ એવી સ્થિતિમા નથી કારણકે, મારા પોતાના ઘરવાળાઓ પણ મને મહા મુશ્કેલીએ ખાવાનુ આપે છે અને કહે છે કે, કામ તો પારકા ઘરનું કરે છે અને ખાવા અહીં આવે છે આ પ્રમાણે કટુ વચન કહે છે પણ હું તો એમ જ સમજુ છુ કે, મારા ઘરવાળાઓ મને લૂખીસૂખી રોટલી જ આપતા નથી પણ આ વચનરૂપી ઘી પણ આપે છે મારા ઘરવાળાઓને હું જે ઘરનુ કામ કરુ છુ તે તો ગમે છે કેવળ હુ પારકા ઘરનુ કામ કરુ છુ તે તેમને ગમતુ નથી જ્યારે મને પોતાનુ ને પારકાનુ બન્નેનુ કામ કરવુ ગમે છે મારા અને મારા ઘરવાળાના વિચારમા આ જ મોટુ અતર છે મારી પાસે કાઈ નથી છતા તમે મારા શિષ્ય શા માટે બનવા ચાહો છો ?"

યુવકોએ કહ્યુ કે, "આપે હમણા જે હૃદયની વાતો કહી તે સાભળી, અમે તમારા પગલે ચાલવાનો વિચાર કર્યો છે અને એટલા જ માટે અમે તમારા શિષ્ય થવા ચાહિએ છીએ"

અહીં રાજકોટમાં શ્રાવકોનાં કેટલાંક ઘર તો ઠીક છે પણ કેટલાંક તો બહુ જ ગંદા છે. જ્યારે શ્રાવકોના ઘર ગંદા જોઉં છુ ત્યારે મને એવો વિચાર થાય છે કે, શું શ્રાવકોનાં ઘર ગંદા હોય ખરા ? કેટલાક શ્રાવકો એમ કહે છે કે, એ તો ભંગીનો દોષ છે. પણ હું કહું છુ કે, જે ગંદકી ફેલાવે છે તે તો દોષી નહિ ! પણ જે ગંદકી સાફ કરે છે તે દોષી કહેવાય ! એ કોના ઘરનો ન્યાય ? અહિંસા-ધર્મનો મર્મ ન સમજવાને લીધે જ ઘરમાં ગંદકી રહેવા પામે છે. જેમના ઘરમાં લોટ, દાળ કે એવી બીજી ખાદ્ય ચીજો સડેલી પડી રહે છે અને તેમાં જીવાત પડવા દે છે, તે લોકો અહિંસાધર્મનો મર્મ સમજ્યા નથી એમ કહેવું જોઇએ.

જે લોકો પોતાનું ઘર સાફસુફ રાખી શકતા નથી તે લોકો પારકા ઘરને સાફસુફ શું કરી શકે ?

કેટલાકો એમ કહે છે કે, જૈનધર્મ તો નિવૃત્તિપ્રધાન ધર્મ છે એટલે આવી પ્રવૃત્તિમાં શા માટે પડવું ? આ ઠીક છે. જ્યારે સંસારથી નિવૃત્ત થઈ જાઓ ત્યારે નિવૃત્તધર્મનું પાલન કરો એ બરાબર છે. પણ જ્યાસુધી તમે સંસારથી નિવૃત્ત થયા નથી, પ્રવૃત્તિમા પડેલા છો ત્યાંસુધી તમે પરાધીન રહો અને પરાધીનતાને પોષ્યા કરો એમ જૈનધર્મ કહેતો નથી. પ્રવૃત્તિમાં રહેવા છતાં પરાધીન રહો એમ જૈનશાસ્ત્ર કહેતું નથી.

ભગવાન મહાવીરે ગૃહસ્થધર્મનું જે વિધાન કર્યું છે એ વિધાન પ્રમાણે આચરણ કરવામાં આવે તો, ગૃહસ્થોના ઘરમાં અશુચિ કે અપવિત્રતા સંભવે નહિ. પણ આજકાલ કેટલાક લોકો ગૃહસ્થ હોવા છતાં સૂક્ષ્મ હિંસાનો તો વિચાર કરે છે પણ પરમ્પરાએ

જે સ્થૂલ હિંસા થાય છે તેનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી જે સ્થૂલ હિંસા પરમ્પરાએ મનુષ્ય હિંસા સુધીનું રૂપ ધારણ કરે છે તે સરકારના કાયદાને માન આપી બંધ કરો છો, તેના કરતા ધર્મના કાયદાને માન આપી સ્વેચ્છાએ એ સ્થૂલ હિંસાને શા માટે અટકાવતા નથી? મહારાજે યુવકોને કહ્યું કે, તમે મારા શિષ્ય ખરા દિલથી થવા ચાહો છો તો, હું જેમ કહું તેમ કરવું પડશે, તે તમને કબુલ છે? યુવકોએ મહાત્માની આજ્ઞાનુસાર ચાલવાનું કબુલ કર્યું

આગળ શું થાય છે તે હવે પછી વિચારીશું

વ્યાખ્યાન ત્રીજું*

પ્રાર્થના

અહરનાથ અવિનાશી , શિવ-સુખ લીધો;
વિમલ વિજ્ઞાન-વિલાસી, સાહબ સીવો. ॥ ૧ ॥
તૂ ચેતન ભજ અરહનાથને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાય,
તાત 'સુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ કહાય. ॥ સાહબ૦ ૨ ॥

શ્રી અરહનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. જેમને પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ છે અને જે પ્રાર્થનામાં શક્તિ રહેલી છે એમ માને છે તેમને માટે પ્રાર્થના એક અપૂર્વ વસ્તુ છે. પ્રાર્થના એ વિશ્વાસની વસ્તુ છે માટે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તો અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે; પણ જો વિશ્વાસ વિના પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો, તે પ્રાર્થના પણ ઢોંગરૂપ બની જાય છે અને પરિણામે અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કલ્પવૃક્ષમાં કઈ વસ્તુ રહેલી નથી ? બધી વસ્તુઓ રહેલી છે; પણ જોવામાં એકપણ વસ્તુ આવતી નથી તોપણ કલ્પવૃક્ષને નીચે બેસી જે વસ્તુની કલ્પના

* સ્થળઃ-રાજકોટ જ્યુબિલિ દરબાર હૉલ તા. ૩-૧૨-૩૬

કરવામા આવે છે તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષ પોતે પણ કલ્પનાના આધારે વસ્તુ આપે છે જો કલ્પના ન કરવામા આવે તો વસ્તુ મળતી નથી આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થનામા રહેલી શકિત ભલે પ્રત્યક્ષ દેખાતી ન હોય પણ તે ઉપર વિશ્વાસ રાખવામા આવે તો, તેમા બધી શકિતઓ રહેલી છે એટલા જ માટે જ્ઞાનીજનો પરમાત્માની પ્રાર્થના આગળ કલ્પવૃક્ષ કે ચિન્તામણિ રત્નની પણ પરવા કરતા નથી કારણ કે તેઓ પરમાત્માની પ્રાર્થના આગળ એ વસ્તુની કશી કિંમત ગણતા નથી જ્યારે આપણામા પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના ઉપર આટલો બધો દૃઢ વિશ્વાસ પેદા થશે અને પરમાત્માની પ્રાર્થના આગળ કલ્પવૃક્ષ કે ચિન્તામણિની કશી કિંમત નહિ રહે ત્યારે આપણને પરમાત્માની પ્રાર્થનામા કેટલી બધી શકિત રહેલી છે તે સ્પષ્ટ જણાશે એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનામા દૃઢ વિશ્વાસ રાખો જ્યારે કોઈ સાંસારિક પદાર્થની ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા આવે છે ત્યારે તે સાચી પ્રાર્થના નહિ પણ બહારના રોગરૂપ બની જાય છે આ વિષે ભકત કેશવનાયે ઠીક કહ્યુ છે કે, "જો પરમાત્માની પ્રાર્થનામા પદર આના તો મન લાગેલુ હોય પણ કેવળ એક જ આનો સાંસારિક પદાર્થની ઇચ્છામા મન ચોટેલુ હોય તો, તે પ્રાર્થના પણ રોગ રૂપ જ છે"

કોઈ એમ કહે કે, કોઈ ચીજની આવશ્યકતા પાર પાડવા માટે અથવા કોઈ કષ્ટના નિવારણ માટે બીજા ઉપાયો ન કરતા પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો ઉપાય હાથ ધરવામા આવે તો શુ ખોટુ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે, જ્યારે કોઈ વસ્તુની આવશ્યકતા ઉભી થાય અથવા કોઈ સંકટ માથે આવી પડે ત્યારે એમ વિચારવુ જોઇએ કે પરમાત્માની પ્રાર્થના ન કરવાને લીધે જ

આવી સ્થિતિ ઉભી થવા પામી છે. એટલા માટે જ મારે પરમાત્માની પ્રાર્થનામાં મન પરોવવું જોઇએ.

આ પ્રમાણે માથે આવી પડેલા સંકટને પ્રાર્થનામાં પ્રવૃત્ત થવાનુ કારણ બનાવવું જોઇએ; પણ કોઈ ચીજને મેળવવા માટે અથવા કોઇ કષ્ટના નિવારણની ઇચ્છાએ જ પરમાત્માની પ્રાર્થનામા કોઇ પ્રકારની તમારી કામના નહિ રહે, ત્યારે સંકટો પણ તમારાથી દૂર ભાગશે.

ખેડુતને ઘાસની પણ જરૂર રહે છે પણ તેઓ કાંઈ ઘાસ જ માટે ખેતી કરતા નથી. પરન્તુ તેઓ તો સારો પાક કેમ થાય એ જ ઉદ્દેશથી ખેતી કરે છે. છતા ધાન્યની સાથે ઘાસ પણ પેદા થઇ જાય છે. આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે એમ વિચારવું જોઇએ કે, પરમાત્માની કૃપા મેળવવા માટે હું પ્રાર્થના કરું છુ. કારણ કે પ્રાર્થના દ્વારા પરમાત્માની કૃપા મેળવવામાં આત્માનુ કલ્યાણ રહેલું છે. આવી ઉન્નત ભાવના રાખવાથી જેમ અન્નની સાથે ઘાસ પણ ઊગી નીકળે છે, તેમ સાંસારિક વસ્તુની પણ સહેજે પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. પણ સંસારની બધી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરવા કરતાં, આત્માનું કલ્યાણ સાધવું શ્રેષ્ઠતમ છે, માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માના કલ્યાણ માટે જ કરવી જોઇએ. જો પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા આત્મકલ્યાણ સાધી શકાય છે તો તુચ્છ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે એ પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ કરવો એ તો ચણાના બદલામાં રત્ન આપવા જેવી મૂર્ખતા છે. આત્માનું કલ્યાણ ચાહનારે આવી મૂર્ખતા કરવી ન જોઇએ.

પરમાત્માની પ્રાર્થના ગમે તે સ્થાને અને ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં કરી શકાય છે, પણ પ્રાર્થનામાં આત્મસમર્પણની અનિવાર્ય

આવશ્યકતા રહે છે, કારણ કે પરમાત્માને આત્મસમર્પણ કર્યા વિના સાચી પ્રાર્થના થઈ શકતી નથી એટલા માટે ભક્ત લોકો કહે છે કે —

तन धन प्राण समर्पी प्रभुने इन पर वेग रिझास्या राज

અર્થાત્—પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા હું તન, ધન અને પ્રાણનુ પણ સમર્પણ કરી દઈશ આવી ઉજ્જ્વલ ભાવના પૂર્વક તમે પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો, તમે જરૂર આત્મકલ્યાણ સાધી શકશો પરમાત્માની પ્રાર્થના એક એવી વસ્તુ છે કે, જે બધાને માટે સુલભ છે એટલા માટે આ સુલભ વસ્તુનો આપણે સદુપયોગ કરી લેવો જોઇએ અને પરમાત્માની પ્રાર્થનાને જીવનમા વણી લેવી જોઇએ આમ કરવાથી વહેલી કે મોડી આત્મજાગૃતિ અવશ્ય થશે

જ્યારે કોઈ માણસ, મારે ત્રણ વાગે કે ચાર વાગે વહેલા ઉઠવુ છે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને સુવે છે તે પછી ભલે મોડો પણ સુવે તોપણ તે ધારેલા સમયે અવશ્ય જાગી ઉઠે છે આવો તમે પણ કોઈ દિવસે અનુભવ કર્યો હશે આપણામા એવી કઈ શકિત કામ કરી રહી છે કે, જે ભર નિદ્રામાથી પણ નિશ્ચય કર્યા પ્રમાણે જાગ્રત કરી શકે છે આત્માની આ શકિતને જાગ્રત કરવા માટે દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક પરમાત્માની આવીરીતે પ્રાર્થના કરો તો અવશ્ય આત્મજાગૃતિ થશે ભકત લોકો કહે છે કે —

क्रोड जतन करता नहीं पामे एवी मोटी माम ।
ते जिनभक्ति करी ने लहिये मुक्ति अमोलक धाम ॥

અર્થાત્—જે મુકિત બીજા અનેક ઉપાયો કરવા છતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી તે પરમાત્માની પ્રાર્થના દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

જેમને આ વાત ઉપર વિશ્વાસ જ નથી તેમને માટે આ વાત નિરર્થક છે પણ જેમને પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ છે તેમને માટે આ વાત તદ્દન સાચી છે.

કોઇ એમ કહે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાથી આત્મકલ્યાણ કરવાનું કહો છો પણ પરમાત્મા છે એની પ્રતીતિ કેમ થાય? કારણ કે પરમાત્મા તો અગમ્ય અગોચર કહેવાય છે, એટલે એમની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય? એને માટે હુ માગ એક સ્વાનુભવની વાત કહું છુ.-

મારો જે પ્રદેશમાં જન્મ થયો છે ત્યાં વરસાદ ખૂબ વરસે છે. ત્યાં વર્ષાઋતુમા વાદળાંઓથી હમેશાં આકાશ ઢંકાએલુ રહે છે એટલે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે કે નહિ ? તેની કશી ખબર પડતી નહિ. પણ પોયણાના ફુલને જોઇને ખબર પડતી કે, હવે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે. તે પ્રદેશમા પોયણાનાં નામના એક જાતના ફુલ થાય છે, તે ફુલ જ્યારે વિકસિત થતાં ત્યારે સૂર્ય ઉગ્યો છે તેમ અને જ્યારે કરમાતા ત્યારે સૂર્ય આથમ્યો છે તેમ ખબર પડતી હતી.

અત્રે એ વિચારવા જેવી વાત છે કે એક ફુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડી જાય છે અને આપણા જેવા મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી એ આપણી કેટલી બધી અપૂર્ણતા બતાવે છે? એક ફુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડે છે, તો શું આપણને તેની ખબર પડતી નહિ હોય? ખબર તો પડતી હશે, પણ સંસારની બીજી ધમાલમાં પડી જવાથી એ જાણેલી વાતને પણ ભૂલાઇ જવાય છે. અને પરમાત્માના વિષયમાં પણ તેની પ્રતીતિ કેમ થાય? આવા પ્રશ્નો પૂછવા લાગીએ છીએ. આવા પ્રશ્નો ઉદ્દભવવાનુ મુખ્ય કારણ પોતાનામાં રહેલી શક્તિનુ અજ્ઞાન જ છે. પોતાનામા રહેલી

શક્તિના આધારે પરમાત્માની પ્રતીતિ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પ્રયત્ન કરવા છતા પણ જો પરમાત્માની પ્રતીતિ ન થાય તો, જેમ પોથણાના દુરબીનદ્વારા સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર મેળવીએ છીએ તેમ પૂર્વ મહાત્માઓ, કે જેમણે આત્મશક્તિ દ્વારા પરમાત્માની પ્રતીતિ કરી છે તેમના કહેવા પ્રમાણે આત્મશક્તિ કેળવી, પરમાત્માને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તમે પરમાત્માની પ્રતીતિ કરો એટલા માટે તમને આધ્યાત્મિક અને વ્યવહારિક વાતો હમેશા સભળાવવામા આવે છે

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, જો અમે આધ્યાત્મિકતામા પડી જઈએ તો અમારો વ્યવહાર બિલકુલ બગડી જાય પણ આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે

આધ્યાત્મિકતાથી તમારો વ્યવહાર કોઈ દિવસ બગડી શકે નહિ હા, એટલુ અવશ્ય થાય છે, તમે જે વ્યવહારને નામે ધમાલ કરો છો, તે ધમાલને પછી વ્યવહારમા સ્થાન રહેવા ન પામે જેમ રોટલી પકવતી વખતે રોટલી બળી જાય એવો અગ્નિ અનેજ રાખવામા આવતો નથી તેમ રોટલી પાકે પણ નહિ એવો ઠરી ગએલો તાપ પણ રાખવામા આવતો નથી પણ રોટલી બળે પણ નહિ તેમ કાચી પણ રહે નહિ એવો સાધારણ તાપ રાખવામા આવે છે આધ્યાત્મિકતાને આ રીતે જીવનમા ઉતારવામા આવે તો, જીવન-વ્યવહાર એવા મધ્યમ માર્ગે વ્યવસ્થિત ચાલે છે કે, જીવનમા છેલબટાઉ જેવી ઉડાઉગીરી આવતી નથી, તેમ કૃપણ જેવી કૃપણતા પણ આવતી નથી પણ મધ્યમ સ્થિતિ રહે છે માટે આધ્યાત્મિકતાને જીવન વ્યવહારમા સ્થાન આપવાથી, જીવન-વ્યવહાર બરાબર ચાલતો નથી એ ભ્રમ કાઢી નાખવો જોઈએ આજકાલ કેટલાક લોકો આધ્યાત્મિકતાના ઓથે કૃપણ બની જાય છે જેઓથી નાની પણ વસ્તુનુ મમત્વ

છોડી શકાતું નથી, જેઓને હિતનું ભાન, કે [illegible] વિવેક નથી અને જેઓ આધ્યાત્મિકતાને નામે [illegible] છે તે લોકો આધ્યાત્મિકતાના નામને બદનામ કરે છે એમ કહેવું જોઈએ.

આધ્યાત્મિકતા એ કોઈ નાનીસૂની વસ્તુ નથી. આધ્યાત્મિકતાને ગીતાએ બધી વિદ્યાઓમાં પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. બીજા લોકોનાં હિત માટે નાની ચીજનો પણ ત્યાગ કરી શકતો નથી ત્યાં ભલા! આધ્યાત્મિકતા કેવી રીતે આવી શકે? બીજા લોકોના [illegible] છે ત્યાં આધ્યાત્મિકતા ટકી જ શકતી નથી. બીજા લોકોના હિત માટે પ્રાણ અર્પવાની પણ આનાકાની ન હોય ત્યાં આધ્યાત્મિકતા સ્હેજે આવે છે. જેમકે, રાજા મેઘરથે કબૂતર માટે શરીરત્યાગ કર્યો હતો. શું તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા ન હતી? તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા હતી અને એટલા જ માટે તેઓ બીજાના કલ્યાણ માટે શરીરત્યાગ કર્યો હતો. કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે, બીજાના કલ્યાણ માટે આત્મસમર્પણ કરવું એ જ આધ્યાત્મિકતા છે. આ પ્રમાણે જે આધ્યાત્મિક હોય છે તે બીજાના હિતમાં પોતાનું હિત માને છે. બીજાના હિતમા પોતાનુ હિત કેવીરીતે રહેલું છે એ બતાવવા માટે મઘાની વાત કહેવામા આવે છે.—

મઘાનુ વૃત્તાન્ત.

મઘો કુદરત પાસેથી એ બોધપાઠ શીખ્યો હતો કે, જે વાત મને પોતાને અનુકૂલ હોય તે જ બીજાના માટે પણ કરવી. કુદરત પાસેથી જેવો બોધપાઠ મળે છે તેવો બોધપાઠ બીજે ક્યાંયથી મળતો નથી, એવું જગતમાં ભૂતકાળના તેમજ વર્તમાનના અનેક દાખલાઓથી સ્પષ્ટ જણાય છે. જ્ઞાનીઓએ આખા બ્રહ્માણ્ડને પુસ્પાકાર બતાવેલ છે. એટલા માટે જો એનુ ધ્યાન ધરવામાં આવે તો આત્માને અપૂર્વ આનંદ આવે.

કુદરતના તત્ત્વનું જો બારીકીથી અવલોકન કરવામા આવે તો, તેમાથી આત્માને અપૂર્વ શિક્ષા મળી શકે એક નાનકડા ફૂલની પાખડીમા કયુ તત્ત્વ રહેલુ છે, તેની રચના કેવા પ્રકારની છે, તેમાથી કેવી શિક્ષા મળે છે એ વિષે ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો તે જાણી આશ્ચર્ય થશે

મોટા મોટા કારીગરો, મોટા મોટા મહાલો બનાવવામા જે કારીગરી વાપરે છે, તે કારીગરી ફૂલની પાખડીની રચનામા જે કારીગરી હોય છે તેના આગળ તુચ્છ છે કુદરત જે હિતકારી શિક્ષા આપે છે તેવી શિક્ષા બીજુ કોઇ આપતુ નથી

મચી પ્રકૃતિની શિક્ષાનુસાર કામ કરવા લાગ્યો તે આડોશી પાડોશીનુ આગણુ તથા ગામનો રસ્તો પણ સાફ કરતો શેરીઓની સ્ત્રીઓ મચીના આ કામની નિંદા કરતી એટલુ જ નહિ પણ તેના કામમા બાધા પહોચાડવા માટે સાફ કરેલી જગ્યાએ કચરો પણ ફેકી આવતી આમ કરતા છતા પણ મચી તો હમેશાની માફક પ્રસન્ન ચિત્ત રહેતો અને પ્રસન્નચિત્તે કચરાવાળી જગ્યાને વાળીને સાફ કરી નાખતો અને તે એમ વિચારતો કે, ખરેખર મારી બહેનોએ મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે કે, ઘરમા જે કચરો સડતો હતો તે બહાર કાઢીને મારા કાર્યમા મને સહાયતા આપી છે

તમને કોઈ ગાળો ભાડે ત્યારે તમારે પણ એવો ઉજ્જવલ વિચાર કરવો જોઈએ કે, એ તો બહુ સારુ થયુ કે તેના મોઢામા ગાળની જે ગદગી હતી તે બહાર આવી ગઈ અને એ રીતે ગાળ ભાડનારનું હૃદય પણ એટલા અશમા શુદ્ધ થયુ

ખેડુતો ગદગીનો ખાતર તરીકે ખેતીમા ઉપયોગ કરી સારો પાક ઉત્પન્ન કરે છે તેવી રીતે તમે પણ આત્માના કલ્યાણમા એ ગાળોનો પણ સદુપયોગ કરો

મઘો નિંદાથી જરાપણ ગભરાતો નહિ. તે તો હમેશાં પોતાના નિયત કરેલા કાર્યમાં સંલગ્ન રહેતો. મઘાની આવી કાર્યપ્રણાલી જોઈ, એ બન્ને યુવકો મઘાના શિષ્ય બનવા તૈયાર થયા. મઘાએ એ બન્નેને કહ્યુ કે, મારે ત્યાં ખાવા પીવાનુ કાંઈ નથી. પણ ઊલટું મારી સાથે કામ કરવામા તમારે લોકોની નિંદા, ગાળી વગેરે સમતાભાવે સાંભળવાનું છે. શુ તમે મારા શિષ્ય થઈ બીજાની નિંદા કે ગાળો સમતાભાવે, સાભળવા તૈયાર છો ?

મઘાનું આ કથન સાંભળી બન્ને યુવકો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, "ગુરુ હોય તો ખરેખર આવા હોવા જોઇએ કે, જે શિષ્ય બનાવવા માટે બીજાને ખોટાં પ્રલોભનો ન આપે." આ પ્રમાણે પરસ્પર વિચાર વિનિમય કરી બન્ને યુવકોએ મઘાને કહ્યું કે, "તમારા સ્પષ્ટ કથનથી અમારી તમારા શિષ્ય થવાની ભાવના વધવા પામી છે માટે કૃપા કરીને આપ અમને ગુરુમન્ત્ર સંભળાવો અને અમને શિષ્યદીક્ષા આપો."

મઘાએ ઉત્તર આપ્યો કે, 'હું ભણેલો ગણેલો નથી એટલે તમને શું ગુરુમન્ત્ર સંભળાવું !"

યુવકોએ કહ્યું કે, "અમે ભણેલા ગણેલાનાં મન્ત્રો તો ઘણીવાર સાંભળીએ છીએ પણ અમે તો તમારા જેવા કર્ત્તવ્યપરાયણ વ્યક્તિ પાસેથી મન્ત્ર સાંભળવા ઉત્સુક છીએ. માટે તમારા કર્ત્તવ્યનો મન્ત્ર અમને સંભળાવો. અર્થાત્ અમારે તમારા શિષ્ય થઈ શું કાર્ય કરવાનુ છે તે જણાવો. અમે યથાશક્તિ આપના કર્ત્તવ્યમન્ત્રનું જીવનપર્યંત પાલન કરીશુ."

મઘાએ કહ્યુ કે, સાંભળો, તમારે શું કામ કરવાનુ છે તે જણાવું છુ. જોકે હું ભણેલો ગણેલો નથી પણ કુદરત પાસેથી મેં

એવી શિક્ષા મેળવી છે કે, 'જે કામ પોતાને અનુકૂળ હોય તે બીજા માટે કરવુ અને જે પોતાને પ્રતિકૂલ હોય તે બીજા માટે પણ ન કરવુ' સક્ષેપમા તમારે આટલુ કામ કરવાનુ છે કે—

आत्मौपम्येन सर्वत्र सम पश्यति योऽर्जुन ! । गीता

ભાવાર્થ – પોતાના આત્માને જે અનુકૂળ હોય તે બીજા માટે કરવુ, એ ઉપમા પ્રમાણથી પ્રત્યેક કાર્ય કરવુ જોઇએ એવુ જ્ઞાનીઓનુ પણ કથન છે

સઘાએ કહ્યુ કે, પ્રકૃતિ પાસેથી મે આ શિક્ષા લીધી છે મને એમ લાગ્યુ કે, મને સાફ કરેલો રસ્તો ગમે છે તો બીજા લાગે એ ગ ઝીવાળા રસ્તાને સાફ કરે અને હું એ સાફ કરેલ રસ્તા ઉપર ચાલુ, એના કરતા હું જ રસ્તો સાફ શા માટે ન કરુ ! કે જેથી હું અને બીજા લોકો સાફ કરેલા રસ્તા ઉપર ચાલી શકીએ 'જે વાત પોતાને ગમતી હોય તે બીજાઓ માટે પણ કરવી' આ મારી પહેલી શિક્ષા છે અને 'પોતાના આત્માની માફક બીજા જીવોને પણ સમાન માનવા એ મારી બીજી શિક્ષા છે એમ થવુ ન જોઇએ કે, પોતાને માટે તો પાચ અને પાચ દશ ગણે અને બીજાને માટે અગિઆર ગણે આમ જે આત્મવચના કરે છે તે વિશ્વાસઘાત તો કરે છે, સાથે સાથે પોતાના આત્માને અપરાધી બનાવે છે માટે જે તમારા આત્માને ગમે, તે જ બીજાઓ માટે પણ કરો આ સિવાય અનિચ્છનીય પ્રવૃત્તિ ન કરવી બીજાઓ ઉપર જબરજસ્તી ન કરવી કારણકે આમ કરવાથી બીજાના આત્માને આઘાત પહોંચે છે માટે આવી ખરાબ પ્રવૃત્તિઓથી બચતા રહેવુ માનો કે તમારી પાસે એ કોટ છે તેમા એક નકામો છે ત્યારે જો તમારી પાસે કોઈ ગરીબ માણસ સખત ઠડીને લીધે થથરતો

હોય ત્યારે તમારી પાસે જે નકામો કોટ હોય તે આપી દેવાની ઇચ્છા પેદા થવી જોઇએ. જો ગરીબને કોટ આપવાની ઇચ્છા ન થાય તો 'તમે હજી બીજાના કષ્ટને સમજી શક્યા નથી' એ સ્પષ્ટ જણાય છે. તમારું પેટ ભોજનથી તૃપ્ત થઇ ગયું છે તોપણ બચેલી રોટલી કોઇ ગરીબને આપવાની ભાવના પેદા ન થઇ, પણ રોટલીને સેકીને કે સુકવીને બીજે દિવસે ખાવા માટે રાખવાની ભાવના થઈ, તો તમે હજી બીજાના આત્માને તમારા આત્મા સમાન માનવાનું સમજ્યા નથી.

મઘાએ યુવકોને કહ્યું કે, "તમે જો મારા શિષ્ય થવા ચાહો છો તો તમારે બધા જીવોને આત્માતુલ્ય માનવા પડશે એટલુંજ નહિ તમારે કોઇ પ્રકારનું વ્યસન રાખવું નહિ જોઇએ. કારણકે વ્યસનના નશામા કર્ત્તવ્યાકર્તવ્યનુ ભાન રહેતુ નથી. માટે કોઇ પણ પ્રકારના માદક પદાર્થોના સેવનથી દૂર રહેવું પડશે જે બુદ્ધિને ભ્રષ્ટ કરે છે તે બધાં માદક પદાર્થો છે કહ્યું પણ છે કેઃ—

बुद्धिं लुम्पति यद्द्रव्य मदकारो तदुच्यते ।

જે પદાર્થોને સૂંઘવાથી, ખાવાથી કે પીવાથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ કે નષ્ટ થાય તે માદક પદાર્થો છે જે માદક પદાર્થો છે તેમાંજ કેવળ મદ છે એમ નથી પણ હૃદયની ભાવનામાં પણ મદ હોય છે જેમકે ગ્રન્થોમાં રાવણને હજાર વિદ્યાવાળો વર્ણવામાં આવ્યો છે, છતાં સીતાને જોઇને તે ભાન ભૂલી ગયો હતો. આ પ્રમાણે ભાન ભૂલી જવું એ હૃદયનો મદ છે. આ પ્રકારના મદથી કે નશાથી તમારે હમેશાં બચતાં રહેવું પડશે."

આજના યુવકોમાંના કેટલાકો પરસ્ત્રી જોઇને ભાન ભૂલેલા જોવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ પણ રાજા અને મહન્ત

કહેવડાવનારાઓ પણ ભાન ભૂલી રહ્યા છે આજે એવા દાખનાઓ કાઈ ઓછા મળતા નથી '

મઘાએ એ યુવકોને કર્તવ્યબોધ આપતા કહ્યુ કે, "જે પદાર્થોના સેવનથી કૃત્યાકૃત્યનુ ભાન ભૂલાઈ જતુ હોય એવા પદાર્થોનું સેવન ન કરવુ એ મારો પહેલો મન્ત્ર છે આ મન્ત્ર કેવળ આગળીના વેઢે ગણવાનો કે તેનો જાપ કરવાનો નથી પણ તેને બરાબર યાદ કરી ક્રિયામા મૂકવાનો છે આ તો મે તમને નિવૃત્તિનો મન્ત્ર સમજાવ્યો પણ આ સાથે પ્રવૃત્તિનો મન્ત્ર પણ સમજવાનો છે એ મન્ત્ર એવો છે કે, તમારે જનસમાજની સ્વામી તરીકે નહિ પણ સેવક તરીકે સેવા કરવાની છે અને એ સેવા કરતા કરતા જો પ્રાણનો પણ ભોગ આપવો પડે તો આપવો પડશે તમને આ શરતો કબુલ હોય તો તમે મારા શિષ્ય થઈ શકો છો '

મઘાએ જે હિતશિક્ષા બતાવી છે એ શિક્ષા વિષે કોઈપણ ધર્મ કે દર્શનને વિરોધ હોઈ શકે નહિ જે આ હિતશિક્ષા પ્રમાણે જીવન વ્યવહાર ચલાવે છે, તે જરૂર પોતાનુ અને બીજાનું કલ્યાણ કરી શકે છે

મઘાની આવી તાત્ત્વિક વાતો સાભળી યુવકો કહેવા લાગ્યા કે, "અમે એમ વિચારતા હતા કે, ઈશ્વર ક્યા છે? પરતુ અત્યારે તો ઈશ્વર તમારામા દેખાય છે તમારામા જે ઉદાર ભાવો રહેલા છે તે ભાવોમા ઈશ્વરનું દર્શન થાય છે

તમે લોકો બદ્રીનાથ બતે મક્કા, મદીના, કાશી કે શત્રુજય જાઓ પણ હૃદયના શુદ્ધ ભાવ તરફ દષ્ટિ કરો તો, ત્યા જવુ તમને વ્યર્થ જણાશે હૃદયમા શુદ્ધ ભાવનાને સ્થાન આપવુ અને સેવાને પોતાના જીવનનો આદર્શ બનાવવો એ કોઈ તીર્થથી કાઈ ઉતરતુ પવિત્ર નથી જે પ્રમાણે સૂર્યમુખી ફુલ દ્વારા સૂર્યના ઉદય-અસ્તની

પ્રતીતિ થાય છે તેમ ભાવનાઓ દ્વારા પોતાના હૃદયમાં ઈશ્વર છે કે નહી તેની પ્રતીતિ થાય છે. કદાચિત્ તમને તમારા આત્માની કે પરમાત્માની પ્રતીતિ થતી ન હોય તો, વિશુદ્ધ ભાવનાઓથી રંગાએલા પણ શૃંગારથી રહિત એવા હાડપિંજરને જુઓ તો તમને જણાશે કે, વાસ્તવમાં વિશુદ્ધ ભાવનામા જ ઈશ્વર રહેલો છે.

મધાની હૃદયની વાત સાભળી બન્ને યુવકો ખૂબ પ્રસન્ન થયા. અને પગમાં પડી પ્રસન્નચિત્તે કહેવા લાગ્યા કે, " અમારા માથા ઉપર આશીર્વાદનો હાથ મૂકો. અમે આપના શિષ્ય થવા ચાહિએ છીએ. અમે આપની આજ્ઞાનુસાર વર્ત્તવાની પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ."

મધાએ યુવકોને ઉભા કરી છાતી સરસા ચાંપ્યા અને તેમને શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા. આ પ્રમાણે મધાને બે સાથી મળવાથી તે ૭ હાથવાળો થયો.

ઈશ્વરનું રૂપ ચતુર્ભુજ પણ કહેવાય છે. તમે પણ વિવાહમાં જોડાઇને ચતુર્ભુજ બન્યા છો. પણ વાસ્તવમા તમે ચતુર્ભુજ છો કે ચતુષ્પાદ છો એ કોણ કહી શકે? જેઓ સાચા સ્ત્રી–પુરુષ હશે તેઓ તો ચતુર્ભુજ બની પોતાનું કલ્યાણ કરવાની સાથે જગતનું પણ કલ્યાણ કરશે.

મધાને બે સાથીઓનો સાથ મળ્યો છતાં તે પ્રમાદી બન્યો ન હતો. પણ તે તો પહેલાં કરતાં વિશેષ કામ કરતો. કારણ કે, તે સારી રીતે જાણતો હતો કે, જેવું હું કાર્ય કરીશ તેવુ આ મારા શિષ્યો કામ કરશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે આદર્શ કામ કરતો. તેને ઘણીવાર એવો વિચાર આવતો કે " હે પ્રભો ! આ યુવકોના હૃદયમાં કોણે પ્રકાશનાં કિરણો ફેંકયાં કે, તેઓ મારા સાથીઓ બન્યા ? મને તો એમ લાગે છે કે, હે ! પ્રભો ! એ તારી કૃપાનુ જ

પરિણામ છે " આ બે યુવકોની માફક બીજા ૩૦ યુવકો મઘાના શિષ્ય બન્યા આ પ્રમાણે ૩૨ શિષ્યો અને એક પોતે એમ ૩૩ જણા થયા પ્રાત કાળમા વહેલા ઉઠી મઘો પોતાના શિષ્યોની સાથે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતો અને પછી કામની વહેચણી કરી આપતો કોઇને એવુ કામ સોંપતો કે, દારૂ પીનારને અનુનય-વિનય કરી દારૂ પીવાથી કેટલુ નુકસાન થાય છે તે સમજાવવુ અને એ રીતે દારૂ પીતા અટકાવવા કોઇને ગામના રોગી, દુખી લોકોની સાર-સભાળ લેવાનું કામ સોંપતો તો કોઇને ગામનો રસ્તો સાફ કરવાનુ તો કોઇને ગામના લોકોને હિતકારી શિક્ષા આપવાનું કામ સોંપતો

મઘો કયુ કામ કેવીરીતે કરતો હતો એ બધી વાતો વ્યાખ્યાનમા કહી શકાય નહિ કારણ કે વાણીમા એટલુ બધુ સામર્થ્ય નથી કે, જે દ્વારા બધી વાતો બરાબર સમજાવી શકાય કેવળજ્ઞાની જ્ઞાનથી પણ જેટલુ જાણે છે તેનાથી અનતમો ભાગ કહી શકે છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે જ્યા નિષ્કામભાવે અને સાચા હૃદયથી કામ કરવામા આવે છે ત્યા તેનો પ્રભાવ પડયા વગર રહેતો નથી મઘાની નિષ્કામ સેવા ભાવથી આખા ગામમા એકપણ દારૂ પીનારો, વેશ્યાગમન કરનારો કે ચોર રહ્યો નહિ

તે સમયે ચા-બીડીનો પ્રચાર હતો નહિ એટલે એ વિષે મઘાને સુધાર કરવો પડયો ન હતો પણ વર્તમાન સમયમા ચા-બીડીનો પ્રચાર બહુ વધી જવા પામ્યો છે પહેલાના શ્રીમન્તમા અને આજના શ્રીમન્તમા પણ ઘણો ફેરફાર થઇ ગયો છે પહેલાની શ્રીમતાઈ જુદા પ્રકારની હતી અને આજની શ્રીમતાઈ પણ જુદા પ્રકારની છે પહેલાના શ્રીમતો પોતાને ઘેર ગાય ભેસો પાળતા હતા અને દૂધ-ઘી પોતે પણ ખાતા અને બીજાને પણ તેથી લાભ

પહોંચાડતા હતા. દૂધ–ઘી નહિં તો છેવટે છાશ તો જરૂર જેને જોઇએ તેને મળી જતી. પણ આજના શ્રીમંતોને ત્યાં તો ચાના પ્યાલાઓ તૈયાર હોય છે. આવી દશામાં બીજા લોકોને તેથી શો લાભ મળી શકે? ચાના પ્યાલાથી બીજાને તો લાભ મળતો નથી પણ પોતાને પણ શારીરિક લાભ મળતો નથી, ઊલટી હાનિ થાય છે અને પરિણામે દાક્તરના શરણે જવું પડે છે. આજના શ્રીમંતો બીજાની સેવા કરવાનુ તદ્દન ભૂલી ગયા છે. તેઓ તો બંગલામાં રહેવું, મોટર કે સાયકલદ્વારા હરવું, ફરવું એમાં જ પોતાની શ્રીમંતાઇ માને છે. ગાય–ભેંશને પાળવાથી મચ્છર વધે છે માટે બહારથી વેચાતું દૂધ ખરીદી લેવું એમાં પોતાની મોટાઈ માને છે. પણ ગાયને પાળવાથી જ મચ્છર વધે છે એમ કહેતા હોય તો ગાય ન રાખવા છતાંય બંગલામાં મચ્છર કયાંથી આવે છે? તમે શ્રીમન્ત છો તો તમારી શ્રીમંતાઈનો બીજાની સેવા કરવામાં ઉપયોગ કરો તો તો તમે સાચા શ્રીમન્ત અથવા મોટા છો. નહિં તો તમારી શ્રીમંતાઈ ઘોડાના પૂંછડાની માફક શા કામની? ભલે આજકાલ મોટા મોટા બંગલાઓ બનાવવામાં, બે ચાર કુતરાઓ પાળવામાં કે મોટરગાડી રાખવામાં અને તેને ચારે બાજુ ફેરવી લોકો ઉપર ધૂળ ઉરાડવામાં શ્રીમંતાઇ દેખાતી હોય, પણ જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિમાં એ સાચી શ્રીમંતાઇ નથી. પણ જે લોકો જનસમાજની વધારેમાં વધારે સેવા કરે છે તે જ સાચા શ્રીમંત છે અને તેમની આવી શ્રીમંતાઇ જ લોકોને હિતકારી છે. મઘાના સતત પ્રયત્નથી તે ગામમાંથી દારૂ, પરસ્ત્રીગમન, ચોરી વગેરે પાપનું ભૂત નાસી ગયુ. મઘાએ ગામ-લોકોને એ પણ શીખડાવ્યુ કે, તમારે એટલો બધો ખર્ચ ન રાખવો જોઇએ કે જેથી તમારે કરજ કરવું પડે. આવક પ્રમાણે જ ખર્ચ રાખવું કદાચિત કરજ કરવું પડે તો સમય પહેલાં તે કરજ ચૂકવી

આપવુ જો તમે કરજ માથે ચડાવ્યુ અને પછી યથા સમયે તે ન ચૂકવ્યુ અને છેવટે લેણદાર તમારી ઉપર દાવો કરે તો તેમા તમારુ પતન છે માટે સમય પહેલા ઘેર જઇ કરજ ચૂકવી આપવાથી શુ લાભ છે તે પણ મઘાએ ગામના લોકોને સમજાવ્યુ પરિણામે ગામના લોકો પહેલા તો કરજ માથે ચઢાવતા જ નહિ અને કદાચ કરજે પૈસા લઇ આવતા તો મુકરરર કરેલા સમય પહેલા જ ચૂકવી આવતા એટલે કોઇને કોઇના ઉપર દાવો કરવાની તક સાપડતી નહિ આ સિવાય લોકોમા કોઇ પ્રકારનો ટંટોફીસાદ ઉભો થવા પામતો તો મઘો કે તેમના શિષ્યો વચમા પડી સમાધાન કરતા અને લોકો એ સમાધાનને માન્ય રાખતા

આ પ્રમાણે મઘાએ તેમ જ તેમના શિષ્યોએ લોકસેવા કરવામા પોતાનુ જીવન સમર્પી દીધુ લોકો પણ હવે તેમને કામમા મદદ આપવા લાગ્યા ગામમા એટલી બધી શાન્તિ ફેલાઇ ગઇ કે, ગામ છોડીને ચાલ્યા ગએલા લોકો પણ પાછા આવી રહેવા લાગ્યા પહેલા પુરુષો સ્ત્રીઓને ત્રાસ આપ્યા કરતા પણ મઘાના ઉપદેશથી સ્ત્રીઓને પણ શાન્તિ થઇ ગઇ જે સ્ત્રીઓ મઘાના કામમા ખલેલ પહોચાડતી તે પણ મઘાને આશીર્વાદ આપવા લાગી અને પૂર્વ કૃત્ય માટે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કે, "અમે તો મઘાએ સાફ કરેલી જગ્યાએ કચરો ફેકી આવતી, પણ મઘો તે કચરો ઉપાડી જતો આ રીતે મઘાએ કેવળ બહારનો જ કચરો સાફ કર્યો નથી પણ અમારા હૃદયના કચરાને પણ સાફ કર્યો છે પરમાત્મા એ પુણ્યજીવી મઘાને ચિરજીવી બનાવો "

આ પ્રમાણે લોકો મઘાને માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતા અને મઘાના દર્શને પણ સવારમા આવતા પણ મઘો કાઇ પ્રશસાથી ફુલાઈ જાય એવો ન હતો તે તો પોતાના નિત્ય કાર્યમા મશગૂલ

રહેતો. તેની પાસે એટલો બધો સમય ક્યાં હતો કે. તે લોકોને દર્શન આપવા માટે એક જગ્યાએ બેઠો રહે. જ્યારે લોકો તેમના દર્શનાર્થે આવતા ત્યારે તે એમ જ કહેતો કે, તમે તમારા ઘર-બારની બધી વસ્તુઓ બરાબર સાફ રાખો તો એ જ મારું દર્શન છે.

એ તો મારે પણ કહેવું પડશે કે, અહીંના લોકો માળવા, મેવાડ અને મારવાડ કરતાં ઘરની તથા વસ્તુની સફાઈ વધારે રાખે છે. પણ સાથે સાથે મારે એ પણ કહેવું જોઇએ કે, ઘર જેવું સાફ રાખો છો તેવી શેરીઓને સાફ રાખતા નથી. શેરીમાં બહુ જ ગંદકી રહે છે. ઘરનો બધો કચરો શેરીના નાકે ફેંકવામાં આવે છે એટલે ગંદકી વધારે થાય છે. તમે તો જોડા પહેરો છો એટલે તમને ગંદકીનો ખાસ ખ્યાલ આવતો નથી, પણ અમે જોડા પહેરી શકતા નથી એટલે ગંદકી કેટલી બધી હોય છે તેનો ખ્યાલ પણ આવી શકે છે. અશુચિમાં ચાલવાથી હિંસા થાય છે એમ શાસ્ત્રમા કહેલ છે. બીજા લોકો પણ અશુચિને અસ્પૃશ્ય જ માને છે. તો પણ તમે શ્રાવકો થઇને ઘરનો કચરો શેરીના નાકે જ ફેંકો અને ગંદકીમાં વધારો કરો તો કહેવું જોઇએ કે, તમે ગુરુની સેવા કેમ કરવી જોઇએ એ વાત બરાબર સમજ્યા નથી.

મઘાની સત્યવૃત્તિથી લોકોમાં ખૂબ શાન્તિ પ્રસરી એટલે લોકોમાં તે ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડયો; પણ ગામમાં ત્રણ પ્રકારના લોકોને અપ્રિય અને ખારા ઝેર જેવો થઈ પડયો. એક તો દારૂ વેચનારા, બીજા રંડીબાજી કરનારા અને ત્રીજા કચેરીના રાજકર્મચારીઓ. આ ત્રણ પ્રકારના લોકો મઘાની સત્યવૃત્તિથી ખૂબજ નારાજ રહેતા. કારણ કે, ગામમાં કોઇ દારૂ પીનાર રહ્યો ન હતો એટલે દારૂવાળાને કાંઇ આવક થતી નહિ. કોઇ રંડીબાજ માણસ પણ હતો નહિ

એટલે રડીઓ પણ નારાજ રહેતી અને ગામમા કોઇ કલેશક કાશ કરતુ નહિ એટલે રાજકર્મચારીઓને પણ આખો દિવસ ખાલી હાથે બેસી રહેવુ પડતુ એટલા માટે એ લોકો મનાની પ્રવૃત્તિથી બહુ જ નારાજ રહેતા કે, આ મનાએ જ અમારો ધધો રોજગાર બધ કરાવ્યો છે માટે કોઇપણ રીતે આ મનાની બલા અહીંથી દૂર થાય તો જ અમારુ કામ પહેલાની માફક બરાબર ચાલે આ માટે મનાને દૂર કરવા માટે તે લોકો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા

જ્યારે કોઇ સારુ કામ કરે છે ત્યારે તેનો વિરોધ કરનાર પણ કોઇ ઉભો થાય છે જેમ દિવસનો થાક ઉતારવા માટે રાતની પણ જરૂર રહે છે તેમ સારા કામનો વિરોધ કરનારાઓની પણ જરૂર રહે છે જ્ઞાની લોકો આ પ્રકારના વિરોધથી કે નિદાથી જરાપણ ગભરાતા નથી પણ જેમ રાતને વિશ્રાન્તિનો સમય માનવામા આવે છે તેમ વિરોધને કે નિદાને વિશ્રાન્તિનુ કારણ માને છે, અને આવી પડેલા સકટને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા સહાયક માને છે

જે લોકો આ પ્રમાણે સકટના સમયે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો આશ્રય લે છે તેમને સકટ પણ સહાયક નીવડે છે માટે જો તમે પણ શુદ્ધચિત્તે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો, તેમા કલ્યાણ જ છે

વ્યાખ્યાન ચોથું*

પ્રાર્થના

મલ્લિ જિન બાલ બ્રહ્મચારી, 'કુંભ' પિતા 'પરભાવતિ' મૈયા,
તિનકી કુમારી, મલ્લિ જિન બાલ બ્રહ્મચારી. ॥ ટેક ॥

શ્રી મલ્લિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. આ પ્રાર્થનામાં ભગવાન મલ્લિનાથનુ ચરિત્ર એવી રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે કે, સાદો સીધો માણુસ પણુ એને સરલતાપૂર્વક હૃદયમાં ઉતારી જીવનસુધાર અને આત્મકલ્યાણુ કરી શકે છે.

આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને એટલુ બધું પોષણુ મળ્યું છે કે, જો એ પ્રાર્થનાના આધારે હું મારી અપૂર્ણુતા દૂર કરી લઉં તો પછી મારે કશું કરવાનું બાકી ન રહે. આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને કેવીરીતે પોષણુ મળે છે તે વિષે હું એટલું જ કહેવા ચાહું છું કે; એક સિદ્ધ હોય છે, એક સાધક હોય છે અને એક સાધન હોય છે. સાધકે આત્મકલ્યાણુ કરવા માટે અનેક

---

* સ્થળ:-રાજકોટ જ્યુબિલિ ડૉનોટ હૉલ તા. ૪-૧૧-૧૯૩૬.

સાધનોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે અને અનેક સાધનોદ્વારા સાધક સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે આ વાત ભગવાન મલ્લિનાથના ચરિત્રથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે

ભગવાન મલ્લિનાથના રૂપસૌન્દર્યની પ્રશસા ચારે બાજુ પ્રસરી હતી રાજા કુભને ત્યા એક સુદરીએ જન્મ લીધો છે એવુ ઘણા રાજાઓએ સાભળ્યુ હતુ અને તેથી અનેક રાજાઓ આ રૂપસુ દરી સાથે વિવાહ કરવા માટે લલચાયા હતા, અને તેમા ભાન ભૂલેલા છ રાજાઓ તો કુભ રાજા જો એ રૂપસુદરીને ન પરણવે તો તેની સાથે લડાઇ કરવા પણ તૈયાર થયા હતા

ભગવાન મલ્લિનાથે, પિતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિને દૂર કરવા અને રાજાઓને પ્રતિબોધ આપવા માટે જે રચના કરી હતી તે એટલી બધી આકર્ષક અને વિચિત્ર હતી કે, તેનુ મહત્ત્વ પૂરેપૂર સમજાવી શકાય નહિ ભગવાને એક એવી પુતળી બનાવી કે, તે દેખાવમા તો સાક્ષાત્ તેમના જેવી જ લાગે પણ તેમા એક ખાસ વિશેષતા રાખવામા આવી હતી કે, જો પુતળીનો મુગટ ઉપાડવામા આવે તો તેમાથી દુર્ગંધ ફાટી નીકળે અને પુતળીનુ મોઢુ ખોલવામા ન આવે તો દુર્ગંધ પણ આવે નહિ અને રૂપમા ભગવાન જેવુ દેખાય ભગવાને પિતાને સૂચના કરી કે, એ છ રાજાઓ ભલે જોવા આવે હુ એમને રચનાદ્વારા પ્રતિબોધ આપીશ છએ રાજાઓ 'અમને મલ્લિ કન્યા જોવા મળશે' એમ માની અદર આવ્યા રાજાઓએ જેવો અદર પ્રવેશ કર્યો તેવા તેઓ પુતળી જોઈ, જેમ દીપકને જોઇ પતગ મોહમસ્ત બને છે તેમ, મોહમસ્ત બની ગયા

ભગવાન તો પુતળીનું અદરનુ સ્વરૂપ બતાવી તેઓની મોહમસ્તી ઉડાડવા ચાહતા હતા એટલે ભગવાને જેવુ પુતળીનુ મોઢુ ઉઘાડી

નાખ્યું કે, ચારે બાજુ દુર્ગંધ ફેલાઇ ગઈ. રાજાઓ તો દુર્ગંધથી એવા ગભરાયા કે, પુતળીની ઘૃણા કરતાં બહાર નીકળવા લાગ્યા. ત્યારે ભગવાને જાણ્યું કે, રાજાઓને પ્રતિબોધ આપવાનો આ સમય ઘણો જ ઉપયુક્ત છે.

ભગવાનની આ રચના ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો જાગૃતિ અને સુષુપ્તિ અવસ્થા વિષે પણ ઘણું જાણવાનું મળે. તમે લોકો જાગૃતાવસ્થાને બહુ મહત્ત્વ આપો છો પણ સુષુપ્ત અવસ્થાને મહત્ત્વ આપતા નથી; પણ જો તમને એક દિવસ પણ ઊંઘ ન આવે તો કેટલું કષ્ટ થાય ? માટે અમુક અંશે સુષુપ્તિની પણ જરૂર રહે છે. ઊંઘમાં જે કાંઇ થાય છે તે સુષુપ્તિ અવસ્થાનું કામ છે. જાગતાં જે કાંઇ થાય છે તે જાગૃતાવસ્થાનું કામ છે. તમે બહારની રચના જુઓ છો પણ અંદરની રચના કેવી છે તે જોતા નથી. બહાર જે કાંઇ દેખાય છે તે કર્મનું ફળ છે, પણ એ કર્મફળની પાછળ શું છે તેને પણ તપાસો. ભગવાને તે રાજાઓને પ્રતિબોધ આપતાં કહ્યું કે, "હે! રાજાઓ તમે શા માટે વિમુખ થઇ બેઠા છો? જે તમને હમણા જ પ્રિય લાગતી હતી તે અપ્રિય કેમ લાગવા લાગી? અત્યાર સુધી તમે બહારના રૂપને જ જોતા હતા, એટલે તમને તેનો મોહ હતો. પણ જ્યારે તમે અંદર પણ દૃષ્ટિ કરી ત્યારે તમને ઘૃણા પેદા થઇ માટે હવે તમે એ બરાબર જાણી લો કે,

महा असार उदारिक देही, पुतली इव प्यारी; ।
सग किया पटकै भवदुःखमें, नारि नरक-वारी. ॥

તમે બહારનું જ રૂપ જુઓ છો એટલા માટે ભાન ભૂલી જાઓ છો, પણ જ્યારે અંદર ડોકિયું કરો છો ત્યારે જેના ઉપર તમે મુગ્ધ થઈ જાઓ છો, તેની પણ તમને ઘૃણા થાય છે. કાલે શિલાલેખ

જોતા અહીંનુ મ્યુઝિયમ જોયુ હતુ તેમા એક જગ્યાએ મનુષ્યનુ હાડપિંજર રાખવામા આવેલુ છે તે જોઇને મનુષ્યનુ હાડપિંજર કેવુ હોય છે તેનો ખ્યાલ આવે છે શુ હાડપિંજર જોઇને કોઇને વિકાર પેદા થાય છે? કોઇમા કામભાવના જાગૃત થાય છે? પણ જ્યારે એ હાડપિંજર ચામડીથી ઢકાએલુ હોય છે ત્યારે તેમા વિકાર કેમ જાગે છે?

સસારના પદાર્થો કોઇ મનુષ્યને તો સામાન્ય લાગે છે, તો કોઇને વિશેષ લાગે છે કોઇ હાડપિંજરને પોતાનુ ભોજન સમજે છે તો કોઇ તેને પોતાની શોધનુ સાધન માને છે જેમકે કોઇ કુતરાની સામે હાડપિંજર મૂકવામા આવે તો તે પોતાનો ખોરાક માની ખાવા માડે છે પણ જો એ જ હાડપિંજર કોઇ ડૉક્ટર સામે હોય છે તો તે શરીરરચના વિષેની શોધ કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે પણ આવુ જ અન્તર છે અજ્ઞાની લોકો હાડપિંજરનુ બહારનુ રૂપ જોઇ મોહ પામે છે પણ જ્ઞાની લોકો એ બહાર દેખાતા રૂપની પાછળ શુ રહેલુ છે તેનો વિચાર કરી વૈરાગ્ય પામે છે છએ રાજાઓ ભગવાનને કહેવા લાગ્યા કે, અમે આ પુતળીને પુતળી માનતા ન હતા, પણ તેને સાક્ષાત્ મલ્લિકુમારી માનતા હતા એ તો હવે જાણ્યુ કે, એ તો કનકની (સુવર્ણની) પુતળી હતી તમે અમને બોધ દેવા માટે આવી રચના કરી હતી એ અમે જ્યારે જાણ્યુ ત્યારે અમને અમારા અજ્ઞાન માટે ખેદ થાય છે

પોતાની મૂર્ખતા ઉપર રાજાઓને ખૂબ પસ્તાવો થયો ભગવાને તેમને આશ્વાસન આપતા કહ્યુ કે, "તમે રાજાઓ નહી જો તમારી માફક હુ પણ બહારનુ રૂપ જોત, અદર શુ છે તેની ખબર ન રાખત તો તો હુ પણ જ થઇ જાત પણ હું કેવળ બહારનુ રૂપ જ ન

જોતાં અંદર પણ નજર કરું છું. અને એ જ કારણને લીધે મને તમારી ઉપર મોહ થયો નથી. જે થયું તે થયું. હવે તમે તમારા આત્માને જાગ્રત કરી આત્મકલ્યાણ સાધો."

તમને પણ મારે એ જ કહેવાનું છે કે, તમે બહારના રૂપમાં જ ભાન ભૂલી ન જાઓ પણ અંદર શું છે તે પણ જુઓ, અને ભગવાન મલ્લિનાથની પ્રાર્થના કરો તો તમારા ખોટા મોહનુ ભૂત ભાગી જશે અને તમારા આત્માનું કલ્યાણ થશે

મને આજે સવારની ભાવના ભાવતાં એવો વિચાર થયો કે, જેમની સહાયતા લેવામાં આવે છે તેમને ભૂલી જવું એ કેવી ગંભીર ભૂલ છે. હું અન્ન સિવાય દૂધ આદિ બીજા પદાર્થો લઉં છું. જે પદાર્થોની સહાયતાથી આ શરીર નભે છે તથા જેના આધારે હું આત્મકલ્યાણ કરી શકું છું, તે પ્રાણીઓના ઋણથી હું ક્યારે મુક્ત થઈ શકીશ? જેમ મને બીજા પ્રાણીઓની સહાયતાની જરૂર પડે છે તેમ શું તમારે સહાયતાની આવશ્યકતા નહિ હોય? આવશ્યકતા હોવા છતાં જો તેમના ઋણથી મુક્ત થવા માટે પ્રયત્ન ન કરતાં, ફરનીચરને ઉપરનું પોલીશ લગાવવાની માફક જો બહારનું ઉપરછલ્લું કામ કરવામાં આવે તો તે શું ઉચિત કહેવાય? તમે તમારા બંગલાને તો સાફસુફ રાખવા ચાહો છો, પણ જો તમે તમારુ શરીર બરાબર સાફ ન રાખો તો બંગલાને સાફ કરવાથી શું વળ્યું? તમે કબાટ વગેરે ફરનીચરને તો સાફ રાખો, પણ શરીર–સુધાર તરફ જરા પણ ધ્યાન ન આપો તો તે સુધાર છે કે બગાડ એ પણ વિચારવું જોઇએ. તમે જીવનની આવશ્યકતાઓ ઉપર તો બરાબર ધ્યાન આપતા નથી પણ બહારની કૃત્રિમતાને વધારવામાં જીવનને ખર્ચી નાંખો છો. જે પોતાની ગૃહિણિને ભૂલી જઇ સીનેમાની નટી પાછળ

પોતાની શક્તિ ખર્ચે છે તેની કેવી દશા થાય છે તે તમે જાણો છો આ જ પ્રમાણે જે વાસ્તવિકતાને ભૂલી જઇ કૃત્રિમતા પાછળ પડી શક્તિ ખર્ચે છે તેની પણ કેવી દશા થાય તેનો પણ વિચાર કરો જે પ્રમાણે તે છ રાજાઓ પુતળીના મહારૂપ પાછળ આધળા થઈ મુગ્ધ બન્યા હતા, તે જ પ્રમાણે તમે પણ બહારના ખોટા દેખાવો વધારવામા વાસ્તવિકતાને ભૂલી રહ્યા છો જ્યારે એ ભૂલોને દૂર કરવામા આવશે ત્યારે જ નિર્ગ્રન્થધર્મનો પ્રભાવ તમારી ઉપર પડી શકશે અને જ્યારે નિર્ગ્રન્થધર્મનો પ્રભાવ તમારા જીવન ઉપર પડશે, અને એ નિર્ગ્રન્થધર્મને તમારા જીવનમા તાણાવાણાની માફક વણી લેશો, ત્યારે તમને કાઇ કહેવાની કે સભળાવવાની પણ જરૂર રહેશે નહિ એટલા માટે બધાએ પોતાની શક્તિને એકત્રિત કરીને અત્યારે જીવનને માટે કયુ કામ આવશ્યક અને લાભપ્રદ છે અને કયુ કામ હાનિપ્રદ છે તે વિષે વિચાર કરવો જોઇએ નવા કામો બધા ખરાબ જ હોય છે અથવા જૂના કામો ખરાબ જ હોય છે એવુ કાઇ નિશ્ચિત ધોરણ નથી એટલા માટે જે તત્ત્વ જીવનમા પ્રાણ પૂરનારુ હોય તે તત્ત્વને રાખી, બાકીના જીવનવિઘાતક તત્ત્વોને દૂર કરવામા આવે તો જ ભગવાનના ઉપદેશની અસર જીવન ઉપર પડી શકે છે

<u>મઘાનુ વૃત્તાન્ત</u>

મઘાની જે કથા કહેવામા આવે છે તે આજની નથી પણ લગભગ બે હજાર વર્ષ પહેલાની છે એ વાત જુદી છે કે, કથામા આવેલા તત્ત્વોને આધુનિક આવશ્યકતાનુસાર વર્ણનમા વણવામા આવે પણ મૂળ તત્ત્વ તો તે કથાનું જ છે આ કથા ઉપરથી પ્રાચીન સમયમા ભારતમા કેવા કેવા તત્ત્વો કેવી રીતે સમજાવવામા આવતા તે જણાય છે આ કથાને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર અને વર્તમાન સ્થિતિ અનુસાર

વિસ્તૃત કરીને તમને કહી સંભળાવું છું. પણ આ કથા તો પ્રાચીન જ છે. જ્યારે લોકો બહારની વસ્તુઓ ઉપર વધારે મુગ્ધ બની જાય છે ત્યારે મહાપુરુષો એ બહારની વસ્તુ પાછળ રહેલા તત્ત્વને જગત સમક્ષ મૂકે છે. જગતને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવો એ સાધારણ મનુષ્યનું કામ નથી. પણ જેમણે અહંકાર ઉપર વિજય મેળવ્યો છે તે મહાપુરુષો જ જગતને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવી શકે છે અને તેનો સુધાર કરી શકે છે.

મઘાએ અહંકાર ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. તે લોકોની નિંદા કે ઘૃણાથી ગભરાતો નહિ તેમ 'મારી નિંદા શા માટે કરો છો' એમ કોઇની સાથે લડાઈ કરવા પણ તૈયાર થતો નહિ. પણ તે તો હમેશાં લોકનિંદાને જિતવાનો જ પ્રયત્ન કરતો. જ્યારે કોઈ તેને એમ કહેતું કે, 'તું ઘણું જ ખરાબ કામ કરે છે, તું લોકોને ઠગે છે,' ત્યારે તે એમજ વિચારતો કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાને સફલ કરવાનો સમય નજદીક આવતો જાય છે. સાચા ભક્તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કેઃ—

"मौसम कौन कुटिल खल कामी
तुम सें काह छिपाउ, कृपानिधि तुम उर अन्तर्यामी। "

આ પ્રમાણે જે ભક્તો પ્રભુપ્રાર્થના કરે છે તેઓમાં સંસારના કેટલાક માણસોમાં પાપ ભરેલુ હોય છે, તેવું પાપ નહિ હોય, તોપણ તેઓ પાપને મોટું રૂપ આપી તેને દૂર કરવાની ભાવના રાખે છે. જે મોટા પાપી હોય છે તે આ પ્રકારની પ્રાર્થના જ કરી શકતો નથી. જેનામાં થોડું પાપ હોય છે તે જ આ પ્રકારની પ્રાર્થના કરી શકે છે. જે પ્રમાણે કાળાં કપડાં ઉપર ડાઘ પડેલો

જોવામાં આવતો નથી પણ સફેદ કપડા ઉપર પડેલો ડાઘ તુરત જણાઈ આવે છે, તેમ જેમનું હૃદય ખૂબ પાપોથી ભરેલું હોય છે તેમને પોતાનું પાપ જણાતું નથી પણ જેનામાં થોડું જ પાપ હોય છે તેઓ તો 'હું બહુ પાપી છું' એમ માની પોતાનાં પાપો પરમાત્મા સમક્ષ રજૂ કરે છે અને એ રીતે પાપને ધોવાનો પ્રયત્ન કરે છે

વૈજ્ઞાનિકોનું કથન છે કે, જો ઓરડામાં હવા ખરાબ થઈ ગઈ હોય તો તેને બહાર કાઢી નાખવાથી તત્કાલ તાજી હવા આવે છે તે માટે કાંઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી આ જ પ્રમાણે જો હૃદયની ગંદકી દૂર કરવામાં આવશે તો હૃદયમાં પવિત્રતા જરૂર આવશે પવિત્રતાને લાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડશે નહિ. પણ સર્વ પ્રથમ તો ગંદકીને દૂર કરવી પડશે લોકોને એવી આદત પડી ગઈ છે કે, પોતાના હૃદયની ગંદકી દૂર કરતા નથી અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છે કે, મારા હૃદયમાં બહુ જ ગંદકી છે એટલે એને દૂર કરો પણ જ્યારે કોઈ એમ કહે છે કે, તમારા હૃદયમાં બહુ મેલ છે ત્યારે લોકોની આંખો લાલચોળ થઈ જાય છે આ પદ્ધતિ ખોટી છે માટે એ તજી દઈ સાચા હૃદયથી પરમાત્માની સમક્ષ તમારા દોષો રજૂ કરો અને પછી હૃદયશુદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરો તો જરૂર આત્મકલ્યાણ થશે

મધ્યાહ્ને પોતાના ૩૨ શિષ્યોને પોતાનો આચારધર્મ સમજાવી પોતાની જેવા બનાવી લીધા આચાર્ય માનતુંગે ભગવાનની પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું કે —

> तुल्या भवन्ति भवतो ननु तेन किं वा
> भूत्याश्रितं य इह नात्मसमं करोति। भक्तामर स्तोत्र

જે વૃક્ષને જલસિંચનદ્વારા ઉછેરવામાં આવે છે શું તે વૃક્ષ ફળ ફુલ આપતું નથી ? જરૂર આપે છે. તે જ પ્રમાણે જે લક્ષ્મીવાનની સેવા કરે છે તે લક્ષ્મીવાન બની જાય છે. સાચો શ્રીમન્ત તો તે જ છે કે, જે સેવકને પણ શ્રીમન્ત બનાવી દે છે. કોઈ ઘોડાના પુછડા જેવા બહારના દેખાવવાળા પણ શ્રીમન્તો હોય છે પણ સાચો શ્રીમન્ત તો તે છે કે, જે આશ્રિતને પણ પોતાના જેવા બનાવી દે છે.

ભક્તો કહે છે કે, જ્યારે શ્રીમન્તો સેવકને પોતાની જેવા બનાવી દે છે તો શું પરમાત્મા પોતાના સેવકને પોતાના જેવા નહિ બનાવે ? પરમાત્મા તો–જો સાચો સેવક હોય તો–પોતાના જેવા અવશ્ય બનાવી દે છે.

મઘાએ પોતાના ૩૨ શિષ્યોને પોતાના જેવા બનાવી લીધા. તેઓ લોકોની સેવાદ્વારા શાન્તિ અને આનંદ અનુભવવા લાગ્યા. અત્યારસુધી તો તેનું કાર્ય વ્યવસ્થિત ચાલ્યુ અને તેના કાર્યદ્વારા શાન્તિ અનુભવી. હવે એની સાચી પરીક્ષાનો કટાકટીનો સમય આવી પહોંચ્યો. જે સાચો સેવક હોય છે તે, જેમ નિયમિત અભ્યાસ કરતો વિદ્યાર્થી પરીક્ષાથી ગભરાતો નથી તેમ, જીવન પરીક્ષાથી પણ ગભરાતો નથી જે વિદ્યાર્થી નિયમિત અભ્યાસ કરતો નથી તે વિદ્યાર્થી પરીક્ષાને સમયે ડરવા લાગે છે અને હવે શું કરવું ? એવી ચિંતા કરે છે. પણ નિયમિત અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થી તો જેમ પરીક્ષા નજદીક આવતી જાય છે તેમ પ્રસન્ન થતો જાય છે, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે હવે હું પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ પ્રમાણપત્ર મેળવીશ.

આ જ પ્રમાણે જે જ્ઞાની અને વિવેકશીલ લોકો હોય છે તે લોકો કષ્ટના સમયે ગભરાતા નથી, પરંતુ કષ્ટને પોતાની જીવન-

પરીક્ષા માની તેને વધાવી લે છે અને તેથી પ્રસન્ન થાય છે કારણ કે તેઓ એમ માને છે કે, જો આ કષ્ટની પરીક્ષામાથી ઉત્તીર્ણ થઈ ગયા તો પરમાત્માની ભક્તિનુ અમને પ્રમાણપત્ર અવશ્ય મળશે

ભવાની સત્પ્રવૃત્તિથી ગ્રામનેગ્રામને ઘણો જ લાભ પહોચ્યો હતો ગજા કે પ્રજા બન્નેમાથી કોઇને કાઇ પણ નુકશાન પહોચ્યુ ન હતુ ભવાના શુભ પ્રયત્નથી લોકોએ વેશ્યાગમન, દારૂ, ચોરી આદિ પાપપ્રવૃત્તિને છોડી દીધી હતી તે સમયે હોટલ તો હતી નહિ એટલે હોટલના વિષયમા તેને કશુ કહેવાનુ હતુ નહિ જો ભવા જેવો સુધારક આજે પણ હોય તો તે પણ હોટલનુ વ્યસન છોડાવી દે આજે હોટલોને લીધે કેવી પાપપ્રવૃત્તિ વધવા પામી છે અને લોકો એ પાપપ્રવૃત્તિમા પડી જઇ કેટલા બધા પતિત થઈ જાય છે એ તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે જે જાતિમા, કે જે ધર્મમા માસ મદિરાનુ સેવન તો શુ ! નામ પણ સાભળવામા આવતુ નથી, તે લોકો માસ મદિરાનુ સેવન કરતા નથી પણ તે લોકોના પુત્રો હોટલોમા જતા શીખે છે અને ત્યા માસ–મદિરાને ખાવાની પાપપ્રવૃત્તિમા પડે છે એવુ સાભળવામા આવે છે જે લોકો માસનો સ્વાદ ચાખવા માટે અથવા બીજાનું માસ ખાવાથી અમે હૃષ્ટપુષ્ટ બનીશુ એ આશાએ માસનુ સેવન કરે છે તેઓએ એ ભૂલવુ ન જોઇએ કે માસના સેવનથી મનોવૃત્તિ તામસિક બની જાય છે અને પરિણામે અનેક અનર્થો પોતાના હાથે થવા પામે છે આ સિવાય માસ ખાનારે એ પણ સમજી લેવુ જોઇએ કે, જેમ અમે બીજાના માસને ઉપભોગમા લઇએ છીએ તેમ અમારુ માસ પણ બીજાના ઉપભોગમા ન આવી જાય ? દારૂ પીનારાઓને એ ભાન રહેતુ નથી કે, દારૂ પીવાથી તેમના શરીરની કેવી અવદશા થાય છે દારૂ પીનારાઓ

તો એટલું જ સમજે છે કે, અમારી પાસે પૈસો છે તો તેનો આવા મોજશોખમાં ઉપયોગ ન કરીએ તો પૈસાથી જીવનનો લાભ શો? આ પ્રકારની દુર્ભાવના સેવનારાઓ દારૂ જેવા માદક પદાર્થોની પાછળ પોતાના પૈસાનો અને જીવનનો સર્વ નાશ કરી નાંખે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે, જો છત્રપતિ શિવાજીનો પુત્ર શંભાજી 'સુરા અને સુંદરી'ના ફંદામાં ન પડયો હોત તો તે 'બાપ કરતાં બેટો સવાયો નીકળ્યો, એ લોકોક્તિને સાર્થક કરી શકત. પણ તે સુરા અને સુંદરી પાછળ મોહાંધ બની ગયો અને આખરે તેની ખૂબ જ દુર્દશા થઇ.

મઘાના શુભ પ્રયત્નથી બધાને તો શાન્તિ થઈ પણ દારૂ વેચનાર, રંડીઓ તથા રાજ્યકર્મચારીઓને તો તે અશાન્તિકર્ત્તા થઈ પડયો. મઘો તો તેમને આંખમાં પડેલા કણાની માફક ખટકવા લાગ્યો. તેઓએ વિચાર્યું કે, આ મઘાને કારણે જ અમારો ધંધો રોજગાર ચાલતો નથી. લોકો ઉપર તેનો પ્રભાવ ઘણો છે એટલે તેના કહેવાથી કોઇ અમારે ત્યાં આવતું નથી. માટે મઘો આપણા કામમાં બાધક છે એટલે તેને દૂર કરવો જોઇએ એમ વિચારી તેઓએ પોતાનું એક મંડલ ઊભું કર્યું અને મઘાને દૂર કરવાનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યા કે, રાજાને કહી મઘાને તથા તેના ૩૨ શિષ્યોને અહીંથી ગામબહાર કાઢવા. પણ મઘાનો તથા તેના ૩૨ સાથીઓનો કોઈ અપરાધ ઘડયા વિના રાજાને કહીશું તો તેઓ કહેશે કે, મઘો તો સાધુપુરુષ છે તો તેને શા માટે ગામબહાર કાઢવો ? માટે રાજાને એમ કહેવું કે, "આ મઘો તથા તેના સાથીઓ લૂંટારાઓ છે અને તેમનાથી પ્રજાને પણ ઘણો જ ત્રાસ થાય છે. તેમના ત્રાસ આગળ રાજસત્તાનું પણ કાંઈ ચાલતુ નથી." આ પ્રમાણે સાભળી રાજા મઘા ઉપર કુપિત થશે અને આપણી ઉપર

રાજાનો વિશ્વાસ છે એટલે મઘાને તથા તેના સાથીઓને ગામબહાર કાઢવાની આપણી યોજના પણ પાર પડશે

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, રાજ્યકર્મચારીઓએ પોતાનું સગઠન બળ મજબૂત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો સગઠનબળનો ઉપયોગ સારા કામો ઉભા કરવા માટે પણ વપરાય છે તેમ સારા કામો થતા હોય તેને અટકાવવા માટે પણ વપરાય છે રાજ્યકર્મચારીઓએ સગઠન બળને મજબૂત કરવા માટે જે મડળ ઉભુ કર્યું હતું, તેમા પાપપ્રવૃત્તિદ્વારા પૈસો કમાતા હતા તે લોકો પણ સામેલ થઇ ગયા અને બધાએ એકઠા મળી મઘા તથા તેના સાથીઓ વિરુદ્ધ એક નિવેદનપત્ર તૈયાર કરી રાજા પાસે લઈ ગયા

અમુક રાજ્યકર્મચારીઓ આપને મળવા આવ્યા છે એ ખબર મગધનરેશને પહોચાડવામા આવી પણ તે વખતે રાજા પણ દારૂના ઘેનમા પડયા હતા જ્યારે દારૂનુ ઘેન ઊતર્યું ત્યારે રાજા રાજ્યકચેરીમા આવ્યા આવતા વેત જ રાજાને રાજ્યકર્મચારીઓ કહેવા લાગ્યા કે, "મહારાજ! રાજ્યમા બહુ વિગ્રહ ફેલાઈ ગયો છે ચારે બાજુ રાજ્યમા લુટારાઓનો ઉપદ્રવ ઉભો થવા પામ્યો છે અને તેથી પ્રજા ત્રાસી ગઇ છે અને એ ત્રાસ દૂર કરવા માટે અમને પ્રજાએ આપની સમક્ષ આ નિવેદનપત્ર લઈ મોકલ્યા છે જે આપ વાચી યોગ્ય પ્રબધ કરવાની કૃપા કરો'

રાજ્યકર્મચારીઓએ મઘા તથા તેના સાથીઓની વિરુદ્ધ જે નિવેદનપત્ર તૈયાર કર્યું હતુ તે નિવેદનપત્ર રાજા સમક્ષ રજુ કર્યું અને તે લોકોએ જેમ મનમા આવ્યુ તેમ સાચી ખોટી ફરીયાદ રાજાને કહી સભળાવી

અત્યારે પણ રાજ્યકર્મચારીઓ રાજાને વાસ્તવિક વાત ન કહેતા, મનગમતી વાત કહી રાજાના કાન ભભેરે છે લોકો બહારની ચોરીને

ખરાબ કહે છે પણ આ પ્રકારની આંખમાં ધૂળ નાખી જે સફેદ ચોરી કરવામાં આવે છે તેને પોતે જોતા નથી. ચોરને ચોરી કરતો જોઇ વૈરાગ્ય લાવનાર સમુદ્રપાલ જેવા વિચારક તો કોઇક જ હશે!

મગધનરેશ તો દારૂના ઘેનમાં હતા. એટલે નિવેદનપત્ર વાંચીને તે વિષે પૂર્વાપર કશી તપાસ કર્યા વિના કર્મચારીઓના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી હુકમ આપી દીધો કે 'એક સેનાની ટ્રૂકડી લઇ જાઓ અને જે લોકો રાજ્યવિદ્રોહ કરતા હોય તેમને પકડી અત્રે લાવો.' રાજાનો આ નાદીરશાહી હુકમ સાંભળી રાજ્યકર્મચારીઓ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને 'મારી યુક્તિ કેવી સફળ થઇ' એમ પરસ્પર બડાઇ મારવા લાગ્યા.

રાજ્યકર્મચારીઓ પ્રસન્ન થતાં અને અભિમાન કરતાં કરતાં સેનાની ટૂકડી સાથે પોતાના ગામમાં આવ્યાં.

માર્ગમાં કર્મચારીઓએ સેનાને કહ્યું કે, "જુઓ! કોઇ બીજાની વાત સાંભળવા રોકાશો નહિ તેમ કોઇને પૂછવા રોકાશો નહિ, નહિ તો એ બદમાશોને પકડી શકશો નહિ. તમારે તો અમે જેમના તરફ ઇશારો કરીએ તેમને પકડી લેવા. અમે પ્રગટરૂપે તમને કાંઇ નહિ કહીએ પણ ઇશારો કરીશું. જો અમે પ્રગટરૂપે એ બદમાશોના નામ આપીએ તો એ બદમાશો અમને જ મારી નાંખે. એ બદમાશો બહુ જ ચાલાક છે. એ લોકોએ ગામના લોકોને પણ રાજ્યવિદ્રોહી બનાવી દીધા છે એટલે એ લોકો રાજ્યની પણ પરવા કરે એવા નથી. માટે કોઇની વાત ન સાંભળતા અમે જેમના તરફ ઇશારો કરીએ તેમને તમારે પકડી લેવા." આ પ્રમાણે કર્મચારીઓએ સૈનિકોને ખૂબ જ ઉશ્કેર્યા. સૈનિકો કેવા ઉદ્ધત હોય છે એ તો તમે બધા જાણો છો.

સૈનિકો કહેવા લાગ્યા કે, "રાજાએ તો અમને તમારા હુકમ પ્રમાણે વર્ત્તવાની આજ્ઞા આપી છે એટલે તમે જે પ્રમાણે હુકમ કરશો તેમ અમે કરીશુ અમે બીજા કોઇનુ સાભળશુ નહિ તેમ કોઇનુ માનશુ પણ નહિ તમે જેમને પકડવાનો હુકમ કરશો તેમને અમે વિના વિલબે પકડી લઇશુ"

રાજ્યકર્મચારીઓએ કહ્યુ કે, એમ ઠીક છે

આ પ્રમાણે રાજ્યકર્મચારીઓ સેના સહિત ગામમા આવ્યા ગામના લોકોને ખબર પડી કે રાજા, મઘા તથા તેમના શિષ્યો ઉપર ક્રોધે થયા છે એટલે તેમને પકડવા માટે સશસ્ત્ર સેના આવી છે જો કોઇ કાચા દિલનો માણસ હોય તો તે 'સશસ્ત્ર સેના પકડવા આવી છે' એ સાભળતા જ ગભરાય જાય પણ મઘો એવા કાચા દિલનો ન હતો તેને તેના કામમા આત્મવિશ્વાસ હતો તે જે સત્કાર્ય કરી રહ્યો હતો તે કાર્યમા તેનો વિશ્વાસ અખૂટ હતો તે કોઇનો ડગાવ્યો ડગે એવો ન હતો રાજ્યની સેના તેને પકડવા આવી છે ત્યારે મઘાએ વિચાર્યું કે, મારી પરીક્ષાનો આ સમય આવ્યો છે તેણે પોતાના સાથીઓને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને કહ્યુ કે, આજે આપણી પરીક્ષાનો સમય આવ્યો છે માટે હવે નાના કામો છોડી દો કારણકે તમારે હવે એક મોટુ કામ કરવાનુ છે નાના નાના કામો તો ઘણા દિવસો કર્યા પણ મોટુ કામ તો આજે કરવાનુ છે આજે આપણે જે નાનામોટા કામો કર્યા છે તેની પરીક્ષા આપવાની છે

આ પ્રમાણે કહીને શિષ્યોને સાથે લઇ મઘો રાજકચેરીની આગળ જઇ બેઠો પછી મઘાએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યુ કે, આપણને પકડવા માટે સશસ્ત્ર સેના આવે છે ત્યારે તમે શુ કરશો?

શિષ્યોએ ઉત્તર આપ્યો કે, "અમારો તમારી સાથે ગુરુ-શિષ્યનો સંબંધ છે. ગુરુ–શિષ્યના સંબંધમાં તર્કવિતર્કને સ્થાન હોતું નથી. તર્કવિતર્ક તો વિદ્વાનો પરસ્પર કર્યા કરે છે. અમને તો તમારી ઉપર વિશ્વાસ છે એટલે તમે જે પ્રમાણે કરશો તે પ્રમાણે કરવા અમે તૈયાર છીએ."

મઘાએ કહ્યું કે, "તમે લોકોએ તો મારી ઉપર જ બધી જવાબદારી ટોળી દીધી છે. એટલે મારે તમને એટલુ જ કહેવાનુ છે કે, આજે આપણે મોટું કામ કરવાનું છે. એટલે જે પ્રમાણે હું કરું તે પ્રમાણે તમારે કરતા આવવું. તેમાં તમારે જરાપણ ડરવું નહિ તેમ પાછા પડવું નહિ. હું તમારી બધાની મોખરે રહીશ. હું જે પ્રમાણે કરું તે પ્રમાણે તમારે બધાએ કરવું એ નિશ્ચય કરો અને તેની પ્રતિજ્ઞા કરી લો"

શિષ્યો કહેવા લાગ્યા કે, "અમે તો બધું કામ અમારી ઉપર લેવા ચાહતા હતા અને તમને જરાપણ કષ્ટ ન આપીએ એમ ઇચ્છતા હતા પણ જ્યારે તમે જ અમારી આગળ રહેવાના છો તો પછી તમારી પાછળ ચાલવામાં અમે પાછા શા માટે પડીએ?"

જે પ્રમાણે યુદ્ધમા સાચા સેનાપતિઓ આગળ રહે છે તેમ સાચા સેવકો પણ કષ્ટો સહન કરવામાં હમેશા આગળ રહે છે. એ માટે મહાકવિ ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે.—

सेवाधर्मः परमगहनो योगीनामप्यगम्यः ।

સેવાધર્મ એટલો બધો મુશ્કેલ છે કે, તે યોગીઓને માટે પણ અગમ્ય છે. કારણ કે સેવાધર્મનું પાલન કરવા માટે વીરતાની જરૂર રહે છે. બહારની વાતો કરવાથી કાંઇ સેવાધર્મ પળાતો નથી.

મઘાના બત્રિસે શિષ્યો પાકા સેવકો હતા અને મઘાએ તેમને સેવાની શિક્ષા આપી પોતાના જેવા સાચા સેવકો બનાવ્યા હતા મઘો તેના શિષ્યો સાથે રાજકચેરી સામે બેઠો હતો એટલામા તો સેના આવી કર્મચારીઓએ સેનાને કહ્યુ કે, 'જુઓ' એ બદમાશો બધા એકઠા થઇ ત્યા બેઠેલા છે એ લોકો કેટલા બધા બેફકાર છે કે તેમને સેનાનો પણ ભય નથી એ લોકો બહુ જ બહાદુર અને નિર્ભય છે માટે સાવધાનીપૂર્વક એમને પકડવાની જરૂર છે'

સૈનિકો કહેવા લાગ્યા કે, 'એ તો બહુ સારુ થયુ કે, તેમને શોધવા માટે અમારે રખડવુ ન પડ્યુ'

કર્મચારીઓએ કહ્યુ કે, 'અમને ભય રહે છે કે તમારી ઉપર કદાચ એ લોકો હુમલો કરી ન બેસે ?'

સૈનિકોએ જવાબ આપ્યો કે, 'શુ અમે એવા કાયર છીએ કે, એ લોકો અમારી ઉપર હુમલો કરી જશે અમે વીર છીએ વળી, અમને રાજાનો હુકમ છે કે જે અમારી ઉપર હુમલો કરે તેનો અમે ગોળીબાર પણ કરી શકીએ'

આ બાજુ જ્યારે સૈનિકો આ પ્રમાણે અભિમાનની વાત કરતા હતા ત્યારે બીજી બાજુ મઘો તેના સાથીઓને સમજાવતો હતો કે, "તમારે બીલકુલ શાન્તિ રાખવી, જરાપણ શાન્તિનો ભગ ન કરવો અને જેમ હુ કરુ તે પ્રમાણે તમારે કરતા રહેવુ'

સૈનિકો મઘા અને તેના સાથીઓની નજીક આવ્યા તેમને જોઇને સૈનિકો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, "આ વિદ્રોહી જેવા લાગતા નથી તેમની મુખમુદ્રા પણ વિદ્રોહી જેવી જણાતી નથી પેર' આપણે તો હુકમનો અમલમા લાવવાનો છે આ લોકો વિદ્રોહી છ

કે નહી એની જવાબદારી આપણી ઉપર નથી. એની જવાબદારી તો આ રાજ્યકર્મચારીઓ ઉપર છે.”

સૈનિકોએ મઘાને તથા તેના શિષ્યોને કહ્યું કે, “તમે લોકોએ આખા ગામ ઉપર જૂલ્મ ગૂજાર્યો છે માટે તમે આ હાથકડી તથા બેડી વગર વિલંબે પહેરી લો અને અમારી સાથે ચાલો. અમને રાજાએ તમને પકડવાની આજ્ઞા આપી છે.”

સૈનિકોનું કથન સાંભળી મઘાએ તથા તેના શિષ્યોએ હાથ લાંબા કર્યાં. સૈનિકોએ તેમને હાથકડી પહેરાવી દીધી. પછી પગ લાંબા કરવાનુ કહ્યું. મઘાએ તથા તેના સાથીઓએ પગ લાબા કર્યાં એટલે સૈનિકોએ પગમાં પણ બેડી પહેરાવી દીધી. સૈનિકો બેડી તથા હાથકડી પહેરાવી અભિમાનપૂર્વક આનંદ કરવા લાગ્યા; જ્યારે મઘો તથા તેના સાથીઓ પણ હાથ અને પગમાં સત્યનાં આભૂષણો પહેરવાં મળ્યાં એમ વિચારી હર્ષ પામવા લાગ્યા. ચોરી, અત્યાચાર કે અન્યાય કરી હાથ પગમાં બેડી પહેરવી ખરાબ છે પણ અત્યાચાર અનાચારને દૂર કરવા માટે કદાચ હાથકડી કે બેડી પહેરવી પડે તો સેવકોએ એમ સમજવું જોઇએ કે ‘ અમને સેવાનાં આભૂષણો પહેરવાનાં મળ્યાં છે.’ સેવકોને આવાં આભૂષણો વધારે શોભા આપનારાં હોય છે ’

સૈનિકોએ જ્યારે મઘાને તથા તેના સાથીઓને પકડી હાથ-પગમાં બેડી પહેરાવી ત્યારે ગામના લોકો બધા એકત્રિત થઈ ગયા અને મઘા સામું જોવા લાગ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે, “મઘો જો થોડો ઘણો ઇશારો કરી દે તો આ આખી સેનાને મારી નસાડી મૂકીએ. કદાચ સેના અમને મારવા દોડશે પણ તે અમારા આટલામાંથી કેટલા જણાને મારશે. મઘાએ ઉશ્કેરાયેલા લોકોને

ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે "તમે લોકો જો અમારુ હિત ચાહતા હો તો, જરાપણ અશાન્તિ ન કરશો તમે બધા તદ્દન શાન્ત રહો એ જ અમે તમારી પાસેથી ચાહિએ છીએ તમે જરાપણ અશાન્તિ કરશો તો અમે આટલા વર્ષોમા જે કાઈ કામ કર્યુ છે તે બધુ નિષ્ફળ જશે અને અમારુ અને સાથે તમારુ પણ અહિત થશે માટે બધાના ભલા માટે પણ શાન્તિ રાખશો"

સૈનિકો આ અપૂર્વ દૃશ્ય જોઈ આશ્ચર્યમા પડી ગયા આ બધુ શુ છે! તેની તેમને કશી ખબર ન પડી આટલા બધા શાન્ત માણસોને વિદ્રોહી કેમ ગણવામા આવે છે? ખેર! અમારે તો હુકમનો અમલ કરવાનો છે । ત્યકમચારીઓએ વિચાર્યુ કે, જેમ બને તેમ આ લોકોને જલ્દી રાજધાનીમા લઇ જવા ઠીક છે નહીં તો પછી કર્યુ કરાવ્યુ બધુ ધૂળમા મળી જશે

સૈનિકોએ મઘાને તથા તેના સાથીઓને ચાલવાનું કહ્યુ તેત્રીસે જણા હાથકડી તથા બેડી ખખડાવતા ધીમેધીમે ચાલવા લાગ્યા તેમની બેડીઓનો અવાજ બીકાનેરી સ્ત્રીઓના ઘરેણાંનો ચડતા ઉતરતા ઝન્-ઝન્-ઝન્ અવાજ થાય છે તેવો અવાજ થવા લાગ્યો મઘાને તથા તેના સાથીઓને હાથકડી તથા બેડી પહેરીને જતા જોઇ ગામના લોકો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, "અહીંની સરકાર કેવી જૂલમી અને રાક્ષસી છે કે, આવા સત્પુરુષોને આવુ કષ્ટ આપી રહી છે? ગામના લોકોને આમ દુખી થતા જોઈ મઘાએ લોકોને કહ્યું કે, "તમારે દુખી થવાની જરૂર નથી કારણ કે, અમે એકલા જ નથી. અમારી સાથે પરમાત્મા પણ છે'

જ્યારે સૈનિકો મઘાને તથા તેના સાથીઓને લઇ જવા રવાના થયા ત્યારે ગામના લોકોમાથી કેટલાક રોવા લાગ્યા, કેટલાક કલ્પાંત કરવા લાગ્યા અને કેટલાક સમજુ માણસો લોકોને સમજાવવા લાગ્યા

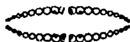
કે, " આપણે ગભરાવું ન જોઇએ. આજે રાતનો અંધકાર છે તો કાલે સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ થશે અને આ આપત્તિનો અંધકાર દૂર થશે. જ્યારે સત્યરૂપી સૂર્યનો ઉદય થશે ત્યારે બધાનુ કલ્યાણ જ થશે. એટલા માટે આવા સમયે રોવું કે કલ્પાંત કરવો ન જોઇએ, પણ ધૈર્ય ધારણ કરવું જોઇએ. જો આપણને મઘા પ્રત્યે સાચું સન્માન છે તો આપણે મઘાએ જે શિક્ષા આપી છે તેને હૃદયમાં ધારણ કરી તે પ્રમાણે કાર્ય કરવું જોઇએ."

સૈનિકો મઘા વગેરેને લઇ રાજગૃહ આવ્યા. કર્મચારીઓ તો રાજાની પાસે પહેલેથી પહોંચી ગયા હતા. કારણ કે રાજાના કાન કોઇ ભભેરી જાય તો ભોગ મરે એવો તેમને ભય હતો. તેઓ રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે, "મહારાજ! આપણો જય થયો છે. વિદ્રોહીઓ પકડાઇ ગયા છે. આપના તેજોબળ આગળ તેમનું શું બળ ચાલે? આપણી સેના પણ બહુ જ કાબેલ છે. અને તેથી જ આ વિદ્રોહીઓ જલ્દી પકડી શકાયા છે. બાકી એ વિદ્રોહીઓને કાબુમાં લાવવા એ કાંઇ સરલ કામ ન હતુ!"

સંઘબળનો ખરાબ કામમાં પણ આ પ્રમાણે દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે પણ સંઘબળને ખરાબ કામમાં વેડફી ન નાખતાં સારા કામમાં તેનો સદુપયોગ કરવો જોઇએ. લોકો બહુમતને મહત્ત્વ આપે છે પણ કોઈ ખરાબ કામ માટે બહુમત હોય તો તે ખરાબ કામને શું અપનાવવું જોઇએ? જે ખરાબ કામ હોય છે તેનું પરિણામ હમેશાં ખરાબ જ આવે છે. સારું આવતું નથી. માટે ખરાબ કામમાં કોઇ દિવસ સામેલ ન થવું. જે સારું કામ હોય છે તેનુ પરિણામ હમેશાં સારું જ આવે છે. એ નિશ્ચય રાખજો કે,

सत्यमेव जयते, नानृतम्।

સત્યનો જ હમેશા જય થાય છે, અસત્યનો નહિ સત્યનો વિજય કેવીરીતે થાય છે એ મઘાના સત્યમય જીવન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે મઘો અને તેના સાથીઓ તેત્રીશ જ હતા પણ એ તેત્રીશ, તેત્રીશ કરોડ જેવા હતા એમ શું ન કહી શકાય? તેત્રીશની સંખ્યાનું બહુ મહત્ત્વ છે શાસ્ત્રમાં ૩૩ પદના ગુરુ સ્થાનીય દેવતા કહેવાય છે અને એ લોકોક્તિ પ્રમાણે પણ દેવોની સંખ્યા પણ તેત્રીશ કરોડની કહેવામાં આવે છે આ તેત્રીશ જણાનો વિજય કેવીરીતે થાય છે તે આપણે આગળ જોઈશું

વ્યાખ્યાન પાંચમું*

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા, દીનદયાલ દેવા તણા દેવ કે,
તરણતારણ પ્રભૂ મો ભણી ઉજ્જવલ ચિત્ત સમરૂં નિત્ય મેવકે;
શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા.

શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. પોતાની લઘુતાનું ભાન થવુ એ પ્રાર્થના કરવાનો સાર છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે પોતાની મોટાઇ, પોતાનુ અભિમાન, પોતાનો અહંકાર વગેરેને છોડી દેવાં જોઇએ કારણ કે, ત્યારે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે.

આ પ્રાર્થનામાં પરમાત્માને 'દીનદયાળુ' કહેવામાં આવ્યાં છે. જ્યારે પરમાત્મા દીનદયાળુ છે ત્યારે તેની પ્રાર્થના કરનારે દીન બનવું જોઇએ. દીન બનીને જ જ્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે ત્યારે જ પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે. દીન બે પ્રકારે થવાય છે. એક તો સાચા હૃદયથી દીન બનવું અને બીજું દીન બનવાનો ઢોગ કરવો. પોતાનામાં કયા પ્રકારની દીનતા છે

---

* સ્થળ:-રાજકોટ જ્યુબિલિ કૉનોટ હૉલ તા. ૫-૧૨-૧૯૩૬.

એ બતાવવા માટે હું મારી પોતાની જ અપૂર્ણતા પરમાત્માની સમક્ષ રજુ કરું છું તે ઉપરથી તમે તમારી અપૂર્ણતાને જુઓ અને તમે સાચા હૃદયથી દીન બન્યા છો, કે દીન બનવાનો ઢોંગ કરો છો, એ વાતનો નિર્ણય કરો જો તમે સાચા હૃદયથી દીન બન્યા નથી પણ દીન બનવાનો કેવળ ઢોંગ કરો છો તો તમે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાને યોગ્ય બન્યા નથી એ નક્કી માનજો આ પ્રાર્થનામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

"हु अपराधी अनादिनो जनम जनम गुना किया भरपूर के।"

"હે પ્રભો ! હું અપરાધી છું મેં ઘણા પાપો કર્યાં છે વગેરે" આ પ્રમાણે પરમાત્મા પ્રત્યે હું વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું

મારી આવી પ્રાર્થના સાંભળી કદાચ તમે એમ કહેશો કે, અનેક પાપોને કરનારો અપરાધી તો કોઈ હત્યારો કે ચોર જ હોઈ શકે પણ જે સાધુ કે શ્રાવક છે તે આવો અપરાધી હોઈ ન શકે અને જ્યારે તે અપરાધી નથી ત્યારે પરમાત્મા પ્રત્યે 'હે પ્રભો ! મેં અનેક પાપો કર્યાં છે, હું બહુ અપરાધી છું' આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી તે શું ઠીક છે ? હું કેટલો અને કેવો અપરાધી છું એ હું શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મારી ઉપર વિચાર કરી શકું પોતા વિષે જે નિશ્ચિત વિચાર કરી શકાય છે તે બીજા ઉપર કરી શકાતો નથી શાસ્ત્ર તો કહે છે કે, બહારના પાપોને સમજવું તો સરલ છે પણ પાપના સૂક્ષ્મ માર્ગને શોધવો તે બહુ જ મુશ્કેલ છે કેવળ બહારથી હિંસાદિ પાપ ન કરવાને કારણે પોતાને નિરપરાધી માનવો એ ભૂલભરેલું છે કારણ કે,

अह पचेहिं ठाणेहिं जेहिं सिक्खा न लब्भई ।
थम्भा कोहा पमायेण रोगणालस्सेण य ॥

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, ગર્વ, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય એ પાંચ કારણોને લીધે પરમાત્માની ભક્તિ અને પ્રાર્થનાની શિક્ષા મળી શકતી નથી. આ પાંચ કારણોને દૂર કરી પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનો. જેમ સિંહણનું દૂધ સુવર્ણના પાત્રમાં જ ટકી શકે છે, સામાન્ય પાત્રમાં ટકી શકતું નથી તેમ પરમાત્માની શિક્ષા પણ યોગ્ય પાત્ર હોય તો જ તેમાં ટકી શકે. સામાન્ય પાત્ર હોય તો પરમાત્માની શિક્ષા ટકી શકતી નથી. માટે પરમાત્માની શિક્ષાના યોગ્ય પાત્ર બનવા માટે ક્રોધ, પ્રમાદાદિ દોષોને તજી દઇ આત્માને જાગ્રત કરવો જોઇએ. પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે મેં તો દીક્ષા લીધી છે એટલે મારે તો પહેલાં શિક્ષાને પાત્ર બનવું જોઇએ. પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે આત્મા ક્રોધાદિ દોષોથી રહિત થયો છે કે નહિ એ પહેલા જોવું જોઇએ.

તમે લોકોએ વ્યાવહારિક શિક્ષા લીધી છે એટલે તમે થોડામાં જ સમજી શકશો. મારે તમને એટલું જ કહેવાનું છે કે, તમારી શિક્ષાનો દુરુપયોગ ન કરો તેને ઊલટે માર્ગે લઈ ન જાઓ પણ તેનો આત્માના હિત માટે ઉપયોગ કરો

પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે અને તેમની પ્રાર્થનાની યોગ્યતા મેળવવા માટે સર્વ પ્રથમ આત્મામા ક્રોધ, અભિમાન વગેરેનું પાપ કેટલું છે તે જોવાની જરૂર છે.

જો આ આત્મા ભલે ઉપરથી દેખાતી હિંસા કરતો ન હોય તો પણ એને એવું અભિમાન હોય કે, ' હું હિંસા કરતો જ નથી ' તો એવું અભિમાન પણ હિંસા છે. આ જ પ્રમાણે આ આત્મા ભલે ઉપરથી જૂઠું બોલતો ન હોય પણ હું જૂઠું બોલતો જ નથી.

એવું અભિમાન હોય તો તે અભિમાન પણ એક પ્રકારનું જૂઠું જ છે અને તે પણ હિંસા જ છે કોઇ સદ્ગુણીના સદ્ગુણ જોઇ પ્રમોદ પામવાને બદલે તેના તરફ દ્વેષ કરવો અને એ સદ્ગુણીને નીચે પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પણ હિંસા જ છે આ બધા આત્માના અપરાધો છે સૂત્રમા આઠ પ્રકારના મદોનું વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે જાતિમદ, કુળમદ, બળમદ, રૂપમદ, લાભમદ, તપમદ, સૂત્રમદ અને સત્તામદ આ આઠે પ્રકારના મદોથી—અહંકારોથી પાપની પ્રવૃત્તિ થાય છે માટે પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે અને તેમની પ્રાર્થનાની યોગ્યતા મેળવવા માટે આ આઠેય મદોમાથી કોઇપણ મદ હોવો ન જોઇએ

આ દૃષ્ટિએ જ્યારે હું મારા આત્માના અપરાધો તપાસું છું ત્યારે મારામા ઘણી ત્રુટિઓ હજી રહેલી છે એવું મને જણાય છે એટલે હું પરમાત્મા પ્રત્યે

' हूं अपराधी अनादिनो जनम जनम गुना किया भरपूर के '

આવી પ્રાર્થના કરુ તો એ દૃષ્ટિએ કાંઇ ખોટુ કહેતો નથી મોટા મોટા વિદ્વાનોએ પણ એ વાત બહુ વિચારીને જ કહી છે કે—

> હું સરૂપ નિજ છોડી રમ્યો પરપુદ્ગલે
> ઝીલ્યો ઉલટ આણી વિષય તૃષ્ણાજલે
> આશ્રવ બંધ વિભાવ કરું રુચિ આપણી,
> ભૂલ્યો મિથ્યાવાસ દોષ દઉં પરભણી
> અવગુણ ઢાંકણ કાજ કરું જિનમત ક્રીયા
> ન તજું અવગુણની ચાલ અનાદિની જે પ્રીયા
>
> દેવચંદ્રજી ચોવીશી

આ ઉપરથી આપણે એમ સમજવુ જોઇએ કે, " આ આત્મા કયા કયા ભૂલો પડયો છે? આ આત્મા જે ક્રિયાઓ અવગુણોને

ત્યાગવા માટે કરતો હતો તેજ ક્રિયાઓદ્વારા તે અવગુણોને ટાંકવા તો ચાહતો નથી ને? જેમ આજના લોકો સારા દેખાવવા માટે ભાડે કપડા લઇને પણ ફોટા પડાવે છે તેમ હે' આત્મા! તું બીજાની આગળ સારા દેખાવા માટે અવગુણોને નાશ કરનારી ક્રિયાને અવગુણોનેજ ટાંકવા માટે તો નથી કરતો ને? જો તું આવીજ ચાલાકી કરી તારાજ આત્માને ઠગતો હો તો હવે એ ચાલાકીને છોડી દે અને અવગુણોને ઢાંકવા માટે નહિ પણ તેને દૂર કરવા માટે ક્રિયાઓ કર તો તેમા તારુંજ કલ્યાણ છે."

જ્યારે લોકો બિમાર પડે છે ત્યારે કર્મનો દોષ કાઢે છે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, કેવળ કર્મને દોષ દેવાથી કાંઇ રોગ ચાલ્યો જતો નથી પણ રોગનો નાશ કરવા માટે રોગના મૂળ–પાપનો નાશ કરવો જોઇએ. પાપને લીધે જ્યારે સંકટ માથે આવી પડે છે ત્યારે લોકો વધારે પાપ કરવા લાગે છે આ એ લોકોની ગંભીર ભૂલ છે. સંકટના સમયે ધૈર્ય રાખી પરમાત્માની સાથે પ્રેમસંબંધ જોડવો જોઇએ. જ્યારે લોકો રોગી થાય છે ત્યારે તેમને ડૉકટર પ્રિય લાગે છે; વિદ્યા ઓછી હોય છે ત્યારે વિદ્વાન પ્રિય લાગે છે; ધનની જરૂર હોય છે ત્યારે ધનવાન પ્રિય લાગે છે, તેજ પ્રમાણે જ્યારે પોતાનામાં પાપ વધે ત્યારે પરમાત્મા પણ પ્રિય થવા જોઇએ. જો પોતાના પાપોને જોઇ સંવેદના પ્રગટશે તો પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ પણ વિશેષ જાગશે. પણ લોકો પાપને છુપાવવા ચાહે છે, દૂર કરવા ચાહતા નથી. તેઓ પાપ કરતા જાય છે પણ પાપી કહેવડાવવા ચાહતા નથી. પણ પાપને છુપાવવાથી પાપ ઘટતુ નથી ઊલટું વધે છે. માટે પાપનુ નિરીક્ષણ કરી તેનો જેટલો પશ્ચાતાપ કરશો તેટલા તમે પરમાત્માની સમીપ જઇ શકશો. હું બ્હેનોને પણ એજ કહું છું કે, પાપને છુપાવશો કે દબાવશો નહિ પણ પાપનું પ્રાયશ્ચિત

કરી તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરશો તો પરમાત્મા પ્રતિ પ્રેમ જાગશે એમ ન થવું જોઇએ કે, ઉપરથી તો તમે પતિવ્રતા સ્ત્રી હોવાનો ડોળ કરો અને અંદરખાને અનીતિમય ભાવના ભાવો માટે પોતાના પાપોનું હમેશા નિરીક્ષણ કરતા રહો અને તેને દૂર કરવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરતા રહો.

સવાર-સાંજ પ્રતિક્રમણ કરવાનો ઉદ્દેશ પણ આપણાથી જે આખા દિવસ કે આખી રાતમાં જે પાપો થયા હોય એ પાપોથી પાછા ફરવાનો છે પ્રતિક્રમણનો શાબ્દિક અર્થ 'પાછા ફરવું' થાય છે, પણ શુભ કાર્યથી પાછા ફરવું એવો કોઈ તેનો અર્થ ન કરે અશુભ (પાપ) કાર્યથી પાછા ફરવું એ પ્રતિક્રમણનો ઉદ્દેશ અને અર્થ છે ભગવાન મહાવીરે આપણા માટે પ્રતિક્રમણ ધર્મ બતાવ્યો છે ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો તો કોઈ વખત પ્રતિક્રમણ કરતા હતા અને કોઈ વખત નહિ જ્યારે કોઇ પાપપ્રવૃત્તિ થઇ છે એમ તેમને જણાતું તો તેઓ તેનું પ્રતિક્રમણ કરી લેતા, નહિં તો નહિ. પણ ભગવાન મહાવીરે તો પ્રતિક્રમણ કરવું આવશ્યક-અવશ્ય કરવા યોગ્ય-બતાવ્યું છે તેમણે તો પોતાના શિષ્યોને સવાર-સાંજ પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા આપી છે માટે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા માટે પ્રતિક્રમણ કરો અને એ રીતે પાપને દૂર કરો અને આમ કરી જ્યારે નિષ્પાપ બનશો ત્યારે પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર અને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાને યોગ્ય બની શકશો

મન, વચન અને કાયાના યોગથી પાપ થાય છે મનથી પણ પાપ થાય છે, વચનથી પણ પાપ થાય છે, કાયાથી પણ પાપ થાય છે અને ત્રણેયના યોગથી પણ પાપ થાય છે

વચનના પાપો તો પ્રગટ પણ થઇ જાય છે પણ મનના પાપોને કોણ જાણે છે? અને જ્યાંસુધી મનના પાપો બહાર નીકળતા

નથી ત્યાંસુધી કેમ કહી શકાય કે, હુ અપરાધી નથી' એટલા માટે મનના પાપોને સર્વથા દૂર કરવા જોઇએ અને તે માટે હંમેશાં આત્માને જાગૃત રાખવો જોઇએ. જ્યારે આત્મા, મન, વચન અને કાયાનાં પાપોથી રહિત થઈ નિષ્પાપ બને છે ત્યારે પરમાત્માની શિક્ષાને અને પ્રાર્થનાને યોગ્ય બને છે. આત્માને નિષ્પાપ બનાવવા માટે એક ભાવના હમેશાં ભાવવી જોઇએ. એ ભાવનાને કવિઓએ બહુ જ સરલ રીતે વ્યક્ત કરી છે. એ ભાવનાને તમે જ્યાં લઇ જવા ચાહો ત્યાં લઈ જઈ શકો છો મારે તો એ ભાવનામાં શું તત્ત્વ રહેલું છે એ જૈનદૃષ્ટિએ સ્પષ્ટ કરવું જોઇએ. એ ભાવના કઈ છે? તે માટે કવિઓએ કહ્યુ છે કે—

सुनेरी मैंने, निर्बल के बल राम
पिछली साख भरूं सन्तनकी आडे सँवारे काम,
जबलग गज बल अपनो बरत्यो नेक सर्यो नहीं काम
निर्बल हो बलराम पुकारे आये आधे नाम. सुनेरी०

આત્માને રામબલની આવશ્યકતા રહે છે એટલા માટે રામબલ આવે એવી હમેશાં ભાવના ભાવવી જોઇએ. રામબલને આત્મબલ અથવા પરમાત્મિક બળ પણ કહી શકાય. નામમાં ભેદ ગમે તે હોય પણ સાચી આત્મશક્તિને પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના રાખવી જોઇએ.

જ્ઞાની લોકો દશરથના પુત્ર રામને જ રામ કહેતા નથી પરન્તુ તેઓ તો કહે છે કે,

रमन्ति योगिनो यस्मिन् इति रामः

અર્થાત્:—યોગી લોકો જેનામાં રમણ કરે છે તે રામ છે. આ કથનથી દશરથના પુત્ર રામનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી પણ જેઓ વીતરાગ છે એ જ સાચા રામ છે એમ કહેવામા આવ્યું છે.

તમે લોકો પણ આવું જ સામર્થ્ય પ્રગટાવો પણ આવું સામર્થ્ય પ્રગટાવવા માટે તમારે આત્માના તિમિરને દૂર કરવો પડશે જેમ જેમ તમારો આત્માનો તિમિર દૂર થતો જશે તેમ તેમ તમારી આત્મશક્તિ પ્રગટ થતી જશે આત્મશક્તિ ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તે શક્તિ તમારી પાસે જ છે આ શક્તિ તમારા પોતાનામાં જ છે એ વાતની ખાત્રી માટે બીજાની સાક્ષી આપવાની જરૂર નથી, કારણ કે સાક્ષી તો તેમની હોવી જોઈએ કે, જેમાં પોતાને સંદેહ હોય અને જેમાં સંદેહ ન હોય ત્યાં સાક્ષીની જરૂર રહેતી નથી જો તમે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તૈયાર હોતા તો બીજાની સાક્ષી લેવી ઠીક ગણાય દાવો માંડેલો હોય તો બીજાની સાક્ષી લેવાની જરૂર પડે છે પણ જો દાવો જ માંડેલો ન હોય તો સાક્ષી લેવાની પણ જરૂર રહેતી નથી

આજ પ્રમાણે જો તમારે આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય તો હજારો મહાપુરુષોની સાક્ષી આ વિષે આપી શકાય એમ છે હું જતી વખતે તમને બીજું તો શું કહું ? હું તો તમને એટલું જ કહું છું કે, આ આત્મશક્તિને પ્રગટાવો તો બધી શક્તિઓ તમારામાં પ્રગટી જશે

આ આત્મશક્તિ તમારામાં ક્યાં રહેલી છે તે જોવા માટે, પહેલાં તમારો આત્મા ક્યાં છે ? એ તપાસો આ શરીર આત્માના આધારે ટકેલું છે શરીરમાં જે કાંઈ થાય છે તે આત્માની શક્તિને લીધે થાય છે આંખની પલક ઊંચી કે નીચી થાય છે તે પણ આત્માની શક્તિને લીધે થાય છે તમે એ આત્માને આ ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકતા નથી પણ તમે જરા તે વિષે ઊંડો વિચાર કરશો તો તમને જણાશે કે, આત્મશક્તિદ્વારા જ શરીરની બધી ક્રિયાઓ થાય છે જો આત્મશક્તિદ્વારા શરીરના બધા કામો થાય છે તે

આત્મામાં તમે કુડકપટની અનેક વિચિત્ર વાતો ભરી દીધી છે. પણ જેમ એક મ્યાનમા બે તલવાર રહી શકતી નથી તેમ આ આત્મામાં કુડકપટનો જે વિકાર ભરેલો છે તે જ્યાંસુધી દૂર કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી આત્મામાં રામબલ કે પરમાત્મિક બલ કેવી રીતે પ્રગટી શકે? જેમ તમે કોઇ માણસને ઘેર આવવાનું નિમંત્રણ તો આપી આવો, પણ ઘરનાં બધાં બારી બારણાં બંધ કરી રાખો તો નિમંત્રિત માણસ અંદર આવી શકે ખરો? તે જ પ્રમાણે તમે રામબલને-પરમાત્મિકબલને તો ખૂબ ચાહો છો, પણ આત્મામાંથી વિકારને તો દૂર કાઢતા નથી એવી દશામાં રામબલ કેવી રીતે પ્રગટી શકે? માટે જો તમે આત્મામાથી વિકારશક્તિને દૂર કરી દો, તો જેમ મઘામાં રામબળ કે આધ્યાત્મિક બળ પ્રગટયું હતું તેમ પરમાત્મિક બળ તમારામાં પણ પ્રગટયા વિના નહિ રહે.

મઘાનું વૃત્તાન્ત.

મઘાને તથા તેના સાથીઓને ભયંકર અપરાધીની માફક રાજાની સમક્ષ લાવવામાં આવ્યા. રાજા કર્મચારીઓના વિશ્વાસમાં આવી ગયો અને અપરાધની કશી તપાસ કર્યા વિના જોશમાં આવી જઇ કહેવા લાગ્યો કે, "પ્રજાને ત્રાસ આપનારા આવા લૂંટારાઓ મારા રાજ્યમાં એક ક્ષણ પણ રહી શકે નહિ. એ લોકોને તો એવો સખત દંડ આપવો જોઇએ કે, તેમને જોઈ કોઈ એવા અપરાધ કરવાનુ સાહસ પણ ન કરે. આ રાજમહેલની સામેના મેદાનમાં સુવડાવો. હુ મહેલના ઝરૂખામાં જઇ બેસું છું. અને નગરજનોની સમક્ષ એ તેત્રીશે લુંટારાઓનો હાથીઓના પગતળે કચ્ચરઘાણ કરાવી નાંખો."

એ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો છે એ વિષે રાજાએ કશો વિચાર પણ ન કર્યો, પણ સત્તાના મદમાં આવી જઈ કર્મચારી-

એના કહેવા પ્રમાણે વગર વિચાર્યે તેત્રીશે જણાને હાથીના પગ તળે કચડાવી કરી નાખવાનો હુકમ આપી દીધો

રાજાઓના સિપાહીઓએ રાજાના હુકમ પ્રમાણે બધી વ્યવસ્થા કરી લીધી નગરના બધા સ્ત્રીપુરુષો મેદાનના ચોગાનમા આ રાજાનું નવું કૌતક જોવા એકઠા થવા લાગ્યા મઘાને તથા તેમના સાથીઓને પણ યથાસમયે મેદાનના ચોગાનમા લાવવામા આવ્યા અને તેમને કહેવામા આવ્યું કે, તમે તમારા ઇષ્ટદેવનું અંતિમ સ્મરણ કરી લો કારણકે, તમને તમારા કૃત્યનું આજે ફળ મળવાનું છે

મઘો તો આ સાંભળી ખૂબ પ્રસન્ન થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, "આજે અમારા કૃત્યનું ફળ મળશે એ તો સારું જ છે ને?" તેણે તેના શિષ્યોને કહ્યું કે, "તમે મારા કહેવાથી નહિ પણ સ્વેચ્છાએ મારા શિષ્યો થયા છો માટે તમે જરાપણ સંકટના સમયે ગભરાશો નહિ સૌથી આગળ હું સૂઇશ એટલે હાથી પહેલા મને જ કચડશે તમે બધા મારી પાછળ રહેશો તમે ગભરાશો નહિ પણ ધૈર્ય રાખશો તો બધું સારું થશે '

મઘાએ શિષ્યોને જે ઉપદેશ આપ્યો તે વિષે ચંદનબાળાની કથામા જે કવિતા કહેવામા આવી છે, તે કવિતા અહીં કહેવામા આવે તો અસ્થાને તો નહિ જ ગણાય આ કવિતાનો ભાવ મઘાના ઉપદેશ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, માટે અહીં પણ તે કવિતા કહેવી ઉચિત છે તમે પણ આ કવિતાની ભાવના આત્મામા ઉતારો તો તેમા તમારું કલ્યાણ જ રહેલું છે

મઘો પોતાના શિષ્યોને કહે છે કે—

શાન્તિ સમર મેં કભી ભૂલ કર ધૈર્ય નહીં ખોના હોગા ।
વજ્રપ્રહાર ભલે શિર પર હો કિંતુ નહીં રોના હોગા ॥

અરિ સે બદલા લેનેકા મન બીજ નહીં બોના હોગા ।
ઘર મેં કાન તૂલ દેકર ફિર તુઝે નહીં સોના હોગા ॥

દેશદાગ કો રુધિરવારિસે હર્ષિત હો ધોના હોગા ।
દેશ કાજકી ભારી ગઠડી સિર પર રખ ઢોના હોગા ॥

આંખે લાલ, ભવેં ટેઢી કર ક્રોધ નહી કરના હોગા ।
બલિવેદી પર તુમ્હેં હર્ષસે ચઢ કર કટ મરના હોગા ॥

નશ્વર હૈ નરદેહ, મૌતસે કભી નહીં ડરના હોગા ।
સત્યમાર્ગ કો છોડ, સ્વાર્થ–પથ પર પૈર નહીં ધરના હોગા ॥

હોગી નિશ્ચય જીત ધર્મકી, યહી ભાવ ભરના હોગા ।
માતૃભૂમિ કે લિએ, હર્ષ સે જીના ઔર મરના હોગા ॥

સાચી કસોટીના સમયે આવી શિક્ષા કેવીરીતે સમજાવવામાં આવતી હશે, અને તેની કેવી અસર પડતી હશે એ કોણ કહી શકે ? આપણે તો એ શિક્ષાની નકલ કરનારા છીએ. આ શિક્ષા આત્માની શક્તિની સાથે હૃદયપૂર્વક સમજાવવામાં આવતી હશે ત્યારે તેની સચોટ અસર પડે એ વિષે કહેવું જ શુ ?

આપણે પણ આપણા આત્માને સંકટમાં પડેલો માની આવી ઉચ્ચ ભાવના ભાવીએ તો આપણને આ ભાવનાનુ મહત્ત્વ સમજમાં આવી શકે. કોઇ કહે કે, અમારા આત્મા ઉપર એવું શું સંકટ આવી પડયું છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, આત્મા ઉપર પાપનુ સંકટ માથે આવી પડયું છે. પાપના સંકટભયથી જ સાધુ કે શ્રાવક બને છે. અમે પણ શાન્તિનું યુદ્ધ ખેડવા માટે જ સાધુ થયા છીએ. ખાવાપીવા માટે નહિ. એટલા માટે પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ચાહનાર દરેકે આવી ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી જોઇએ.

મઘાએ પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી કહ્યુ કે.—

'भावनातश्चित्तप्रसादनम्,' (નારદ ભક્તિ સૂત્ર)

હે મારા વ્હાલા શિષ્યો! આ સમયે ઉચ્ચ ભાવના વડે તમારા ચિત્તને ખૂબ જ પ્રસન્ન રાખજો, કારણ કે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવાથી ચિત્ત હમેશાં પ્રસન્ન રહે છે. એવો ખોટો વિચાર મનમાં લાવશો નહિ કે, "અમે સારા કામો કર્યાં તો પછી અમને જ દુઃખ કેમ મળે છે? જ્યારે અમને સારા કામોનું આવું ફળ મળે છે તો શું આ જ ધર્મ કે ઈશ્વરની આરાધનાનું ફળ છે! જ્યારે અમને હાથીના પગ તળે કચડી નાખવામાં આવે છે ત્યારે અમારો ધર્મ ક્યાં ગયો? આ પ્રકારના ખોટા વિચારોને મનમાં લાવશો નહિ.

આવા સંકટના સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી એ સામાન્ય જનતા માટે સરળ નથી. જો આવા સંકટના સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવામાં આવે તો કોઈને કોઈ વખતે આત્માનું કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે. કહ્યું પણ છે કે —

'अनेकजन्मसंसिद्धिस्ततो याति परां गतिम्।'—गीता

મધાએ કહ્યું કે, કોઈ આ સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવશો નહિ? સામાન્ય વૃક્ષ કે પૃથ્વીની જેવી પણ ભાવના ભાવશો નહિ? વૃક્ષ ઉપર કોઈ પત્થર ફેંકે છે તો વૃક્ષ સામું પત્થર ફેંકતું નથી પણ બદલામાં મીઠું ફળ આપે છે. વૃક્ષ એવો વિચાર કરતું નથી કે મને પત્થર મારનારને મીઠાં ફળ શા માટે આપું?

શું વૃક્ષની જેવી ઉચ્ચ ભાવના તમે ભાવો છો? તમે વૃક્ષનાં મીઠાં ફળ તો ખાઓ છો પણ તેના બદલામાં કંઈ ભાવ પેદા કરો તો તમે વૃક્ષથી પણ ઉતરતા નથી? માનો કે, કદાચિત્ વૃક્ષ એમ કહે કે, તમે મારાં ફળ ખાનારાઓ કોણ છો? તો તમે એ વૃક્ષને નકામું કહી ઉખેડી ફેંકી દેવા પણ તૈયાર થઈ જશો. પણ જ્યારે તમારી ઉપર સંકટો આવી પડે ત્યારે તમે એમ કહો કે, "એના ધર્મને શું

કરે ! એવા ધર્મની શી જરૂર છે ?" તો શું એ તમારી બદદાનત નથી ? એટલા માટે ગમે તેવો સંકટનો સમય આવે તોપણ '**भावनातःश्चित्तप्रसादन्**' એ કથનાનુસાર ચિત્તને તો હમેશાં પ્રસન્ન જ રાખવું જોઇએ. અત્યારે ભાવના વિષે કહેવાનો વિશેષ સમય નથી એટલે સૂત્રરૂપે જે કાંઈ સંક્ષેપમાં કહેવામા આવ્યુ છે તેને હૃદયમાં ઉતારો તો પણ કલ્યાણ જ છે.

મધાએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, આ આપણા કાર્યનુ ફળ મળી રહ્યું છે એમ માનશો નહિ આ સંકટ તો આપણા કાર્યની પરીક્ષા છે, ફળ નથી. પ્રકૃતિ પાસેથી મને એવી શિક્ષા મળી છે કે, જ્યારે આંબામાં મંજરી આવે છે ત્યારે કોયલ કુહૂ–કુહૂ એમ મીઠા સ્વરે કૂજવા લાગે છે અને કાગડાઓ તેને મારવા માટે તેની પાછળ પડે છે પણ કોયલો એથી કાંઈ એમ વિચારતી નથી કે, કાગડાઓનુ મારવું એ મારા સ્વરનું ફળ છે ? કાગડાઓ પાછળ પડવા છતા અને મારવા છતાં પણ કોયલ તો મીઠા સ્વરે કૂજવાનુ છોડી દેતી નથી.

જ્યારે કોયલો પણ મારવા છતાં બદલામાં મીઠો સ્વર સંભળાવે છે, ત્યારે તમારા જેવા વિવેકબુદ્ધિને ધારણ કરનારાઓને ગાળા-ગાળીની સામે ગાળો ભાંડવી અને મારના બદલામા સામો માર મારવો એ શું ઉચિત છે ? ત્યારે કોઇ એમ કહે કે, "શું ત્યારે અમારે ગાળો અને માર સહી લેવાં ? આ તો કાયરતા છે." આ ભૂલ છે. સહિષ્ણુતા કેળવવામાં કાયરતા નહિ પણ વીરતા છે. જે વીર હોય છે તે જ સહિષ્ણુતાનુ મહત્ત્વ સમજી શકે છે અને તેને અપનાવી શકે છે.

મધાએ પ્રકૃતિની શિક્ષા સમજાવતાં આગળ કહ્યું કે, "જુઓ ! કોઇ ગમે તેવું કરે તો પણ પ્રકૃતિ તો પોતાનો સ્વભાવ છોડતી નથી. આ જ પ્રમાણે તમે પણ તમારો સ્વભાવ છોડી વિભાવમાં

પડો નહિ જુઓ ! સામે મદોન્મત્ત હાથી ધમપછાડા કરતો દોડતો આપણને કચડવા આવે છે, અને આપણને કચડી નાખે તો પણ તમે રાજા, કર્મચારી કે હાથી ઉપર કે માવત ઉપર જરાપણ ક્રોધ કે દ્વેષ કરશો નહિ તેમ એ અન્યાયીઓનો નાશ થાય એવો વિચાર પણ કરશો નહિ એમા જ આપણા સત્યધર્મનો વિજય રહેલો છે તમે તે અનુયાયીઓનું પણ ભલુ ચાહો અને તેમનું ખરાબ ન ચાહતા તમારી કયાય ભૂલ થઈ હોય તે તપાસો અને તેને દૂર કરો પણ જો તમારી કયાય ભૂલ થઇ નથી તો એ નિશ્ચય માનજો કે, તમારો કોઇ વાળ વાકો કરી શકે એમ નથી ”

શ્રી આચારાગ સૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કધમા એવી ભાવના બતાવવામા આવી છે કે, એ ભાવનાને જીવનમા સ્થાન દેવાથી પાપ થઇ જ ન શકે તેમા કહેવામા આવ્યુ છે કે—

'एस खलु नेरिए, एस खलु मोहे, एस खलु मारे'

અર્થાત્—આ હિંસાનુ પાપ જ નરક છે, આ હિંસાનું પાપ જ મોહ છે અને આ હિંસાનુ પાપ જ માર–કષ્ટ છે એ પાપને પોતાના આત્મામા છુપાવી રાખવાનો અર્થ જ નરકને આમત્રણ દેવાનો છે શાસ્ત્ર કહે છે કે, પાપને પાપ જ ન માનો પણ નરક માનો જ્યારે આત્મામા પણ પાપ હોય ત્યારે આત્મામા જ નરક છે એમ માનવુ

શ્રી અનાથી મુનિએ પણ કહ્યુ છે કે—

अप्पा नई वेयरणी—[શ્રી ઉ૦ ૨૦–૩૬]

અર્થાત્—વૈતરણી નદી આત્મામા જ છે

આ પ્રમાણે ઉચ્ચ ભાવનાને જીવનમા તમે સ્થાન આપો તો તમારામા પાપ રહેવા પામશે નહિ

આજે ધર્મની જે નિંદા કરવામાં આવે છે તે ધર્મની નહિ પણ તેના પાળનારાઓની નિંદા છે. જો ધર્મને પાળનારાઓ ધર્મનું બરાબર પાલન કરે તો, તેમનું ધર્મમય જીવન જોઈ ધર્મની નિંદા કરનારાઓની માન્યતા પણ ફરી જાય. જો શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં બતાવેલી ભાવનાને આત્મામા સ્થાન આપવામાં આવે તો પાપ રહેવા પામે નહિ અને જ્યારે એ રીતે આત્મા નિષ્પાપ બની જાય ત્યારે તેનો પ્રભાવ પણ બીજા લોકો ઉપર પણ પડયા વગર રહે નહિ.

મઘાએ તેમના શિષ્યોને ધર્મની મહત્તા સમજાવતાં કહ્યું કે, "ભાઈઓ ! તમે એમ ન વિચારશો કે, આવા સંકટના સમયે આપણો કોઈ સહાયક કે રક્ષક નથી, કે બધા પાપના કે રાજાના જ સહાયક છે અહી તો પાપનુ જ રાજય છે અને રાજાના ડરથી કોઈ સહાય કરતુ નથી. પણ તમે એ વિશ્વાસ રાખો કે આપણો સહાયક અને રક્ષક કોઈક છે અને તે આપણો સત્યધર્મ છે."

તમે પણ ધર્મની મહત્તા ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખો અને બરાબર ધર્માચરણ કરતા જાઓ, પછી ગમે તેટલા યુવકો ધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા તૈયાર થઇ જાય તોપણ ધર્મનો ઉચ્છેદ કોઇ કરી શકે એમ નથી. ગીતામાં પણ કહ્યુ છે કેઃ—

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥–गीता

આ આત્માને કોઈ શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી તેમ કોઇ અગ્નિ પણ તેને બાળી શકતો નથી. આ આત્મા તેત્રીશ સાગરોપમ સુધી નરકની અવસ્થા ભોગવી આવ્યો છે છતાં તે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ધર્મ આત્માનો સ્વભાવ છે જ્યારે આત્માનો સ્વભાવ આવો છે તો પછી ધર્મને કોઇ કેવી રીતે નષ્ટ કરી શકે ?

મઘાએ પોતાના શિષ્યોને ભાવનાદ્વારા આત્મશકિતનો પરિચય આપ્યો મઘાના હૃદયમાં તો તે ભાવના સાકાર રમતી હતી તે કેવળ બીજાને ઉપદેશ આપવામાં માનતો ન હતો તે તો પોતાના જીવનમાં ઉપદેશને મૂર્તરૂપ આપતો હતો મઘાએ સામેથી મદોન્મત્ત હાથી દોડતો આવતો જોયો એટલે તે હાથી પહેલવહેલા પોતાની ઉપર પગ મૂકે એ દૃષ્ટિએ મઘાની મોખરે તે જઈ સૂઈ ગયો, અને શિષ્યોને પાછળ સૂઈ જવાનું કહ્યું લોકો આ દૃશ્ય જોઇ ગોરબકોર કરવા લાગ્યા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, "આ લૂટારાઓ કે ચોર કયા જણાય છે! તેમની મુખમુદ્રા ઉપર તો કેવી શાન્તિ પથરાએલી છે! આવી શાન્તિ લૂટારાઓની મુખમુદ્રા ઉપર હોય ખરી કે?" આ પ્રમાણે નગરવાસીઓ કંઈ વાત કરવા લાગ્યા અને તેમાંના કેટલાક તો રોવા પણ લાગ્યા મઘાએ જાણે પોતાની ભવ્ય ભાવનાદ્વારા બધા લોકોનું હૃદય છીની લીધું ન હોય એવું જણાતું હતું

દારૂના ઘેનમાં અને સત્તાના મદમાં મગ્ન બનેલો રાજા અભિમાનપૂર્વક આજ્ઞા દેવા લાગ્યો કે, "એ બદમાશો ઉપર હાથીને છોડી દો અને એ હાથીના પગતળે એ બદમાશોને કચડાવી નાખો"

રાજાના આ હુકમ પ્રમાણે માવતોએ હાથીને છૂટો મૂકી દીધો અને એ મદોન્મત્ત હાથી દોડતો દોડતો મઘા વગેરેની પાસે આવ્યો પણ મઘાને સૂંઘીને, જેમ નાગ દમનીને સૂંઘતા પાછો ભાગે તેમ, પાછો ભાગ્યો આ દૃશ્ય જોઇને દર્શક લોકો ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા પણ મઘાની વિરુદ્ધના જે કર્મચારીઓ વગેરે હતા તેઓ રાજાને કહેવા લાગ્યા કે, "મહારાજ! આ લોકો કેવા ગજબ બદમાશો છે તે આપે જોયું ને? એ લોકો જાદુ પણ જાણે છે"

રાજાએ કહ્યું કે, "તમારું કહેવું બરાબર છે જાદુનો પ્રભાવ પડે છે એવું માલૂમ પડે છે, એટલે કદાચ એ લોકોના

જાદુના પ્રભાવથી જ હાથી પાછો ભાગ્યો હોય ! ખેર ! કાંઈ વાંધો નહિ. બીજો હાથી લાવો અને એ હાથીદ્વારા એ લોકોનો કચ્ચરઘાણ કઢાવી નાખો ”

રાજાના હુકમથી બીજો હાથી લાવવામાં આવ્યો પણ તે પણ પહેલા હાથીની માફક મઘાને સૂંઘીને પાછો ભાગી ગયો.

આ પ્રમાણે ત્રીજો, ચોથો એમ ક્રમશઃ સાત હાથીઓ લાવવામાં આવ્યા પણ તે બધા પહેલા હાથીની માફક મઘાને સૂંઘીને પાછા ભાગ્યા.

રાજા આ બધી આશ્ચર્યજનક ઘટના જોઇ વિચારવા લાગ્યો કે, “ આ કાંઇ જાદુની અસર નથી. આમા કોઇ બીજુ઼ં કારણ હોવું જોઇએ. એમ ધારી તેને મઘાને બોલાવવાની આજ્ઞા કરી.”

રાજાના હુકમથી સિપાહી મઘાની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ ઉઠો ! ઉઠો ! તમને રાજા બોલાવે છે.”

મઘાએ કહ્યું કે, “ અમને બોલાવીને રાજા શું કહેવા ધારે છે ? અમે તો એ જ જોવા ચાહિએ છીએ કે, અમારામા પાપ છે કે નહિ ? અને જો પાપ હોય તો હાથી અમને કચડી નાંખે એ જ સારું છે.”

સિપાઇએ કહ્યુ કે, “તમારે જે કાંઇ કહેવું હોય તે રાજાને કહેજો.”

મઘાએ કહ્યુ કે, “ ઠીક, ચાલો હું ઉઠું છું.”

મઘો ઉઠયો અને પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યો કે, “ હું હમણાં આવું છુ. તમે લોકો આ જ પ્રમાણે સુતા રહેજો. જરાપણ ડરશો નહિ. અને હું તમને છોડીને ચાલ્યો જાઉં છું એમ પણ ન માનજો. હું હમણાં જ પાછો આવું છું.”

મઘો રાજાની સમક્ષ આવ્યો રાજાએ તેને પૂછ્યું કે, "તમે કાંઇ મંત્ર જાણો છો?"

મઘાએ કહ્યું કે, 'હા'

રાજાએ કહ્યું કે, "કયો મન્ત્ર જાણો છો?"

મઘાએ જવાબ આપ્યો કે, "જે કામ પોતાના માટે સારું લાગે તેજ કામ બીજાને માટે કરવું - આ મન્ત્ર જાણું છું"

રાજાએ કહ્યું કે, 'બીજુ કાંઇ જાણો છો?"

મઘાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "આ સિવાય તો મન્ત્રના સાધનો જાણું છું"

રાજાએ પૂછ્યું કે, "એ સાધનો કયા છે? જણાવો તો!"

મઘાએ કહ્યું કે, "કોઇની હિંસા ન કરવી, કાંપ જૂઠ ન બોલવું, કોઇની ચોરી ન કરવી, વ્યભિચાર ન કરવો અને દારૂ ન પીવો આ એ મન્ત્રના સાધનો છે"

રાજાએ પૂછ્યું કે, "શું આજ મન્ત્ર જાણો છો?"

મઘાએ કહ્યું કે, "હા, હું તો એજ મન્ત્ર જાણું છું"

રાજાએ મઘાનો હાથ પકડી કહ્યું કે, "આ મન્ત્ર તો બહુ સારો છે શું તમે આ જ મન્ત્રનો પ્રચાર કરતા હતા?"

મઘાએ કહ્યું કે, "હા, હું એજ મન્ત્રનો પ્રચાર કરતો હતો"

રાજાએ કહ્યું કે, "ત્યારે તો તમે રાજ્યની જ સહાયતા કરતા હતા, તેમાં તમે ખોટું શું કરતા હતા?"

મઘાના આ વચનો સાંભળી રાજાએ મઘાની વિરૂદ્ધ ફરીયાદ કરનાર એ ગામના કર્મચારીઓને બોલાવ્યા, અને તેમને પૂછ્યું કે,

"આ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો હતો? તેઓએ ગામના લોકોને શો ત્રાસ આપ્યો હતો?"

કર્મચારીઓ રાજાનો આવો પ્રશ્ન સાંભળી વિચારમાં પડી ગયા અને જવાબ શું આપવો તેના વિમાસણમાં પડી ગયા.

કર્મચારીઓને વિમાસણમા પડેલા જોઇ રાજા સમજી ગયો કે, "આ કર્મચારીઓ જૂઠા છે." આ લોકોએ આના ઉપર ખોટો આરોપ મૂક્યો લાગે છે. માટે ગામના લોકોને આ વિષે પૂછી જોઉં તો ખબર પડે.

રાજાએ ગામના લોકોને બોલાવ્યા અને તેમને પૂછ્યુ કે, આ તેત્રીશે જણામાંથી કોઇએ તમને હાનિ પહોંચાડી હોય કે બીજાને હાનિ પહોંચાડતા જોયા હોય તો સાચેસાચુ કહી બતાવો!

ગ્રામલોકોએ કહ્યું કે, "મહારાજા! એ લોકોએ અમારી એજ હાનિ કરી છે કે અમને દારુ પીતાં, વેશ્યાગમન કરતાં, જુગાર રમતાં અને કલેશ–કંકાસ કરતા અટકાવ્યાં છે, બાકી અમારી કશી હાનિ કરી નથી."

રાજા ગ્રામજનોની આ વાત સાભળી આશ્ચર્યચક્તિ થયો અને કર્મચારીઓને કહેવા લાગ્યો કે, "આ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો હતો તે તમે બતાવો. ગામના લોકોએ શું કહ્યુ તે તમે સાંભળ્યુ. મેં તમારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી આ નિર્દોષી લોકો ઉપર અત્યાચાર કર્યો. તમે લોકોએ મારી સામે ખોટી ફરિયાદ કરી આ નિર્દોષી લોકોને સતાવ્યા તે બદલ તમને બધાને હાથીના પગ તળે કચડાવી નાંખવાનો દંડ આપવો જોઇએ, કે જેથી ભવિષ્યમાં કોઈ ખોટી ફરિયાદ કરવાનુ સાહસ ન કરે."

રાજાનો આ હુકમ સાંભળી મયો રાજાને વિનવવા લાગ્યો કે, "હે! રાજન્! આપ આ શું ગજબ કરી રહ્યા છો?"

રાજાએ કહ્યું કે, "આવા અપરાધીઓને આવી કડક સજા જ આપવી જોઈએ"

મધાએ કહ્યું કે, "રાજન્! એ લોકો અપરાધી નથી પણ અમારા મહા ઉપકારી છે જે લોકોએ આપની સાથે અમારી મુલાકાત કરાવી આપી છે એ ઉપકારી લોકોને આવો કડક દંડ આપવો યોગ્ય નથી'

રાજાએ કહ્યું કે, "તમારી નીતિ જુદી છે અને અમારી રાજનીતિ પણ જુદી છે જો આવા અપરાધીઓને દંડ ન આપતા તેમને છોડી મૂકવામાં આવે તો રાજ્યમાં બહુ જ અત્યાચાર ફેલાઈ જાય એટલા માટે એવા શેતાનોને તો આવો દંડ આપવો જ જોઈએ"

મધાએ કહ્યું કે, "આપનું કહેવું બરાબર છે પણ આપને સવિનય પૂછું છું કે, આ લોકો વાસ્તવમાં શેતાનો જ છે તો, એ શેતાનીયત આવી કયાંથી? આપે જ રાજના સિપાહીઓનો બનાવ્યા છે અને આપે જ એમને રાજ્યના કર્મચારી બનાવ્યા છે એટલે એ દૃષ્ટિએ આપ જ સર્વ પ્રથમ અપરાધી ઠરો છો!"

રાજા સાચો ક્ષત્રિય હતો એટલે મધાનું આ સત્યવચનને ઠીક માની પોતાના અપરાધનો સ્વીકાર કર્યો અને કહ્યું કે, "હું પણ દંડ લેવાને તૈયાર છું અને તેમની પહેલા દંડસ્વરૂપ હું જ હાથીની આગળ સૂઉં છું"

મધાએ પૂછ્યું કે, "આપ હાથીના પગ તળે શા માટે કચડાવા તૈયાર થયા છો?"

રાજાએ કહ્યું કે, "મેં પાપ કર્યું છે એટલે પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે"

મધાએ કહ્યું કે, "હાથીના પગ તળે કચડાઈ જવાથી કાંઈ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થતું નથી પણ પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવાથી પાપનો

નાશ થાય છે. આપે અજ્ઞાનને કારણે જ પાપ કર્યું હતું. હવે આપનું અજ્ઞાન ફીટયું છે અને જ્ઞાન પ્રગટયું છે, એટલે હવે જ્ઞાનપૂર્વક પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરશો તો પાપનો નાશ અવશ્ય થશે. તો પછી પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે હાથીના પગતળે કચડાઈ જવાની તમારે જરૂર નથી."

આપણે પણ આપણા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઇએ અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવી જોઇએ કે,

'हुं अपराधी अनादिनो जनम जनम गुना किया भरपूर के'

આ પ્રમાણે પોતાને અપરાધી માની પોતાના પાપોને ધોવા માટે પશ્ચાત્તાપ કરશો તો તમે પણ નિષ્પાપ અને પવિત્ર બની શકશો.

મઘાએ રાજાને કહ્યું કે, "અજ્ઞાનને લીધે આ પ્રકારના અનેક જોરજુલ્મો થયાં હશે, પણ હવે એ અજ્ઞાન ફીટયુ છે, અને જ્ઞાન પ્રગટયુ છે, તો એ બધાં જોરજુલ્મોને દૂર કરી તમે પવિત્ર બનો અને પછી બીજાને પણ તમારા જેવા પવિત્ર બનાવો."

રાજા કહેવા લાગ્યો કે, "હે ! મઘા, તમે એવા સત્પુરુષ છો કે, સાક્ષાત્ ઇશ્વર જ સામે ઉભા હોય એમ લાગે છે. જયારે તમને જોઉં છું ત્યારે ઇશ્વરને જોતો હોઉં એમ લાગે છે. ખરેખર, તમે આત્મબળને પ્રાપ્ત કરી શકયા છો."

આ પ્રમાણે કહીને રાજા મઘાનો હાથ પકડી, "રાજ્ય સિંહાસન ઉપર તમે બેસો અને હું તો તમારી સામે જમીન ઉપર બેસવાને યોગ્ય છુ" એમ તેમને કહેવા લાગ્યો.

મઘાએ કહ્યુ કે, "રાજયનો ભાર મારી ઉપર લાદો નહિ, કારણ કે જો હું રાજયનો ભાર માથે લઈશ તો હુ જે સેવાનું કાર્ય કરી

રહ્યો છુ તે પણ કરી શકીશ નહિ આપ હવે નિષ્પાપ બન્યા છો એટલે આપ જ સુખેથી રાજ્ય કરો અને પ્રજાને સુખી કરો"

જેમ પારસમણિનો સ્પર્શ થતા લોઢુ પણ સુવર્ણ બની જાય છે તેમ પરમાત્માનો સત્સગ થતા પાપી પણ પવિત્ર બની જાય એમા શુ આશ્ચર્ય ! હે રાજન ! તમે પરમાત્માને પીછાની શક્યા છો એટલે હવે પવિત્ર થઈ ગયા છો માટે હવે આપ શાતિથી રાજ્ય કરો "

રાજા બવાને કહેવા લાગ્યો કે, "હે ! સત્પુરુષ ! તમારા દર્શનથી મને પરમાત્માની જેવી પ્રતીતિ થઈ છે તેવી પ્રતીતિ મને લાખો પુસ્તકો વાચવાથી કે લાખો વિચારો કરવાથી થઈ ન હતી વાસ્તવમા તમારામા ઈશ્વરીય બલ છે હવે મને બરાબર સમજ પડી કે,

'सुनेरी मैंने निर्बल के बलराम '

તમે પોતે જાણી જોઇને નિર્બલ બની ગયા અને કોઇના પ્રતિ વૈરભાવ ન રાખ્યો તો તમારામા ગજબનુ બલ આવ્યુ તમે ત્યારે એમ પણ ન વિચાર્યું કે, " અમુક મારુ અહિત કરે છે તો હુ પણ તેનુ અહિત કરુ પણ તમે અહિત કરનારનું પણ હિત ચાહ્યુ હું પણ હવે એ સમજી શક્યો છુ કે, " કોઈ બીજો આપણુ અહિત કરે છે એ અજ્ઞાન છે પોતાનું પાપ જ પોતાનુ અહિત કરે છે જો કોઇ બીજો અહિત કરી શકતો હોત તો હાથી તમને સૂઘીને શા માટે પાછો ભાગી જાત ? "

તમે લોકો કદાચ એમ કહો કે, પોતાનું અહિત બીજા પણ કરી શકે છે કારણ કે રાજસત્તા તો સાપની જેમ બીજાને કરડવામા જરાપણ વિચાર કે વિલબ કરતી નથી

મધાએ કહ્યું કે—આ ઠીક છે, પણ આ કહેવા પહેલાં તો તમે પોતે નિર્દોષ કે પવિત્ર છો કે નહિ એ જોવાની જરૂર છે. જો તમે પોતે પવિત્ર નથી તો પછી બીજાને દોષ જ કેમ આપી શકો ? સિદ્ધાન્ત તો એવો છે કે.

'सत्य शिव सुन्दरम'

જે સત્ય છે તે જ શિવ-કલ્યાણકારી છે અને જે શિવ છે તે જ સુંદર છે. જેનામાં વિકાર નથી પણ સત્ય છે તે જ સુંદર અને કલ્યાણકારી છે. એટલા માટે બીજાના દોષો ન જોતાં સત્યને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપો તો જેટલા પ્રમાણમાં સત્યને સ્થાન આપશો તેટલા પ્રમાણમાં કલ્યાણ પણ અવશ્ય થશે.

રાજાએ મધાને કહ્યું કે, "આ રાજ્યની લગામ તમે તમારા હાથમાં લો અને રાજ્યશાસન કેવીરીતે કરવુ તે મને બતાવો."

મધાએ જવાબ આપ્યો કે, "હે ! રાજન્, તમારે રાજ્યશાસન કેમ ચલાવવું તે જ જોવું છે ને ! તો ઠીક છે. હું જરૂર બતાવીશ,"

આજે મધાના જેવા સાચા પ્રજાસેવક કર્મચારીઓ મળવા શોધ્યા જડતા નથી. આજના કર્મચારીઓ તો સર્વ પ્રથમ પોતાના બંગલાને સુશોભિત કરે છે. આવા લોકો રાજ્યની સેવા કરે છે કે પોતાના પેટની સેવા કરે છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે, પણ એટલું તો કહેવું જોઇએ કે, જેઓ પોતાના પરિશ્રમથી ઉપાર્જન કરી ખાય છે અને પ્રજાની સેવા કરે છે તેવા કર્મચારીઓની રીતિનીતિ તો કોઈ જુદા જ પ્રકારની હોય છે.

રાજાએ મધાને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો અને મધાના ૩૨ શિષ્યોને કર્મચારી બનાવ્યા એવો ગ્રન્થોમાંથી ઉલ્લેખ મળે છે.

મઘાએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યુ કે, "જુઓ ! આપણામા જો પાપ ન હતુ તો હાથીએ પણ આપણુને કચ યા નહિ જ્યારે હાથી જેવુ પ્રાણી પાપ અને પુણ્યનો ભેદ સમજે છે તો આપણે તો એટલુ સમજવુ જ જોઇએ કે, "શ્રમ કયા વિના ખાવુ હરામ છે અને પાપપ્રવૃત્તિ જરાપણ ન કરવી તેનો નિયમ લેવો જોઇએ"

મઘાએ ગણ્યનું પ્રધાનપદ હાથમા લઈ મગધ દેશને ઘણે જ સુખી અને સુંદર બનાવી દીધો અને પ્રજા સુખેથી દેશમા રહેવા લાગી

ગ્રન્થના કથનાનુસાર આ કથા ભગવાન મહાવીર અને રાજા શ્રેણિકના સમય પહેલાની છે તેમની પહેલા મઘાના શાસનપ્રબંધથી મગધ પ્રદેશ એવો ધર્મપ્રધાન બની ગયો હતો કે ઇન્દ્ર પણ એ પ્રદેશને હાથ જોડતો હતો

તમે લોકો પણ તમારા હૃદયમા ધર્મને સ્થાન આપો અને સાથેસાથે એટલો પણ દૃઢ નિશ્ચય કરી લો કે, "જે વાત તમને પોતાને સારી લાગે તે જ બીજાને માટે કરવી અને જે તમને સારી ન લાગે તે બીજાને માટે પણ ન કરવી" આ પ્રમાણે જેનો તમે દૃઢ નિશ્ચય કરો તો ગગમગ વળગી રહેજો અને તમે જે વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન લીધા છે તેને આત્મસાક્ષીએ બરાબર પાળજો તો તેમા કલ્યાણ જ છે

અન્તમા હું તમારી બધાની મારી ભૂલો માટે ક્ષમા ચાહુ છુ અને તમારા બધાનું આત્મકલ્યાણ થાઓ તથા સાગ શરીરની સાથે હિ પણ સાગ સદ્‌વિચારો સાથે પ્રેમ કરો એ જ હું ઇચ્છુ છુ *

* સવત્ ૧૯૯૨નુ રાજકોટનું ચાતુર્માસ પૂરૂ કરી સવત્ ૧૯૯૩ના કારતક વદી ૧ તા ૨૯-૧૧-૩૬ રવીવારના રોજ વિહાર કરી પૂજ્ય મહારાજશ્રી રાજકોટ સીવિલ સ્ટેશનમા એક અઠવાડિયુ રોકાયેલા, તે દરમ્યાન જ્યુબિલી દરબાર હૉલમા પાચ વ્યાખ્યાનો ફરમાવેલા હતા તે પાચે અહીં પરિપૂર્ણ થાય છે

માનવ ધર્મ*

પ્રાર્થના

ચેતન જાણ કલ્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે,
શાસ્ત્ર પ્રમાન પિછાન પ્રભૂ ગુન, મન ચંચલ થિર કર રે,
શ્રેયાંસ જિણંદ સુમર રે. ॥ ૧ ॥

શ્રી **શ્રેયાંસનાથ** ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આત્માએ પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી જોઈએ? એ વિષે યથાસાધ્ય હું કાંઈક કહેતો જ રહું છું. આજે જો કે મારે માનવધર્મ એ વિષય ઉપર બોલવાનુ છે પણ પ્રાર્થના એ મારા આત્માનો વિષય છે અને પ્રાર્થના કરવી એ પણ માનવ ધર્મ છે, એટલા માટે એ વિષે થોડુંક કહું છું.

આ પ્રાર્થનામા હે! આત્મા ઉઠ! જાગ! અને પરમાત્માનું સ્મરણ કર એમ કહેવામાં આવ્યું છે તો એ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી?

---

* સાં ૧૯૯૨ના શ્રાવણ શુદી ૮ ને રવીવારના રોજ શ્રી રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વણીક ભોજનશાળામાં પૂજ્યશ્રીએ આપેલું જાહેર વ્યાખ્યાન.

એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એક સાધારણ ઉદાહરણદ્વારા આપુ છુ —

એક છોકરો શેરડીનો સાંઠો લઇ ચૂસી રહ્યો છે અને બીજો છોકરો સાકરનો ગાગડો ચૂસી રહ્યો છે અને પેલા છોકરાને સાકરનો ગાગડો બતાવી કહી રહ્યો છે કે, જો। આ સાકર કેવી મીઠી છે। ત્યારે પેલા છોકરાએ જવાબ આપ્યો કે, એ સાકર આવી ક્યાથી। આ શેરડીના સાંઠામાથી જ સાકર નીકળી છે। મારી આ શેરડીમા તો સાકર જ ભરેલી છે।

'શેરડીમા સાકર જ ભરેલી છે' એમ કહેનાર છોકરો શુ ખોટુ કહે છે? જો સાચુ કહે છે તો શુ શેરડીમાથી મહેનત કરી સાકર કાઢવાનો પ્રયત્ન નકામો છે? ના, પ્રયત્ન પણ નકામો નથી તેમ શેરડીમા સાકર રહેલી છે એ વાત પણ ખોટી નથી કારણકે શેરડીમા સાકર હોય છે ત્યારે જ પ્રયત્ન કરવાથી સાકર નીકળી શકે છે સાકરમા તો નિખાલસ શુદ્ધ મીઠાશ હોય છે, જ્યારે શેરડીમા મીઠાશની સાથે બીજી ચીજો મળેલી હોય છે એટલો બન્નેમા તફાવત છે।

આજ પ્રમાણે પ્રાર્થના ક્યાય બહારથી આવતી નથી, પણ જે પ્રમાણે શેરડીના સાંઠામા સાકર વ્યાપ્ત છે તેજ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ આત્મામા વ્યાપ્ત છે એ વાત જુદી છે કે, શેરડીમા વ્યાપ્ત સાકરની સાથે જેમ બીજી ચીજો મળેલી રહે છે તેમ આત્મામા વ્યાપ્ત પ્રાર્થના પણ બીજી વસ્તુઓમા મળેલી હોય પણ જેમ ક્રિયાદ્વારા શેરડીમાથી સાકર કાઢી શકાય છે તે પ્રમાણે પ્રયત્નદ્વારા આત્મામા વ્યાપ્ત થયેલી પ્રાર્થના પણ બહાર કાઢી શકાય છે। આત્મામા વ્યાપ્ત પ્રાર્થનાને મહાત્મા લોકોએ કડીઓના રૂપમા આપણી સામે મૂકી છે, પણ તે પ્રાર્થનાની કડીઓ પણ આત્મામાથી જ નીકળી છે

પ્રાર્થના પોતાના આત્મામાંથી જ નીકળી છે, અને પોતાના આત્મામા પ્રાર્થના શેરડીમાં જેમ સાકર વ્યાપ્ત છે તેમ વ્યાપેલી છે, એમ માનીને જો પરમાત્માની પ્રાર્થના અનન્ય ભાવે કરવામાં આવે તો તે પ્રાર્થનાથી બહુ જ લાભ થાય છે અને આવી પ્રાર્થનાથી આત્મા પોતાનું કલ્યાણ પણ સાધી શકે છે! અમે શું કરીએ? એ પ્રમાણે એમા નિરાશ થવાની કાંઈ જરૂર નથી. જો નિરાશ થઈ જાઓ તો કાંઇ પણ બની શકે નહિ.

જે મહાત્માઓએ આત્મામાંથી પ્રાર્થનાની કડીઓ કાઢી છે તેઓ જ પ્રાર્થના કરી શકે, અને અમે કાઇ કરી ન શકીએ; જો એમ જ નિરાશ થઈ કાંઈ કરો નહિ તો વાસ્તવમાં તમે કાંઈ કરી નહિ શકો પણ સાહસ અને પ્રયત્ન કરવાથી જેમ શેરડીમાથી સાકર કાઢી શકાય છે, અને જો એમ બની ન શકે તો શેરડીનો રસ ચૂસી તેના મીઠા સ્વાદનો આનંદ લઇ શકાય છે, તેજ પ્રમાણે તમે પણ પ્રાર્થનાનો આનદ અનુભવી શકો છો. જો તમે પોતે પ્રાર્થનાની કડીઓ બનાવી ન શકો તો પણ જે મહાત્માએ પ્રાર્થનાની કડીઓ બનાવી છે તેમને હૃદયમાં ધારણ કરી પ્રાર્થના કરવાથી આત્માનો આનદ લઇ શકો છો પણ જે કાંઇ થશે તે બધું પ્રયત્ન કરવાથી જ બનશે. પ્રયત્ન વિના કાંઇ બની શકશે નહિ.

કોઈ માણસ શેરડીના સાંઠાને હાથમાં જ લઈ બેઠો રહે તો તે શેરડીનો મીઠો સ્વાદ ચાખી શકશે નહિ પણ જો તે પ્રયત્ન કરે તો શેરડીમાંથી સાકર પણ કાઢી શકે છે અને છેવટે તેને ચૂસી તેનો મીઠો સ્વાદ તો ચાખી જ શકે છે. એટલા માટે પ્રાર્થના કરી આત્માનો આનંદ લેવાનુ ભૂલો નહિ. કહેવત પણ છે કે, **याद से आबाद और भूलसे बरबाद** અર્થાત્ પરમાત્માને યાદ કરવાથી આબાદી અને તેમને ભૂલી જવાથી બરબાદી થાય છે. આમ સમજીને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો કલ્યાણ છે.

માનવ ધર્મ

મને યુવકો તરફથી એવી સૂચના મળી છે કે આજે હું માનવ ધર્મ ઉપર વ્યાખ્યાન આપું એમતો હું હમેશા જે વ્યાખ્યાન આપું છું તે માનવધર્મ ઉપરજ હોય છે પણ આજે આ એજ વિષય ઉપર બોલવાનું છે હું એ વિષે બરાબર કહી શકીશ કે નહિ એ વાતનો નિર્ણય તો શ્રોતાઓ જ કરી શકશે પણ એટલું તો અવશ્ય નિશ્ચિત છે કે, અમે ભાડુતી મજૂરો-મજુરો નથી કે જે કેવળ વ્યાખ્યાન આપીને જ દૂર રહી જઇએ અમારા વ્યાખ્યાનને કે અમે કહેલા માનવધર્મને બીજા કોઈ માને કે ન માને, પણ અમે જે કાંઇ કહીએ છીએ તેને અમે તો પ્રાણ આપીને પણ પાળીએ છીએ।

માનવધર્મ વિષે બોલતા પહેલા માનવ એટલે શું એ જોઇએ। જેમને આંખ-કાન-નાક હોય અને આપણા જેવી આકૃતિ હોય તે શું માનવ છે? પણ આવી આકૃતિ તો જાનવરની પણ હોઇ શકે છે તો શું તેને પણ માનવ કહી શકાય? શું વાંદરાની આકૃતિ મનુષ્યની આકૃતિને મળતી નથી આવતી! કેવળ તેને એક પુચ્છ વધારે હોય છે। આ તેની વિશેષતા છે, એટલે શું તેને પણ માનવ કહી શકાય। કેટલાક જલજંતુઓ પણ મનુષ્યની આકૃતિવાળા હોય છે તો તેમને પણ માનવ કહી શકાય। નહિ। એટલા માટે કેવળ નાક, કાન, આંખ જ તથા આકૃતિ આદિને કારણે કોઇને માનવ કહી શકાય નહિ। સંસ્કૃતમાં માનવની વ્યુત્પત્તિ કરતા કહેવામાં આવ્યું છે કે —

મનુ તે ઇતિ મનુ તસ્યાયા માનવ

મનુ ધાતુમાંથી મનુ શબ્દ બન્યો છે અને મનુના જે મતાનો હોય તેમને માનવ કહે છે। અર્થાત્ જેમનામાં ધર્મ-અધર્મ, પાપ-

પુણ્ય, આદિને જાણવાનો વિવેક હોય તે મનુ (કહેવાય છે) અને તેનાં સંતાનો તે માનવો—અર્થાત્ જ્ઞાનવાનના સંતાનો તે માનવો કહેવાય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે, તમે પોતે જ જ્ઞાનવાન્ નથી પણ તમે જેમનાં સંતાનો છો તે તમારા પૂર્વજો પણ જ્ઞાનવાન્ હતા. ભગવાન ઋષભદેવના સંતાનોમા મનુ નામના કુલગુરુ પણ હતા. એ મનુના સતાનોને માનવ કહેવાય છે, અથવા મનુસ્મૃતિના કર્ત્તા પણ મનુ કહેવાય છે, તેમના સંતાનો પણ માનવના નામે ઓળખાય છે. મુસલમાનો પણ આદમને માને છે અને આદમનાં સંતાનોને ઇન્સાન કહે છે. આ પ્રમાણે પોતપોતાની માન્યતા અનુસાર માનવની વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે પણ બધાનો કહેવાનો સાર એ જ છે કે, જે જ્ઞાનવાનનાં સંતાનો છે તે માનવો છે તમે પણ એ જ્ઞાનવાનનાં જ સંતાનો છો માટે તમે તમારા પૂર્વજોને ભૂલી ન જાઓ! વંશ પરંપરાથી તેમના ઊતરી આવેલાં સસ્કારોને લીધે જ આજે તમે છો.

માનવનું મહત્ત્વ વેદાન્ત અને ઉપનિષદ્‌માં બહુજ બતાવવામાં આવેલ છે તેમાં મનુષ્યને અગ્નિ તરીકે વર્ણવેલ છે. જેને અન્ન અને પાણી કહેવામા આવે છે તે અન્ન અને પાણી પણ મનુષ્યના પેટમાં જઇ ભસ્મ થઇ જાય છે એ કારણે મનુષ્યને અગ્નિ પણ કહેલ છે. પેટમા જઇ અન્ન અને પાણી કેવીરીતે ભસ્મ થઇ જાય છે અને રસભાગ અને ખલભાગ કેવીરીતે જુદા જુદા થઇ જાય છે એ વિષય બહુ લાબો છે, એટલે એ વિષે કાંઇ ન કહેતા ટુંકમાં એટલુ જ કહું છું કે, મનુષ્યના પેટમા અન્ન અને પાણી પણ ભસ્મ થઇ જાય છે. એટલા માટે મનુષ્યને વેદાંત અને ઉપનિષદ્‌મા અગ્નિ પણ કહેલ છે. ડૉકટરો પણ કોઇ બીમાર માણસની પહેલાં અગ્નિ તપાસે છે. મનુષ્ય એક જીવિત અને હરતી ફરતી અગ્નિ

છે આ અગ્નિમા જે કાઇ નાખવામા આવે છે તે નષ્ટ થતુ નથી પણ આકૃતિના રૂપમા ફેરવાઈ જાય છે એ અન્ન-પાણીથી વીર્ય બને છે અને એ વીર્યથી પછી તેજ પ્રકારના સતાન પેદા થાય છે આ આવી પરપરા છે પણુ આ પરપરામા એ ધ્યાન રહે કે, જેવા અન્ન-જલ હશે, તેવુ જ વીર્ય બનશે અને જેવુ વીર્ય હશે તેવુ જ સતાન થશે એટલા માટે જે પોતના ધર્મ, કમ પોતાની પરપરા અને પોતાના ભાવિ મતાનોનુ ધ્યાન રાખે છે તેજ માનવ કહેવાય છે

આ ઉપરથી એક એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, આ દૃષ્ટિએ તો વિદ્વાન કે મૂર્ખ વૃદ્ધ કે બાળક, જગલી કે નાગરિક બધાય 'માનવ' કહી શકાય ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કરતા જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, જેમનામા માનવ ધર્મ હોય તેજ માનવ કહી શકાય જેમનામા માનવ ધર્મ નથી તે ભલે પરપરાનુસાર માનવ કુળમા ઉત્પન્ન થયેલ હોય છતા તે માનવ નથી, એક કવી કહે છે કે —

दीसत वे नर दीसत हैं, पर लक्षण तो पशु में मजही है,
पीयत खायत ऊठत बैठत, वो घर, वो वनवास यहीं है,
साझ पडे रजनि फिर आयत, सुदर यों फिर भोर यही है,
और तो लक्षण आन मिले, सब एक कमी सिर सिंग नहीं है॥

જેમનામા માનવધર્મ નથી તેમને બધાએ શીંગડા અને પૂછડા વિનાના પશુ જ કહ્યા છે જ્ઞાનીઓનુ કથન છે કે, જેમનામા દ્રવ્ય માનવતા છે પણ ભાવ માનવતા નથી અર્થાત્ માનવધર્મ નથી તે 'માનવ' નથી આકૃતિ આદિને કારણે તેને દ્રવ્ય-માનવ તો કહી શકાય પણ તેનામા ભાવ માનવતા ન હોવાને કારણે ભાવથી માનવ કહેવાય નહિ જે કેવળ દ્રવ્યને જ જુએ છે, દ્રવ્યમા જ રહે છે,

ભાવને જોતા નથી, તેનામાં માનવતા પણ રહેતી નથી જે સોનામાં સોનાનો ધર્મ નથી એને કોણ સોનું કહેશે અને ખરીદશે ? આ જ પ્રમાણે જેમનામાં માનવ-ધર્મ નથી-માનવતા નથી તેને માનવ પણ કોણ કહેશે ? એટલા જ માટે જ્ઞાનીઓનું કહેવુ છે કે, કેવળ દ્રવ્ય-માનવતામાં રહી માનવધર્મની ઉપેક્ષા ન કરો !

આજે કેટલાક લોકોને ધર્મ એક ભારરૂપ અને અનાવશ્યક જણાય છે; પણ એમ માનવાનુ કારણ એ છે કે, તેઓ ધર્મને બરાબર સમજી શકયા નથી. વાસ્તવમાં ધર્મ વિના જીવન પણ ટકી શકતુ નથી અને આજના યુવકો સુધાર કરવા ચાહે છે પણ ધર્મની સહાયતા વિના સુધાર થવો શકય નથી; ધર્મની આવશ્યકતા બધી જગ્યાએ છે.

આજે ધર્મને ભારરૂપ માનવાનુ એક એ પણ કારણ છે કે લોકો ધર્મનુ ફળ રૂપિયાની માફક તાત્કાલિક અને પ્રત્યક્ષ જોવા ચાહે છે અને દલીલ કરે છે કે, ધર્મનુ ફળ પરલોકમા મળે તેથી અમને શો લાભ ! જેમ અહી અમે એક રૂપિયાનો સવા રૂપિયો કરીએ છીએ તેવો ધર્મદ્વારા લાભ મળતો હોય તો લાભ કહેવાય નહિતો તે ભારરૂપ જ છે. આ પ્રમાણે લોકો ધર્મને ભારરૂપ માને છે પણ એટલુ વિચારતા નથી કે, જીવનમાં ધર્મનો ઉપક્રમ કર્યા વિના તે મનુષ્યનુ જીવન જ અસંસ્કારી બની જશે. જેમ કોઇ માણસને શરીર ઉપર કપાસને લપેટવાનું કહેવામાં આવે તો કોઇ એમ કરતું નથી; પણ એજ કપાસનો સંસ્કાર કરવામાં-ઉપક્રમ કરવામાં આવે અર્થાત્ એ કપાસમાંથી રૂ કાઢી, સૂતર બનાવી કપડાં બનાવવામાં આવે અને તેને ઇચ્છાનુસાર શીવડાવવામાં આવે તો એ જ કપાસ શરીર ઉપર ધારણ કરી શકાય છે; તે જ પ્રમાણે બાળકને જન્મ્યા બાદ સંસ્કાર - ઉપક્રમ કરવામાં ન આવે તો તેનુ જીવન કાચા કપાસ

જેવુ અમસ્કારી જ રહે છે ત્રીજો કહે છે કે, ગગના જેવો કોઈ જુલમી નથી ! કેટલાક લોકો પોતાને માબાપ કહેવડાવે છે પણ પોતાના બાળકોને ગગને કાન્ગે એવા અમસ્કારી રાખી મૂકે છે કે આગળ જતા તેજ બાળકો ભારરૂપ જણાય છે ! કાચા કપાસની તો થોડીઘણી કીમત પણ ઉપજે છે પણ અમસ્કારી મતાનોનો તો સસારમા કોઇ ભાવ પણ પૂછતુ નથી આ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપક્રમ કર્યા વિના જીવનનો સુધાર થઇ શક્તો નથી ધર્મ તો માનવ જીવનનો સસ્કતા છે

અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા ઉપક્રમના નામઉપક્રમ, સ્થાપનાઉપક્રમ, દ્રવ્ય ઉપક્રમ, ક્ષેત્ર ઉપક્રમ, કાલ ઉપક્રમ અને ભાવ ઉપક્રમ એમ ૭ પ્રકારના ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે આ બધા ઉપક્રમોનુ વર્ણન કરવાનો અત્યારે અવકાશ નથી એટલા માટે જે ઉપક્રમ સાથે વિષયનો સબધ છે તેનુ જ અત્રે વર્ણન કરુ છુ ભૂત અને ભવિષ્યને છોડી જે વર્તમાનમા વર્તે છે તેનો ઉપક્રમ કરવો તે દ્રવ્ય ઉપક્રમ છે દ્રવ્ય ઉપક્રમના સચિત્ત અને અચિત્ત એમ બે ભેદ છે સચિત્ત દ્રવ્યઉપક્રમના દ્વિપદ, ચતુષ્પદ અને અપદ એમ ત્રણ ભેદ છે દ્વિપદમા મનુષ્યો, ચતુષ્પદમા પશુઓ અને અપદમા વૃક્ષોનો સમાવેશ થાય છે આ બધાનો ઉપક્રમ થાય છે આ ઉપક્રમના વસ્તુવિનાશ અને પરિક્રમ એવા બે ભેદ છે વસ્તુને ભ્રષ્ટ કરવી એ તો વસ્તુવિનાશ છે અને વસ્તુનો ભિન્નભિન્ન પ્રકારે વિકાસ કરવો એ પરિક્રમ છે મનુષ્યનો શારીરિક, માનસિક અને બૌદ્ધિક વિકાસ કરવો એ પરિક્રમ છે જેમ માટીમા વાસણ બનવાની શક્તિ છે, પણ કુભાર જો ક્રિયા દ્વારા એ શક્તિને બહાર ન લાવે અને માટીના વાસણ ન બનાવે તો શક્તિ હોવા છતા પણ માટીમાથી વાસણ બની શકે નહિ—અર્થાત્ માટીનો ઉપક્રમ બની શકે નહિ અને

ઉપક્રમ ન હોવાને કારણે માટીના ઢેફામાં કાંઇ ખીચડી પકાવી શકાય નહિ. જ્યારે માટીનો પરિક્રમ થશે—માટીમાંથી હાડલું બનાવવામાં આવશે ત્યારે જ તેમાં ખીચડી પકાવી શકાય. જો કે હાડલું માટીમાંથી જ બનાવવામાં આવેલ છે પણ કુંભારના પ્રયત્ન વિના બનેલ નથી; એ જ પ્રમાણે મનુષ્યશરીર પણ માટીની સમાન જ છે; અને તેનો પરિક્રમ કરવામાં આવે તો એમાં પણ શક્તિનો એવો વિકાસ થઇ શકે કે જેને જોઇ આશ્ચર્યચકિત થઇ જવાય.

કહેવાનો આશય એ છે કે, કેવળ આકૃતિ કે ઇન્દ્રિયોને કારણે જ કોઇ માનવ થઇ શકે નહિ. પણ જેમનામાં માનવધર્મ હોય અને એ માનવધર્મનો પરિક્રમ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે જ 'માનવ' બની શકે! "પરિક્રમ" એ શાસ્ત્રીય પારિભાષિક શબ્દ છે. અત્યારે એ પરિક્રમને અનુશીલન કે વિકાસ કહેવામાં આવે છે. જેમનો પરિક્રમ કરવામા આવેલ હોય છે તે પ્રત્યેક કામને સરલતાથી જ કરી શક છે. એ વાત જુદી છે કે જેનો પરિક્રમ જે બાજુ થયો હોય તે તેજ કામ સરલતાથી કરી શકે; પણ કોઇપણ કામ તેજ કરી શકે છે કે જેમનો પરિક્રમ થએલો હોય! જેમકે તમે ભણેલા ગણેલા છો એટલે તમે ઘણા કાગળો લખવા હોય તો થોડીવારમાં લખી શકો છો અને તેમાં બહુ મહેનત માનતા નથી; પણ જેઓ ભણેલા નથી તેઓને એક અક્ષર લખવાનું પણ કહેવામાં આવે તો લખી શકતા નથી. આનુ શુ કારણ? એ જ કે, તમારો લખવામા પરિક્રમ થએલ છે અને તેમનો એમાં પરિક્રમ થએલ નથી. આજે ભણેલાગણેલાઓની સંખ્યા વધી ગઇ છે એટલે એ પરિક્રમની બહુ કદર થતી નથી નહિ તો એ પણ આશ્ચર્ય ચકિત કરે એવો પરિક્રમ છે. ધર્મ, મર્મ, અને કર્મ લખવામાં લખનારે એવું ધ્યાન રાખવું પડે છે કે, પહેલાં કયો સ્વર લખવો, કયો વ્યંજન લખવો અને કેવીરીતે લખવું?

આ પ્રમાણે સ્વરવ્યંજન બનાવવાનો પહેલાં પરિક્રમ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે અને જ્યારે બહુ અભ્યાસ વધી જાય છે ત્યારે જ આજે શ્રમ માન્યા વિના ધારો છો એટલું લખી શકો છો. કોઇ ખેડુતને તમારી માફક લખવાનું કહો તો તે લખી નહિ શકે, કારણકે લખવાનો તેનો પરિક્રમ થએલ નથી, પણ જો ખેડુત એમ કહે કે, જેમ હું ખેતર ખેડું છું તેમ તમે ખેતર ખેડો તો તે ખેડવાનું કામ તમે કરી નહિ શકો! આનું કારણ પણ એજ છે કે એ બાબતમાં તમારો પરિક્રમ થએલ નથી. ખેડુતનો લખવા-વાંચવામાં પરિક્રમ થએલ નથી પણ ખેતર ખેડવામાં તો પરિક્રમ થએલ છે. તેથી ઊલટું તમારો લખવા-વાંચવામાં પરિક્રમ થએલ છે પણ ખેતર ખેડવામાં પરિક્રમ થએલ નથી. ખેડુતોના ખેડવાના પરિક્રમથી જ આજે બધાનું જીવન ચાલી રહ્યું છે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, કલાકૌશલના વિકાસને શાસ્ત્રકારો દ્રવ્ય પરિક્રમ કહે છે. આજે કોઇ માણસમાં સંપૂર્ણ પરિક્રમ સંપૂર્ણ વિકાસ થએલો જોવામાં આવતો નથી! પણ જો કોઇમાં સંપૂર્ણ પરિક્રમ થયો હોય તો તેની અને પરમાત્માની વચ્ચે કશું અંતર રહે નહિ, તે તો પરમાત્મા જ થઈ જાય. એટલો વિકાસ સાધી ન શકાય તેને કાંઇ નિરાશ થવાની જરૂર નથી. પ્રયત્ન કરવાથી સંપૂર્ણ વિકાસ પણ સાધી શકાય છે.

શાસ્ત્રમાં મેઘકુમારના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે, મેઘકુમાર રાજકુમાર હતો અને તેણે બહુ જ નાનપણમાં બધી ક્રિયાઓ શીખી લીધી હતી. છતાં મોટો થયો એટલે તેને કલાચાર્ય પાસે સોંપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં તે લેખનશિક્ષાથી લઈ શકુનશાસ્ત્રની શિક્ષા સુધી ૭૨ કલાની શિક્ષા પામ્યો હતો. આ ૭૨ કલાઓમાં મનુષ્યજીવનની આવશ્યકતાઓ સંબંધી બધી વાતોનો સમાવેશ થઇ જાય છે.

આનું સપૂર્ણ વર્ણન જ્ઞાતાસૂત્રમાં આપવામા આવ્યુ છે તેનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવાનો અત્યારે સમય નથી. અત્યારે કેવળ એટલું જ કહેવાનુ છે કે, પહેલાં બધાને ૭૨ કલાની સૂત્રથી, અર્થથી અને કર્મથી શિક્ષા આપવામાં આવતી હતી. અત્યારે હાઇસ્કુલ અને કૉલેજોમા આપવામા આવતી શિક્ષામાં અને પ્રાચીન સમયમાં આપવામાં આવતી શિક્ષામા કેટલું બધું અંતર રહેલું છે તે ઊંડા ઉતરી જુઓ તો જણાશે કે, અત્યારે જે પુસ્તકો ભણાવવામાં આવે છે તેનું સક્રિય શિક્ષણ આપવામા આવતુ નથી અને તેજ કારણે આજે શિક્ષાની દુર્દશા થવા પામી છે। આજના વિદ્યાર્થીઓને અમુક ચીજ કરી આપવાનુ કહેવામાં આવે છે તો તેનો ઉત્તર એ મળે છે કે, ‘અમે ‘એ ચીજ કેમ બને છે એ પુસ્તકમાં વાચ્યુ છે–ભણ્યુ છે પણ અમે બનાવી શકતા નથી !’ આવી શિક્ષાથી ઊગતિ પ્રજાને શું લાભ પહોચનો હશે એ એક વિચારવા જેવી વાત છે।

શાસ્ત્રમાં મેઘકુમારની શિક્ષા વિષે કહેવામાં આવ્યુ છે કે, તેણે પહેલાં સૂત્રરૂપે શિક્ષા લીધી બાદ અર્થરૂપે અને પછી ક્રિયારૂપે શિક્ષા લીધી. અન્ન કેવીરીતે પેદા કરવું, કેવીરીતે તેને ખાવાને યોગ્ય બનાવવું અને કેવીરીતે અન્નને પકાવવું. આ પ્રમાણે સૂત્રતઃ, અર્થત અને કર્મતઃ એમ ત્રણ પ્રકારે શિક્ષાનો ઉપયોગ કરવાથી જ શિક્ષા જીવનમાં સાર્થક નીવડી શકે છે.

ભણેલી શિક્ષા જો ગણવામા ન આવે અર્થાત્ જ્ઞાનને સક્રિય બનાવવામાં ન આવે તો તે શિક્ષા સાર્થક નિવડી શકતી નથી. એટલા માટે યુવાનોએ સમજવું જોઇએ કે, કેવળ પુસ્તકો વાંચી લેતા માત્રથી જ અભિમાન ન કરો પણ સક્રિય કાર્ય કરો એમાંજ શિક્ષાની સાર્થકતા રહેલી છે. પણ જે કાંઈ વાંચો જે કાંઈ કહો તે

કાર્યમા કરી ગતાવો આજે ભારતની જે હીનાવસ્થા જોવામા આવે છે તેનુ કારણ એ છે કે, લોકો થોડુ વાચવા લખવાનું શીખે છે એટલામા તો અભિમાનમા પડી જાય છે અને કાર્યને છોડી દે છે !

સાભળ્યુ છે કે, એક અમેરિકન ગૃહસ્થ ભારતમા કોઈ મોટા પદે ઘણા વર્ષો કામ કરી પેન્શન મેળવી અમેરિકામા ગયો ત્યા તેમનો એક ભારતીય મિત્ર તેમને મળવા ઘેર ગયો ઘેર જઇ તેણે અમેરીકન મિત્રની તપાસ કરી તપાસ કરતા જણાયુ કે તે બહાર ગએલ છે તેની સ્ત્રીએ તેને સન્માન આપી ઘેર બેસાડ્યો અને કહ્યુ કે, "આપ જરા બેસો હમણા તે આવશે' થોડીવાર બાદ તે અમેરીકન મિત્રની સ્ત્રીએ કહ્યુ કે જુઓ ! સાહેબ આવી રહ્યા છે ! ભારતીયે જોયુ કે, ચડ્ડી પહેરી, હાથમા કોદાળી લઇ, અને માટીથી ખરડાએલા શરીર સાથે તે આવી રહ્યો હતો આ જોઇ ભારતીય સજ્જન આશ્ચર્યમા પડી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, આજ સાહેબ ભારતમા કેટલા ઉચા પદે હતા અને અહીં કેવી સ્થિતિમા રહે છે ! સાહેબ ઘેર આવી સીધો સ્નાનગૃહમા ગયો અને નાહી ધોઇ, કપડા બદલાવી બેઠકમા આવ્યો અને ભારતીય મિત્રને મળ્યો ભારતીએ પૂછ્યુ કે "આપ ભારતમા તો કેવા ઠાઠમાઠપૂર્વક રહેતા હતા અને અહી આવી સ્થિતિમા કેમ રહો છો ? ' સાહેબે જવાબ આપ્યો કે, "ભારતમા તો એજ મોટી ખામી છે કે ત્યાના લોકો થોડીક સાહેબી મળે છે ત્યા તો ફુલાઇ જાય છે અને કામ કરવાનુ છોડી દે છે એટલે અમે ત્યા જઇએ છીએ ત્યારે તેમની દેખાદેખીથી અમારે પણ તેમજ કરવુ પડે છે પણ અમે ગમે તેટલી ઉચી પાયરીએ ચડેલા હોઇએ પણ અમારુ કામ છોડી દેતા નથી ! મારી પાસે ધનની કાઇ ખામી નથી પણ આ મારો ખેતીનો ધધો જે મારા પૂર્વજો ઘણા વર્ષોથી કરતા આવ્યા છે તેને હું કેમ છોડી શકુ ? જો હું મારા

ધંધાને છોડી દઉં તો મને અને મારા કુટુંબને અને તેથી વિશેષ ભાગ દેશને ઘણું નુકશાન પહોંચે. આ માટે મારી પાસે ધન હોવા છતા હું મારા પૂર્વજોનો ધંધો કરૂ છુ."

અમેરીકા, યુરોપ આદિ પાશ્ચાત્ય દેશોના ધનિકોની આવી દશા છે, ત્યારે ભારતના ધનિકોની તથા શિક્ષિત લોકોની એવી દશા છે કે તેઓ બીજાને માટે ભારરૂપ થઈ પડે છે! એ તો ભારતનું સદ્‌ભાગ્ય છે કે અહીના ખેડુતો બીજાને ઠગવાની શિક્ષા હજી શીખ્યા નથી. નહિ તો ભારતને ઘણી મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થવું પડત અસ્તુ.

કહેવાનો આશય એ છે કે, શાસ્ત્રમાં જે પરિક્રમની વાત કહી છે તે જુઓ. શાસ્ત્રમા જે ૭૨ કલાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે તે દ્રવ્ય પરિક્રમ છે. તમે કહેશો કે, એ દ્રવ્ય પરિક્રમ અને વસ્તુ વિનાશ તો દુનિયામાં ચાલ્યા જ કરે છે. આપ તો ભાવપરિક્રમની વાત કહો; પણ એ ભૂલવું ન જોઇએ કે દ્રવ્યોન્નતિ વિના ભાવોન્નતિ પણ થઇ શકતિ નથી. જેમનું શરીર અને મન દુર્બળ છે શુ તે ધર્મનુ આરાધન બરાબર કરી શકશે? અને ધર્મને જીવનમાં સ્થાન આપી શકશે? આજે શરીરનો પરિક્રમ કરવામાં આવતો નથી અને તેથી શરીર પણ સશક્ત થતુ નથી. બાળકના શરીરનો શારીરિક પરિક્રમ કરવાથી જ વિકાસ થઇ શકે છે અને શરીર સશક્ત બની શકે છે।

અહમદનગરમાં રામમૂર્તિ પહેલવાને કહ્યુ હતું કે, મને ગમેતેવો નબળો અને અશક્ત પાંચ વર્ષનો છોકરો સોંપવામાં આવે તો વીશ વર્ષની ઉંમરે હુ તેને બીજો રામમૂર્તિ બનાવી શકુ છું. આ પ્રમાણે ભાવ પરિક્રમ કરવા માટે દ્રવ્ય પરિક્રમની પણ જરૂર રહે છે!

આ દ્રવ્ય ધર્મની વાત થઈ ભાવધર્મને માટે દ્રવ્ય ધર્મની પણ આવશ્યકતા રહે છે પણ કેવળ દ્રવ્ય ધર્મ હોય અને ભાવ ધર્મ ન હોય તો તે દ્રવ્ય ધર્મ આત્માને માટે ઉપયોગી થઈ શકે નહિ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે—

सव्वे फला धम्मफला जिणाई

અર્થાત્—ભાવ ધર્મ વિના દ્રવ્ય ધર્મથી આત્માનુ કલ્યાણ થઈ શકતુ નથી તમે કદાચ કહેશો કે, જ્યારે જીવન વ્યવહારના કામો દ્રવ્ય ધર્મથી ચાલી શકે છે તો પછી ભાવ ધર્મની શી આવશ્યકતા છે? ભાવધર્મ વિના શુ અમારુ કામ અટકી જશે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જેને માટે દ્રવ્ય ધર્મ કરવામા આવે છે, એ ભાવ ધર્મને જ જો ભૂલી જવામા આવે તો પછી તમારી દ્રવ્યોન્નતિ કેમ થઈ શકે? તમે જે કાંઈ કરો છો તે કોના માટે કરો છો? આત્મા માટે જ કરો છો ને? જ્યારે એ આત્માને જ જાણો નહિ તો પછી તેની ઉન્નતિ કેવીરીતે કરી શકો! અને આ રીતે આત્માને જ્યાસુધી જાણો નહિ ત્યાસુધી ભાવધર્મ પણ કેમ થઈ શકે?

કોઈ એમ કહે કે, આત્મા કોને કહેવાય? એ જ અમે જાણતા નથી! તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમે જે શરીરને જોઈ રહ્યા છો તે શરીરને માટે એમ વિચારો કે એ શરીર કાર્ય છે કે કારણ? શરીર કાર્ય છે કારણ નથી તેનું કારણ પંચભૂત છે જેમ ઘડીયાળ કાર્ય છે અને તેના નંચાઓ કારણ છે, તે જ પ્રમાણે શરીર કાર્ય છે અને પંચભૂત કારણ છે અહીંસુધી સમજવામા તો ભૂલ થતી નથી પણ આગળ સમજવામા ભૂલ થાય છે હવે આગળ એમ સમજો કે, જ્યારે આ શરીર કાર્ય છે તો તેનો કર્તા કોણ છે? બસ આ વાત સમજવામા જ ભૂલ થઈ જાય છે! ઉદાહ

લોકો કહે છે કે, સંચાઓ ગોઠવવાથી જ જેમ ઘડીઆળ ચાલુ થઈ જાય છે તેજ પ્રમાણે પાંચ ભૂતોનું માત્ર મિલન થવાથી આ શરીર પણ બોલતું ચાલતું થઈ જાય છે. જેમ ઘડીયાળનાં સંચાઓ જુદા થઈ જવાથી ઘડીયાળ બંધ પડી જાય છે તેમ આ શરીર પણ પાંચ ભૂતો જુદાં થઈ જવાથી બોલી ચાલી શકતું નથી! એટલા માટે પરલોક કે આત્માને માનવાની શી જરૂર છે?

સંચાઓને ગોઠવવાથી ઘડીઆળ ચાલે છે એ તો ઠીક છે પણ એ સંચાઓને ગોઠવ્યા કોણે અને બનાવ્યા કોણે? આ મકાન તો છે પણ તેને બનાવ્યુ કોણે? જો કે મકાન બનાવવામાં ઇંટ-ચુનો વગેરે કારણભૂત છે પણ એથી કાંઇ ઇંટ-ચુનાને કોઇ મકાન કહેતુ નથી, પણ જ્યારે કોઇ કારીગર ઇંટ-ચુના વડે મકાન બનાવે છે ત્યારે જ તે મકાન કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે કર્ત્તા કારીગર હતો ત્યારે જ મકાન બની શકયુ. કેવળ ઇંટ ચુનો વગેરે કારણોથી મકાન બન્યુ નહિ! ઇંટ ચુનાના કારણનો કારીગરે ઉપયોગ કર્યો ત્યારે જ મકાન બની શકયુ. જે ઇંટ-ચુનો આદિ કારણોમાં કારીગરની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે તે પછી ઇંટ-ચુનો કહેવામાં આવતો નથી પણ મકાન કહેવામાં આવે છે! આજ પ્રમાણે શરીર પણ પાંચ ભૂતોથી બનેલું છે એટલે પંચભૂતને શરીર કહી શકાય નહિ પણ પંચભૂતોથી બનેલુ આ શરીર છે એમ કહી શકાય જે પ્રમાણે ઇંટ અને ચુના વડે મકાન બને છે પણ તેને બનાવનાર કોઇ અવશ્ય હોય છે; તેજ પ્રમાણે પંચભૂતથી શરીર બનેલું છે પણ તેને કોઇ બનાવનાર છે કે નહિ? મકાનને કારીગર બનાવે છે અને ઘડીયાળને પણ કોઇ કારીગર બનાવે છે તો પછી શું શરીરને કોઇ બનાવતું નથી; આ શરીરનુ કારણ પંચભૂત છે અને કાર્ય શરીર છે પણ આ કાર્યનો કર્ત્તા તો કોઈ હશે જ ને? તમે શરીર

અને પંચભૂતને તો માનો અને પંચભૂતમાંથી જેણે શરીર બનાવ્યું છે તેને ન માનો એ ઠીક કેમ કહેવાય? શરીરના કર્તાને ન માનવા એજ તો ભૂલ છે!

મે, મેરીકરેલી નામની એક પાશ્ચાત્ય વિદુષીના લેખનો અનુવાદ વાંચ્યો છે તેમાં લખ્યું હતું કે, સંસારના પદાર્થોનું રૂપાન્તર તો થાય છે પણ તેનો નાશ થતો નથી! મીણબત્તી બળ્યા બાદ એમ માનવામાં આવે છે કે મીણબત્તી નાશ પામી પણ વાસ્તવમાં તે નષ્ટ થઇ નથી પણ તેનું રૂપાન્તર થયું છે! જો કોઈ બળતી મીણબત્તીની આગળ આજના વિજ્ઞાનના એ યંત્રો મુકવામાં આવે તો મીણબત્તીના પરમાણુઓ તે યંત્રમાં એકત્રિત થઇ જશે, અને પછી તે એકત્રિત થએલા પરમાણુઓના સમુચ્ચય કરવાથી પાછી મીણબત્તી બનાવી શકાય છે! પાણી સુકાઇ જવાથી લોકો એમ જાણે છે કે પાણીનો નાશ થઇ ગયો પણ વાસ્તવમાં પાણી નાશ પામતું નથી પણ તે હવાના રૂપમાં બદલાઇ ગયું છે પાણી બે પ્રકારની હવાના સંયોગથી બને છે એટલે એ બન્ને હવાનો સંયોગ કરવાથી પાછું પાણી બની શકે છે! કોઇ ઘડાને ફોડવામાં આવે તો તેની ઠીકરીઓ બની જશે અને એ ઠીકરીઓને ફોડવામાં આવે તો તેની માટી કે રેતી જેવું કાંઇ થઇ જશે પણ તે દ્રવ્યનો નાશ કદાપિ નહિ થાય! તે દ્રવ્ય ઘડાની ઠીકરી કે માટીના રૂપમાં રૂપાન્તર પામશે પણ તેનો સર્વથા નાશ તો નહિજ થાય! આજ પ્રમાણે જ્યારે કોઇ સાધારણ વસ્તુ પણ નાશ પામતી નથી તો પછી આ શરીરને બનાવનાર કર્તાનો નાશ કેમ થઇ શકે? આ શરીરને બનાવનાર કર્તા કદાપિ નષ્ટ થઇ શકે નહિ!

કહેવાનો આશય એ છે કે, શરીર છે તો તેનો કર્તા પણ છે છે અને જે તેનો કર્તા છે તેજ આત્મા છે તે આત્મા અજર

અમર અને અવિનાશી છે આ પ્રમાણે આત્મા છે એ વાત સિદ્ધ છે અને આત્માને જે ધર્મની આવશ્યકતા રહે છે તેનું જ નામ માનવધર્મ છે.

માનવધર્મને જૈન, બૌદ્ધ, વેદાંન્ત કે ખ્રીસ્ની વગેરે સામ્પ્રદાયિક ધર્મની દૃષ્ટિએ ન બતાવતાં માનવધર્મ સામાન્ય ધર્મ છે એ હું બતાવું છું. સામાન્ય ધર્મમાં કોઇને કોઈ પ્રકારનો વિરોધ હોતો નથી. જે ધર્મ ઉપર સામ્પ્રદાયિકતાનો કાંઈ રંગ ચડેલો નથી અને જે ધર્મને બધા લોકો સ્વીકારે છે તેને સામાન્ય ધર્મ કહે છે સામાન્ય ધર્મ વિષે બધા સમ્પ્રદાયવાળાઓએ ઘણો વિચાર કર્યો છે. સામાન્ય ધર્મમાં સકળ સંસારનો વિચાર કરી શકાય છે પણ તે બધાનું વર્ણન થઇ શકતું નથી. એટલા માટે " થાલીપુલાક ન્યાયે " કેટલીક એવી વાતો બતાવું છું કે જે બધાં શાસ્ત્રોમાં મળે છે અને બધાના કામમાં આવે છે.

જે શાસ્ત્રમાં સામાન્ય ધર્મની વાતો નથી તે શાસ્ત્ર પણ નથી, તેને એક પક્ષિય શાસ્ત્ર કહી શકાય, પણ માનવ જાતિને માટે તે શાસ્ત્ર ઉપયોગી થઇ શકે નહિ.

સામાન્ય ધર્મનુ વર્ણન બધાએ કર્યું છે એ બતાવવા માટે હું પહેલાં કુરાનની સાક્ષી આપું છું. કુરાનમાં કહ્યું છે કેઃ—

ला तो अजे वोखलकुल्ला

અર્થાત્ હે મુહમ્મદ! દુનિયાને વિશ્વાસ આપી દે કે, અલ્લાની દુનિયાને કોઇ સતાવે નહિ!

હવે જોવાનુ એ છે કે, અલ્લાનાં સંતાનો કોણ છે? શું હિન્દુઓ અલ્લાનાં સંતાનો નથી? જો કેવળ મુસલમાનો જ અલ્લાનાં સંતાનો

હોય તો તો અવા પક્ષપાતી કહેવાય ' જ્યારે તે બધાના માલિક છે આખી દુનિયા તેમની છે તો તો હિન્દુ-મુસલમાન બધા તેના જ બંદાનો છે કોઇ હિન્દુને કોઇ મુસલમાન સતાવે તો શુ તે હિન્દુ પેલા મુસલમાનને એમ કહેતો નથી કે, તુ તારા માલિકને જાણે છે ? તારા માલિકને તું આખી દુનિયાનો માલિક કહે છે તો શુ તેમણે કોઇને સતાવવાનુ કહ્યુ છે ? આજ પ્રમાણે કોઇ મુસલમાનને કોઇ હિન્દુ સતાવે તો શુ તે મુસલમાન પેલા હિન્દુને એમ કહેતો નથી કે ' શુ તારા પરમાત્મા મને સતાવવાનુ કહે છે ? શુ તારા પરમાત્મા આખી દુનિયાના માલિક નથી ? અને જો છે તો શુ હું એ દુનિયામા નથી ? આ પ્રમાણે જ્યારે અત્રા કે પરમાત્મા આખી દુનિયાના માલિક છે તો એ દુનિયામા બધાનો સમાવેશ થઇ જાય છે

માનો કે કોઇ વૃદ્ધ માણસ હાથમા માળા લઇ પરમાત્માનુ નામ જપી રહ્યો હતો એટલામા એક માણસે આવી તેને ગાળો ભાડી તે વૃદ્ધ કહેવા લાગ્યો કે, જોતો નથી કે, હુ પરમાત્માના નામની માળા જપી રહ્યો છુ મારો પરમાત્મા તારો નાશ કરી નાખશે ત્યારે તે બીજો માણસ પણ કહેવા લાગ્યો કે, શુ પરમાત્મા તારો જ છે, મારો નથી ? મારો પણ માલિક છે એટલા માટે તે તારો નાશ કરી નાખશે

આ પ્રમાણે બંનેય જણા ' પરમાત્મા તારો નાશ કરી નાખશે એમ અરસપરસ કહેવા લાગ્યા હવે પરમાત્મા કોનો પક્ષ લઇ કોનો નાશ કરશે ? આવી જ વાતોથી આજના યુવકોને ધર્મ અને ઇશ્વર તરફ ઉપેક્ષા પેદા થઇ છે અને આજ કારણે કેટલાકો ધર્મ અને ઇશ્વરનો બહિષ્કાર કરવાની વાતો કરે છે અને કેટલાકો ધર્મ અને ઇશ્વરની મશ્કરી પણ કરે છે પણ આ તેમની ભૂલ છે આવી ભૂલ

થવાનું કારણ, ધર્મ અને ઇશ્વરનો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દુરુપયોગ કરે છે તેમનો વ્યવહાર છે. પણ વાસ્તવમાં એ વિષે વિચાર કરવામાં આવે તો જે ધર્મને માટે છ ખંડની ઋદ્ધિનો પણ ત્યાગ કરવામાં આવે છે તે ધર્મનું મહત્વ કાંઇ ઓછું નથી! ધર્મનું જીવનમાં કેટલું બધું મહત્વનું સ્થાન છે તે વિષે ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો ધર્મમાં કેટલી બધી મહત્તા રહેલી છે તેનો ખ્યાલ આવે!

આ તો કુરાનની વાત થઇ. હવે ગીતામાં શું કહ્યું છે તે જોઈએ. ગીતામાં કહ્યું કે, તમે ગમે તે વાંચો તે વેદપુરાણ વગેરેનો સાર સંક્ષેપમાં એ જ છે કેઃ—

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ।

ભાવાર્થઃ– બધા ભૂત પ્રાણીઓ પ્રત્યે વૈરભાવ ન રાખો, નિર્વૈર રહો. આ પ્રમાણે જે કાંઇ કુરાનમાં કહ્યું છે તે જ જુદી ભાષામાં ગીતામાં પણ કહ્યું છે.

હવે જે શાસ્ત્રનો હું જવાબદાર છું તે શાસ્ત્રની વાત સંભળાવું છું. એ જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—

सव्वं भूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ ।
पिहिआसवस्स दतस्स पावकम्मं न बधई ॥ दश०

અર્થાત્– હે ! શિષ્ય ! તું બધાં પ્રાણીઓને તારા આત્માની સમાન માન. જેવો તારો આત્મા અવિનાશી છે તેવો જ બધાનો આત્મા પણ અવિનાશી છે માટે બધા જીવોને તારા આત્માની સમાન માન કોઇની સાથે વૈર બાંધી પાપનો ભાગીદાર બન નહિ.

ઉદયપુરમા એક વકીલે મને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, આત્મા જ્યારે અવિનાશી છે, કોઇનો માર્યો મરતો નથી તો પછી કોઇને મારવાથી પાપ

જેમ લાગી શકે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા મે કહ્યુ કે આત્મા અવિનાશી છે એટલા જ માટે પાપ લાગે છે અને તેનુ ફળ ભોગવવુ પડે છે। જો આત્મા નાશવાન હોય તો તો પછી કોઇ ઝગડો જ રહેતો નથી મારનાર અને મરનાર નાશ પામ્યા તો પછી ઝગડો કઇ વાતનો રહ્યો? વ્યવહારમા પણ જે મરી ગયો હોય છે તેની ઉપર દાવો થઇ શકતો નથી

આ જ પ્રમાણે જો આત્મા વિનાશી હોય તો તો કોઇ પ્રકારનો ઝગડો જ રહે નહિ। દાવો મરી ગએલા ઉપર તો થતો નથી પણ જીવિત મનુષ્ય ઉપર તો થાય છે ને? આ જ પ્રમાણે મારનાર પણ નાશ પામ્યો નથી તેમ મરનાર પણ નાશ પામ્યો નથી એટલા માટે કોઇને મારવાથી પાપ પણ થાય છે અને પાપને ધોવા માટે ધર્મની પણ જરૂર રહે છે।

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે, જે બધા જીવોને આત્મતુલ્ય માનશે, તે કોઇની સાથે વૈર પણ બાધશે નહિ, અને તેથી પાપ પણ બધાશે નહિ આ સાધારણ માનવ ધર્મ છે શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રમા ગ્રામધર્મ, નગરધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ વગેરે દશ ધર્મોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે મે આ દશ ધર્મ ઉપર વ્યાખ્યાન કરેલ છે, જે પુસ્તકાકારે પણ છપાવવામા આવ્યુ છે એ પુસ્તક* લોકોને પણ ઉપયોગી નીવડયુ છે એવુ જાણવામા આવ્યુ છે આ જ પ્રમાણે મનુએ પણ ગ્રામધર્મ વગેરે ધર્મો બતાવ્યા છે એ બધા સામાન્ય ધર્મો છે આ સામાન્ય ધર્મનુ જે પાલન કરે છે તે જ માનવ છે અને એ ધર્મનુ પાલન જ માનવધર્મનુ પાલન છે મહાભારતમા મનુષ્યનો સામાન્ય ધર્મ બતાવતા કહ્યુ છે કે—

* જુઓ 'ધર્મ અને ધર્મનાયક' પ્રસિદ્ધકર્તા, શાન્તિલાલ વનમાળી શેઠ

श्रद्धाकर्म तपश्चैव सत्यमक्रोध एव च
स्वेषु दारेषु संतोषः शौच विद्या न सूयिता
आत्मज्ञान तितिक्षा च धर्मः साधारणो नृपः

મહાપુરુષ કોઈ રાજાને કહે છે કે, હે! રાજન્! હુ મનુષ્ય માત્રનો સામાન્ય ધર્મ કહુ છુ, જે આ પ્રમાણે છે:—શ્રદ્ધા રાખવી, સત્કર્મ કરવું, તપ કરવું, સત્ય બોલવું, ક્રોધ ન કરવો, પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ માનવો, પવિત્ર રહેવું, વિદ્યાધ્યયન કરવું, ક્ષમા રાખવી અને કોઇની સાથે વૈર ન બાંધવું એ મનુષ્ય માત્રનો સામાન્ય ધર્મ છે. આ ધર્મનુ જે ઘરમાં પાલન થતુ નથી, તે ઘરમાં હાહાકાર મચી જાય છે.

આ માનવ ધર્મની વ્યાખ્યા થઇ. હવે કોઇ કદાચ એમ કહે કે, અમે જન્મથી મનુષ્ય તો છીએ જ તો પછી અમારે આ સામાન્ય ધર્મને પાળવાની શી જરૂર છે! આ તો જે વૃક્ષની છાયામાં તમે બેઠા છો તે જ વૃક્ષને કાપવા જેવી જ વાત છે! આમ કહેનારે વિચારવું જોઈએ કે, તેમની પોતાની રક્ષા પણ ધર્મદ્વારા થઈ રહી છે. માનો કે તમારી માતા સાધારણ ધર્મનુ પાલન ન કરતાં તમારો જન્મ થતાં જ બહાર ફેંકી દેત તો શું તમારું જીવન ટકી શકત? માતામા સાધારણ માનવ ધર્મ હતો એટલે જ તેણે તમારું પાલન કર્યું અને તમારું જીવન ટકી શકયુ! આમ હોવા છતાં તમે માનવધર્મની શી જરૂર છે એમ કહો છો? જીવનમાં વસ્ત્ર અને ભોજનની જેટલી જરૂર છે તેથી વિશેષ માનવધર્મની જરૂર છે.

તમારું લગ્ન થયુ હશે! તમે કેવી સ્ત્રી ચાહો છો? જે તમને અનુકૂલ વર્તે તેવી સ્ત્રી ચાહો છો કે પ્રતિકૂલ ચાલે એવી? બધા પોતાને અનુકૂલ વર્તે એવી સ્ત્રી ચાહે છે પણ જો સ્ત્રી પોતે સાધારણ

ધર્મનું પાલન ન કરે તો અનુકૂળ રહી શકે ખરી? સાધારણ ધર્મનું પાલન કરવા માટે જ પિતા સંતાનનું પાલન કરે છે ધર્મની સહાયતા વિના સંસાર એક શ્વાસ પણ નહીં શકતો નથી ધર્મનો અર્થ નિયમ થાય કે નિયમ વિરુદ્ધ એક શ્વાસ પણ લેવો નહિ એજ માનવધર્મ છે તમે બીજામાં નિયમો જોવા ચાહો છો પણ તમે પોતે પણ નિયમનું પાલન કરો તો કેટલો બધો લાભ થાય

આ તો ધર્મ વિષે સામાન્ય વાત થઈ, પણ હવે ધર્મનું એક બારીક તત્ત્વ તમારી સમક્ષ મૂકું છું કોઇ એમ કહી શકે કે, તમે જે કાઇ કહી રહ્યા છો તે તો નીતિ છે પણ નીતિ પણ ધર્મનું એક અંગ છે નીતિનો આધાર લઇ તેની ઉપર ધર્મનો મહેલ કેમ બનાવવો એનો વિચાર કરો નીતિ પણ ધર્મની કેવીરીતે પોષક બને છે એ બતાવવા માટે "હિતોપદેશ"માં આવેલી એક કથા કહું છું કે જેથી તે વાત તમારી સમજમાં જલ્દી આવી શકે

'હિતોપદેશ'ની પક્ષી કથા

કબુતરોનું એક ટોળું જંગલમાં વિચરતું હતું એ ટોળાનો ચિત્રગ્રીવ નામનો નેતા હતો વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે કે, લોકો જેમને પોતાથી મોટા માને છે તેમનામાં કઇ અલૌકિક ગુણ હોય છે આ કથન પ્રમાણે ચિત્રગ્રીવમાં કબુતરોએ નેતાને યોગ્ય ગુણો જોઈ તેને પોતાનો નેતા બનાવ્યો હતો અને તેની સમ્મતિથી બધા સાથે વિચરતા હતા વિચરતા વિચરતા કબુતરોએ જંગલમાં ચોખા વિખરાયેલા જોયા એક પારધીએ ચોખા વિખેરી નાખી તેની ઉપર જાળ પાથરી હતી ચોખાને જોઇ કેટલાક કબુતરો કહેવા લાગ્યા કે, ચાલો! ચોખા પડ્યા છે તેનું ભોજન કરીએ પણ રાજા ચિત્રગ્રીવે વિચારીને કહ્યું કે —

अत्र निर्जनवने कुत्र तन्दुलकणानां सम्भव निरूप्यताम् तावदत्र इद न पश्यामि

આ નિર્જન વનમાં ચોખાના દાણા ક્યાંથી આવ્યા ? મને તો આ ચોખા ખાવામાં કલ્યાણ જણાતું નથી. માટે થોડીવાર રાહ જુઓ. હું તપાસ કરીને આવું છું.

રાજા ચિત્રગ્રીવે આ પ્રમાણે કહ્યું, પણ આજના યુવાનો માને તો તે કબુતરો માને એવા હતાં. રાજા કે નેતા તો ગનાવી દેવામાં આવે છે પણ તેની આજ્ઞા માનવાના ઘણે સમયે મુશ્કેલી જણાય છે ! આ જ પ્રમાણે એક હઠીલા કબુતરને રાજા ચિત્રગીવનુ કહેવું ઠીક લાગ્યું નહિ. તેણે કહ્યુ કે, વૃદ્ધોની વાત તો સંકટના સમયે માનવી જોઇએ, ભોજનના સમયે વૃદ્ધોની વાત માનવાથી તો વધારે હાનિ થાય છે. જો આવી શંકા જ કરતા રહીશુ તો તો બધી ચીજોમાં શંકા જ પેદા થશે અને ભૂખ્યા મરવું પડશે ! આખની સામે ચોખા પડેલા જણાય છે છતાં ચોખા લઇશુ તો ' આમ થશે તેમ થશે ' એમ કારણ કાર્યભાવનો વિચાર કરી ભૂખ્યા મરવું એ ઉચિત કેમ કહી શકાય ! અમને તો રાજાની આ વાત પસંદ પડતી નથી !

આજના નવયુવકો પણ એવું કહેવા લાગે છે કે, જો અમે આ વૃદ્ધ લોકોના કહેવા પ્રમાણે વર્તીશુ તો તો કંઇ સુધાર થઇ જ નહિ શકે ! કબુતરો પણ એમ કહેવા લાગ્યાં પણ જે નેતા હોય છે તેનુ શું કર્ત્તવ્ય હોય છે તે જુઓ :—

ચિત્રગ્રીવે વિચાર્યું કે, આ બધાં કબુતરો એક મતનાં થઇ ગયા છે. જો હુ તેમના મતથી વિરુદ્ધ જઇશ તો કુસંપ પેસી જશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે કબુતરોને કહ્યુ કે, જો બધાનો વિચાર જ ચોખા ખાવાનો છે તો ચાલો. ભૂખ તો મને પણ લાગી છે. ચિત્રગ્રીવે એમ ન કહ્યુ કે, તમે લોકો માનતા નથી તો તમે તમારું જાણો. હું તો તમારાથી જુદો પડીશ. ચિત્રગ્રીવ સારીરીતે

જાણતો હતો કે અહીં સંકટ છે, છતા તેણે એમ જ વિચાર્યું કે, સંકટના સમયે મારે બધાની સાથે રહેવું એજ ઠીક છે સંકટ માથે પડશે ત્યારે મારું કહેવું માનશે

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજા પણ બધા કબુતરોની સાથે ગયો કબુતરોએ ચોખાના દાણા તો ખાધા પણ બધાના પગ જાળમા ફસાઇ ગયા ઊડી ન શકયા ત્યારે બધા કબુતરો પેલા જુવાન કબુતરને ઠપકો આપવા લાગ્યા કે, તે રાજાનુ કહેવું માન્યુ નહિ અને બધાને જાળમા ફસાવ્યા રાજાએ બધા કબુતરોને સાંત્વન આપતા કહ્યું કે, જે થવાનું હતું તે થયું હવે તેને દોષ ન આપતા જાળમાથી નીકળવાનો રસ્તો શોધો ઠપકો આપવાથી કાંઇ આપણું નહિં વળે !

आपदामा पतनेतानाम हितोऽपि याति हेतुताम्।
मातृजंघा हि वत्सस्य स्थमे भवति बधने ॥

જ્યારે આપત્તિ માથે આવી પડે છે ત્યારે મિત્રોથી પણ શત્રુનું કામ થઇ જાય છે આ સાધારણ નિયમ છે આ કબુતરનો વિચાર આપણને ફસાવવાનો નહિ પણ આપણને બધાને ભોજન મળે એ હતો પણ એમા અચાનક આ આપત્તિ આવી પડી એમા એનો શો દોષ ! હવે એને દોષ દેવાથી આપણે કાંઇ છૂટી તો શકવાના નથી, માટે તેને ઠપકો આપવાથી શો લાભ ?

આજના લોકો બીજાને ઠપકો આપવાનુ વધારે જાણે છે આ ખરાબ છે તે ખરાબ છે એમ બીજાઓને કહે છે પણ પોતાનામા કઇ કઇ ખરાબી છે તેનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી મે એક લેખમા જોયુ હતુ કે એક વ્યક્તિ ભાષણ તો બહુ લાંબા લાંબા આપે છે પણ પોતે વ્યભિચારના દોષથી મુક્ત રહી શકતો નથી આવા લોકોથી શું સુધાર થઇ શકે ખરો ?

રાજાએ બધા કબુતરોને કહ્યું કે, એને ઉપાલંભ ન આપતાં આ જાળમાંથી કેમ છૂટી શકાય એનો વિચાર કરો. આ સાંભળી બધાં કબુતરો કહેવા લાગ્યા કે આપ જ એનો કોઇ ઉપાય બતાવો! રાજાએ કહ્યું કે, મારું કહ્યું તો બધા માનશોને? બધા કહેવા લાગ્યા કે પહેલાં આપનુ કહેવું ન માન્યું તેનુ કડવું ફળ અત્યારે ભોગવવું પડે છે. હવે આપનુ કહેવું અવશ્ય માનીશું અને આપ કહેશો તે પ્રમાણે કરીશુ."

સંકટ પણ શિક્ષાનો બોધપાઠ આપે છે. રાજાએ કહ્યું કે, બધા એકમત થઇ જાઓ તો સંકટથી મુક્ત થઇ શકાય. જો એક પણ કબુતર જુદો રહે તો સંકટથી મુક્ત થઇ શકાય નહિ. માટે બધા હળીમળી એક સાથે ઉડો અને આ જાળને પણ સાથે ઉપાડો તો જાળથી પણ છૂટી શકાશે.

આજે ભારતમા કુસંપ છે અને તે જ કારણે પારાધીઓ ભારતની મજા માણી રહ્યા છે. જો કુસંપ ન હોય તો ભારત કોઈની જાળમાં ફસાઈ પડ્યો ન રહે

બધા કબુતરો હળીમળી એક સાથે જાળને લઇ આકાશમાં ઉડયાં. પારધી કબુતરોને ઉડતા જોઇ તેની પાછળ દોડયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, હું તો આ કબુતરોને જાળમાં ફસાવવા ચાહતો હતો પણ આ તો મારી જાળને જ લઇ ઊડયા. અત્યારે તો આ બધા કબુતરો એક મતના છે એટલા માટે નીચે પડતાં નથી, પણ જ્યારે તેમનામાં કુસંપ પડશે ત્યારે તેઓ બધાં નીચે પડશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી પારધી પાછળ પાછળ દોડવા લાગ્યો. પારધીને પાછળ દોડતો જોઇ રાજા બધા કબુતરોને કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ! પાછળ આપણો શત્રુ આવી રહ્યો છે, માટે પરસ્પર લડશો નહિ અને એમ પણ વિચારશો નહિ કે બધા ઉડવામાં પોતાના

ગગનો ઉપયોગ કરે છે તો હું મારા ગગનો શા માટે ઉપયોગ કરુ જો આ પ્રમાણે પરસ્પર લડશો અને એક બીજાને પરસ્પર સહકાર નહિ આપો તો બધા નીચે પડશુ અને મરી જઈશુ રાજાનું આ કથન સાભળી બધા હળીમળી ઊડવા લાગ્યા પારધી થોડી દૂર તો પાછળ પાછળ દોડ્યો પણ આખરે તે થાક્યો અને પાછો ફર્યો પારધીને પાછો ફરતો જોઇ કબુતરોએ રાજાને કહ્યુ કે, શત્રુ પાછળ જઇ રહ્યો છે, હવે અમારે શુ કરવુ ! રાજાએ કહ્યુ કે, આપણે એક આપત્તિમાથી તો છૂટયા, પરતુ હજી આ જાળના બધનમાથી છૂટવાનુ બાકી છે આપણામા જાળને તોડવાની તો શક્તિ નથી એ શક્તિ તો જમીન ખોદનારમા જ હોય છે એટલા માટે આપણે આગળ ઉડતા જઇએ આપણે ક્વળ ઉડવાનું જાણીએ છીએ જાળ કાપવાનુ જાણતા નથી

આજે સ્વતત્રતા તો બધા ચાહે છે પણ જે લોકો આકાશમા સ્વૈરવિહાર કરવાની માફક કેવળ લાગા લાગા ભાષણો જ આપે છે તેમની દ્વારા પરતત્રતાની જાળ કાપી શકાતી નથી પરતત્રતાની જાળ તો જમીનને ખોદનાર ખેડુતો જ કાપી શકે છે

રાજાએ કબુતરોને કહ્યુ કે, ગડકી નદીને કિનારે હિરણ્યક નામનો મારો મૂષક મિત્ર રહે છે જો કે હું કબુતર છુ અને તે ઉદર છે પણ વખતે કવખતે એક બીજાને સહાયતા મળી શકે એ માટે અમે મિત્રતા સાધી છે એટલા માટે આપણે બધા તેની પાસે જઇએ તે મારો મિત્ર આ જાળના બધનો તોડી નાખશે અને આપણને બધન મુક્ત કરી દેશે

બધા કબુતરો જાળની સાથે ઉડતા ઉડતા ગડકી નદીના કિનારે આવી પહોચ્યા કબુતરોને જાળની સાથે ઉડતા જોઈ હિરણ્યક વિચારવા લાગ્યો કે, આ વળી શુ આફત આવી તેણે પોતાના

દરમા સો દ્વારો બનાવ્યાં હતાં, કે જેથી કોઈ આપત્તિ આવી પડે તો બીજા દ્વારથી બહાર નીકળી શકાય. કબુતરોને જોઇ તે એકદમ દરમાં ભગાઇ ગયો.

હિરણ્યકના દર આગળ આવી ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર હિરણ્યક! બહાર નીકળો. હું તો તમારો મિત્ર છું. મિત્રનો અવાજ ઓળખી હિરણ્યક બહાર નીકળ્યો અને ચિત્રગ્રીવને કહેવા લાગ્યો કે, તું આવો બુદ્ધિમાન હોવા છતાં જાળમાં કેમ ફસાઇ ગયો! રાજાએ જવાબ આપ્યો કે, એ તો કાળની બલિહારી છે. રાજાએ એમ ન કહ્યું કે આ કબુતરોએ મારું કહ્યું માન્યુ નહિ એટલે જાળમાં ફસાઈ ગયા. હિરણ્યક આ સાંભળી ચિત્રગ્રીવ મિત્રની જાળ કાપવા તેની પાસે આવ્યો. પણ ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર! પહેલાં આ મારા સાથીઓનાં બંધન તોડ. ચિત્રગ્રીવ ધારત તો પહેલાં પોતાનાં બંધનો તોડાવી શકત. પણ તેણે તેમ ન કરતાં પોતાના સાથીઓનાં બંધન તોડવાનું હિરણ્યકને કહ્યું હિરણ્યકે કહ્યું કે, મિત્ર! હું તો બહુ નાનો પ્રાણી છું. મારાથી આટલા બધાનાં બંધનો કેમ કાપી શકાશે? મારા દાંત પણ એટલા બધા મજબૂત નથી કે બધાના બંધનો તોડી શકું. માટે પહેલાં તારાં બંધનો કાપી આપું. પછી જો મારા દાંતમાં શક્તિ હશે તો બીજાનાં બંધનો પણ તોડી આપીશ.

હિરણ્યકે આમ કહ્યું પણ ચિત્રગ્રીવે એ વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો. નીતિ તો એમ કહે છે કે:—

आपदर्थे धनरक्षे-द्दारान्रक्षेद्धनैरपि ।
आत्मानं सततरक्षे-द्दारैरपि धनैरपि ॥

ભાવાર્થ—આપદ્ વખતે ધનની રક્ષા કરવી, અને ધન ખોઇને પણ સ્ત્રીની રક્ષા કરવીઃ પરંતુ આત્માની રક્ષા વખતે દારાની કે ધનની ખોટ પણ જોવી નહી જ્યારે નીતિ આમ કહે છે તો પછી ચિત્રગ્રીવે

પોતાના બધનો પહેના એમ તોડાવ્યા નહિ ? નીતિ આમ કહે છે પણ ધર્મ તો કાઇ બીજુ જ કહે છે હિરણ્યકે જ્યારે પોતાના મિત્રને ઉપરની નીતિ બતાવી ત્યારે ગજાએ કહ્યુ કે—

नीतिस्तावदीदृश्येव किंत्वहमस्मदाश्रितानां दुःख सोढुं सर्वथा असमर्थ

રાજાએ કહ્યુ કે—નીતિ ભલે એમ કહે પણ હું નીતિથી આગળ ગએલ છુ નીતિ મગજની પેદાશ છે અને ધર્મ એ હૃદયની પેદાશ છે નીતિનો એમ શીખડાવે છે કે, પોતાની જ રક્ષા કરો પછી ભલે આશ્રિતોને પડતા મૂકવા પડે ! પણ ધર્મ કહે છે કે, પોતે કષ્ટ સહન કરીને પણ બીજાને સુખી કરો રાજાએ કહ્યુ કે, હુ તો ધર્મનું પાલન કરીશ પ્રિય મિત્ર ! હું તારી ઉપર વધારે બોજો લાદતો નથી તારામા જેટલી શક્તિ હોય તે શક્તિ પ્રમાણે મારા આ સાથીઓના બધનો તોડ તું કદાચ એમ કહીશ કે, બીજાઓના માટે પોતે બધનમા શા માટે પડ્યા રહેવુ ? પણ મિત્ર ! મારો ધર્મ મને એમ કહે છે કે —

धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत ।
सन्निमित्ते वर त्यागो विनाशे नियते सति ॥

બીજાઓને માટે ધન અને જીવનનુ પણ અર્પણ કરી દેવુ એમ ધમ કહે છે જ્યારે નીતિ પોતાની રક્ષા કરવાનુ કહે છે

ધર્મ અને નીતિમા આજ અતર છે ધર્મ કહે છે કે 'આપો ' અને નીતિ કહે છે કે 'લાવો ' નીતિ સ્વાર્થ જુએ છે અને ધર્મ પરમાર્થ જુએ છે જે પ્રમાણે માતાનો ધમ બાળકનુ સુ ગન કરવુ એજ નથી પણ બાળકનુ પાલન પોષણ કરવુ તે છે તેજ પ્રમાણે આગળ વધતા જાઓ અને આજ નીતિદ્વારા ધર્મને જીવનમા સ્થાન આપતા જાઓ !

ચિત્રગ્રીવે હિરણ્યકને કહ્યું કે, હું પહેલાં મારાં બંધનો ન કપાવતાં મારા સાથીઓનાં બંધનો કાપવાનો આગ્રહ શા માટે કરું છું તે સાંભળઃ—

जातिद्रव्यगुणानाञ्च साम्यमेषां मया सह ।
मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद् भविष्यति ॥

હે! મિત્ર! જાતિથી તો હું પણ કબુતર છું અને તેઓ પણ કબુતર છે. દ્રવ્યથી તેમને પણ બે પાંખો છે અને મને પણ બે પાંખો છે. ગુણની દૃષ્ટિએ પણ અમે સમાન છીએ તેમ છતાં તેઓ મને રાજા માને છે તો તેનો તેમને શો લાભ?

આજે બળીયાના બે ભાગ એમ કહેવામા આવે છે. શું રાજા પણ બે ભાગ લેનારો હોય છે? વાસ્તવમાં જે એમ કહે છે તે બળવાન નથી, પણ પોતાના ભોગે જે પોતાના આશ્રિતોની રક્ષા કરે છે તેજ સાચો બળવાન છે.

ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર! જ્યારે હું રાજા છું તો રાજા તરીકે આશ્રિતોની રક્ષા કરવી એ મારું કર્ત્તવ્ય છે કે નહિ? એટલા માટે મિત્રતાના સંબંધે મારા આશ્રિતોનાં બંધનો તોડી મારા બંધનો તોડવાની તારી ફરજ છે. મિત્ર! મારા આશ્રિતોનાં બંધનો પહેલાં તોડી મારા આ ભૌતિક શરીરના ભોગે પણ મારા યશઃ શરીરની રક્ષા કર. આ ભૌતિક શરીર તો નાશવાન છે પણ યશઃશરીર અવિનાશી છે. માટે હે! મિત્ર! આ અવિનાશી યશઃશરીરની રક્ષા માટે આ ભૌતિક શરીરના ભોગે પણ મારા આશ્રિતોનાં બંધનો તોડી તેમની રક્ષા કર.

આજના વૃદ્ધો પણ સ્વાર્થમાં ડુબેલા છે. અને તેથી યુવાનો પણ અમને વૃદ્ધોની શી ગરજ છે એમ કહે છે.

મિત્રની વાત સાભળી હિરણ્યકને ઘણો હર્ષ થયો તેણે તે હર્ષાવેશમા બધાના બધનો તોડી નાખ્યા અને ચિત્રગ્રીવને કહેવા લાગ્યો કે, મિત્ર ! તમારા આ ઉન્નત વિચારો તમને ત્રિલોકપતિ બનાવવાને યોગ્ય છે વાસ્તવમા ત્રિલોકપતિ તે છે કે જે પોતે કષ્ટ સહન કરી બીજાને કષ્ટોમાથી મુક્ત કરે ! આ જ માનવધર્મ છે

પોતે કષ્ટ સહન કરીને પણ બીજાને સુખ આપવુ એ જ માનવધર્મ છે

હિરણ્યકે બધાના બધનો તોડ્યા બાદ ચિત્રગ્રીવના બધનો તોડ્યા રાજાએ બધા કબુતરોને કહ્યુ કે જે થયુ તે થયુ હવે પછી થએલી વાતને યાદ કરશો નહિ નહિતો પરસ્પર લડાઇ થશે ! બધાના બધનો છેદી હિરણ્યક કહેવા લાગ્યો કે ! તમારો શુ સત્કાર કરુ ! મારી પાસે એટલુ ખાવાનુ પણ નથી કે તમને બધાને ખાવાનુ આપી શકુ ! રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, ખાવાનુ દેવુ એ કાઇ મોટુ કામ નથી તમે અમારા બધનો કાપી નાખ્યા હવે ખાવાની શી ચિંતા છે !

આ પ્રમાણે તમે પણ બીજાને કષ્ટોથી મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરો અને એવી ભાવના ભાવો કે હુ કષ્ટ સહન કરીને પણ બીજાને સુખ પહોચાડુ ! બધાને આત્મ તુલ્ય માનુ એના માટે પરમાત્મા પ્રત્યે એવી પ્રાર્થના કરો કે—

दयामय ऐसी मति हो जाय
औरोंके सुखको सुख समझ सुखका करु उपाय
अपना दुःख मैं सहू किन्तु पर दुःख देखा न जाय!
दया०

બીજાને કષ્ટમુક્ત કરવા માટે તમે પોતે કષ્ટસહિષ્ણુ બનો, અને બીજાના સુખમા તમારુ સુખ માનો તો એજ માનવધર્મ છે અને એ માનવધર્મના પાલનમા જ સ્વપરનુ કલ્યાણ રહેલુ છે

બ્રહ્મચર્ય*

પ્રાર્થના

કુંથુ જિનરાજ તૂ ઐસો, નહિ કોઇ દેવ-તો જેસો, ।
ત્રિલોકી નાથ તૂ કહીએ, હમારી બાંહ દ્રઢ ગહિએ; ।। કુંથુ ।।

શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવીરીતે કરવી જોઇએ એ વિષે જ્ઞાનીઓ અને ભક્તોએ પોતાના હૃદયગત ભાવો વ્યક્ત કરી જનતાની સમક્ષ અનેક માર્ગો બતાવ્યાં છે. તેમ છતાં બધા લોકો સરળ રીતે પ્રાર્થના કરી શકે એ માટે સાધારણ નિયમ હોવો જોઇએ. મહાન્ જ્ઞાનીઓ અને ભક્ત લોકો ગમે તે રીતે પ્રાર્થના કરે, તેમનો માર્ગ તેમના પોતાના માટે સુલભ અને સરળ હોઈ શકે પણ જન સાધારણ માટે એમનો માર્ગ સરળ હોઈ શકે નહિ! એટલા માટે સાધારણ જનતા માટે ભગવાનમાં તન્મય થવાનો સરળ માર્ગ કયો છે તે જોવું જોઇએ. આ પ્રકારની જીજ્ઞાસા ઘણા લોકોને થાય છે જો કે આજે કેટલાક લોકોને તો પરમાત્માના નામથી ચીડ ચડે છે અને ઇશ્વર તો બહુજ ઉપાધી કરનારો છે એમ કહે છે. અજ્ઞાનને

* રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વણીક ભોજનશાળામાં સાં ૧૯૯૨ના શ્રાવણ શુદી ૧૫ ને રવીવારના રોજ પૂજ્યશ્રીએ આપેલું જાહેર વ્યાખ્યાન.

કારણે જ તેઓ આમ કહે છે પણ તેમના અંતરાત્મામાં જે સ્વાભાવિક તરંગ ઉઠે છે તે તો સ્મને ઇશ્વરની તરફ ખેંચી રહ્યો છે, એવો જ્ઞાનીઓનો વિશ્વાસ છે અને એ વિશ્વાસના કારણો તેમણે શાસ્ત્રમાં પણ પ્રગટ કર્યા છે આજે મને 'બ્રહ્મચર્ય' વિષય ઉપર બોલવાનું કહેવામાં આવ્યુ છે પણ પ્રાર્થના એ મારા આત્માનો વિષય હોવાથી એ વિષે બે ચાર શબ્દો બોલ્યા વિના મારા આત્માને શાન્તિ થતી નથી, એટલા માટે પ્રાર્થના વિષે થોડુંક કહું છુ મારા આત્માને શાન્તિ થશે તો તેથી તમને પણ લાભ થશે

હમણા મેં જે પ્રાર્થના કરી તે પ્રાર્થના કેવળ મારા એકલાની જ નથી પણ સધાની છે તમે કહેશો કે અમે પ્રાર્થના કરવા ચાહિએ છીએ કે નહિ એ જાણ્યા વિના આમ કેમ કહો છો ' ઉપરથી પ્રાર્થના કરવા અમે ચાહતા નથી એમ ભલે કોઇ કહે પણ મારો તો એવો વિશ્વાસ છે કે, પ્રાર્થના વિના જીવન નભી શકતુ નથી કદાચ કોઇ કહે કે, મને સૂર્યના પ્રકાશની જરૂર નથી, હું દીપક વગેરેના પ્રકાશથી મારુ કામ ચલાવી લઇશ તો આમ કહેનારનું કથન શું બરાબર છે ? નહિ કારણ કે સૂર્યની સહાયતા વિના જીવન ટકી જ શકતુ નથી જીવનની ગતિ ચાલી શકતી નથી એટલા માટે સૂર્યના પ્રકાશની અનાવશ્યકતા બતાવનાર ભૂલ કરી રહ્યો છે સૂર્ય જીવનને માટે અત્યુપયોગી છે સૂર્યની પ્રશંસા કરનાર કે નિંદા કરનાર બન્નેને સૂર્ય સરખો પ્રકાશ આપે છે, તે કોઇની સાથે ભેદભાવ રાખતો નથી જ્યારે સૂર્યને માટે આમ કહેવામાં આવે છે તો પરમાત્માને માટે જ્ઞાનીઓ તો એમ કહે છે કે—

सूर्यातिशायिमहिमासि मुनीन्द्र लोके—ભક્તામર સૂત્ર

અર્થાત્—હે ! પ્રભો ! તારી મહિમા અનન્ત સૂર્યથી પણ વધારે છે આ પ્રમાણે જ્યારે પરમાત્મા અનંત સૂર્યથી પણ વધારે

મહિમાવાળો છે તો શું તેમની પ્રાર્થના વિના જીવન નભી શકે ખરું ? કદાચ તમે એમ કહો કે, સૂર્ય તો પ્રત્યક્ષ જીવનોપયોગી જણાય છે, પણ ઈશ્વર તો પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી, આવી દશામાં ઇશ્વર છે અને જીવનને માટે તેમની પ્રાર્થના કરવી ઉપયોગી છે એમ અમે કેવીરીતે માની શકીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીઓ જણાવે છે કે, તમારી ચર્મ-ચક્ષુઓથી પરમાત્મા જોવામાં આવતા નથી એથી શું થયું ? ચર્મચક્ષુ સિવાય હૃદયચક્ષુ પણ છે અને તે દ્વારા પરોક્ષ વસ્તુ જાણી શકાય છે અને તે ઉપર વિશ્વાસ કરી શકાય છે ! પરમાત્માની પ્રાર્થના વિષે જ્ઞાનીઓ પણ એમ જ કહે છે કે, તમે ચર્મચક્ષુઓ ઉપર જ આધાર રાખો નહિ પણ અમારી વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખો ! તમે નાનપણમા ઘણી વસ્તુઓને જોઈ હોતી નથી પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાભ થયો કે હાનિ થઇ ? બચપણમાં તમે કદાચ સાપને પણ સાપ માનતા નહિ હો, પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમે સર્પને સર્પ માની શકયા, અને સર્પના ડંશથી પણ દૂર રહી શકયા ! જ્યારે માતાના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાભ થયો. સર્પના ડંશથી બચી શકયા—તો જેઓમાં માતાના જેવી દયા રહેલી છે એ જ્ઞાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ કેવી રીતે થશે ? જ્ઞાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે ! એટલા માટે જ્ઞાનીઓ જ્યારે એમ કહે છે કે પરમાત્મા છે, અને તેમની પ્રાર્થના કરવાથી જીવનમાં શાન્તિ મળે છે, તો તેમના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખો. તેથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે.

પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ કેમ સ્થિર રહેતો નથી ? એવો પ્રશ્ન ઘણાને થાય છે તો એના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, સાધનની

ખામીને કારણે પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ સ્થિર રહેતો નથી પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ થવાના જે સાધનો છે તેમાનુ એક સાધન બ્રહ્મચર્ય છે જો આ સાધન જીવનમા સ્થાન પામ્યુ હોય તો ઈશ્વર ઉપર અવશ્ય વિશ્વાસ સ્થિર રહી શકે

બ્રહ્મચર્ય

બ્રહ્મચર્ય એ કોઈ સાધારણ માણસના મગજની ઉપજ નથી, પણ આતો મહા પુરુષોએ બતાવેલો સિદ્ધાન્તોમાનો એક પરમ સિદ્ધાન્ત છે આ બ્રહ્મચર્યનો વિષય એવો છે કે તે ઉપર અનેક વ્યાખ્યાનો આપવામા આવે તો પણ તેનુ પૂરેપુરુ વર્ણન થઇ શકે નહિ તો પછી એક દિવસના વ્યાખ્યાનમા બ્રહ્મચર્યનુ સપૂર્ણ વર્ણન કેમ થઇ શકે? છતા બ્રહ્મચર્ય વિષે આજે કહેવાનુ છે એટલે પૂર્ણ ને પણ અપૂર્ણ કરી કહેવુ પડે છે તમે પણ એને સાવધાન થઇ સાભળજો

દુનિયામા કોઇપણ એવો ધર્મ નથી કે જેણે બ્રહ્મચર્યનો મહિમા વર્ણવ્યો ન હોય બીજા ધર્મો બ્રહ્મચર્ય વિષે શુ કહે છે તે વિષે આજે ન કહેતા જૈન ધર્મ બ્રહ્મચર્ય વિષે શુ કહે છે તે કહુ છુ જૈન શાસ્ત્ર બ્રહ્મચર્યનો મહિમા વર્ણવતા કહે છે કે—

"जम्बू! एत्तो य बंभचेरं तवनियमनाणदसणचरित्तसम्मत्त विणयमूलं यमनियमगुणप्पहाणजुत्तं हिमवंत महंत तेयमंत पसत्थ गभीर थिमिय मज्झे" (પ્રશ્ન વ્યાકરણ ચોથો સવર)

ભગવાન સુધર્મા સ્વામી પોતાના મોટા શિષ્યને કહે છે કે, હે જમ્બૂ! હવે હુ તને બ્રહ્મચર્યનો વિષય કહુ છુ

બ્રહ્મચર્ય એટલે શુ? તે આપણે પહેલા જોઇએ બ્રહ્મચર્યમા બ્રહ્મ અને ચર્ય એ બે શબ્દો છે બ્રહ્મ શબ્દનો આત્મા કે સત્ય તપ, ક્ષમાદિ ગુણ એવો અર્થ થાય છે 'બ્રહ્મ' શબ્દમા બધા

સદ્‌ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અને જે ક્રિયાદ્વારા એ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ક્રિયાનુ નામ 'ચર્ય' છે. આ પ્રમાણે જે ગુણો અને જે સાધનોદ્વારા આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય તે બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે.

સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે કે, "બ્રહ્મચર્ય, તપનિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને વિનયનુ મૂળ છે. જે પ્રમાણે વૃક્ષમાં થડ, ડાળી, ફળ-ફુલ-પાંદડા વગેરે હોય છે પણ એ બધાનો આધાર તો મૂળ જ હોય છે. મૂળ છે તો તેના આધારે વૃક્ષ ફાલેફુલે છે, પણ જો મૂળ ન હોય તો વૃક્ષ પણ ટકી શકતુ નથી. આ જ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય પણ બધી ઉત્તમ ક્રિયાઓનુ મૂળ છે. જ્યાં બ્રહ્મચર્ય છે ત્યાંજ બધી ઉત્તમ ક્રિયાઓ પાર પડી શકે છે. શુભક્રિયાઓમાં પહેલાં તપ બતાવવામા આવ્યુ છે પણ એ તપ પણ બ્રહ્મચર્ય વિના સાર્થક સિદ્ધ થતું નથી. કહ્યુ છે કે—

तपो वै ब्रह्मचर्यम्—ઉપનિષદ્

અર્થાત્—બ્રહ્મચર્ય એ જ તપ છે. જે તપમાં બ્રહ્મચર્યને સ્થાન નથી વાસ્તવમાં તે તપ જ નથી, કારણ કે જ્યારે મૂળ જ નથી તો વૃક્ષ ક્યાંથી હોય ' બ્રહ્મચર્ય એ તપનુ મૂળ છે. આ જ પ્રમાણે નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, વિનય વગેરેનુ પણ બ્રહ્મચર્ય મૂળ છે. યમ નિયમમા પણ બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન છે. યમ અર્થાત્ મહાવ્રત અને નિયમ અર્થાત ત્યાગ પ્રત્યાખ્યાન જે પ્રમાણે પર્વતોમા હિમાલય પર્વત પ્રધાન છે તે જ પ્રમાણે યમનિયમમાં પણ બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન છે.

આપે કદાચ હિમાલય પર્વત ન પણ જોયો હોય પણ તેને કારણે તમને જે સુખ શાન્તિ મળી રહી છે તેનો વિચાર કરો તો તેના ઉપકાર આગળ તમારુ માથું નીચે નમી જશે. આજ પ્રમાણે

બ્રહ્મચર્યની શક્તિ ઉપર વિચાર કરવામા આવે તો એવો મોહિક જ મલ્ય માણુમ હશે કે જે એમ ન કહે કે, જે પોતાનામા શક્તિ છે તે બ્રહ્મચર્યની જ શક્તિ છે બ્રહ્મચર્યનો જે મહિમા તમે ગાઓ છો તેથી ઘણો વિશેષ મહિમા શાસ્ત્રમા વર્ણવામા આવ્યો છે' કદાચ તમે એમ કહો કે, શાસ્ત્રમા બ્રહ્મચર્યનો જેવો ચમત્કાર વર્ણવામા આવ્યો છે તેવો ચમત્કાર બતાવનાર બ્રહ્મચારી અમારા જોવામા આવે તો અમે માની લઈએ, પણ અમને કાઇ એવો ચમત્કારી બ્રહ્મચારી જોવામા જ આવતો નથી એટલે અમે કેવીરીતે એમ માની શકીએ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, એવો ચમત્કાર જોવામા આવતો નથી પણ કલ્પનામા તો આવે છે કે નહિ? તમે કહેશો કે કલ્પનામા આવેલી વાત શા કામની? પણ કેટલીક વાતો એવી હોય છે કે જે સાક્ષાત્ જોવાથી જ કામમા આવે છે, અને કેટલીક વાતો એવી હોય છે કે જે કલ્પનાથી જ કામમા આવે છે હું આ વાતનો તમને પરાણે સ્વીકાર કરાવવા ચાહતો નથી પણ જો તમે મારા કથન ઉપર ઊંડા વિચાર કરશો તો તે વાત તમે પોતે માનતા થઈ જશો આજે બુદ્ધિવાદનો જમાનો ચાલે છે એટલે પ્રત્યેક વાત બુદ્ધિની કસોટીએ ચડાવ્યા બાદ જ માનવામા આવે છે હું પણ એજ કહુ છુ કે, તમે મારા કથનને હૃદયની કસોટી ઉપર ચડાવ્યા બાદ જ સ્વીકાર કરો જો કોઇ વાતને હૃદય સ્વીકાર ન કરે તો તેને માનો નહિ' જ્ઞાનીઓ પણ એજ કહે છે કે, અમારી પ્રત્યેક વાતને હૃદયની કસોટીએ ચડાવ્યા બાદ જ સ્વીકાર કરો

જે વાત પ્રત્યક્ષ નથી પણ કલ્પનામા આવે છે તે વાતને મગજમા કેમ ઉતારી શકાય? એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે નિશાળમા ભણનાર છોકરાઓ રેખાગણિતમા ભૂમધ્ય રેખાની જાડાઇ માની એક લીટી બનાવે છે પણ વાસ્તવમા ભૂમધ્ય

રેખાની જાડાઈ જ નથી જ્યારે ભૂમધ્ય રેખાની જાડાઇ જ નથી તો પછી તેની કલ્પના કેમ કરવામા આવે છે અને તે શા માટે દોરવામાં આવે છે। આને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે, ભૂમધ્યની રેખા બનાવ્યા વિના–તેની કલ્પના કર્યા વિના–આગળ કામ જ ચાલી શકતું નથી.

આ જ પ્રમાણે પૂર્ણ બ્રહ્મચારીને બધી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને કોઇ શક્તિ બાકી રહેતી નથી. ભલે તે શક્તિ પ્રત્યક્ષ દેખાતી ન હોય પણ તેની પાછળ શાસ્ત્રની કલ્પના હોય તો એ કલ્પનાને માનવામાં તમને કાંઇ નુકશાન નથી. ભલે તે કથન કલ્પનાયુક્ત હોય તો પણ જો તમે એ કલ્પનાને દૃષ્ટિમાં રાખી તે તરફ ગતિ કરો તો તમને લાભ જ થશે। જેમ રેખાગણિતમા ભૂમધ્ય રેખાને માનવાથી જ કામ ચાલે છે તે જ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યમાં પણ પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનો આદર્શ માનવો આવશ્યક છે પછી ભલે તે આદર્શ કલ્પનાનો જ કેમ ન હોય।

આ પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યની વાત થઇ હવે અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય કેવું હોય છે, અને અપૂર્ણમાંથી પૂર્ણમાં કેમ જઇ શકાય એ વિષે વિચાર કરીએ.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, સમસ્ત ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ રાખવો, અને વિષયભોગમાં ઇન્દ્રિયોને પ્રવૃત્ત થવા ન દેવી એ પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય છે, અને વિર્યની રક્ષા કરવી તે અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય છે. આજે બ્રહ્મચર્યની સીમા વિર્યરક્ષા સુધી જ માનવામાં આવે છે પરતુ વાસ્તવમાં સમસ્ત ઇન્દ્રિયો અને મનને વિષયો તરફ જવા ન દેવાં એ જ પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય છે. વિર્યરક્ષા તો અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય છે. આ અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરીને પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યમા પણ પહોચી શકાય છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૬મા અધ્યયનની નિર્યુક્તિમા બ્રહ્મચર્યના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે નામ બ્રહ્મચર્ય, સ્થાપના બ્રહ્મચર્ય, દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્ય અને ભાવ બ્રહ્મચર્ય

જેઓ નામથી તો બ્રહ્મચારી છે પણ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરતા નથી તેમને માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે, તે નામથી બ્રહ્મચર્ય છે આ પ્રમાણે કેવળ નામ બ્રહ્મચર્યથી કાઈ વળતુ નથી તેની સાથે ભાવથી પણ બ્રહ્મચર્ય હોવુ જોઈએ જેઓ ભાવથી બ્રહ્મચર્ય ન હોય પણ કેવળ નામથી બ્રહ્મચારી છે, તેઓ દુનિયામા સન્માન પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાને નામથી બ્રહ્મચારી કહેવડાવે છે જેમ દુનિયામા હીરા-મોતી પહેરનારાઓ આદર પામે છે એ જોઈ, કેટલાક લોકો પોતાની પાસે સાચા હીરા-મોતી પહેરવા ન હોવાથી કેવળ આદર-સન્માન પામવા માટે, ખોટા હીરા-મોતી પણ પહેરે છે તેમનો ખોટા હીરા-મોતી પહેરવાનો ઉદ્દેશ કેવળ લોકોને નજર કરી ઠગવા સિવાય બીજો કાઇ હોતો નથી આ જ પ્રમાણે દુનિયામા બ્રહ્મચારીનું આદર-સન્માન થતુ જોઈ તેવુ આદર-સન્માન પામવા માટે કેટલાક લોકો નામના બ્રહ્મચારી બની જાય છે, પણ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરતા નથી આવા બ્રહ્મચર્યને શાસ્ત્રકારો નામથી બ્રહ્મચર્ય કહે છે આ નામ બ્રહ્મચર્યની વાત થઈ

સ્થાપના બ્રહ્મચારી તે છે, કે જે પોતે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકતા નથી પણ બ્રહ્મચર્ય કે બ્રહ્મચારીની મૂર્તિ બનાવી, તેને માનવાથી પોતાનું કામ ચાલી જશે એમ વિચાર કરી તે મૂર્તિ સ્થાપિત કરી માને છે તે સ્થાપના બ્રહ્મચર્ય છે એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે આ સ્થાપના બ્રહ્મચર્યથી કોઇ ખાસ લાભ થતો નથી જે ગુણો કારણે તમે તેની મૂર્તિને માની રહ્યા છો એ ગુણનુ પાલન તમે પોતે કરો તોજ લાભ થઇ શકે

ત્રીજું દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્ય છે. શારીરિક શક્તિ વગેરેને માટે જે બ્રહ્મચર્ય પાલન કરવામાં આવે છે તે દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્ય છે. આ દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્યથી શારીરિક શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે:—

ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायां वीर्यलाभः ।—યોગસૂત્ર.

દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્યના પાલનથી વીર્યનો રક્ષા થાય છે. જેમનામા વીર્ય હોય છે તે વીર્યવાન કહેવાય છે

આજે દેશમા રોગ, શોક, દરિદ્રતા વગેરે જ્યાં ત્યાં જોવામા આવે છે તે બધાનુ કારણ કેવળ વીર્યનાશ છે. આજે નકામી ચીજની માફક વીર્યનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે. વીર્યમાં કેટલી બધી શક્તિ રહેલી છે એ ન જાણવાને કારણે જ લોકો વિષયભોગમાં વીર્યને નષ્ટ કરી રહ્યા છે અને તેમાંજ આનંદ માની રહ્યા છે. અને જ્યારે સતાનોત્પત્તિ વધારે થાય છે ત્યારે ગભરાઈ જાય છે. સંતાનો વધારે થવાથી તે લોકો ગભરાઇ તો જાય છે, પણ તેમનાથી મૈથુનનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી. ભારતીયોને માટે આ વાત બહુજ વિચારણીય છે. ભલે પરદેશના લોકો બ્રહ્મચર્યનુ મહત્ત્વ જાણતા ન હોય, કે માનતા ન હોય, પરંતુ ભારતમા તો એના એવા મહાન્ બ્રહ્મચારીઓ પેદા થયા છે કે જેમણે બ્રહ્મચર્યદ્વારા મહાન્ શક્તિને પ્રાપ્ત કરી જગતને એવી શિક્ષા આપી છે કે આ બ્રહ્મચર્યના માર્ગે ચાલવાથી જ માનવસમાજનું કલ્યાણ થવાનું છે. બ્રહ્મચર્ય એ કલ્યાણનો માર્ગ છે એ જાણવા છતાં વિષયભોગમાં જ આનદ માને છે, અને જ્યારે સતાનો પેદા થાય છે ત્યારે તેના નિરોધ માટે કૃત્રિમ ઉપાયોનો ઉપયોગ કરે છે. આ ઘોર અન્યાય છે વીર્યને વ્યર્થ વેડફી નાંખવા જેવો બીજો કોઇ અન્યાય નથી.

આપણામાં જે શક્તિ અને સાહસ છે તે વીર્યના પ્રતાપથી જ છે જો શરીરમાં વીર્ય ન હોય તો મનુષ્ય હલવુ ફરવુ, ઉઠવુ બેસવુ આદિ ક્રિયા પણ કરી શકે નહિ

આ પ્રમાણે વીર્યની રક્ષા કરવામાં લાભ છે અને વીર્યને નષ્ટ કરવામાં નુકશાન છે આજે ભારતની જે દીન હીન અવસ્થા જોવામાં આવે છે તેનુ પ્રધાન કારણ વીર્યનાશ જ છે જે વીર્યના પ્રતાપથી સો વરસ સુધી વાળ સફેદ થયા વિના, દાંત પડયા વિના, આખની શક્તિ ઓછી થયા વિના જીવી શકાય છે એ વીર્યને બગાસ કામોમાં કે સામાન્ય મત ગમતમાં નષ્ટ કરવુ એ કેટલુ બધુ ખરાબ છે? જે લોકો બ્રહ્મચર્યની મર્યાદા બરાબર માચવતા નથી તે લોકોદ્વારાજ ભારતની આવી અવદશા થવા પામી છે તમને બ્રહ્મચર્ય તરફ પ્રેમ હોય પણ કેવળ વાતો કરવાથી કાંઈ વળતુ નથી માટે બ્રહ્મચર્યને જીવનમાં ઉતારો તો જ બ્રહ્મચર્ય તરફ તમને સાચો પ્રેમ છે એમ કહી શકાય! આજે તો બ્રહ્મચર્યના સાદા નિયમોનુ પણ પાલન થતુ નથી અને તેથીજ હાનિ થઇ રહી છે

ચોથુ ભાવ બ્રહ્મચર્ય છે શાસ્ત્રકારોએ ભાવ બ્રહ્મચર્યના દશ નિયમો બતાવ્યા છે આ દશ નિયમો પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને મુનિઓને માટે છે અપૂર્ણ બ્રહ્મચારીને માટે પણ દશ નિયમો છે જે વિવાહિત-અવિવાહિત-યુવા વૃદ્ધ બધાને માટે લાભપ્રદ છે તમે પણ એ નિયમો ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેનુ પાલન કરો તમે બીજી અનેક પ્રકારની દવા લીધી હશે પણ વીર્યરક્ષાની દવા કરી નહિ હોય! આ નિયમો એ વીર્યરક્ષાની દવા છે તમે આ દવાનો ઉપયોગ કરી જુઓ કે તેથી કેવો સારો લાભ થાય છે!

અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યને માટે જે દશ નિયમ બતાવવામાં આવે છે તેમાં પહેલો નિયમ ભાવના છે માતા-પિતાએ એવી ભાવના

ભાવવી જોઇએ કે મારો પુત્ર વીર્યવાન અને જગતનું કલ્યાણ કરનારો બને ' તમે કહેશો કે આ પ્રમાણે ભાવના કરવાથી શો લાભ ? પણ ભાવના ભાવવાથી પણ બહુ જ લાભ થાય છે. તમે લોકો જે અહીં બેઠા છો તેમાં તમને જુદાં જુદાં સ્વપ્નો આવતાં હશે તેનુ શું કારણ ? તેનુ એ જ કારણ છે કે, બધાની ભાવના જુદી જુદી હોય છે. એ તો તમે જાણો જ છો કે, જેવી ભાવના હોય છે, સ્વપ્ન પણ તેવુ જ આવે છે. આ જ પ્રમાણે સતાનના વિષયમાં માતા-પિતાની જેવી ભાવના હોય છે, સંતાનના વિચારો પણ તેવા જ થાય છે; અને જે પ્રમાણે ભાવનાથી સ્વપ્નનું નિર્માણ થાય છે, તે જ પ્રમાણે ભાવનાથી સંતાનોના વિચારોનું અને કાર્યોનુ નિર્માણ થાય છે નીચ વિચાર કરવાથી શું ખરાબ સ્વપ્નુ આવતુ નથી ! આવે જ છે. આ જ વાત સંતાનના વિષે પણ સમજો. સંતાન વિષે તમે જેવી ભાવના ભાવશો આગળ જતા સંતાન પણ તેવાં જ બનશે; એટલા માટે સતાન વિષે તથા તમારા પોતાના વિષે બ્રહ્મચર્યની જ ભાવના ભાવો.

બ્રહ્મચર્યનો બીજો નિયમ ભોજનના વિવેક વિષે છે. કેટલાક લોકો એમ સમજે છે કે, જે ખાન-પાનમાં આનંદ આવે તે જ ભોજન છે, પણ આ ભૂલ છે બ્રહ્મચારીના ભોજનમાં અને અબ્રહ્મચારીના ભોજનમાં ઘણું અંતર હોય છે. ગીતામાં રજોગુણી, તમોગુણી અને સતોગુણીનું ભોજન જુદુંજુદું બતાવ્યુ છે. વૈદિક શાસ્ત્રમાં પણ બ્રહ્મચારીનું ભોજન જુદું બતાવ્યુ છે; પણ આજે ઘણાય લોકો જીભને વશ થઇ ભોજનના ગુલામ બની રહ્યા છે ' જો તમે તમારી જીભ ઉપર પણ કાબુ મેળવી શકશો નહિ તો આગળ કેમ વધી શકશો ! વિદ્યાભ્યાસ અને શાસ્ત્ર શ્રવણનુ ફળ એ જ છે કે ખરાબ કામોમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી પણ આજે ખાન-

પાનના સંબંધમાં ઘણી જ ભૂલ થઇ રહી છે અને વિદ્યાભ્યાસનું રૂપ જાણે ખાન-પાનમાં ભાન ભૂલી જવું એમ ન હોય એવી સ્થિતિ થઇ રહી છે।

આજે ચા પીવાનો એટલો બધો શોખ વધવા પામ્યો છે કે તે વિષે વાત જ પૂછો નહિ। રોગને કારણે કે કોઈ વખતે ચા પીવી એ વાત જુદી છે પણ ચા એ 'પેય' વસ્તુ છે એમ માની સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકોને ચા પીવડાવે અને ચા પાવાથી બાળકમાં તેજ આવશે એમ માની ચા પીવી અને બીજાને પીવડાવવી એ વાત પણ જુદી છે ચા એક કેવી પદાર્થ છે, અને એના સેવનથી શરીરને કેટલી બધી હાનિ થાય છે તે જરા જુઓ। આજે ચાએ કેટલું બધું પોતાનું આધિપત્ય જમાવ્યું છે એ વિષે એક કવિએ કહ્યું છે કે—

"ચાય તારી ચાહના જ્યાં ત્યાં વિશેષે વધી પડી
પોટ ફરતા મુખ માગતા તુજ માટે તરસે જીભડી
"દાતણ કર્યું કે ના કર્યું પણ રાડ તું તો ઝટ ભરી
તારો અમોને હિંદમાં, જોટો બીજો મળતો નથી
અટકી નહિ તું એટલે જ્યાં શાક લેવા જન જતા,
બજારમાં સુખ શાંતિ ગૃહમાં દેખી તુજને બેસતા
બકવા પણ તારો થતો ને જાગતું તુજ જાપથી,
નાસી ગયાં એ દુધ દહીં પાપિણી તારા પાપથી
મિજમાન જ્યાં આવ્યા ઘરે સત્કાર તારાથી થતો
ઉત્સવ અને મીજલીસ વિષે વૈભવ ન તુજ વિણ છાજતો
નાટક વિષે ચેટક વિષે મુસાફરીમાં તું ખડી
ખૂબ ગરમ ચટકતી કલેજું બાળીને કરી ઠીકરી
આચાર ભ્રષ્ટ કર્યો વળી ને જાગતું તુજ જાપથી,
કરી મંદ જઠર અનૂપ તું ધાતુને બાળી નાખતી

ચૂડેલ ચૂસે રક્ત નિશદિન રોગના ભોગી કર્યા;
આશ્ચર્ય વૈદ્ય હકીમ ડાકટર સર્વને તેં વશ કર્યા,
જે ન્યાયના દાતાર ન્યાયાધીશ પણ તુજને વર્યા.
ફરિયાદ તારી ક્યાં કરૂં સર્વને તેં વશ કર્યાં.
ભલ્યો તને હું દોષ દેતાં તું બિચારી શું કરે,
જ્યાં ભલભલા જન અંધ થઇને દીપ લઇ કુવે પડે.
સર્પ છંછેડયો રતેલો તો કરડતાં વાર શું?
છેડી તુંને વળગી પડી ત્યાં દોષ તૂજ લગાર શું?

ચારે તરફ ઘોર અંધકાર પથરાએલો છે અને એ અંધાધુંધીમા લોકો અહીંતહી ભટકી રહ્યા છે. કોઈ માણસ નાગણને માળા સમજી ગળામાં પહેરે અથવા ઘરમા સંઘરી રાખે તો તે માણસ હજી અંધકારમાં પડેલો છે એમ કહી શકાય? તમે કહેશો કે, એવો કયો માણસ હશે કે, જે ઝેરીલી નાગણને પોતાના ઘરમાં સંઘરી રાખે, પણ હુ પૂછુ છુ કે શું ચા નાગણની માફક ઝેરીલી નથી? જે સમયે પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાની હોય છે અને પોતાનો દૈનિક કાર્યક્રમ ગોઠવવાનો હોય છે તેવા સમયે ચાનો જાપ કરવો ક્યાંસુધી યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરો' તમે કહેશો કે ચા તો લાભ પહોંચાડે છે તો તમે કોઈ ડાકતરને પૂછી જુઓ કે, ચા લાભ પહોંચાડે છે કે હાનિ પહોંચાડે છે? જે ચાનો ગુલામ હશે તે ડાકતર ભલે ચાને સારી કહે બાકી ચાની કોઈ પ્રશંસા કરતુ નહિ. જ્યારે ગરમાગરમ ચા બાળકોના પેટમાં જતી હશે ત્યારે બાળકોની ધાતુઓને કેટલી બધી હાનિ પહોચતી હશે! અને ધાતુ ક્ષીણ થવાથી કેટલા બધા રોગો પેદા થતા હશે! જો ચાથી થએલી હાનિનો ઇતિહાસ જોવામાં આવે તો ઘણું રહસ્ય જાણવામાં આવે. આજે ચુડેલનો વહેમ તો લોકોમાંથી ઓછો થવા પામ્યો છે પણ આ ચા ચુડેલ એવી છે કે

તે દિવસને રાત માણસોના રક્તને ચૂસી રહેલ છે આ ચુડેલની ફરિયાદ પણ કોની પાસે કરવી? ન્યાયાધીશ અને રાજા વગેરે બધા તો ચાના ગુલામ બની ગયા છે આવી દશામા ચાની ફરિયાદ કરવી તો કોની પાસે? આમ હોવા છતા ચાની ફરિયાદ સાભળનાર છે કે જેઓ ચાનો ત્યાગ કરવાનુ કહે છે એ કથનને માનો કે ન માનો એ વાત જુદી છે આવી આવી ખાન-પાન વિષે બહુ અસાવધાની જોવામા આવે છે

બધા ગ્રન્થો અને શાસ્ત્રોમા શરાબનો તો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે છતા પણ શરાબના શોખીનો શરાબને લાલ શરબતનુ નામ આપી પી જાય છે ચા, શરાબ, તમાકુ, બીડી વગેરે બધી ચીજો વીર્યને નષ્ટ કરનારી છે આવી વીર્યનો નાશ કરનારી ચીજોને ખાવા-પીવાથી આજની પ્રજા વીર્યહીન થઈ રહી છે જ્યારે આજની પ્રજા વીર્યહીન છે તો પછી ભવિષ્યની પ્રજા પણ એવી જ વીર્યહીન બનશે એ વાત નક્કી છે એટલા માટે વીર્યરક્ષા માટે એવી ઝેરી ચીજોનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે અપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનો આ બીજો ઉપાય છે જે ચીજોના ખાન-પાનથી વીર્યનો નાશ થય એવી દરેક ચીજોનો ત્યાગ કરો અને ખદ્યાખાદ્યનો વિવેક રાખો અને વીર્યરક્ષા કરો તો શરીર, મન અને બુદ્ધિનો પણ વિકાસ થાય કેવળ શરીરની ચરબી વધારવી એજ તાકાતનું પ્રતિક નથી પણ મનોબળ વધારવુ અને તેને કાબુમા રાખવુ એજ સાચી તાકાત છે આજે પણ એવા માણસો જોવામા આવે છે કે જેઓનું શરીર ચરબીથી પુષ્ટ જણાતુ નથી તેમ છતા મોટા મોટા પહેલવાનો પણ તેમને પહોચી શકતા નથી એટલા માટે કેવળ ચરબી વધારવામા શરીરની શક્તિ વધે છે એમ ન માનતા ખાદ્યાખાદ્યનો વિવેક કરી મનોબળ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરો!

આજે બાળક અને વૃદ્ધનુ ખાનપાન પણ એક સરખું થઇ રહ્યું છે! વૃદ્ધ લોકો બાળકોને પોતાની સાથે જ ભોજન કરવા માટે બેસાડે છે. અને કહે છે કે બાળકોને સાથે બેસાડયા વિના ભોજન કેમ ભાવે। પણ તે વૃદ્ધો એટલું વિચારતા નથી કે, જે ભોજનમાં મરી મસાલો વાપરવામાં આવ્યો છે, જે ભોજન ગરિષ્ટ છે અને જે ભોજન વધારે તામસિક છે એ બાળકોને માટે કેમ યોગ્ય કહી શકાય। એવાં ભોજનથી તો બાળકોની ધાતુઓનો ક્ષય થાય છે.

આજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પણ ખાનપાનમાં વિવેક કેળવવાની જરૂર છે સધવા અને વિધવા, વિવાહીતા અને કુમારી સ્ત્રીઓએ પણ ભોજનમા વિવેક રાખવો જોઇએ. ખાન-પાનનો વિવેક ન રાખવાને કારણે, તથા ભાવના શુદ્ધ ન રાખવાને કારણે આજની કુમારિકાઓ નાની વયમાં ઋતુમતી બની જાય છે અને પછી તેમનાં સતાનો નિર્બળ પેદા થાય છે! એટલા માટે બ્રહ્મચર્યની ભાવના કુમારીકાઓમા પણ ભરવી જોઇએ. આજના માતા-પિતા પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને " તારા માટે કેવી વહુ લાવીએ," કે " તારા માટે કેવો વર લાવીએ " વગેરે વાતો કહી પોતે પ્રેમ કરે છે એમ માને છે પણ વાસ્તવમા આવા ખોટા પ્રેમદ્વારા તેઓ પુત્ર પુત્રીઓમાં નાનપણથી ખરાબ સરકારો પાડે છે. આજે સ્ત્રીઓનું અધિક મરણ પ્રસૂતિગૃહમાં થાય છે તેનું કારણ નાની ઉમરે સગર્ભા થવું એ પણ છે

પ્રસવ વેદના વધવામાં પુરુષોનો અત્યાચાર પણ એક કારણ છે. મન ઉપર કાબુ ન રાખવાથી તથા ખાનપાન વગેરેનો વિવેક ન રાખવાથી જ આવી ખરાબ સ્થિતિ પેદા થવા પામી છે! આજે જે કેટલાક લોકો ધનવાન છે તે લોકો એમ વિચારે છે કે અમે તો મોજ કરીએ. જો સ્ત્રી મરી જશે તો બીજી સ્ત્રી કયાં મળતી નથી?

આ ખરાબ ભાવનાને કારણે ઉચિત–અનુચિતનો તેઓ વિવેક રાખતા નથી ! જો એકપત્નીવ્રતની ભાવના હોય તો આવી ખરાબ સ્થિતિ ઊભી થાય નહિ ! પણ એક પત્નીવ્રતની ભાવના ન હોવાને કારણે અનેક સ્ત્રીઓ પુરુષોની વિષયવાસનાની ભોગ થઇ પડે છે !

કહેવાનો આશય એ છે કે, બ્રહ્મચર્યના પાલન માટે સર્વ પ્રથમ ભાવના શુદ્ધ રાખવી, બીજું ભોજન ઉપર નિયંત્રણ રાખવું અને ત્રીજું પહેરવેશ કેવો રાખવો તેનું ધ્યાન રાખવું પોશાકનો ભાવનાની સાથે પણ ગાઢ સંબંધ છે અમે સાધુજનો બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરીએ છીએ એટલા માટે અમારે વસ્ત્રનું બહુ ધ્યાન રાખવું પડે છે જો અમે લોકો સફેદ વસ્ત્રને બદલે રંગીન કપડા પહેરીએ તો તમે લોકો અમને ઉપાલભ આપશો અને સાધુઓને માટે રંગીન વસ્ત્રો પહેરવા અનુચિત છે એમ કહેશો પણ વસ્ત્રના વિષયમાં જેમ સાધુઓને માટે જુઓ છો તેજ પ્રમાણે તમે તમારા પોતાના વિષે કેમ જોતા નથી ?

કેટલાક લોકો અમે ખાદી પહેરીએ કે વિલાયતી કપડાં પહેરીએ એમાં શું થયું ? વસ્ત્રો તરફ રાગદ્વેષ શા માટે રાખવો એમ વસ્ત્રો વિષે પોતાની શીતોષ્ણીનું પ્રદર્શન કરે છે આ પ્રમાણે વસ્ત્રની વાતને રાગદ્વેષનું રૂપ અને કેટલાક લોકો ખાદીના વસ્ત્રને રાજનૈતિક રૂપ આપે છે, પણ વાસ્તવમાં ખાદીમાં, મીલના વસ્ત્રમાં અને વિલાયતી વસ્ત્રમાં ઘણું અંતર રહેલું છે પહેલા તો એ જુઓ કે, મીલના અને ચરબી વાળા વસ્ત્રોનો પ્રારંભ ક્યારથી થયો છે !

વસ્ત્ર બનાવવાની કળા ભગવાન ઋષભદેવે બતાવી હતી શું તેઓ યંત્રકળાથી અનભિજ્ઞ હતા કે તેમણે મિલનું નિર્માણ કર્યું અને તે દ્વારા વસ્ત્ર બનાવવાનું બતાવ્યું નહિ ? વાસ્તવમાં તેઓ યંત્રકળાથી અનભિજ્ઞ ન હતા પણ યંત્રકળામાં જગતનો નાશ રહેલો

છે એમ તેઓ માનતા હતા' એટલા માટે તેમણે યંત્રકલા જેવી તોફાની કળા બતાવી નહિ, પણ જનતાનું જીવન નભી શકે, અને કોઇ પ્રકારની હાનિ પણ થાય નહિ એવી સાદી કલા બતાવી. જંબુદ્વિપપન્નતિમાં કહ્યું છે કે, ભગવાન ઋષભનાથે જે કળા બતાવી તે जणहियट्ठयाए અર્થાત્ જનતાનાહિત માટે બતાવી. ભગવાન યંત્રકલાને એક પ્રકારનું તોફાન માનતા હતા એટલા માટે તેમણે એ કળા બતાવી નહિ પણ જનતાના જીવનનો નિર્વાહ સારી રીતે થઇ શકે એવી સાદી કલા બતાવી.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, પહેરવેશમાં પણ વિવેક રાખવાની જરૂર છે. સાદા પહેરવેશમાં અને ચમકીલા પહેરવેશ પહેરનારની ભાવનામાં પણ અંતર હોય છે. જે લોકો મીલનાં ચમકીલાં વસ્ત્ર પહેરે છે તેઓ ખાદી પહેરી જુએ તો તેમને જણાશે કે, વાસ્તવમાં વસ્ત્રની સાથે ભાવનાનો કેટલો બધો સંબંધ છે. કદાચ કોઇ કહે કે, કેટલાક ખાદી પહેરનારાઓ પણ લુચ્ચા અને નઠારા હોય છે' તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે સાધુવેશ ધારણ કરનારાઓમાં પણ શું કેટલાક લોકો ખરાબ નથી હોતા શું ? સાધુઓમાં કોણ સારો અને કોણ ખરાબ છે તેનો નિર્ણય જેમ કરો છો તેમ ખાદી પહેરનારાઓમાં પણ સારા-નરસા માણસનો નિર્ણય કરી શકો છો. કોઇ ખાદી ધારણ કરનારો માણસ લુચ્ચો કે ખરાબ હોય એથી કાંઇ બધા ખાદી ધારણ કરનારાઓ ખરાબ કે લુચ્ચા છે, એમ કહી શકાય નહિ' કહેવત છે કે, 'ફેશનની ફાંસી અને સાદાઇ આઝાદી' અર્થાત્ ફેશનથી બંધન વધે છે અને સાદાઇથી આઝાદી મળે છે. એટલા માટે વીર્યરક્ષા માટે સાદાઇ ધારણ કરી પોશાક પહેરવામાં ધ્યાન રાખવું પરમાવશ્યક છે.

વીર્યનાશનું એક કારણ એકજ ઓરડામાં એકજ પથારી ઉપર સ્ત્રી-પુરુષે શયન કરવુ એ પણ છે. એકજ મકાનમાં એકજ પથારી

ઉપર સુવાથી વીર્ય સ્થિર રહી શકતું નથી શાસ્ત્રમા જ્યા સ્ત્રી અને પુરુષના સુવાનું વર્ણન આવ્યુ છે ત્યા બધે ઠેકાણે સ્ત્રીપુરુષો જુદા જુદા શયનાગારમા સુતા હતા એવુ વર્ણન મળે છે પણ આજે આ નિયમનું પાલન થતું જોવામા આવતુ નથી

વીર્યનાશનું એક કારણ નિષ્ક્રિય જીવન રહેવુ એ પણ છે જે લોકો શરીર અને મનને સારા કામમા રોકતા નથી તે લોકોનુ પણ વીર્ય સ્થિર રહી શકતુ નથી જો શરીર અને મનને નિષ્ક્રિય રાખવામા ન આવે તો વીર્યને હાનિ પહોંચતી નથી

રાતના સમયે ખૂબ જાગતા રહેવુ, સૂર્યોદય થયા પછી સુતા રહેવુ અને અશ્લીલ સાહિત્ય વાચવુ એ પણ વીર્યનાશના બધા કારણો છે અશ્લીલ ચિત્ર જોવાથી અને અશ્લીલ પુસ્તકો વાચવાથી પણ વીર્ય સ્થિર રહેતું નથી આજે જ્યા ત્યા અશ્લીલ પુસ્તકો વાચવાનો, અશ્લીલ ચિત્રો જોવાનો પ્રચાર થએલો જોવામા આવે છે આજે મહાપુરુષો અને સતીઓના જીવનચરિત્રો વાચવાને બદલે અશ્લીલતાથી ભરેલા પુસ્તકો લોકો શોખપૂર્વક વાચે છે પણ તેથી જીવનમા કેવો વિકાર પેદા થાય છે તેનો વિચાર કરતા નથી કહેવત છે, 'વાચન તેવો વિચાર' આ કહેવત પ્રમાણે અશ્લીલ પુસ્તકોના વાચનથી લોકોના વિચારો પણ અશ્લીલ બનતા જાય છે

નાટક-સીનેમા જોવા એ પણ વીર્યનાશનું એક કારણ છે આજકાલ નાટક-સીનેમાની ધમાલ પણ બહુ વધવા પામી છે જ્યા જુઓ ત્યા ગરીબથી લઈ ધનિકો સુધી બધાને નાટક-સીનેમામા સપડાવવાના પ્રયત્નો કરવામા આવે છે અને એ રીતે વીર્યનાશ કરવામા નાટકો સાધનભૂત નીવડે છે

કદાચ કોઈ કહે કે, બધા નાટકો કાંઈ ખરાબ હોતા નથી, કેટલાક નાટકો સારા પણ હોય છે ઘણા નાટકોમા રામ-હરિશ્ચંદ્ર

જેવા મહાત્માઓનું ચિત્ર બતાવવામાં આવે છે એટલા માટે નાટક જોવામાં શું વાંધો છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જો કોઇ બાગમાં બે ચાર વૃક્ષો સારાં હોય અને બાકીના બધા વૃક્ષો ઝેરી હોય તો શું તમે તે બાગમાં જશો? આજ પ્રમાણે નાટકમાં થોડાંક પાત્રો નામ માત્રના સારા હોય છે. બાકીના વધારે પાત્રો ખરાબ હોય છે કે જેની ખરાબ અસર મન ઉપર પડે છે. નાટકની માફક લોકો કોનોગ્રાફને પણ આનન્દનું કારણ માને છે પણ તેની દ્વારા કેવા ખરાબ સંસ્કારો પડે છે તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી.

સ્વપ્નદોષમાં પણ વીર્યનો નાશ થાય છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે, વીર્ય રક્ષાથી સ્વપ્ન દોષ થાય છે પણ આ તેમની ભૂલ છે. આ ભૂલને દૂર કરી પોતાનામાં એ સ્વપ્ન દોષ થવાનું શું કારણ છે તે જોવું જોઇએ; અને કારણ શોધી દોષ-નિવારણનો ઉપાય વિચારવો જોઇએ. સ્વપ્ન દોષથી વીર્યનો નાશ થાય છે પણ સ્વપ્નદોષથી બચી વીર્યરત્નની રક્ષા કરવી જોઇએ. તમે સુતા હો ત્યારે કોઇ તમારા ખીસામાંથી રત્ન કાઢી લઇ જતું હોય, અને તમે જાગી ગયા હો તો, તમારા દેખવા છતા તેને રત્ન લઇ જવા દેશો ખરા? જો નહિ તો પછી સ્વપ્ન દોષને કારણે જાણી બુઝી વીર્યને નષ્ટ કરવા દેવુ એ કયાંસુધી ઠીક કહી શકાય!

વીર્યરક્ષા કરવા માટે ઉપર જણાવેલા ઉપાયોનું ધ્યાન રાખવાની સાથે આત્મસંયમ કરવાની પણ જરૂર છે આત્મસંયમ કરવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતા રહેવું કે જેથી જે તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ નથી તે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી થઇ જશે.

હવે આ બધી વાતોનો સાર એક પ્રાચીન કથાદ્વારા તમને સમજાવું છુ

આજે બ્રહ્મચર્યના વિષયમા પણ યુવકો અને વૃદ્ધો વચ્ચે ખેચા-તાણી થઈ રહી છે કેટલાકો કહે છે કે, "કન્યાને ગમે તેની સાથે લગ્ન કરવાનો અધિકાર છે પણ જાતિભેદ આદિ કારણોને લીધે એ અધિકારમા બાધા ઉભી થઈ રહી છે' બીજી બાજુ વૃદ્ધ લોકો-જુની ઘરેડના લોકો-કહે છે કે, "યુવાનો સ્વચ્છંદી થઇ ગયા છે એટલા માટે છોકરાઓ કે છોકરીઓને કાઇ અધિકાર નથી પણ અમે જેમની સાથે વિવાહ કરીએ તેમણે અમારી સાથે રહેવાનો સ્વીકાર કરવો પડશે"

આ પ્રમાણે વૃદ્ધો અને યુવાનોની વચ્ચે વૈષમ્ય ચાલી રહ્યુ છે આ વૈષમ્યને કેવી રીતે દૂર કરવુ તે આ પ્રાચીન કથાથી જાણી શકાશે

ભીષ્મકુમારની કથા

આ ભીષ્મકુમારની કથા છે ભીષ્મનુ પહેલા ગંગકુમાર નામ હતુ, બાદ દેવવ્રત નામ પડયુ અને પછી ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા કરવાને કારણે ભીષ્મ નામ પડયુ

એક વખતે ભીષ્મને કોઇએ કહ્યુ કે, આપે વિવાહ કર્યો નથી તે બહુ ખોટુ કર્યું તેથી ભારતને બહુ હાનિ પહોચી છે જો તમે વિવાહ કરત તો આપના સંતાનો પણ આપની જેવા પરાક્રમી અને વીર્યવાન થાત પણ આપે વિવાહ કર્યો નહિ એટલા માટે ભારતને એ હાનિ થઇ છે

ભીષ્મકુમારે ઉત્તર આપ્યો કે, હું વિવાહ કરત પણ સંતાનો મારા જેવા થાત એમ કહી શકાય નહિ કારણ કે ક્ષીર સાગરમા વિષ પણ હોય છે પણ મારા બ્રહ્મચર્યને આદર્શ માનીને ન જાણે કેટલાક લોકો બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરશે અને એ રીતે પોતાનુ તથા

જગતનું કલ્યાણ કરશે. ગંગકુમારનો વિચાર પહેલાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો ન હતો પણ તેમણે વિચાર્યું કે, જ્યાંસુધી હું બ્રહ્મચર્ય પાળતો નથી ત્યાસુધી પિતાની ઇચ્છાની પૂર્તિ થઇ શકતી નથી. એટલા માટે પિતાની ઇચ્છા પાર પાડવા માટે તેમણે આજીવન બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું. આ કથા ઉપરથી પિતાનો ધર્મ શું છે અને પુત્રનું શું કર્તવ્ય છે તે પણ જાણી શકાશે

સત્યવતી જેનુ બીજું નામ મત્સ્યગધા કે યોજનગંધા છે તેને જોઇ રાજા શાન્તનુએ તેની સાથે વાતચીત કરી નિશ્ચય કર્યો કે, એ કન્યા સર્વોત્કૃષ્ટ હોવાથી તેની સાથે વિવાહ કરી તેને પોતાની રાણી બનાવવી; પણ પોતાના એ નિશ્ચયને પાર કેવીરીતે પાડવો એ વિષે વિચાર કરવા લાગ્યા. રાજાએ તે કન્યાને પૂછ્યુ કે, "તું કોની પુત્રી છો." કન્યાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "હું સુદાસની કન્યા છુ."

રાજા હુકમ કરી સુદાસને પોતાને ત્યા બોલાવી શકતો હતો પણ કેવળ હુકમ કરવો એ તો બુદ્ધિનું કામ છે; હૃદયનુ કામ તો ધર્મનો વિચાર કરવો એ છે. શાન્તનુ રાજા ધર્મનો વિચાર કરી, પોતે યાચક બની સુદાસની પાસે ગયો. તેને દાતા બનાવ્યો અને રાજા પોતે યાચક બન્યો. હવે અત્રે એ જોવાનુ છે કે, કન્યાના પિતાનું શુ કર્ત્તવ્ય છે ! સુદાસ એમ વિચારી શકતો હતો કે, જો હુ મારી કન્યા રાજાને આપીશ તો મારો વૈભવ પણ વધશે અને હુ ધનવાન પણ થઇ જઇશ: પણ તે પ્રલોભનમાં ન પડતાં કન્યાનુ જ ભાવિ હિત જોયુ અને રાજાએ કન્યાની માંગણી કરવા છતાં તેણે રાજાને કહ્યું કે, "હું આપને મારી કન્યા આપી શકું એમ નથી. આપનો પુત્ર ગંગકુમાર બહુ વીર છે. રાજ્યનો માલિક તો તે બનશે અને મારી કન્યાને જો પુત્ર થાય તો તેને રાજ્ય મળે નહિ અને અહીંતહીં તેમને ભટકવું પડે–એટલા માટે હું મારી કન્યાને

આપને આપી શકુ નહિ" માતાપિતાએ પોતાના સતાનના ભાવિ જીવનનુ ધ્યાન પહેલા રાખવુ જોઇએ તેમને ગુનામ બનાવવા ન જોઇએ

સુ દાસનો ઉત્તર સાભળી રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, જોકે આ કન્યા મને બ. પ્રિય લાગે છે પણ એને માટે પ્રિયપુત્ર ગ ગકુમારનો અધિકાર નષ્ટ કેમ કરી શકુ ? હું મારી ઇચ્છાને દબાવી રાખીશ, પણ ગ ગકુમારના અધિકારને નષ્ટ થવા દઇશ નહિ

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજા ઘેર પાછો ફર્યો મે સુ દાસની કન્યાની માગણી શા માટે કરી એ વાતનો તેમને પશ્ચાત્તાપ થઇ રહ્યો હતો જ્યારે બીજી બાજુ સુદાસની કન્યા પ્રતિ તેનુ ચિત્ત આકૃષ્ટ થયુ હોવાથી અને તેનુ જ સ્મરણ થવાથી તે ચિ તાતુર રહેતો હતો ચિતાના કારણે તે દિન પ્રતિદીન સુકાતો જતો હતો

પિતાની ચિતાનુ કારણ મન્ત્રિઓ દ્વારા જાણી ગગકુમારે પિતાનુ કષ્ટ દૂર કરવા માટે સુ દાસને ત્યા જવાનો વિચાર કર્યો મન્ત્રિઓએ કહ્યુ કે, સુદાસને અત્રે જ બોલાવી લઇએ તો' ગ ગકુમારે કહ્યુ કે, જ્યારે આપણે તેની કન્યા લેવી છે તો ધર્મનો નાશ ન કરવો જોઇએ, એટલા માટે તેને ઘેર જવુ એ જ ઠીક છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી મન્ત્રિઓની સાથે ગગકુમાર સુદાસને ઘે ગયો ગ ગકુમાર મન્ત્રિ વગેરેને પોતાના ઘર તરફ આવતા જોઇને સુ દાસ વિચારવા લાગ્યો કે, મે તેના પિતાને કન્યા આપવાની ના પાડી છે એટલે મને દડ આપવા માટે એ લોકો તો આવતા નહિ હોય પણ મે તેમને કોઈ અનુચિત જવાબ આપ્યો નથી, એટલે ભલે મૃત્યુ પણ આવે તો પણ મારે ડરવાની શી જરૂર છે ?

ગ ગકુમારે સુ દાસને કહ્યુ કે, તમારા સદ્ભાગ્ય છે કે પિતાજી તમારી કન્યાને ચાહે છે, અને તમારા જમાઇ બને છે અને એ

સંબંધની દષ્ટિએ તમે પણ મારા માતૃપિતા (અદા) બનો છો. છતાં તમે આ સંબંધના વિષે મારા પિતાને ના કેમ પાડી? સુદાસે ઉત્તર આપ્યો કે, એ સંબંધમાં તમે જ બાધક કારણ છો' જો તમે એવી પ્રતિજ્ઞા કરો કે સત્યવતીનો પુત્ર જ રાજ્યાધિકારી બનશે તો રાજાની સાથે મારી કન્યાનો વિવાહ કરાવી આપવામાં મને કોઇ પ્રકારની આપત્તિ નથી.

સુદાસનું કથન સાંભળી ગંગકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, વાસ્તવમાં આજે યજ્ઞનો સમય છે. લોકો યજ્ઞનો અર્થ કેવળ અગ્નિમાં ઘી હોમવું એટલો જ કરે છે પણ વાસ્તવમાં યજ્ઞ એટલે શું? એને માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

श्रोत्रादीनीन्द्रियान्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।
शब्दादिविषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥
सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमभोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥

આજે શ્રોત્રાદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયને હુ પિતાના હિત માટે યજ્ઞમાં સમર્પણ કરું છું. હે! કાન! તે ઘણીવાર સાંભળ્યું છે કે, ગંગકુમાર યુવરાજ છે પણ હવે એ કથનને પિતાના હિતની આગમાં સમર્પણ કરવું પડશે, અને સત્યવતીનો પુત્ર યુવરાજ છે એ કથન સાંભળવામાં જ આનંદ માનવો પડશે! હે! આંખો! આ રાજસી પોશાક જોઇ આનંદ માનતી હતી પણ હવે એ ઇચ્છાને યજ્ઞમાં હોમી ભાઇને રાજા તરીકે જોવામાં આનંદ માનવો પડશે. હે! જીભ! તું પણ તારા વિષયો તરફ નિર્મમત્વ કેળવી લે કારણ કે તારા વિષયોને પણ હુ પિતાના હિતના હોમમાં હોમી દઇશ. હે! મસ્તક! તું ઘણા દિવસો સુધી ઉન્નત અને અણનમ રહેલ છે પણ હવે સત્યવતીના

પુત્રની આગળ તારે નમવુ પડશે અને તેને રાજા તરીકે માન આપવુ પડશે !

અગ્નિમા ઘીનો હોમ કરી યજ્ઞ કરનારા તો ઘણાય મળી આવશે પણ આવા યજ્ઞ કરનાર ગ. ઓછા મળશે

ગગકુમાર કહે છે કે, હે ! શરીર ! તુ રાજા બનવા ચાહતુ હતુ પણ હવે ભાઇને રાજા બનાવી પોતાને હાથે તેમના ઉપર ચામર ઢોળવુ પડશે આ પ્રમાણે પિતાના હિત માટે પોતાના સ્વાથનો યજ્ઞ કરવો પડશે

યુવકોને માટે આ એક આદર્શ છે દેશ, ધર્મ અને માતા-પિતાને માટે આવો ત્યાગ કરનાર યુવકોની વાત કોણ નહિ માને ! આ જ પ્રમાણે પિતાનુ શુ કર્તવ્ય છે તે શાન્તનુ રાજાના વિચારો ઉપરથી જુઓ શાન્તનુ રાજા ધારત તો સુ દમને તારી કન્યાને જે પુત્ર થશે તે જ રાજ્યાધિકારી બનશે એમ કહી મત્સ્યવતીની સાથે વિવાહ કરી શકતા હતા પણ તેમણે વિચાર્યું કે મારી ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે હૂ પુત્રના અધિકાર ઉપર તરાપ કેમ મારી શકુ ! આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે પોતાની ઇચ્છાને દબાવી દેવાનુ પસદ કર્યું, પણ પુત્રના અધિકારને ઝુટવી લેવાનો વિચાર સરખો પણ ન કર્યો આજ પ્રમાણે જ્યા પિતા પુત્ર એક બીજાના હિતનો વિચાર કરે છે ત્યા કોઇ દિવસ વૈમનસ્ય ઊભુ થવા પામતુ નથી તે જ પ્રમાણે વૃદ્ધ અને યુવાન બન્ને હળીમળીને ચાલે તો તેમા ઉત્થાન અને આનદ છે

ગગકુમારે સુ દમને કહ્યુ કે, "મે પિતાના હિતના યજ્ઞમા રાજ્યનો હોમ કરી દીધો છે માટે સુ દમ ! હુ તમારી સામે પ્રતિજ્ઞા કરુ છુ કે, હુ રાજ્ય લઇશ નહિ પણ તમારી પુત્રીને જે પુત્ર થશે તેજ રાજ્યનો અધિકારી થશે !" ગગકુમારની આ ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા

સાંભળી સુદાસ કહેવા લાગ્યો કે, "વાસ્તવમાં આપ વીરપુરુષ છો। આપના જેવી ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા કોઇ બીજો કરી શકે નહિ। પણ હું ભૂલ્યો ! આપનો પુત્ર પણ આપના જેવો જ પરાક્રમી થશે. આપ તો રાજ્ય કરશો નહિ પણ આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસવા કયાંથી દેશે? તે તો એમ કહેશે કે, રાજ્ય તો મારા પિતાના અધિકારમાં છે એટલા માટે રાજ્યનો સ્વામી હું છુ મારા પિતાએ રાજ્ય ન કર્યું તેથી શુ થયુ? પણ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી તરીકે હુ મારો અધિકાર શા માટે છોડી દઉ? આ પ્રમાણે આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્યગાદીએ બેસવા ન દે એટલા માટે હુ મારી કન્યાને આપના પિતાને આપી કેમ શકું?"

જે લોકો પોતાની કન્યાનો વિક્રય કરી દે છે તેમણે સુદાસના કથન ઉપર વિચાર કરવો જોઇએ કે એક સાધારણ માણસ પણ પોતાની પુત્રીના અધિકારની રક્ષા માટે આટલા ઉન્નત વિચારો રાખે છે, તો પછી તમારે તમારી પુત્રીના અધિકાર વિષે કેટલા ઉન્નત વિચારો રાખવા જોઇએ।

સુદાસનું આ કથન સાંભળી ગંગકુમારે કહ્યુ કે, "તું ઠીક કહે છે. તને મારા ભાવિ સતાનનો ભય રહે છે પણ જો હું વિવાહ જ ન કરું તો સતાન કયાથી થશે। એટલા માટે હુ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરું છુ કે, હું જીવનપર્યંત વિવાહ જ કરીશ નહિ. આજીવન બ્રહ્મચારી રહીશ."

ગગકુમારે તો વિવાહ કરવાનો પણ ત્યાગ કર્યો પણ આજે એથી વિપરીત વિવાહ કરીને પણ નૈમિત્તિક લગ્ન સંબધ જોડવામાં આવે છે; પણ યુરોપમાં તો એમ કહેવામાં આવે છે કે, "વિવાહ કરી બધનમાં શા માટે પડવું જોઇએ। વિવાહ કરવો એ તો સ્વેચ્છાએ બંધનોમા પડવા જેવુ છે!" આ પ્રમાણે કહી ત્યાં

વિવાહ કરતા નથી તેમ બ્રહ્મચર્ય પણ પાળતા નથી, પણ એથી ઊલટુ દુરાચાર સેવવામા આવે છે આ પતનનો માર્ગ છે પણ તમારી સામે તો ભીષ્મનો ઊંચો આદર્શ છે તો એ બ્રહ્મચર્યના આદર્શને અનુસરવામા જ કલ્યાણ રહેલુ છે

ગંગકુમારની ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા સાભળી સુ ામ અને સત્યવતી વગેરે સ્તબ્ધ થઇ ગયા ગંગકુમારે આવી ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા કરી હતી એટલા જ માટે તેમનુ નામ ભીષ્મ પડ્યુ અન્તે ભીષ્મ સત્યવતીને પોતાના પિતાની પાસે લઇ ગયા સત્યવતીનો શાન્તનુ રાજાની સાથે વિવાહ થયો ભીષ્મે આજીવન બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કર્યું તેમણે વિવાહ કર્યો ન હતો છતા પણ તેમના બ્રહ્મચર્યને કારણે તેઓ બધાના પિતામહ કહેવાયા

તમે પણ બ્રહ્મચર્યના આદર્શને અનુસરો અને વૃદ્ધ અને યુવક બધા એક બીજાની સાથે હળીમળીને રહો તો તેમા સ્વપરનુ કલ્યાણ છે

સંતતિ નિયમન*

'સમુદ્રવિજય' સુત શ્રી નેમીશ્વર, જાદવ કુલકો ટીકો, ।
રતનકૂખ ધરણી 'સિવાદેવી', તેહનો નન્દન નીકો, ।
શ્રી જિન મોહન ગારો છે, જીવનપ્રાણ હમારો છે ॥ ૧ ॥

શ્રી અરિષ્ટનેમિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મને જે વિષય ઉપર બોલવાનુ કહેવામા આવ્યુ છે તે વિષય ભગવાન અરિષ્ટનેમિની પ્રાર્થનામા જ જોઇ રહ્યો છુ.

મહા પુરુષોએ સસારની દશા સુધારવા માટે જે આચરણ કર્યું છે અને જે માર્ગે તેઓ ગયા છે તે માર્ગે આવવા માટે તેઓ આખી દુનિયાને આવાહન કરી ગયા છે કે, હે' જગજીવો' કાળની વિચિત્રતા અને વિપરીતતાને કારણે તમારી સામે એવી એવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થશે કે તે સ્થિતિમાં શુ કરવું તેની તમને સૂઝ પડશે નહિ પણ તમે લોકો અમારા આચરણને દૃષ્ટિમાં રાખી, જે માર્ગે અમે ચાલ્યા છીએ, તે માર્ગે તમે ચાલશો, તે માર્ગને છોડી ઊલટા માર્ગે જશો નહિ, તો તમારું કલ્યાણ જ થશે.

---

* રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વણીક ભોજનશાળામાં સાં ૧૯૯૨ના આસો વદી ૧૦ ને રવીવારના રોજ પૂજ્યશ્રીએ આપેલું જાહેર વ્યાખ્યાન.

અકલ્યાણ નહિ થાય આ પ્રમાણે મહાપુરુષો પોતાના આચરણનો આદર્શ જગતના હિત માટે નમૂના રૂપે મૂકી ગયા છે

આ મહાપુરુષોમા ભગવાન અરિષ્ટનેમિનું સ્થાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે તેઓ સમાજની સમક્ષ બ્રહ્મચર્યનો ઉચ્ચ આદર્શ ઉપસ્થિત કરી ગયા છે આજે જો તેમની માફક બ્રહ્મચર્યને પાળી ન શકાય તોપણ તેમના બ્રહ્મચર્યના આદર્શને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી જીવનવ્યવહાર ચલાવવામા આવે તોપણ કલ્યાણ થઇ શકે છે

ભગવાન અરિષ્ટનેમિએ ભરયુવાનીમા વિવાહ કરવાનો ત્યાગ કર્યો હતો જો કે તેઓ બ્રહ્મચારી જ રહેવાના હતા અને તેમની પહેલાના એકવીશ તીર્થંકરો પણ તેમને માટે એમ કહી ગયા હતા કે, ભગવાન અરિષ્ટનેમિ બાલબ્રહ્મચારી રહેશે છતા પણ ભગવાન અરિષ્ટનેમિએ "હું બાળબ્રહ્મચારી રહીશ કે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરીશ" એમ ઘોષિત કર્યું ન હતું આનું કારણ મારી બુદ્ધિમા એ જણાય છે કે, તે વખતે સંસારમા હિંસાનું મહાન પાપ થઇ રહ્યું હતું તે વખતે અહિંસા પ્રવર્તતી જ ન હતી કે બ્રહ્મચર્યને ખાસ માનવામા જ આવતું ન હતું એમ કહી શકાય નહિ પણ ઇન્દ્રિય લોલુપતાને કારણે તે વખતે હિંસાનું તાંડવ નૃત્ય થઈ રહ્યું હતું રસેન્દ્રિયના લોલુપી લોકો પોતાની રસલોલુપતાને પોષણ આપવા માટે ઘોર હિંસા કરતા હતા મારી સમજમા, આ ઘોર હિંસાને દૂર કરવા માટે જ ભગવાને હું બાળબ્રહ્મચારી રહીશ એમ ઘોષિત કર્યું ન હતું

<u>સંતતિ નિયમન</u>

ભગવાન અરિષ્ટનેમિના સમયમા રસેન્દ્રિયની લોલુપતા વધતા પામી હતી એવો જ ઉલ્લેખ મળે છે પણ આ જમાનો તો જનનેન્દ્રિયની લોલુપતા વધી રહી છે અને તે કારણે સંતાનોત્પત્તિની વૃદ્ધિ થતી

જોઇ એવી માન્યતા પ્રચલિત થઇ છે કે, આ ગરીબ ભારત ઉપર સંતાનોની વૃદ્ધિ થવી એક ભારસ્વરૂપ છે, આ ભારથી ભારતને બચાવવા માટે એવો ઉપાય શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે કે, સંતાનના ઉત્પત્તિસ્થાનને જ નાબૂદ કરી નાંખવામાં આવે તો પછી સંતાનોત્પત્તિ થશે કેવી રીતે ?

આ ઉપાયને સંતતિનિયમન કે સંતતિનિરોધ કહેવામા આવે છે. આ જ વિષય ઉપર મને થોડું કહેવાને માટે કહેવામાં આવ્યુ છે. આ વિષય ઉપર મારો વધારે અભ્યાસ કે મારું અધ્યયન નથી પણ સમાચાર પત્રો અને કેટલાંક પુસ્તકોદ્વારા જાણી શકાયું છે કે, કેટલાક લોકોનુ એવું કથન છે કે, વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કરવા માટે શસ્ત્ર કે ઔષધદ્વારા સ્ત્રીઓની જનનશક્તિનો નાશ કરી નાખવામા આવે, તેમના ગર્ભાશયનું ઓપરેશન કરી નાંખવામાં આવે, કે તેમના ગર્ભાશયને શક્તિહીન બનાવી નાંખવામા આવે કે જેથી સંતતિ પેદા થઇ શકે જ નહિ ! આ પ્રમાણે સંતતિનો નિરોધ કરવાની આવશ્યક્તા તેઓ એટલા માટે જણાવે છે કે :—

અત્યારે દુનિયામાં બેકારી વધી રહી છે અને બેકારીના ભારથી દુનિયા દબાઇ રહી છે. આવી અવદશામાં વિશેષ ખર્ચ વધારવું ઉચિત કેમ રહી શકાય ? અને સંતતિ વધવાથી ખર્ચ પણ વધે છે. સંતાનો પેદા થાય છે ત્યારે પણ ખર્ચ થાય છે અને તેના ખાન-પાન, તથા શિક્ષાદિ માટે પણ ખર્ચ કરવું જ પડે છે. જ્યારે પોતાનુ કે પોતાની સ્ત્રીનું પેટ ભરવું પણ મુસ્કેલ થઇ રહ્યુ છે તો પછી સંતતિને પેદા કરી ખર્ચમાં વધારો કરવો એ તો આર્થિક સંકટને વધારવા જેવું છે. આર્થિકસંકટને કારણે દુઃખ પણ વધી જાય છે એટલા માટે સ્ત્રીયોની જનનશક્તિને નષ્ટ કરી સંતાનોત્પત્તિને રોકવામાં આવે તો કોઇ પ્રકારનું દુ ખ જ રહેવા પામે નહિ !

આ આજના સુધારકોની કે મતતિ નિયમનના કૃત્રિમ ઉપાયોના પ્રચારકોની દલીલો છે આ દલીલો ઉપર ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો આ દલીલો કેવળ પોકળ નથી દુનિયામા બેકારી અને ગરીબી વધી રહી છે અને તેને કારણે દુખ પણ વધવા પામ્યુ છે એટલા માટે મતતિ નિયમનની આવશ્યકતા પણ છે આ બધુ તો ઠીક છે, પણ ગરીબી કે બેકારીના દુખથી બચવા માટે મતતિ નિયમનનો જે ઉપાય બતાવવામા આવે છે તે ઉપાય દરેક દૃષ્ટિએ બહુ જ હાનિપ્રદ, નિંદનિય અને અગમ છે આ સબધમા મારી સમજમા જે કાઈ આવે છે તે હુ પ્રગટ કરુ છુ પછી મારા કથનને કોઇ માને કે ન માને એ તો પોતાની ઈચ્છા ઉપર આધાર રાખે છે આજના લોકો કહે છે કે, આ યુગ વિચારસ્વાતંત્ર્યનો છે એટલા માટે બધાને પોતપોતાના વિચારો પ્રગટ કરવાનો અધિકાર છે આ કથનાનુસાર મને પણ વ્યક્તિગત વિચાર પ્રકટ કરવાનો અધિકાર છે એટલા માટે આ સંબધમા મારા મનમા જે કાઇ આવુ છે તે હુ પ્રકટ કરુ છુ

કલ્પના કરો કે, એક બહુ જ સુંદર બાગ છે એ બાગમા અનેક પ્રકારના વૃક્ષો છે તેમા એક વૃક્ષ બહુ જ સુંદર છે ભારતીયતાની દૃષ્ટિએ એ સુદર વૃક્ષને આંબાનુ ઝાડ કહી શકાય કારણ કે આંબાનું ઝાડ એ ભારતનુ જ વૃક્ષ છે એમ માનવામા આવે છે

કાલપરિવર્તનને કારણે કે જમીન નીરસ થઈ જવાને કારણે તે આંબાના ઝાડમા ફળ તો ઘણા આવે છે પણ જ્યા સુંદર, સ્વાદિષ્ટ અને ખાનારને લાભ પહોંચાડે એવા મીઠા ફળ થતા હતા, તેના સ્થાને હવે એજ આંબામા નીરસ અને હાનિપ્રદ ફળો આવવા લાગ્યા

હવે કેટલાક, પોતાને જનસમાજના હિતૈષી માનનારા મિત્રો એકઠા મળી વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ આંબાના ઝાડની કેરીઓથી

જનતામાં જે રોગ ફેલાય છે તે રોગથી જનતાને કેવીરીતે બચાવવી જોઇએ ! તે મિત્રોમાંથી એક મિત્રે કહ્યું કે, આમાં આંબાના ઝાડનો શો અપરાધ છે ! ઝાડ શું કરી શકે ? તેના ફળદ્વારા જનતાની જે હાનિ થઇ રહી છે તે હાનિથી જનતાને બચાવવાનો ભાર બુદ્ધિમાન લોકો ઉપર છે, એટલા માટે બુદ્ધિમાનોએ એવો કોઇ ઉપાય શોધવો જોઇએ કે, જેથી આ સુંદર ગણાતું ઝાડ પણ નષ્ટ ન થાય અને તેનાં ફળદ્વારા જનતાની જે હાનિ થઇ રહી છે તે હાનિ પણ ન થાય !

બીજા મિત્રે કહ્યું કે, હું એક એવી રાસાયણિક દવા જાણું છું કે, જે દવા આ વૃક્ષના મૂળમા રેડવાથી વૃક્ષમાં ફળ જ આવવાં બંધ થઈ જશે અને એ રીતે બધો ઝગડો પણ મટી જશે. તે દવાના પ્રયોગથી તે વૃક્ષમાં ફળ જ આવશે નહિ એટલે લોકો તે ફળ ખાવા પામશે નહિ અને તેથી લોકોની હાનિ પણ થશે નહિ !

ત્રીજા મિત્રે કહ્યું કે, વૃક્ષમાં ફળ જ આવવા ન દેવાં એ સ્વાભાવિકતાનો જ નાશ કરવા બરાબર છે. આમ કરવાથી તો આંબાના ઝાડનું નામ પણ રહેવા પામશે નહિ ! એટલા માટે એ ઉપાય ઠીક જણાતો નથી.

ચોથા મિત્રે કહ્યું કે હું એક એવો ઉપાય બતાવું છું કે, જે ઉપાયદ્વારા વૃક્ષમાં વધારે ફળ નહિ આવે પણ જેટલા ફળોની આવશ્યકતા હશે તેટલાં જ ફળો આવશે બાકીનાં ફળો નાશ પામશે

પાંચમા મિત્રે કહ્યું કે, એથી શું લાભ થશે ? જે ફળો વૃક્ષ ઉપર આવશે તે તો હાનિ કરનારાં જ આવશે ને ? તે પણ નિઃસત્ત્વ અને ખરાબ જ હશે ને ? તો પછી એ ઉપાયથી દુનિયાને શું લાભ થશે ! હું એક એવો ઉપાય જાણું છું કે જે ઉપાયદ્વારા આ વૃક્ષ

પણ સુંદર અને સુદૃઢ બનશે, તેનાં ફળ પણ સુંદર અને સ્વાસ્થ્યકારી આવશે અને જેટલાં ફળોની આવશ્યકતા હશે તેટલાંજ ફળો આવશે વધારે નહિ આવે। એ ફળો એવાં મિષ્ટ અને સ્વાસ્થ્યકારી હશે કે તેથી કોઇને હાનિ થવાનો સંભવ નથી તેથી બધાને લાભજ થશે

ચોથા મિત્રે પૂછ્યું કે એ વાત તદ્દન અસંભવિત છે એવો ઉપાય સફળ થઇ શકે નહિ એ ઉપાયદ્વારા વૃક્ષ પણ સુધરી શકે નહિ અને બધાને લાભ પહોંચાડે એવાં ફળો પણ જોઇએ તેટલાં આવી શકે નહિ।

પાંચમા મિત્રે જવાબ આપ્યો કે, ભાઇ! તારી વાત તો મની શકે અને મારી વાત મની ન શકે એમ કેમ? મારી વાતના તો અનેક એવા પ્રમાણો પણ છે કે, જે મારી વાતને પુષ્ટ કરે છે મારી વાત તો પ્રાચીનકાળથી પણ સિદ્ધ છે શાસ્ત્રથી પણ સિદ્ધ છે અને વર્તમાનના વ્યવહારથી પણ સિદ્ધ છે તો પછી આ પ્રત્યક્ષ વાતને અસંભવનીય કહીને ન માનવી એ કયાંસુધી ઠીક છે?

પાંચમા મિત્રે પોતાની વાતની પુષ્ટિમાં કેટલાક એવા પ્રમાણો આપ્યાં કે જેથી તે વાતને બધાએ માન્ય રાખી અને બધાને તેનો ઉપાય પસંદ પડ્યો આ દૃષ્ટાન્ત છે આ દૃષ્ટાન્તને સંતતિનિયમન ઉપર આ પ્રમાણે ઘટાવી શકાય।

આ સંસાર એક બાગની સમાન છે સંસારી જીવો એ બાગનાં વૃક્ષો છે આ જીવ વૃક્ષોમાં મનુષ્યવૃક્ષ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે આ મનુષ્યરૂપી વૃક્ષમાં કોઇ કારણે અતિ સંતતિરૂપી ફળો લાગે આવે છે અને એ ફળો નિસ્સત્ત્વ અને હાનિ કરનારાં હોવાથી ભારરૂપ જણાય છે આ પ્રમાણે અતિસંતતિને કારણે મનુષ્યના ગર્ભવીર્યનો

હ્રાસ થઇ રહ્યો છે, ખર્ચનો ભાર વધી રહ્યો છે અને બેકારી વધી જવાને કારણે સંતાનો પણ દુઃખ પામી રહ્યાં છે.

આજના સુધારકો કે જેઓ પોતાને દુનિયાના અને મનુષ્ય-સમાજના હિતૈષી માને છે, તેઓ આ વાત સમજ્યા, અને એ વાતનો નિકાલ લાવવા માટે ઉપાય વિચારવા લાગ્યા.

એક કહે છે કે, અમે વિજ્ઞાનદ્વારા એવો ઉપાય શોધ્યો છે કે, જે ઉપાયદ્વારા મનુષ્યરૂપી વૃક્ષ તો સારું રહે, તેના સુખસૌંદર્યને હાનિ ન પહોંચે અને સાથે સાથે તેમની ઉપર અતિ સંતતિરૂપી બોજો પણ પડે નહિ. એના માટે ગર્ભાશયનેજ શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગથી નષ્ટ કે શક્તિહીન કરી દેવામાં આવે જેથી સંતતિ જ પેદા થવા ન પામે.

સંતતિનિયમન માટે એક તો ગર્ભાશયને જ શક્તિહીન કરી દેવાનું કહે છે. બીજો કહે છે કે, આમ કરવાથી તો મનુષ્યજાતિનો જ વિનાશ થઇ જશે. એટલા માટે આ ઉપાયને જ કામમાં લાવવો તે ઠીક નથી. આ ઉપાયનો ઉપયોગ તો આવશ્યકતાથી વધારે સંતાનો થતા હોય ત્યારે જ કરવો જોઇએ.

આજના સુધારકો વધતી જતી સંતતિને રોકવા માટે આને જ એક અંતિમ ઉપાય માને છે. ઘણા લોકોને આ ઉપાય પસંદ પણ પડયો છે અને તેઓ આ ઉપાયનો પ્રચાર પણ કરે છે. એવું પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, સરકાર પણ આ ઉપાયના પ્રચારમાં સહાયતા આપી રહી છે.

લોકો એમ વિચારે છે કે, "આ ઉપાયના પ્રયોગથી અમારા વિષયભોગને પણ બાધા પહોંચશે નહિ તથા અમારા ઉપર સંતતિનો

ભોગે પણ ૫ શે નહિ અતિ મતતિને કારણે વધતા જતા ખર્ચોથી પણ અમે બચી જઇશુ અને અમે મોજશોખ પણ માણી શકીશુ" આ વિચારથી આજના લોકો સતતિ નિયમનના આ ઉપાયને પસદ કરતા હોય એમ લાગે છે

ભગવાન અરિષ્ટનેમિના જમાનામા જેમ લોકો રસેન્દ્રિયલોલુપ બની રહ્યા હતા તેજ પ્રમાણે આજના લોકો જનનેન્દ્રિય કે સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ થઇ રહ્યા છે વિષયલોલુપતાને કારણે આજના લોકોમા પોતાની સતતિ પ્રતિ પણ દ્રોહભાવના પેદા થવા પામી છે અને તેથી જ તેઓ સતતિને પોતાના વિષયભોગમા બાધક ૫ છે એમ માની રહ્યા છે તેઓ સતતિને પોતાના સુખોપભોગમા વિઘ્નરૂપ માને છે તથા એ વિઘ્નને દૂર કરી, પોતાના વિષયભોગને નિર્વિઘ્ન બનાવવા માટે સતતિ નિયમનના ઉપર બતાવેલા ઉપાયને પસદ કરે છે વિષય ભોગની વાસના વધી જવાને કારણે એમ થવુ એ સ્વાભાવિક છે ગીતામા કહ્યુ છે કે—

> ध्यायतो विषयान्पुस सगस्तेपूपजायते ।
> सगात्सजायते काम कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥
> क्रोधाद्भवति सम्मोह सम्मोहात्स्मृतिविभ्रम ।
> स्मृतिभ्रशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥

ઇન્દ્રિય લોલુપતાને કારણે વિનાશ કેવી રીતે સ્વાભાવિક થતો જાય છે એને માટે ગીતામા કહ્યુ છે કે—

વિષયવાસનાની ઇચ્છા કરવાથી સગ પેદા થાય છે સગથી કામવાસના પેદા થાય છે જ્યારે કામવાસના પેદા થાય છે ત્યારે ક્રોધ પેદા થાય છે ક્રોધથી સમ્મોહ અર્થાત્ અજ્ઞાન પેદા થાય છે, અજ્ઞાનતાથી સ્મૃતિનો નાશ થાય છે, સ્મૃતિનાશથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે અને બુદ્ધિ ભ્રષ્ટતાથી પરિણામે વિનાશ થાય છે

આજે જે દૃષ્ટિએ સંતતિનિયમનને માટે ઉપાય કામમાં લેવામાં આવે છે અથવા એ ઉપાયને સારો માનવામા આવે છે એનું ભાવિ પરિણામ જોતાં એમ જ કહી શકાય કે એ નાશનો માર્ગ છે.

લોકો એમ વિચારે છે કે, વિષયભોગ છોડી શકાતો નથી. આ વિચારને કારણે વિષયલાલસાથી સ્ત્રીનો સંગ કરવામાં આવે છે સ્ત્રીનો સંગ કરી વધારેમાં વધારે વિષયભોગ સેવવામાં આવે એવી ઇચ્છા લોકો કરે છે. અને આ ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે મદનવર્ધક ગોળી, યાકુતી ગોળી આદિ જીવનભ્રષ્ટ કરનારી કામોત્તેજક ચીજોનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે. અત્યારે વિષયભોગની લાલસા એટલી બધી વધવા પામી છે કે, જીવનભ્રષ્ટ કરનારી કામોત્તેજક ચીજોના વિજ્ઞાપનોનો તો અટકાવ તો કોઇ કરતું નથી અને ઊલટું સંતતિને રોકવા માટે કૃત્રિમ ઉપાયોનો પ્રચાર કરવામા આવે છે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી કામવાસના જાગે છે અને તેથી ક્રોધ પેદા થાય છે કારણકે જેઓ કામભોગમાં બાધા ઊભી કરે છે તેની ઉપર ક્રોધ આવે એ સ્વાભાવિક છે. કામભોગને કારણે જ સંતાનો ઉપર પણ ક્રોધ આવે છેઃ અને પોતાના સંતાનોને પણ શેતાનરૂપે માનવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ પણ સંતાનો ખર્ચમાં વધારો કરે છે અને કામભોગમાં બાધા ઊભી કરે છે માટે સંતાનો જ પેદા ન થાય એવાં ઉપાયો યોજવામાં આવે છે. પણ જે વાતને દૃષ્ટિમાં રાખીને આજે સંતાનો પ્રતિ ક્રોધ કરવામાં આવે છે, તેમના પ્રતિ દ્રોહ કરવામાં આવે છે અને તેમની ઉત્પત્તિનો નાશ કરવામાં આવે છે એ દૃષ્ટિ ઉપર ઊંડો વિચાર કરવામાં આવે તો જણાશે કે, આ દૃષ્ટિએ તો વૃદ્ધો કે જેઓ કાંઈ કામ કરી શકતા નથી એટલે ભારરૂપ હોવાથી તેમનો પણ નાશ કરવાની વૃત્તિ પેદા થશે. અને જે પ્રમાણે સંતાનો પ્રતિ

નિર્દયતાનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વૃદ્ધો પ્રતિ પણ નિર્દયતાનો વ્યવહાર કરવાની ભાવના પેદા થશે. આ જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ એમ વિચારશે કે આ મારા પતિ હવે અશક્ત અને અયોગ્ય થઈ ગયા છે એટલે મારા માટે તે ભારરૂપ અને બાધકરૂપ છે માટે તેનો નાશ શા માટે કરવામાં ન આવે! આ જ પ્રમાણે પુરુષો પણ સ્ત્રીઓને અશક્ત કે અયોગ્ય જાણી તેનો નાશ કરવાની ઇચ્છા કરશે. આ પ્રમાણે શસ્ત્ર કે ઔષધો જે ઉપાય, ખર્ચના ભારથી બચવા માટે સંતતિનિયમનના કામમાં લાવવામાં આવે છે તે જ ઉપાય સ્ત્રી કે પુરુષોનો નાશ કરવાના કામમાં પણ લાવવામાં આવશે. પરિણામે અહિંસાનો પણ નાશ થશે અને જે દુઃખદાયક કાળ હજી દૂર છે તે પણ નજદીક જ આવી જશે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, ક્રોધથી સંમોહ પેદા થશે. સંમોહ-અજ્ઞાન પેદા થયા બાદ આ સંતાન છે કે પતિ-પત્નિ છે કે માતા-પિતા છે એનો વિવેક રહેતો નથી. પછી તો ખર્ચથી કેમ બચી શકાય અને પોતાના વિષયભોગનો માર્ગ કેમ નિર્વિઘ્ન બની જાય એ એક જ દૃષ્ટિ રહે છે. આ પ્રમાણે સંમોહથી સ્મૃતિ નષ્ટ થશે, બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થશે અને પરિણામે વિનાશ જ થશે. વિષયભોગની લાલસાને કારણે આ પ્રમાણે અનર્થ પરંપરા ઊભી થાય છે.

સંતતિનિયમનને માટે શસ્ત્રના પ્રયોગનો ઉપાય વિચારવામાં આવે છે પણ આ ઉપાયના વિષે સ્ત્રીઓ એમ પણ વિચારી શકે છે કે, સંતાનોના કારણે જ મારા ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરવામાં આવે છે એટલા માટે એ શસ્ત્રક્રિયાથી બચવા માટે હું સંતાન પેદા થયા બાદ જ તેનો નાશ કરું તો? જ્યારે શસ્ત્રપ્રયોગથી સંતતિની ઉત્પત્તિ રોકી શકાય છે અને એ પ્રમાણે સંતાનો પ્રતિ પ્રેમ ઘટી ત્યારે નાશ કરવામાં આવે છે ત્યારે કોઈ દિવસ

એમ પણ બની શકે કે એ સંતાનો લૂલાં લંગડાં છે કે અવિનીત છે તો એનો પણ નાશ કરતાં લોકો અચકાશે નહિ! આ પ્રમાણે સંતતિ નિયમનને માટે કરવામાં આવતાં કૃત્રિમ ઉપાયોને કારણે ઘોર અનર્થ ફેલાવા પામશે, અને સંસારમાંથી દયા ભાવનો હ્રાસ થવા પામશે.

કદાચ કોઈ કહે કે, કોઈ પેદા થએલ સંતાનને મારી નાંખવાં એ તો પાપ છે. અને અમે તો સંતતિનિયમનને માટે કેવળ ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરવાનું જ કહીએ છીએ જે પાપરૂપ નથી!

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, માનો કે કોઈ એક માણસ એક નૌકામાં કે જેમાં અનેક માણસો બેઠેલા છે તેમાં કાણું પાડી રહ્યો છે. તે નૌકામાં બેઠેલાં માણસોને તો મારતો નથી કેવળ નૌકામાં કાણું પાડે છે. આ ઉપરથી નૌકામાં કાણું પાડનાર માણસ નૌકામાં બેઠેલા માણસોને મારતો નથી એમ કહી શકાય નહિ. જો એમ કહી શકાય તો પછી ઉત્પત્તિસ્થાનને નષ્ટ કરી પોતાના વિષય ભોગ ચાલુ રાખવામાં હત્યા કરવામાં આવે છે એમ કેમ કહી શકાય નહિ? આ સિવાય જ્યારે મનુષ્યની પરોક્ષ હિંસાથી ઘૃણા થશે નહિ પણ જાણીજોઇને જ તેમની હિંસા કરવામાં આવશે તો પછી પ્રત્યક્ષ હિંસાથી પણ ઘૃણા થશે નહિ અને તે પણ કરવામાં આવશે.

હવે કોઈ એમ કહે કે, તો પછી વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કેવીરીતે કરવો જોઇએ! જો સંતતિનુ નિયમન કરવામાં ન આવે તો શુ કુતરાંના ગલુડીયાની માફક સંતતિનો વધારો કરતા જ જવું શુ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૌથી પહેલા અમે એજ કહીએ છીએ કે, વિષયવાસનાને સદાને માટે જ શા માટે શાન્ત કરી દેવામાં ન આવે! કામવાસનાને વધારવામા જ શા માટે આવે અને શા

માટે સ્રીસગ કરવામા આવે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કરવા માટે ભીષ્મપિતામહ અને ભગવાન અરિષ્ટનેમિના આદર્શને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી બ્રહ્મચર્યનુ પાલન જ શામાટે કરવામા ન આવે ! જો બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરવામા આવે તો આ પ્રશ્ન જ કેમ ઉપસ્થિત થાય !

ભીષ્મને કોઇએ કહ્યુ કે, તમે વિવાહ ન કરી દુનિયાને ઘણી હાનિ પહોચાડી છે જો તમે વિવાહ કર્યો હોત તો તમારા સતાનો પણ તમારા જેવા બળવાન થાત અને એવા બળવાન સતાનોથી દુનિયાનો પણ ઘણો ઉપકાર થાત !

આના ઉત્તરમા ભીષ્મે કહ્યુ કે, બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થવાને કારણે જ આવા પ્રશ્નો પેદા થાય છે પહેલા તો વિવાહ કરવાથી પુત્ર થાત કે નહિ એ કહી શકાય નહિ અને કદાચ થાત તો મારા જેવો વીર થાત કે નહિ એ કોણ કહી શકે ?

ભીષ્મના આ કથનના વિષયમા આજે પણ અનેક એવા ઉદાહરણો જોવામા આવે છે કે, પિતાના જેવા પુત્રો જન્મ્યા ન હોય ! શિવાજી જ્યારે ગુફામા હતા તે વખતે તેમનો એક સરદાર તેમની પાસે એક સુદરીને પકડીને લઈ ગયો હતો પણ શિવાજીએ ગુફામાથી બહાર નીકળી સરદારને પૂછ્યુ કે, "આ મારી માતાને પકડીને શા માટે લાવ્યા ?" આ પ્રમાણે શિવાજી તો પરસ્રીને માતા સમાન માનતો હતો પણ શિવાજીનો પુત્ર સભાજી એવો થયો કે, તેણે સુરા અને સુદરીના ભોગોપભોગમા જ પોતાનુ જીવન સફળ માન્યુ હતુ આ પ્રમાણે પિતા અને પુત્ર એક સરખા સ્વભાવના હોતા નથી એવુ અનેક જગ્યાએ જોવામા આવે છે

ભીષ્મે કહ્યુ કે, મારો પુત્ર મારા જ જેવો થાત કે દુષ્ટ થાત એ કોણ કહી શકે ! પણ મે વિવાહ ન કર્યો અને બ્રહ્મચર્ય પાલન કર્યું તો આજે આખી દુનિયા મારા સતાનરૂપ બની રહી છે !

ભગવાન નેમિનાથે પણ સંસારની સમક્ષ બ્રહ્મચર્યનો આદર્શ ઉપસ્થિત કર્યો હતો. તેઓ સંતતિનિયમનના ઉપાયો પણ જાણતા હતા અને બળવાન પુત્રો પણ ઉત્પન્ન કરી શકતા હતા તેમ છતાં તેઓ બ્રહ્મચર્યને જ સારું સમજતા હતા અને એટલા જ માટે તેમણે વિવાહ ન કર્યો પણ સંસારની સામે બ્રહ્મચર્યનો આદર્શ ઉપસ્થિત કર્યો. આ જ પ્રમાણે જો તમે પણ વિવાહ ન કરો પણ બ્રહ્મચર્યનું જ પાલન કરો તો શું વાંધો છે ! જો તમે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરો તો પછી સંતતિનિયમનનો કોઈ પ્રશ્ન જ પેદા થવા પામતો નથી.

આ ઉપરથી કોઇ એમ કહે છે કે, અમે ભીષ્મ કે ભગવાન અરિષ્ટનેમિની માફક બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકીએ નહિ એટલા માટે વધતા જતાં સંતાનોનો નિરોધ થાય એવો ઉપાય બતાવો ? આના માટે મેં પહેલા આંબાનુ જે ઉદાહરણ આપ્યુ છે તેને જુઓ. જે પ્રમાણે આંબાનું ઝાડ પણ સારું રહે, તેને ફળો પણ આવશ્યક્તાનુસાર આવે અને તે ફળો સુંદર તથા બધાને લાભકારી થાય તેને માટે જે ઉપાય આગળ વિચારવામાં આવ્યો હતો તે જ પ્રમાણે સતતિ વિષે એવો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ' તેનો વિચાર કરો. જો કોઇ એવો ઉપાય છે તો પછી એ ઉપાયને કામમાં ન લેતાં શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગદ્વારા ગર્ભાશયને નષ્ટ શા માટે કરવામા આવે ?

સૌથી સારો ઉપાય તો એ છે કે, તે માટે પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું જ પાલન કરવામાં આવે પરન્તુ જો એમ બની શકે એમ ન હોય તો જ્યાંસુધી પોતાનામાં પોતાની સ્ત્રી અને પોતાનાં સંતાનોને પાળવાની શક્તિ ન આવે ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો નિયમ હોવો જોઇએ. અથવા જ્યાં સુધી પતિ-પત્નિમાં સંતાનોનું પાલન કરવાની શકિત નથી ત્યાં સુધી સંતાનોની ઉત્પત્તિ નહિ કરતાં બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું જોઇએ અથવા બે ચાર સંતાનો થયા બાદ સંતોષ માની વિષય સેવનથી નિવૃત્ત થઈ બ્રહ્મચર્યમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઇએ.

આ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યનો આશ્રય લેવાથી સંતતિનિયમનના પ્રશ્નના ઉકેલ સહેજે થઈ જાય છે પછી એને માટે હાનિજનક કૃત્રિમ ઉપાયોનો આશ્રય લેવાની જરૂર રહેતી નથી સંતતિનિયમન માટે બ્રહ્મચર્ય એ અમોઘ ઉપાય છે પણ લોકો, એ ઉપાયને ઉપયોગમાં ન લેતા, અમારો વિષયભોગ તો ચાલુ રહે અને સંતાનોની ઉત્પત્તિ ન થાય એમ ચાહે છે અને પોતાની ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે શસ્ત્ર પ્રયોગ વગેરે દ્વારા જનન શક્તિનો જ નાશ કરવાનો ઉપાય વિચારે છે પણ જો આ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યનું પાલન ન કરતા કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા સંતતિ નિયમન કરવામાં આવશે તો તેથી મહાન જ હાનિ થવાનો સંભવ છે બ્રહ્મચર્યનું પાલન ન કરતા સંતતિને કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા રોકવામાં આવશે અને વીર્યનો પાણીની માફક દુરુપયોગ કરવામાં આવશે તો એ અવસ્થામાં પોતાનામાં પણ એવી નિર્બળતા આવી જશે કે પોતે જ સંતાનોને મન તે વખતે ભારરૂપ થઈ પડશે અને ત્યારે પોતાનો ભાર ઉપાડવો પણ તેને મુશ્કેલ થઈ પડશે

વિષય ભોગની કામના કાબુમાં રહી શકતી નથી એવી ભાવના જો તે કામેચ્છુક પુરુષમાં પેદા થવા પામશે તો એ દુર્ભાવનાને કારણે પણ અનર્થ પરંપરા ઊભી થવા પામશે

આજકાલ પણ ઘણા લોકોની એવી ભાવના દૃઢ થઈ ગઈ છે કે, વિષય ભોગની કામનાને કાબુમાં લાવી શકાતી નથી પણ આ વિષે પ્રાચીન લોકોનો અનુભવ ઊલટો છે પોતે બ્રહ્મચર્યને પાળી ન શકે એ વાત જુદી છે અને બ્રહ્મચર્ય પાળી જ શકાતુ નથી એમ કહી સંસારમાં વિષય વાસનાનો પ્રચાર કરવો એ વાત પણ જુદી છે આજે યુરોપ અને અમેરીકામાં એવી અનેક કુમારીકાઓ સાંભળવામાં આવે છે કે, જેઓ નાનપણથી જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી રહી છે અને જનસેવા કરી રહી છે આમ હોવા છતા પણ જેમની સામે

પણ તમારા હૃદયમાંથી કામભોગને કાબુમાં રાખવો અસંભવ સમાન છે એ વાતને કાઢી નાખો તો તમને પણ વિષયભોગને કાબુમાં લાવવામાં જરાપણ મુશ્કેલી જણાશે નહિ।

હનુમાનની કથા.

મર્યાદિત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી, પેદા કરવામાં આવેલાં સંતાનો કેવા બળવાન હોય છે તેને માટે હનુમાનની કથા ઉપર વિચાર કરો. લોકો હનુમાન અમને બળ આપશે એમ માની હનુમાનની પૂજા કરે છે પણ શું હનુમાનને તેલ કે સિંદૂર ચડાવવા માત્રથી જ બળની પ્રાપ્તિ થઇ જશે ? હનુમાનને જે બળ મળ્યુ હતુ તે બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપથી જ મળ્યું હતું. તે શીલના જ પુત્ર હતા. પવનજી મહાસુંદરી સતી અંજનાની સાથે વિવાહ કરી તેને ઘેર લાવ્યા પણ અંજના પ્રતિ તેમના હૃદયમા થોડો સંદેહ પેદા થઇ જવાને કારણે પવનજીએ અંજનાને છોડી મૂકી અને પોતાના મનને વશમા રાખ્યું. અંજના પણ સમજી ગઇ કે, પતિને મારા વિષે સંદેહ પેદા થયો છે અને એજ કારણે મનને વશમાં રાખી મારાથી દૂર રહે છે. અંજનાએ આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખી પોતે પણ મનને વશમાં રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અંજનાની દાસીએ એકવાર અંજનાને કહ્યુ કે, પવનજી તમારા માટે પતિ નથી પણ પાપી છે; કારણકે પતિ હોય તો કાઈ પોતાની સ્ત્રીને આમ છોડી મૂકે।

અંજનાએ જવાબ આપ્યો કે, દાસી ! તું મારા પતિની નિંદા કર નહિ. તે સાચા ધર્માત્મા છે. તે રાજપુત્ર છે અને અનેક કન્યાઓ સાથે વિવાહ પણ કરી શકે છે તેમ છતાં કેવળ મારા માટે તેઓ મનને કાબુમાં રાખી રહ્યા છે. મારા પાપને કારણે તેમને

મારા વિષે સદેહ પેદા થયો છે જ્યારે મારુ પાપ દૂર થઇ જગે ત્યારે મારા પતિનો સદેહ પણ દૂર થઈ જશે અને ત્યારે મારા પતિ પોતે જ મને ચાહવા લાગશે

એક દિવસ એવો હતો કે, જ્યારે સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણે પતિના પ્રેમને સપાદન કરવા માટે આત્મસમર્પણ કરતી અને આજે એવો દિવસ છે કે, જ્યારે સ્ત્રીઓને પુનર્વિવાહ કરવા માટે જાગ્રતી ઉત્તેજિત કરવામા આવે છે અને તેમના હૃદયમા કામવાસનાની અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવામા આવે છે પુરુષો પોતે કામવાસનાના ગુલામ બની ગયા છે અને એ કારણે જ આજે વિધવાવિવાહ કે પુનર્વિવાહનો પ્રશ્ન ઉભો થવા પામ્યો છે જો વિધવાઓની માફક પુરુષો પણ સ્ત્રીના મૃત્યુબાદ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરે અને ત્યાગમય જીવન વ્યતીત કરે તો એ પ્રશ્નનો ઉકેલ સરળરીતે થઈ જાય પણ પુરુષો સ્ત્રીના મૃત્યુબાદ ભલે ઉપરથી રોતા હોય પણ બીજી સ્ત્રી આવશે એ વિચારથી હૃદયથી તો પ્રસન્ન થાય છે

જે પ્રમાણે સ્ત્રીઓને માટે અજનાનો આદર્શ છે તે જ પ્રમાણે પુરુષોને માટે પવનકુમારનો આદર્શ છે પવનકુમાર અને અજના એ બન્નેએ આ જ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય પાળવામા બાર વર્ષ વ્યતીત કર્યા અજના તો બાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચારિણી તો હતી જ પણ પવને પણ તેટલા વર્ષો સુધી બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કર્યું તેઓ રાજકુમાર હતા જો તેઓ ચાહત તો બીજો વિવાહ કરી શકતા હતા અથવા આજની માફક દુર્વ્યવહાર કરી શકતા હતા પણ તેઓ તો એમ વિચારતા હતા કે, જ્યારે હું મારી સ્ત્રીને પતિતના જેવા ચાહુ છુ તો પછી હું પોતે દુર્વ્યવહાર કરી બેસુ એમ થાઉ ? આથી એવો અનર્થ થઇ શકે નહિ આજના લોકો સ્ત્રીઓની તો ટીકા કરે છે પણ પોતે કેવા કામો કરે છે તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી પુરુષ

પોતાના માટે તો એમ કહે છે કે, અમે પુરુષ છીએ એટલે ગમે તે કરીએ. પણ આ એકપક્ષીય વાત છે એટલા માટે અમે એમ કહીએ છીએ કે, સ્ત્રી અને પુરુષ–બન્નેએ શીલનુ પાલન કરવું જોઇએ. શાસ્ત્રમાં પુરુષને માટે સ્વદાર સંતોષ અને સ્ત્રીને માટે સ્વપતિ સંતોષ વ્રત બતાવવામા આવેલ છે જો પુરુષો સ્વદારસંતોષવ્રતનું પાલન કરે તો સ્ત્રીઓ સ્વપતિસંતોષવ્રતનુ પાલન કેમ નહિ કરે ? પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન ન થઇ શકે તો પણ આ વ્રતનું બરાબર પાલન કરવામાં આવે અને સ્ત્રી–પુરુષ સંતોષપૂર્વક મર્યાદિત જીવન ગાળે તો પણ સંતતિનિયમનના પ્રશ્નનો ઉકેલ થઇ શકે એમ છે.

બાર વર્ષ બાદ યુદ્ધને માટે જતાં પવનકુમારે જંગલમાં પડાવ નાંખ્યો. ત્યા રાતના વખતે ઝાડ ઉપર એક ચક્રવાકી રોતી હતી. પવને પોતાના મિત્ર પ્રહસ્તને આ પક્ષી શા માટે રુવે છે તેનું કારણ પૂછ્યું. પ્રહસ્તે કહ્યું કે, “રાતના વખતે ચક્રવાક અને ચક્રવાકીનો વિયોગ થઇ જાય છે અને એ વિયોગદુઃખને કારણે આ ચક્રવાકી રોઇ રહી છે.”

પવનકુમાર પ્રહસ્તને કહેવા લાગ્યા કે, “જ્યારે આ ચક્રવાકી કેવળ એક રાતના વિયોગ દુઃખથી આટલો બધો કલ્પાંત કરી રહી છે, તોપછી મારી પત્ની કે જેને બાર વર્ષ થયાં મે છોડી મૂકી છે તેને કેટલુ બધું દુઃખ થતું હશે ! મને તેના પ્રતિ સંદેહ પેદા થયો હતો અને તે કારણે મેં તેનો ત્યાગ કર્યો હતો.”

પ્રહસ્તે પવનકુમારને પૂછ્યુ કે, “તે સતી તરફ આપને શો સંદેહ પેદા થયો હતો ? તમે મને અત્યાર સુધી એ વિષે વાત કોઇ દિવસ કરી નહિ. વાત કરી હોત તો આપના સંદેહનુ નિવારણ હું કરી આપત !”

પવનકુમારે પોતાનો સંદેહ પ્રહસ્તને કહી સંભળાવ્યો પ્રહસ્તે જવાબ આપ્યો કે, “ તે તો સતી છે. તેના તરફ તમારો સંદેહ

અગ્યાને છે જો તમારો મદેહ સાચો હોત તો તે આટના દિવસ સુધી ઘેર બેમી રહેત નહિ પણ પીયર ચાલી ગઇ હોત' તમે જેને ગેપ માની અદેહ કરી રહ્યા છો તે દોષ નહિ પણ ગુણ છે '

પવનકુમાર બધી નાત મમજી ગયા અને તેમનો મદેહ દૂર થયો તે પ્રહસ્તને કહેવા લાગ્યા કે, "મે એ મતીને દુખ આપી ઘણે પાપ કર્યું છે હવે હું મમરાગણમા જાઉ છુ પણ જો હું યુદ્ધમા માર્યો ગયો તો માગ હૃદયમા એ દુખનો મોટો મનો માટે રહી જશે પરતુ હવે એવો કોઈ ઉપાય છે કે જો હાગ હુ ાતભર ત્યા રહી પાછો આવી શકુ ? પ્રહસ્તે કહ્યું કે, હા ! હુ એવી વિદ્યા જાણુ છુ

આજે તો એરોપ્લેન વાયુયાન છે પણ પહેલાના આમાશમા ઉડવાની વિદ્યા હતી એ વિદ્યાની મહાયતાથી પ્રહસ્તની માથે પવનકુમાર જ્યા અજના રહેતી હતી ત્યા આવ્યા તે વખતે અજનાની તેની સખી કહી હી હતી કે, જેને તું તારુ મૌભાગ્ય ગણે છે તે તાગ પતિએ તાગ નાકન ન લઇને તારુ અપમાન કર્યું છે નારતમા તારો તે પતિ બહુજ દુષ્ટ છે હું તો એમજ વિચારુ છુ કે તે જરૂર યુદ્ધમા માર્યો જશે '

દાસી અને ગણીમા શુ અતર હોય છે તે અજના અને તેની દાસીની વાતચીત ઉપરથી જુઓ દાસીના કથનના ઉત્તરમા અજનાએ કહ્યું કે, "એમ કહે નહિ માગ પતિની યુદ્ધમા અવશ્ય જીત થશે હું તો તેમનો વિજય થાય એ જ ભાવના ભાવુ છુ "

દાસીએ કહ્યું કે, "જેણે તારું આટલુ મધુ અપમાન કર્યું છે તેની પણ જીત થાય એમ ચાહે છે ?"

અજનાએ જવાબ આપ્યો કે, "મા ! પતિના હૃદયમા મારા પ્રતિ મદેહ છે એ કારણે તેઓ મને દુશ્ચરિત્રા ધારે છે અને એ

કારણે જ મારા શુકન લીધાં ન હતા. દુશ્ચરિત્રાના શુકન સારાં ગણાતાં નથી. મારા પતિ એવા મહાપુરૂષ અને વીર છે કે તેમણે પિતાને યુદ્ધમાં જવા ન દેતા પોતે યુદ્ધમા ગયા તેઓ એવા વીર પુરુષ છે અને બાર વર્ષથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી રહ્યા છે. એટલા માટે જો એવા સચ્ચરિત્ર વીરપુરૂષની જીત નહિ થાય તો કોની જીત થશે ? ”

આ પ્રમાણે અંજના અને તેની દાસી વચ્ચે થએલી વાતચીત પવનકુમારે શાતચિત્તે સાંભળી અને સાંભળીને તે ગળગળા થઇ પ્રહસ્તને કહેવા લાગ્યા કે, “ હે મિત્ર! મેં આ સતીનો બહુ જ અપરાધ કર્યો છે, એટલા માટે તેને કવીરીતે મળવું ! ”

પ્રહસ્તે કહ્યુ કે “ થોડીવાર રાહ જુઓ ! ” આ પ્રમાણે કહી પ્રહસ્તે અંજનાના ઘરનું બારણું ખખડાવ્યું બારણાને કોઇ ખખડાવતુ જોઇ તે જોરથી બોલી ઉઠી કે, “ એ કોણ દુષ્ટ છે કે, જે કુમારને બહાર ગએલા જોઇ અત્યારે આવ્યો છે ? જે કોઇ હોય તે અહીથી જલદી ચાલ્યા જાઓ નહિ તો તારું મૃત્યુ થઇ જશે.”

પ્રહસ્તે જવાબ આપ્યો કે, “બીજું કોઇ નથી બીજો કોણ અત્રે આવવાની હિંમત કરે ! એ તો પવનકુમાર છે અને તેમની સાથે હું તેમનો મિત્ર પ્રહસ્ત છુ.” આ સાંભળી અંજના પ્રસન્ન થઇ પણ તેણીએ ખાત્રી કર્યા વિના ઘરના બારણાં ખોલ્યાં નહિ, પણ પહેલા પ્રકાશદ્વારા બારી વાટે ખાત્રી કર્યા બાદ જ તેણીએ ઘરનું બારણું ખોલ્યુ.

અંજનાએ અર્ઘ-પૂજા વડે પવનકુમારની આરતી ઉતારી અને પછી ‘ મેં તમને બહુ કષ્ટ આપ્યુ છે ’ એમ કહેવા લાગી.

પવનકુમારે અંજનાને કષ્ટ આપ્યું હતુ કે અંજનાએ પવનકુમારને કષ્ટ આપ્યુ હતુ ! વાસ્તવમા તો પવનકુમારે જ અંજનાને

કષ્ટ આપ્યુ હતુ તેમ છતા અજનાએ એમ ન કહ્યુ કે, તમે મને કષ્ટ આપ્યુ છે, પણ એમ કહ્યુ કે, " મે આપને બહુ કષ્ટ આપ્યુ છે અને તમે મારા કારણે જ બાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યનું એક નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કર્યું મારા આ કષ્ટને આપ ક્ષમા આપો આજે આપનો સદેહ દૂર થયો છે એ જાણી મને બહુ પ્રસન્નતા થાય છે।"

પવનકુમાર અજનાને કહેવા લાગ્યા કે "હે સતી ! ક્ષમા કરો મે અજ્ઞાનને કારણે આપના જેવી સતી ઉપર પણ ખોટુ કલક લગા યુ મારા આ અપરાધને તમે ક્ષમા કરો।"

આખરે બન્નેનો સસાગસબધ થયો બન્નેએ બાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કર્યું હતુ એટલા માટે પવનના વીર્યથી હનુમાનનો જન્મ થયો

કહેવાનો આશય એ છે કે, બ્રહ્મચર્યપૂર્વક મર્યાદિત જીવન ગાળવાથી સતાનો પણ બળવાન થાય છે એટલા માટે સતતિ નિયમનને માટે પવનકુમારનો આદર્શ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખવો જોઇએ.

જો તમે ભીષ્મ કે ભગવાન અરિષ્ટનેમિની માફક પૂર્ણ બ્રહ્મચારી રહી ન શકો તો પવનકુમારની માફક બ્રહ્મચર્યપૂર્વક મર્યાદિત જીવન તો ગાળી શકો છો કામવાસનાને કાબુમા રાખી શકાતી નથી એ ભાવનાનો ત્યાગ કરો, એ દુર્ભાવનાને કારણે જ વિષયવાસનાને વેગ મળે છે

કહેવાનો સારાશ એ છે કે, અત્યારે સતતિનિયમન કરવાની આવશ્યકતા અવશ્ય છે પરતુ સતતિનિયમન માટે આજે જે શસ્ત્રક્રિયા કે ઔષધનો ઉપાય બતાવવામા આવે છે તે સાચો ઉપાય નથી તે ઉપાય તો દરેક દૃષ્ટિએ લાભને બદલે હાનિકર્તા જ છે એટલા માટે એ હાનિકર્તા ઉપાયોને કામમા ન લેતા સતતિનિયમન માટે બ્રહ્મચર્યના અમોઘ ઉપાયને કામમા લેવો જોઇએ

બ્રહ્મચર્યના આ ઉપાયથી સંતતિનુ નિયમન થશે. જે સંતતિ થશે તે પણ સ્વસ્થ અને સબળ થશે અને તમે પણ સશક્ત રહી શકશો.

શસ્ત્રક્રિયા કે ઔષધના પ્રયોગદ્વારા સંતતિનુ નિયમન કરવાથી પોતાની હાનિ થવાની સાથે પરંપરાએ બીજાની પણ હાનિ થશે. આ સિવાય વર્ત્તમાન સમયમાં સ્ત્રીપુરુષની સમાનતાનો પ્રશ્ન ઉભો થવા પામ્યો છે. તો સ્ત્રીઓ તરફથી કદાચ એવો પ્રશ્ન પણ ઉભો થવા પામે કે, સંતતિનિયમન માટે અમારા ગર્ભાશયનું શા માટે ઓપરેશન કરવામાં આવે! પુરુષોને જ શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગદ્વારા એના શા માટે બનાવવામા ન આવે કે તેમની દ્વારા સંતાનોત્પત્તિ જ થઈ ન શકે! તેમની ઉત્પાદક શકિતનોજ નાશ શા માટે કરી દેવામા ન આવે! જે કૃત્રિમ સંતતિનિયમનના ઉપાયોને કારણે ભવિષ્યમાં આવી ભયંકર સ્થિતિ ઉભી થવા પામે એ ઉપાયોને પહેલેથી કામમાં ન લેવા એ જ ઉચિત છે. કદાચ સરકાર પણ સંતતિનિયમન માટે એવા કૃત્રિમ ઉપાયો ને કામમાં લેવાનો કાયદો કરે તો પણ સરકારના એ કાળા કાયદાને માનવો કે નહિ! એ તો તમારી ઇચ્છા ઉપર જ આધાર રાખે છે. જો તમારી દષ્ટિએ પણ સંતતિનિયમનનાં કૃત્રિમ ઉપાયો અનુચિત છે તો એ ઉપાયોનો ત્યાગ કરો અને સંતતિ નિયમન માટે બ્રહ્મચર્યનો અમોઘ ઉપાય કામમાં લો તો તેમાં તમારું, સમાજનુ, અને દેશનુ કલ્યાણ છે.

ખાદી અને જૈનદૃષ્ટિ*

ગાંધીજી કહે છે કે "મારી વ્યક્તિ ક્યારે આવે છે તે હું નથી જાણતો, [illegible] ભારત જો [illegible] કેવા ચાહે છે તો હું આ તેની સન્મુખ બે વિચારો મૂકું છું — એક તો એ કે ખાદી પહેરો અને બીજો એ કે રેંટિયો કાંતો." ગાંધીજીનું આ પ્રમાણે કથન છે. ગાંધીજીના આ કથનનો જૈન દૃષ્ટિથી વિચાર કરવો આવશ્યક છે અને તેથી આ વિષયમાં જૈન દૃષ્ટિથી વિચાર કરું.

કેટલાક લોકો કહે છે કે અમે ખાદી કેમ પહેરીએ? ખાદીમાં [illegible] પડે છે અને ખાદીને ધોવા માટે વધારે પાણી વાપરવું પડે છે. આ દૃષ્ટિથી તો ખાદી પહેરવાથી વધારે હિંસા થાય છે. બીજી રીતે વિચાર કરતા જૈન ધર્મ [illegible] કહે છે, ખાદી પહેરવી કે વિલાયતી [illegible] પહેરવું એમાં [illegible] નથી.

જેનામાં [illegible] નથી તે ખાદી કે વિલાયતી ગમે તે પહેરે છે, [illegible] જૈનદૃષ્ટિથી ખાદી [illegible]

* જૈનાચાર્ય [illegible] વિજયવલ્લભસૂરિ [illegible] તા. ૩ ૧૦-૧૯૩૬ [illegible] પ્રસંગનું [illegible] પ્રવચન

વિલાયતી એ એમાં કોઇ તરફ રાગદ્વેષ ન રાખવો જોઇએ. ગાંધીજી ખાદી પહેરવા માટે જે કાંઇ કહે છે તેની વિરુદ્ધ જૈનદૃષ્ટિથી આ દલીલ કરવામા આવે છે. આપણે તો ગાંધીજીના કથન ઉપર અને આ દલીલ ઉપર તટસ્થ રહીને વિચાર કરવાનો છે.

એમ કહેવામાં આવે છે કે ખાદીમા જૂ પડે છે અને ખાદીને ધોવા માટે વધારે પાણી વાપરવું પડે છે. પરંતુ આ રીતથી આરંભસમારંભ જોવા લાગશુ તો અનેક અનીતિવાળાં કાર્યો થવા લાગશે. દૃષ્ટાતરૂપે એક માણસ કહે છે કે "હુ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકતો નથી, પરતુ જો વિવાહ કરૂં તો આરભ થાય વિવાહ કરવાથી સંતતિ પણ થાય અને ધમાલમાં પડવું પડે. એથી આરંભ વધી જાય માટે રૂપીઓ બે રૂપીઆ આપીને વેસ્યાગમન કરી મારી કામવાસના તૃપ્ત કરી લઉં કે જેથી આરંભના પાપમાંથી બચી જાઉ." કોઇ માણસ આ પ્રમાણે કહે તો તમે તેને શુ કહેશો ? એમ જવાબ આપશો કે, તેમ કરવુ તે મહા પાપ છે. આ પ્રમાણે માત્ર દેખીતા આરંભને પકડી રાખવામાં આવે અને પરોક્ષરૂપથી મહા આરંભ વગેરે મોટા પાપ ન જોવામાં આવે તો નૈતિક જીવન છોડીને અનૈતિક જીવનમાં પડી જવું પડે. સંસારમાં જેટલા કૃત્યો થાય છે તે દરેકની સાથે પાપ અને પુણ્ય લાગેલાજ રહે છે પરંતુ દરેક દરેક કૃત્યમાં પાપ અને પુણ્યનુ વધતા ઓછાપણું જોવું જોઇએ.

જે કૃત્યથી વધારે પાપ થાય છે તે કૃત્યને પહેલુ જ તજવું જોઇએ. જે પ્રમાણે વેસ્યાગમન અને નૈતિક વિવાહના વિષયમા જોવામા આવે છે કે વેસ્યાગમન એ ભયંકર પાપ છે અને નૈતિક વિવાહ કરવા તે ભયંકર પાપ નથી. આ વાત કાપડના સંબંધમાં પણ વિચારો. જો તમે કાપડના વિષયમાં વિચાર કરશો તો વેસ્યા-

ગમનથી દેશને અને ધર્મને જેટલુ નુક્શાન નથી પહોંચ્યુ તેથી અધિક નુકસાન ચરબી લાગેલા કાપડની વપરાશથી થયુ છે પર પરાથી જોતા જેવી રીતે વેશ્યાગમનથી વધારે નુક્સાન થાય છે તેવીજ રીતે ચરબી લાગેલા કાપડથી પણ પરપરાથી વધારે નુક્સાન થાય છે આ દશામા જેવી રીતે આરભના ભાગના નીચે વિચાર કરતા વેશ્યાગમનને અલ્પ પાપ ભી માનવામા આવે છે, તેવી જ રીતે આરભના ભાગના નીચે ખાદીના સબધમા વિરુદ્ધ બોલવુ તે ઠીક છે કે નહિ તેનો વિચાર કરો

ચરબી લાગેલા કપડાને ધોવા માટે ઓછુ પાણી વપરાતુ હશે પરતુ તેથી પરપરાથી કેટલુ પાપ થાય છે તે તો જુઓ ખાદીને ધોવા માટે વધારે પાણી વપરાતુ હશે પરતુ ચરબી લાગેલા કાપડ કરતા ખાદીના કાપડથી પરપરાથી થતા પાપની સરખામણી કરો તો બન્ને વચ્ચેનો ભેદ સમજાશે

ભારત તરફ રાગ અને વિલાયત તરફ દ્વેષ શા માટે? એ વિષયમા કહુ છુ કે જૈન ધર્મ રાગદ્વેષ કરવાનુ તો પણ કહેતો નથી, પરતુ તમે સસારમા હોવાથી નૈતિક રાગદ્વેષથી નથી બચી શક્તા દૃષ્ટાતરૂપે તમે તમારા પુત્રને તમારો માનો છો, પરતુ પાડોશીના પુત્રને તમારો પુત્ર નથી માનતા દયા તો પાડોશીના પુત્ર ઉપર પણ રાખો છો છતા તેને તમારો પુત્ર નથી માનતા એ રીતે ભારત તમારો દેશ છે, તમે તેમાજ રહો છો, અને પોષણ પામો છો તેથી તમોને ભારત તરફ રાગ હોય તે સ્વાભાવિક છે

ભારત તરફ પ્રેમ રાખવો તેનો અર્થ એ નથી કે ઇગ્લેડ તરફ દ્વેષ રાખવો ભારત ઉપર પ્રેમ રાખવા સાથે ઇગ્લેડ ઉપર પણ દયા રાખવી જોઇએ આજે તે દેશ પણ ખરાબ થઇ રહ્યો છે તમે ત્યાનુ માલ વાપરો છો તેથી તે દેશ બીજા દેશનુ લોહી ચુસવાનુ

છૂટી શકે તો મહા આ બન્નેનો ત્યાગ કરો અને તમે કદાચ કપડાં ન પહેરતા હો અને નગ્ન રહેતા હો તો તો ઠીક છે પરંતુ તેમ નથી કરી શકતા તો મહા આ બન્નેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ જે કપડામાં ચરબી લાગેલી હોય તે આરંભની દૃષ્ટિથી ત્યાજ્ય છે હું એમ નથી કહેતો કે ખાદી પહેરો એમ કહેવું તે જૈન સાધુની ભાષા નથી અમારો ઉપદેશ તો નિષેધાત્મક હોય છે જેમ સાધારણ માણસ એમ કહી શકે છે કે પાણી ગાળીને પીઓ પરંતુ અમે તેમ કહી શકતા નથી અમે તો એમ કહીએ ગાળ્યા વિનાનું પાણી ન પીવું આ પ્રમાણે ભાષામાં અંતર રહે છે અમારે સાધુઓને ભાષાનો વિવેક રાખવો જોઇએ દીક્ષાનો માર્ગ કરો કે જમાઇ કહો બન્નેનો અર્થ એક જ છે, પરંતુ એક વિવેકની ભાષા છે જ્યારે બીજી વિવેકવાળી ભાષા નથી આ પ્રમાણે કહેવામાં અર્થ એક હોવા છતાં ભાષાની દૃષ્ટિએ અંતર થઇ જાય છે તેથી હું તો એમ કહું છું કે ચરબી લાગેલું કાપડ ત્યાજ્ય છે

ગાંધીજી એક તો એ કહે છે કે ‘ખાદી પહેરો,’ અને બીજું એ કહે છે કે “રેંટિયો કાંતો” એમનો કહેવાનો આશય છે કે જ્યારે હું ખાદી પહેરવાનું કહું છું ત્યારે ખાદી કાંઇ આસ્માનમાંથી આવશે નહિ ખાદી ઉત્પન્ન કરવા માટે રચનાત્મક કામ કરવું પડે છે અને ત્યારેજ ખાદી મળી શકે છે જ્યારે રેંટિયો ચલાવવામાં આવે ત્યારેજ ખાદી બની શકે છે રેંટિયો કાંતવાથી ખાદી બને છે અને કાપડના કારણે દેશના જે પૈસા પરદેશમાં ઘસડાઇ જાય છે તે પણ બચી શકે છે આમ કરવાથી ચરબી લાગેલા કાપડ માટે થતી હિંસાથી પણ બચી જશો અને સાથે સાથે જે પૈસા વિદેશમાં જઇ પાપના માર્ગમાં ખર્ચાય છે તે પૈસા દેશમાં રહેશે અને તેનાથી ગરીબોનું પાલન થશે રેંટિયા માટે ગાંધીજીનું આ કથન છે હવે આ કથનને જૈન દૃષ્ટિથી જોઇએ

એમ કહેવામાં આવે છે કે ગાંધીજી જૈનના મહાવ્રતધારી નથી. ગાંધીજી એમ કહેતા પણ નથી કે "હું મહાવ્રતધારી છું" પરંતુ મારા માટે એમ કહી શકાય કે તમે તો "મહાવ્રતધારી છો અને તેથી તમારે જૈનદૃષ્ટિથી રેંટિયાનો નિષેધ કરવો જોઇએ. કારણ કે રેંટિયો ગુંજારવ કરીને ફરે છે અને તેથી જીવોની હિંસા થાય છે. આ માટે તમારે તો એવો ઉપદેશ આપવો જોઇએ કે રેંટિયો ન કાંતવો." એ પ્રમાણે કહી શકાય પરંતુ એ ઉપદેશ ત્યારેજ આપી શકાય કે જ્યારે તમે કોઇ કપડા ન પહેરતાં હો. કપડા પહેરવાનું તમે છોડી શકતા નથી અને એવી સ્થિતિમાં તમોને રેંટિયો ન કાંતવાનુ કહેવું એ તો બીજા મહા પાપમાં નાખવાનું થાય દાખલા તરીકે કોઇ બાઇને એમ કહેવામાં આવે કે "તમો ઘંટી ફેરવવી બંધ કરી દ્યો" આ ઉપદેશ હું આપી શકું, પરંતુ તે બાઇને લોટનો ખોરાક બંધ થયો નથી, તેથી ઘંટી ફેરવવી બંધ કરી દેશે તો મશીનથી ચાલતી ઘંટીનો આશ્રય લેશે અને તેમ કરીને અલ્પારંભમાંથી મહા આરંભમાં પડશે પરંતુ જો હું એમ ઉપદેશ આપું કે મીલનો દળેલો લોટ ખાવાનું છોડી દ્યો તો એ બહેન કહેશે કે હું મીલનો લોટ ખાવાનું છોડી દઉં તો મારે ઘંટી ફેરવવી પડશે. આ પ્રમાણે મીલમા દળેલા લો[illegible]ખાવાનો ત્યાગ કરવાથી તેને ઘંટી ફેરવવી પડશે તો તે પ[illegible]. શું મને લાગશે? ત્યારે મારે મીલમાં દળેલા લોટનો ઉપયોગ છોડી દેવાનો ઉપદેશ આપવો પડે ત્યારે મીલ અને ઘંટી એ બન્નેથી થઇ રહેલાં પાપમાં શું અંતર છે તે બતાવવું પડશે. એમ કહેવું પડશે કે મીલમાં દળેલા લોટમાં અને ઘંટીથી દળેલા લોટમાં નૈતિક દૃષ્ટિએ એ જાતનુ અંતર રહે છે કે, જેવું અંતર ઘી નીકળેલા દૂધ અને ઘી નીકળ્યા વગરના દૂધ વચ્ચે હોય છે. દેખાવમાં તો બન્ને દૂધ એક સરખા રંગનાં લાગે છે પરંતુ ખરીરીતે બન્નેમાં ફરક છે. આ

પ્રમાણે જ યંત્રથી ચાલતી ચક્કી અને હાથચક્કીમા જે આરંભ થાય છે તેમા ઘણા મહાન અને થોડા આરંભનું અંતર રહે છે આવી જ રીતે નૈતિક પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ જોઇને મીલમા બનેલા લોટ ખાવાનું છોડી દ્યો ચરબી લાગેલું કાપડ, ચરબીથી બનેલું ઘી, વેચાતા લીધેલા દૂધ અને દહિં વગેરે છોડી દેશો તો તમારા દયામા અભિમાન કોઇ જુદુ જ મહત્ત્વ દેખાશે આ પ્રમાણે જ્યારે મહા આરંભથી બચવાનું હોય છે ત્યારે તે સ્થિતિમા અલ્પારંભ સિવાય કોઇ માર્ગ રહેતો નથી અલ્પારંભથી ત્યારે જ બચી શકાય કે જ્યારે લોટ વગેરે વસ્તુઓ ઉપભોગમા લેવાનું છોડી દેવામા આવે આજ પ્રમાણે ગાંધીજી પણ કહે છે કે જો ખાદી પહેરવી હોય તો રેંટિયો કાંત્યા સિવાય બીજો માર્ગ નથી જો રેંટિયો નહિ કાંતો તો પછી મીલનું શરણ લેવું પડશે અને તેથી એ વિચારવું આવશ્યક છે કે મીલમા આરંભ વધારે કે રેંટિયામા? મીલમા વધારે આરંભ થાય છે એ વાતનો કોઇ ઇનકાર કરી શકશે નહિ રેંટિયો કાંત્યા સિવાય જેમા વધારે આરંભ થાય છે તે મીલ બંધ થઇ શકતી નથી, અને મીલ બંધ થયા સિવાય મહા આરંભ અટકી શકે નહિ

ગાંધીજી વણિક છે, વ્યાપારી છે તેઓ એવી વાત બતાવે છે કે જેમા થોડો ખર્ચ થાય અને લાભ વધારે થાય અને તેથી જ તેઓ તમને મહા આરંભથી છૂટવાનું કહે છે તમે વ્યાપાર કેવો પસંદ કરશો? જેમા થોડો ખર્ચ થાય અને લાભ વધારે થાય તે પસંદ કરશો કે, જેમા થોડો લાભ થાય અને ખર્ચ વધારે થાય તે પસંદ કરશો? જો તમે વ્યાપાર છોડી દો તો તો જુદી વાત છે પરંતુ તમે ગૃહસ્થ છો અને વ્યાપાર છોડી શકતા નથી અને અમે પણ તમને ભીખ માગવાનું કહી શકતા નથી જો કોઇ સાધુ આવો ઉપદેશ આપે તો તેને માટે એમજ કહેવાય કે તે સાધુ અજ્ઞાન છે આ પ્રમાણે જ્યારે ભીખ માગીને ખાવું નથી ત્યારે વ્યાપાર સિવાય

બીજો કયો માર્ગ રહેશે ? ખેતી, વ્યાપાર વગેરે નૈતિક ઉપાયોથી જીવન નભી શકે છે. તેથી હું એમ નથી કહી શકતો કે તમે એ બધુ છોડીને ભીખ માગો. પરંતુ એમ કહી શકું કે **પંદર કર્મા-દાનનો ત્યાગ કરો.** આ પ્રમાણે ગાંધીજીના કહેવામાં રેંટિયાના આશ્રયથી મીલથી થતા પાપનો ત્યાગ થાય છે. અલ્પારંભથી આજીવીકા ચલાવી મહા આરંભથી બચે તેમાં શુ ખરાબ થાય છે ? જૈન દૃષ્ટિથી એવા કૃત્યને કેમ ખરાબ કહી શકાય ? કોઇ એમ પૂછશે કે રેંટિયો કોઇએ કાંત્યો હોય તેવું વર્ણન શાસ્ત્રોમા આવ્યુ છે ? એને માટે એમ કહેવાનું છે કે તે માટે તમે શાસ્ત્રના દાખલા તપાસો તો મળી શકશે

શંકરભાષ્યમાં જે કાંઇ કહેવામાં આવ્યું છે તે દૃષ્ટિ સન્મુખ રાખીને જૈન શાસ્ત્રો તરફ નજર કરશો તો જૈન શાસ્ત્રનુ મહત્ત્વ જાણી શકશો. શંકરભાષ્યમાં અર્થવાદના ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે. અનુવાદ, ગુણવાદ અને ત્રીજો સદ્‌ભૂત અર્થવાદ. જે વસ્તુ બીજા પ્રમાણથી પ્રસિદ્ધ છે તે વસ્તુના ગુણદોષ કહેવા, તે અનુવાદ છે. જેમ કોઇ કહે કે અગ્નિ શીતળતા મટાડે છે, પાણી તરસ છીપાવે છે આ બન્ને વાતો અનાદિથી પ્રસિદ્ધ છે, તેથી આ પ્રમાણે કહેવું તે અનુવાદ છે બીજો ભેદ ગુણવાદ છે જેમ કોઇ સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેવામાં આવે, જો કે તેનુ મોહું ચંદ્ર હોતું નથી, પરંતુ તેના મોઢા ઉપર શીતલતા અને સૌમ્ય હોવાને કારણે ચંદ્રની શીતલતા અને સૌમ્યતાનો અનુસાર બતાવવામાં આવે છે ચંદ્રમાં રહેલી શીતલતા અને સૌમ્યતાને લઇને સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેલી છે, તેથી તે ગુણવાદ છે. ત્રીજો સદ્‌ભૂત અર્થવાદ છે જેમ કોઇ માણસ કહે કે સ્વર્ગ અને નરક નથી, પરંતુ તેને એમ પૂછવામા આવે કે તેનુ શુ પ્રમાણ છે, તો તે કહેશે કે કોઇ જોઇ આવ્યુ છે ? તેના જવાબમા એમ કહેવામા આવે કે, સ્વર્ગ અને નરક નથી એ શું તમે જોઇ આવ્યા છો ? જો નથી જોઇ આવ્યા, તો પછી નિષેધ

શા માટે કરો છો? આ પ્રશ્નના જવાબમાં પૂછનારે કહેવું જોઈએ કે સ્વર્ગ અને નરક છે તેના સદ્ભૂત પ્રમાણ છે બીજા કોઇપણ પ્રમાણના વિષયમાં સંદેહ થઇ શકે પરંતુ શાસ્ત્રના વિષયમાં કોઇ પ્રકારનો સંદેહ નથી થઇ શકતો અને જ્યારે તમે, સ્વર્ગ અને નરક છે જ નહિ એમ જોઇ આવ્યા નથી, તો તમે કયા પ્રમાણથી સ્વર્ગ અને નરકનું ખંડન કરો છો? જે વીતરાગના શાસ્ત્ર છે તે સદ્ભૂત પ્રમાણ છે આ પ્રમાણે જે વાત વગર, બીજા પ્રમાણનું ખંડન નથી કરી શકાતું તેનું પ્રતિપાદન વીતરાગભાષિત શાસ્ત્રોમાં છે, તે વાત સદ્ભૂત અથવા ૦ છે આ પ્રમાણે શાસ્ત્રને માટે પણ જુઓ કે ગાંધીજીએ શાસ્ત્રમાં રેંટિયાનું કોઇપણ પ્રમાણ મળે છે કે નહિ?

ગાંધીજી રેંટીયો કાંતવાનું કહે છે તેથી હું તે કાર્યને આરંભ રહિત છે તેમ નથી કહેતો પરંતુ જે વાત જેવા સ્વરૂપમાં છે તેવા સ્વરૂપમાં બતાવવી જોઇએ પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ જ્યારે કાઠિયાવાડમાં બિરાજતા હતા ત્યારે નાનાલાલ કવિ અને દર્શક? પૂજ્યશ્રી તેઓને મળ્યા હતા તેઓએ પૂજ્યશ્રીને ગાંધીજીના વિચારો કહેલા હતા આ સમય પહેલા પૂજ્યશ્રીએ ગાંધીજીના વિચારો સાંભળ્યા ન હતા પરંતુ ગાંધીજીના વિચારો સાંભળ્યા પછી તેઓશ્રીએ કહ્યું હતું કે "આ વિચારો તો માન ક યના છે આમાં ગાંધીજી શું નવીન કહે છે?" આ પ્રમાણે જે વાત સાચી હતી તેનો પૂજ્યશ્રીએ પણ સ્વીકાર કર્યો હતો આ પ્રમાણે જે વાત સત્ય છે તેને તો હું સત્ય કહીશ અને અસત્ય હશે તેને અસત્ય કહીશ એમ સ્વાભાવિક જ કહીશ નહિ

સૂયગડાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાના નિર્યુક્તિકારે જે વર્ણન કર્યું છે, અને તેના ટીકાકારે જે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તેમાં આદ્રકુમારની કથા આવે છે તે કથામાં કહ્યું છે કે —

આર્દ્રકુમાર મુનિ થઇ ગયા હતા અને એક જગ્યાએ ધ્યાન ધરીને ઉભા હતા. ત્યા નજીકમા કેટલીક બાળાઓ રમતી હતી જેમાં શ્રીમતી નામની એક પૈસાદારની પુત્રી પણ હતી. એ બાળાઓ દોડી દોડીને થાંભલો પકડીને કહેતી હતી કે "આ અમારો પતિ છે." શ્રીમતીએ આર્દ્રકુમારને માટે એમ ન જાણ્યુ કે આ મનુષ્ય છે. આર્દ્રકુમાર અંધારામાં ઉભા હતા તેથી શ્રીમતીએ દોડીને તેને થાંભલો સમજીને પકડી લીધા અને કહેવા લાગી કે, "આ મારા પતિ છે" તેની સખીઓ કહેવા લાગી કે, "તુ ઠગાઇ ગઇ, તે થાંભલો નથી; પરતુ પુરુષ છે." કથામાં એમ પણ કહ્યું છે કે શ્રીમતી પૂર્વભવમાં આર્દ્રકુમારની પત્ની હતી. પૂર્વ ભવના સંસ્કાર પણ રહે છે તેથી શ્રીમતીએ હઠ પકડી કે, "હવે આ પુરુષ મારા પતિ છે." શ્રીમતી હઠ પકડીને ત્યા બેસી ગઇ તે હકીકત સાંભળીને તેના પિતા શ્રીમતીને સમજાવવા માટે ત્યાં આવ્યા અને અને શ્રીમતીને ખૂબ સમજાવી કે, "આ તારા યોગ્ય પતિ નથી, તેમજ મારા ઘરને લાયક જમાઇ નથી." શ્રીમતીએ પિતાની વાત ન માની છેવટે તેના પિતાએ વિચાર્યું કે "વિવાહ તો તે કરવાની છે, તો હુ નકામી હઠ શા માટે કરૂં ? અને તેને શા માટે રોકું ?" શ્રીમતીની દરેક રીતે પરિક્ષા કર્યા પછી તેના પિતાએ તેની ઇચ્છા મુજબ વર્તવાની છુટ આપી. તે વખતે ત્યાં સુવર્ણ મહોરોની વૃષ્ટિ થઇ. ત્યાના રાજા સુવર્ણ મહોરો જોઇને લલચાયા, અને મહેરો લેવા લાગ્યા, પરંતુ દૈવી કોપ થયો અને તેથી રાજાને શાંત થવુ પડયુ. આ સઘળુ દેખીને આર્દ્રકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, "જેની સહાયતા દેવતા કરે છે અને જે મને આ રીતથી ચાહે છે તેનો કેવી રીતે અસ્વીકાર કરવો ?" આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે શ્રીમતીને કહ્યું કે "હું દેવતાઓથી પણ મોહિત ન્હોતો થઇ શકતો, પરંતુ તારી સરલતા અને પ્રેમથી હુ મોહિત થયો છું તારા નિશ્ચયે મને

ઞાવી દીધો છે, પરતુ તુ મને એ કહી દે કે તારી સાથે મારે કેટલા નિયમ રહેવું પડશે? કારણ કે મારા હૃદયમા વૈરાગ્ય છે, હુ તો ફક્ત તારા સ્નેહને ખાતર તારી સાથ આપવા ઇચ્છુ છુ.' શ્રીમતીએ આર્દ્રકુમાર પાસે બાર વર્ષ સુધી સાથે રહેવાની માગણી કરી વચનથી બધાઇને આર્દ્રકુમાર શ્રીમતીની સાથે રહેવા લાગ્યા. આર્દ્રકુમારથી શ્રીમતીને એક પુત્ર થયો. શ્રીમતી પોતાના પતિને જવાનો નિયમ ગણ્યા કરતી હતી. જ્યારે પતિને જવાનો નિયમ નજીક આવ્યો ત્યારે શ્રીમતી વિચારવા લાગી કે, "પતિ તો ચાલ્યા જશે પરતુ તેમના ગયા બાદ હુ કેવી રીતે જીવન વ્યતીત કરીશ?" શ્રીમતીને દેવોએ વૃષ્ટિદ્વારા બાર કરોડ સુવર્ણ મહોરો આપી હતી અને શ્રીમતીના પિતા પણ ધનવાન હતા તેથી તેઓએ પણ શ્રીમતીને ધન આપ્યુ હતુ પરતુ તે વિચારતી હતી કે, "આ બધુ ધન મારે મોજમજા કરવા માટે નથી. જો હુ આ ધનને આધારે જીવન તો મારુ ચિયળ નહિ રહી શકે. આ બધુ ધન પુત્રની માલિકીનુ છે. મારા જીવન નિર્વાહને માટે કોઇ આધાર તો જોઇશે પરતુ મારો આધાર શુ? પુત્ર તો બાળક છે તેથી તેની કમાણી સબધમા પણ લઇ શકાય નહિ. તેથી રેટિયો કાતીને જીવન ચલાવવુ એ મારા માટે સારા છે. પતિ તો મને અનાથ બનાવે છે પરતુ રેંટિયો કાંતવાથી હું સનાથ રહીશ.

આર્દ્રકુમાર મુનિ, ગૃહસ્થ થયા હતા, પરતુ તેમનામાથી ધર્મના સંસ્કાર ગયા ન હતા. જો ધર્મના સંસ્કાર ચાલ્યા ગયા હોત તો તેઓ ફરીથી મુનિ ન થાત. અને તેમની પત્ની પણ આર્દ્રકુમારને ન જાણતી હોય તેવી વાત પણ નથી. તેના પણ રેંટિયો કાંતતી તે વિચારતી હતી કે "પતિ કમાઈને લાવશે, ત્યાર પછી જ મારો ધર્મ કેવી રીતે પાળી શકાશે? મારી પાસે જે પૈસો છે તેનો જો હું આશ્રય લઉં તો તે મને

વિકારી બનાવશે. તેથી મારે માટે તો રેંટિયો કાંતવો અને તેની સહાયતાથી જીવન વીતાવવું એજ સારૂં છે. રેંટિયાની સહાયતા લેવાથી મારા શિયળનું પણ રક્ષણ થશે અને મારો ધર્મ પણ રહેશે; ઉપરાંત મારી આજીવિકા પણ ચાલશે. જો હું બીજા કામમાં નું થાઇને રેંટિયો થોડો કાંતીશ તો મને ખાવાનું પણ થોડું મળશે. જો મારે વધારે ખાવાની ઇચ્છા થાય તો મારે રેંટિયો વધારે વખત કાંતવો પડશે તેથી હું મારો વખત બીજી રીતે વીતાવી શકીશ નહિ. અને તેમ થવાથી વિકારોથી બચી જઇશ ”

હું જે શબ્દો કહી રહ્યો છું તે કથામાં નથી. પરંતુ જેવી રીતે બીજથી વૃક્ષનો વિસ્તાર થાય છે તેવીજ રીતે મૂલ વાતનો આ વિસ્તાર છે. શ્રીમતીએ વિકારોથી બચવા માટે રેંટિયાનો આશ્રય લીધો. આજે વિધવા સ્ત્રીઓ ગમે તેટલું ખાવા પીવા જશે તો કોઇ પણ તેની નિંદા કરશે નહિ, પરંતુ જો તે રેંટિયો કાંતવા માંડશે તો તેની નિન્દા કરશે. મતલબ એ છે કે શ્રીમતીએ સાદું જીવન જીવવા માટે રેંટિયાનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આજે ગાંધીજી સાદુ જીવન જીવવા માટે રેંટિયાનો સ્વીકાર કરવાનું કહે છે, તો તેમાં જૈનદ્રષ્ટિથી નુકશાન થાય છે? જે વસ્તુથી અહિંસાનું પાલન થતું હોય અને મહા આરંભથી છુટાતું હોય તે વસ્તુ જો કોઇ સ્વીકારે એ જૈનદ્રષ્ટિથી વિરૂદ્ધ નથી અને કદાચ કોઇ અહિંસાની વિરૂદ્ધમાં કોઇ વાત કહે તો તેનો અસ્વીકાર કરવો જોઇએ. પછી તે વાત કરનાર ગમે તે હોય. જે વાત અનુચિત હોય તેનો વિરોધ કરી શકાય. વાસ્તવિક વાતોને માન્ય રાખી શકાય અને અવાસ્તવિક વાતોનો તો વિરોધજ કરવો જોઇએ.

ખાદી પહેરવાનો અને રેંટિયો કાંતવાનો ઉપદેશ આપનાર ગાંધીજીની હજીસુધી મારે મુલાકાત થઇ નથી. દિલ્હીમાં તેની

મુલાકાતની ઝવેરીઓએ ગોઠવણ પણ કરી હતી, પરંતુ અનાયાસ તેમને એક કામ આવી પડ્યુ તેથી તેમના મ ત્ર પુરુષોએ કહ્યુ કે મહાત્માને મળવાની ગાંધીજીને વણી ઇચ્છા છે પરંતુ અત્યારે જો ત્યાં આવે તો બીજા કાર્યો અટકી પડે છે તેથી તમે જેમ કહો તેમ કરીએ અંતે ઝવેરીઓને કહ્યુ પણ અમે દેશના કાર્યને નુકશાન પહોંચાડવા નથી ઇચ્છતા આ રીતે ગાંધીજી સાથે મારે રૂબરૂ મુલાકાત ન થઇ શકી, પરંતુ તેમના સિદ્ધાંતો હુ જોઉ છુ ભગવાન મહાવીરને પણ સાક્ષાત જોયા નથી છતા તેમના સિદ્ધાંતો તો જોઇએ છીએ અને એ સિદ્ધાંતો વડે ભગવાન મહાવીરને માનીએ છીએ જે પુરુષ પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગીને અહિંસાના પ્રચારમાં લાગી જાય છે તેને મહાપુરુષ તરીકે ઓળખાવામા આવે છે

ગાંધીજીએ પોતાનો સાંસારિક આનંદ અને ધીકતી કમાણીવાળા બેરીસ્ટરનો ધંધો છોડી દીધો અને અહિંસાના પ્રચારમા આખી જનતાના કલ્યાણમા પોતાનુ જીવન વીતાવી રહ્યા છે આવા પુરુષ કોઇ અયોગ્ય વાત કહે તેમ કેવી રીતે કહી શકાય? તેમના કથનનો કેવી રીતે વિરોધ કરી શકાય? આજે ગાંધીજી સંસારમા મહાપુરુષ માનવામા આવે છે અમેરિકાના વડા પાદરીએ પણ કહ્યુ છે કે સંસારમાં આ સમયે સૌથી મોટા પુરુષ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી છે

અમેરિકામા રહેવાવાળા સેંકડો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે છતા પણ તેઓ ગાંધીજીને મહા પુરુષ માને છે, તો પછી તમા તો ગાંધીજીએ અહિંસાનો પ્રચાર કર્યો છે અને આ કાઠિયાવાડમા તો તેમનો જન્મ થયો છે તેથી ભારતમા અને કાઠીયાવાડમા ગાંધીજીને શુ કામ નહિ માનવામા આવે? ભારત અને ખાસ કરીને કાઠિયાવાડો માટે તો એ ગૌરવની વાત છે કે તમારે ત્યા જન્મેલા એક પુરુષ ... તો ઉન્નતિને ... દાયું છે જેનામા જે ગુણ હોય તે ગુણોને

ગ્રહણ કરવા જોઇએ. મોટા માણસો કે જેઓ મોટા નામ રાખીને દુર્ગુણોનો પ્રચાર કરે છે તેની સાથે આપણે કોઇ સંબંધ નથી.

મતલબ એ છે કે, ગાંધીજી અહિંસાને માટે જે કાંઇ કહે છે તે જૈન ધર્મને પુષ્ટિ આપે છે. તમારે અહિંસાની વાતનો સ્વીકાર કરીને હિંસાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. જ્યાંસુધી તમે ગૃહસ્થ છો ત્યાંસુધી મહા આરંભ છોડવા માટે અલ્પારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય ચાલી શકતુ નથી જેમ કોઇ માંસાહારીને માસ છોડવાનું કહેવામાં આવે તો તે વખતે તેને એમ ન કહી શકાય કે તારે ભૂખે મરવું. પરંતુ એમ કહી શકાય કે તારૂં જીવન શુદ્ધ અને સાત્વિક આહારથી નભી શકે છે. આ પ્રમાણે માંસનો ખોરાક છોડી દેનાર માટે અન્નનો આધાર તો જોઇએ. આ રીતે જ્યારે મહા આરંભ છોડવો હોય ત્યારે જીવન નિર્વાહને માટે અલ્પારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય ગૃહસ્થને માટે બીજો કોઇ માર્ગ નથી

ગાંધીજી મહા આરંભને છોડાવનારા છે, અને જે મહા આરંભને છોડે છે અને બીજાઓને તેથી છોડાવે છે તે અહિંસક છે. આ રીતે હિંસા ત્યાગવાની વાતનો સ્વીકાર કરવો એ જૈનદૃષ્ટિથી ખોટું કે પાપમય નથી આ વાતને સમજીને ખાદી અને ચરબી લાગેલું કાપડ એ બન્નેમા મહા આરંભ કયા વસ્ત્રમાં થાય છે, તેનો વિવેક રાખીને મહા આરંભવાળા કાર્યનો ત્યાગ કરશો તો કલ્યાણ થશે.

પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજ સાહેબનું પ્રવચન *

સ્તુતિ

એવી મતિ થઈ જાય દયામય, એવી મતિ થઈ જાય,
ત્રિભુવનની કલ્યાણ કામના, દિનદિન વધતી જાય દયામય
બીજાના સુખને સુખ સમજું, સુખનો કરું ઉપાય,
મારા દુખો મને સહું પણ, પરદુઃખ ના સહેવાય દયામય

આજે કંઈ વ્યાખ્યાન દેવાનો ખાસ વિષય નથી. પટેલ સાહેબ આવેલા છે તેથી થોડા શબ્દો કહેવા છે. તમે સહુ અહીં આવેલા છો, પણ શું કંઈ વસ્તુ લેવા આવ્યા છો? મારી પાસે એવી કઈ વસ્તુ છે? તમે મારી પાસે કંઈ લેવાને આવ્યા છો કે પટેલ સાહેબ આવેલા છે તેથી તેમની ખાતર તેમની સાથે આવેલા છો? એ વાતનો વિચાર કરજો. તમારું આવવું ખાલી ન જાય. પટેલ સાહેબ કેમ આવેલા છે? કઈ જગ્યાએ ગયેલા છે? તે જોઈને આ વાતનો વિચાર કરો કે પટેલ સાહેબને સાથ દેવા માટે આવેલાનું

* શ્રી ગાંધીજયંતિના ઉત્સવ નિમિત્તે રાજકોટ મુકામે પધારેલ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ પાસે તા. ૧૩-૧૦-૩૬ના રોજ બપોરના ત્રણ વાગે પધાર્યા તે પ્રસંગનું પ્રવચન

શું કર્તવ્ય થઇ જાય છે. મેં સાંભળ્યું છે કે ગઇ કાલે ગાંધી જયંતિનો સંદેશો સંભળાવતા પટેલ સાહેબે કહ્યું હતું કે " રાજકોટનું જે ગૌરવ છે તે જોઇને મને આનંદ થાય છે, પરંતુ રાજકોટની દશા જોઇને ખેદ પણ થાય છે " આ રાજકોટમાં ગાંધીજીએ તેમનો બાલ્યકાળ વીતાવ્યો છે તેનું સ્મારક આજે પણ મોજુદ છે. આ રાજકોટમા બાલ્યકાળ વીતાવનાર ગાંધીજી આજે કેવું સાદુ જીવન વિતાવી રહ્યા છે! તેમણે પોતાના સાદા જીવનથી એ બતાવી આપ્યું છે કે સંસાર આડંબરનો ભૂખ્યો નથી, પરંતુ તેને સાદાઇ અને સદાચારની આવશ્યકતા છે. સદાચારનું પાલન કરવા સાથે સાદા બનીને જગતની સન્મુખ ઉભા રહેવું એ સૌથી ઉત્તમ વાત છે. આવું વર્તન કરવાવાળા પુરૂષ જો બોલે તો તો સારૂં છે; પરંતુ કદાચિત ન બોલે તો પણ તેમના દ્વારા જગતનું કલ્યાણ થાય છે, અકલ્યાણ થતુ નથી ગાંધીજી જેવા જગ પ્રસિદ્ધ પુરૂષ જેઓ રાજકોટમા બાલ્યવસ્થામાં રહ્યા હતા અને આજે સાદું જીવન વ્યતીત કરે છે તે પુરૂષના કથનની રાજકોટના વતનીઓ ઉપર અસર ન થાય તે વાસ્તવીક રીતે પટેલ સાહેબના કહેવા મુજબ ખેદની વાત થઇ જાય છે નારણદાસભાઇ કહેતા હતા કે " આપ આરંભ સમારંભનો વિચાર કરીને ખાદી અને મીલના કાપડનું અંતર બતાવો છો તે સાંભળીને સહુ લોકો વાહવાહ કરવા લાગે છે, પરંતુ તેનો કોઇ ક્રિયાત્મક પ્રભાવ દેખાતો નથી ખાદી સારી છે એમ માત્ર કહેવાથી શુ ફાયદો થાય ? " વાસ્તવીક રીતે જોવામાં આવે તો વાહવાહ કહેવાથી શુ લાભ થવાનો છે? આવી વાહવાહને માટે એક કવિએ કહ્યું છે કે " રીઝ પરવાને કો વાહવાહ બનાઇ હે ! " આવા લોકોએ પોતાના બચાવને માટે વાહવાહ શબ્દ બનાવી લીધો છે. ખાદી અને મીલના કાપડમાં શું તફાવત છે તે સાંભળીને ખાદીની પ્રશંસા કરી દેવાથી અને ખાદીને માટે

વાહ વાહ કહી દેવાથી ગરીબોને શું લાભ થવાનો છે? જેનો ત્યાગ કરવાથી તમારા પૈસા પણ બચે છે અને ગરીબોનું પાલન થાય છે તેમજ અહિંસાનું પણ પાલન થાય છે, તે મીલનું કાપડ જો તમે ન છોડી શકો અને એક પણ શરીર ઉપર તે કાપડ રહે તો તેથી ગાંધીજીની જયંતિ નથી ઉજવાતી, પરંતુ તેમની અવગણના થાય છે કોઇ એક પુરુષ જે ભારથી લાગી રહેલ હોય તેને ખુશ કરવા માટે વાહ વાહ કરો, પરંતુ તેનો ભાર ઓછો કરવામાં કોઇ રીતે મદદ ન આપો તો તેની પ્રશંસા કરો છો તે એક પ્રકારની નિંદા નથી તો બીજું શું છે? જો ગાંધીજીના જીવનની છાપ રાજકોટના વતનીઓ ઉપર પડી હોય અને રાજકોટના વતનીઓએ ગાંધીજીને કારણે રાજકોટને પાવન માન્યું હોય તો અહીંના વતનીઓ દ્વારા તેમની આ રીતે અવગણના ન થવી જોઇએ

કલ્યાણ માસિક પત્રમાં એક ચિત્ર આવેલું છે ચિત્રો જોવા કોને નથી ગમતા? પરંતુ આ ચિત્ર શું છે? કોઇ એક કારીગરની કારીગરી છે તેણે પોતાની કલ્પનાથી ચિત્ર દોર્યું છે વાસ્તવિક રીતે તેણે સુદામાને પણ જોયા નથી તેમજ કૃષ્ણને પણ જોયા નથી, પરંતુ કેવળ પોતાની કલ્પનાથી ચિત્ર દોર્યું છે આ પ્રમાણે કોઇ કારીગર એવું ચિત્ર દોરે કે જેમાં એક તરફ ગાંધીજીને આલેખે અને બીજી તરફ તેમના કાર્યને આલેખે એક તરફ ગાંધીજીનું વૃદ્ધ અને દુર્બલ શરીર હોય અને બીજી તરફ તેમનું કાર્ય હોય તો તે બન્નેમાંથી તમે કોને પસંદ કરશો? કલ્યાણ માસિકમાં સુદામા અને કૃષ્ણનું ચિત્ર છે, તે ચિત્ર જોઇને મુગ્ધ થશો? કે જેનું ચિત્ર છે તેના કાર્યને જોઇને મુગ્ધ થશો? કદાચ તમે કોઇ વ્યક્તિનું શરીર કે તેનું ચિત્ર જોયું હોય અને તે પર મુગ્ધ થઇ તેના કાર્યની પ્રશંસા કરવા માંડો અને તેના કાર્યને ન અપનાવો તો શું તે પુરુષની અવગણના નથી કરતા?

ભારતનું કલ્યાણ કેવલ ગાંધીજીને મારે વાહવાહ કરવાથી નહીં થાય તેઓ દેશના કાર્યનો જેટલો બોજો ઉપાડે છે તેમાંનો ભાગ ઉપાડવાથીજ ભારતનું કલ્યાણ થઇ શકશે. એમ સાંભળ્યું છે કે, ગઇ કાલે પટેલ સાહેબે કહ્યુ હતું કે, વર્ષા ઋતુમા તો ઘણા ડેડકા ઉત્પન્ન થઇને ડ્રાંઉ ડ્રાંઉ કરવા લાગે છે પરંતુ જ્યારે તાપ પડવા માંડે છે ત્યારે તેઓ અદ્રશ્ય થઇ જાય છે. એ પ્રમાણે જ્યારે આંદોલનનો મમય હોય છે ત્યારે તો ઘણા માણસો એમ કહેવા લાગે છે કે "અમે પણ દેશ ભક્ત છીએ," પરંતુ જ્યારે રચનાત્મક કાર્ય કરવાનો વખત આવે છે ત્યારે તે ભક્તો ક્યાં અદ્રશ્ય થઇ જાય છે? તે વખતે જોવામાં પણ આવતા નથી.

આ પ્રમાણે ગાંધીજીની વાહ વાહ કરવા તો ઘણા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે, પરતુ તેમના ઉપદેશ અનુસાર કામ કરવા ઘણા થોડા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે. રાજકોટ નીવાસીને હું એમ કહુ છું કે, જો તમે કેવલ વાહવાહ કરવામાંજ રહો તો તે ઘણી શરમની વાત છે અને તમારી સાથે મારા માટે પણ શરમની વાત બનશે, કેમકે હું પણ ભારતમાંજ જન્મેલો છું. હું એ જાણતો ન હતો કે કોઇ વખત હુ રાજકોટ જઇશ અને પટેલ સાહેબની મારે મુલાકાત થશે. પરંતુ કોણ જાણે કુદરત શું કાર્ય કરી રહેલ છે. અત્યારે હુ પણ રાજકોટમાં છું અને તેથી મારા માટે પણ એ શરમની વાત બનશે જો તમે ચરબી લાગેલ મીલના કપડાનો ત્યાગ કરો તો તમોને શુ નુકશાન થાય છે? શુ તેમ કરવામાં સરકાર તમને રોકે છે? સરકાર તરફથી એવી કોઇ અટકાયત નથી છતા પણ, જો કોઇ સરકારની બીકથી ચરબી લાગેલું કાપડ ન છોડે તો તેવા માણસો દેવાદિકના ઉપસર્ગ વખતે કેવી રીતે નિર્ભય રહી શકશે? જો તમે ચરબી લાગેલ કાપડ છોડી દ્યો અને ખાદી પહેરવા લાગો

તો તેમ કરવાથી જે આવા ગજા હશે તે કદિ પણ નાનાજ નહિ થાય અને કદાચ કોઇ ઠગ નાગાજ થશે તો પણ છેવટે તો ઠેકાણે આવવુંજ પડશે તમે નાગે ખાદી પહેરવામાં શા માટે ડરો છો? જો તમો બધા, સ્ત્રી અને પુરુષો એવો નિશ્ચય કરી લો - "અમે મીલનું ચરબી લાગેલ કાપડ નહી પહેરીએ" તો તેમ કરવાથી તમોને કાંઈ નુકશાન થાય છે? અથવા તો તમારૂં કાર્ય અટકી પડે છે? આ વાતને કોઇ સમજી શક્યા હો તો મીલનું કાપડ ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી શકો છો એ ત્યાગ કેવળ દેખાદેખીથી ન થવો જોઇએ પરંતુ તત્ત્વને સમજીને વિચારીને ત્યાગ થવો જોઇએ તમારે એ વિચારવું જોઇએ કે જે દેશમાં તમે જન્મેલા છો જ્યાંના અન્ન, પાણી અને હવાથી તમારૂં શરીર પોષાએલું છે, તે દેશમાંજ ઉત્પન્ન થએલ વસ્તુઓ શિવાય બીજી વસ્તુઓનો તમારે ઉપભોગ ન કરવો જોઇએ તે વસ્તુથી તમારો જીવન નિર્વાહ બની શકે છે અને તેમ કરવાથી તમે મહા આરંભમાંથી પણ બચી જશો અને તમારૂં કાર્ય અલ્પારંભથી ચાલી શકશે આ સભા આસ્તિકોની છે અહીં બેઠેલા સર્વ માણસો એમ માને છે કે, 'અમે પરલોકથી આવેલા છીએ અને પરલોકમાં જવાનું છે' એમ તો માનો છો, પરંતુ તે માનવા સાથે તમારે એ પણ વિચારવું જોઇએ કે તમારૂં કર્તવ્ય શું છે? અને આ સંસારમાં આવીને તમે શું કર્યું છે? જ્યારે તમે એમ માનો છો કે 'અમે પરલોકથી આવેલા છીએ પરલોકમાં જવાના છીએ' તો તમારે મહા આરંભથી જેટલું બની શકે તેટલું બચવું જોઇએ તેમ કરવામાંજ તમારૂં કલ્યાણ છે

સરદાર શ્રી વલ્લભભાઇ પટેલનું પ્રવચન.

આપ સહુના દર્શન કરવાથી મને ઘણો આનંદ થયો છે. સાધુ સંતોની સામે ઉભા રહીને ઉપદેશ આપવાની મને આદત પણ નથી અને મને અધિકાર પણ નથી. હું સંસારમાં રહેવાવાળો છું અને સંસાર પાપથી ભરેલો છે. ભારતમા જે એક મહા પુરુષ જન્મેલા છે તેનો હું સીપાહી છું અને તેમનો સદેશો ગામડે ગામડે પહોંચાડવા ફરું છું. અત્યારે તો હું તીર્થ સ્થાનમાં આવેલો છું. આ રાજકોટ શહેર તેમના વસવાટનુ સ્થાન છે. મને ખબર ન હતી કે મારે અહીં આવવું પડશે અને સતોના મુખથી આ ઉપદેશ સાંભળવાનું મળશે. પરંતુ આપણું ઉપદેશ સાંભળવું એવું ન થવું જોઇએ કે "કથા સુણીને ફૂટયા કાન તોય ન આવ્યું હૃદયે જ્ઞાન" આ જાતનો ઉપદેશ તમે રોજ સાંભળો છો, પરંતુ "મુખમાં રામ બગલમેં છૂરી" એ કહેવત અનુસાર વર્તન ન હોય તો આ બધી બ્હેનોના શરીર પરના વસ્ત્રો પરદેશી કેમ જોવામા આવે? ભારતની એ પદ્ધતિ છે કે પાપ ધોવા માટે ગગા સ્નાન કરવામાં આવે છે અથવા તો કેસરીયા નાથની યાત્રાએ જઇ આવે છે, અને સમજે છે કે અમારું પાપ ધોવાઇ ગયું હતુ. પરંતુ એ વિચાર ભૂલ ભરેલો છે. જે કર્મો કરવામાં આવે છે તે ભોગવવા જ પડે છે. તેથી કેવળ ઉપદેશ

માગણીને જ સંતોષ ન માનો, પરંતુ વિચારો કે એ ઉપદેશની તમામ ઉપર શું અસર થઈ

તમે સહુ અહિંસાને માનનારાઓ અને પાળનારાઓ છો. તમારી નસે નસમાં અહિંસા ભરેલી છે પરંતુ તમો અપંગ થઈ ગયા છો અને તેથી તમારામાં અહિંસા પાળવાની શક્તિ રહી નથી. એક તપસ્વી જન્મ્યો છે કે જે મોટામાં મોટા જૈન છે. જૈન તે છે કે જેણે આત્માને ઓળખ્યો. એ એ તપસ્વી જેવા બીજા જૈન જોવા નથી. અહિંસા પાળવી અને બીજાની રક્ષા કરવી તે જૈનોનું કર્તવ્ય છે. એ તપસ્વી એવું કરે છે અને માત્ર ભારતમાંજ નહીં પરંતુ પરદેશોમાં પણ તેણે અહિંસાનો પ્રચાર કરેલો છે. કુવામાં જે દેડકા રહે છે તેને કુવા સિવાય બીજું ભાન હોતું નથી. પરંતુ સમુદ્રમાં રહેનારાઓ સમજે છે કે મગરમચ્છ, વહાણ, આગબોટ વગેરે કેવા હોય છે. આ પ્રમાણે બીજા લોકોને તો ખબર નથી પરંતુ વર્તમાન કાળનો ઇતિહાસ જાણનારાઓ લોકોને ખબર છે કે યુરોપમાં કેવી ચાલ ત્યાંથી ચાલી રહી છે. હોંશિયાર ગણાતા મનુષ્યોએ એવો ઉપાય શોધ્યો છે કે જે વડે વધારેમાં વધારે મનુષ્યોની હિંસા થાય. પરંતુ આ ભારતના સાચા જૈન તપસ્વીએ અહિંસાની રક્ષા માટે એવો ઉપાય શોધ્યો છે કે જે વડે વધારામાં વધારે મનુષ્યની રક્ષા થાય. મનાય મહાનો ઉપાય શોધનારાઓએ બોમ્બ ગોળા વગેરે શોધ્યું, પરંતુ આ પુરૂષે તો રેંટીઓ શોધ્યો કે જે વડે ગરીબો અને વિધવાઓ પણ ત્રણ ચાર પૈસા કમાઈ શકે છે, અને રોજ બનાવીને તે પીનારાઓ જીવન નભાવી શકે છે. તમે લોકો અહિંસા પાળનારાઓ છો, તેથી ગાય દુધ આપે અને પછી મરે જ. જગ ઓગકનો ભાગ માગો છો અને માની લ્યો છો કે અહિંસાનું પાલન થઈ ગયું. પરંતુ લાખો કરોડો મનુષ્યો ભૂખે મરે છે ત્યાં ગાય વગેરેના નમથી કાંઈ

પણ કાટવાથી અહિંસાનું પાલન કેવી રીતે થાય? આ દશામાં તમે અહિંસા પાળવાવાળા કેમ ગ્હો છો? સાચ્ચા અહિંસક માણસે રેંટીયો સજીવન કરીને એવો પ્રબંધ કર્યો કે ભુખે મરતા ઘણા માણસોને રોટલો મળી શકે

જે દેશમાં યાદવાસ્થળી ચાલી રહેલ છે તે દેશના માણસો ભારતના આ તપસ્વીને માટે કહે છે કે "તે કેવો વીર છે કે તલવાર બંદુક વગર સુલ્તનતને ધ્રુજાવી રહ્યો છે." જગતને એ પ્રેમ કરવાનું શીખવે છે અને કહે છે કે તે વગર કલ્યાણ નથી તેઓ એમ પણ માને છે કે "આ યાદવાસ્થળીને અટકાવવા વાળો ભારતમાં એકજ મહા પુરૂષ છે અને જ્યાંસુધી અમે તેણે બતાવેલા માર્ગે નહી ચાલીએ ત્યાંસુધી અમારૂં કલ્યાણ નહી થાય" આપણે માટે શાસ્ત્રમાં અહિંસાના પાલન માટે અનેક આદર્શ બતાવેલા છે પરંતુ તે પ્રત્યક્ષ નથી. અહિંસાનો આવો પ્રત્યક્ષ આદર્શ. જે તમારી સન્મુખ રાખે છે તેવી વાત ન માનશો તો તમારૂ કલ્યાણ કેવી રીતે થશે? તમે આ વાત નથી સમજ્યા. માત્ર એક કે બે માણસોએ ખાદી પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તો તેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તમોને સંત કે ધર્મ પ્રત્યે બરાબર શ્રદ્ધા નથી અથવા તો તમારામાં અશક્તિ છે. જો તમારામા આવી અશક્તિ હોય તો જે ધર્મ શિર માટે પાળી શકાય છે તે ધર્મ તમે કેવી રીતે પાળી શકશો? તમે જે ઉપદેશ સાંભળો છો તેને પાળવાનો અભ્યાસ કરશો ત્યારેજ ઉપદેશ શ્રવણ સફળ થશે. આ પ્રમાણે સાધુ સંતોનું આવાગમન અને ઉપદેશ આપવાનું ત્યારેજ સફળ થાય કે જ્યારે તમે, એ ઉપદેશનું પાલન કરો ઉપદેશનું પાલન કરવાનો અભ્યાસ કરો

ભારતની રક્ષા સદા સ્ત્રીઓએજ કરેલી છે સ્ત્રીઓ જો ભારતની રક્ષા હવે નહિ કરશે તો પછી કોણ કરશે? પરંતુ આજે તો સ્ત્રીઓ

એવા મોહમા પડી ગયા છે કે પોતાના કર્તવ્યને પણ જોવામા નથી આવતુ પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓ ઉપર વધારે જવાબદારી છે તેથી સ્ત્રીઓએ વિચારવુ જોઇએ કે જે “અમે ખાદી પહેરશુ તો ખાદીમા ખર્ચાએલા પૈસા ગરીબોને મળશે અને તે વડે તેમનુ પેટ ભરાશે જો ખાદી નહિં પહેરવામા આવે તો થોડા લોકો કરોડપતિ થઇ જશે અને તેઓ કરોડપતિ થઇને મોટર ખરીદશે અને એ પ્રમાણે એવા [illegible] કરશે કે જેમા મોટા પાપ થશે જેમ હજારો મેંઢામા બે ચાર સિંહ વસતા હોય તેવુ સામાન્ય વર્ગની પ્રજામા બે ચાર કરોડપતિનુ બનવુ થશે હજારો મેંઢામા રહેવાવાળા બે ચાર સિંહોની શુ શોભા હોય છે? બહાદુરી તો ત્યારેજ કહેવાય કે જ્યારે હજારો વીરોમા સિંહ વસે મેંઢા મધ્યમા રહેવુ તે બહાદુરી નથી અને તેની સાથે રહેવાથી મેંઢાને પણ કાંઇ લાભ થવાનો નથી, બલ્કે એ હજારો મેંઢામા રહેવાવાળા સિંહ હરરોજ બે ચાર મેંઢાનો શિકાર કરી નાખશે આ રીતે કરોડો ભુખે મરતા મનુષ્યોની વચ્ચે બે ચાર કરોડપતિ હોય તેથી કશો લાભ નથી

જૈન ધર્મ કોઇ એક જાતિનો નથી સર્વ મનુષ્યો જૈન થઇ શકે છે તેમા સ્પૃશ્ય અસ્પૃશ્યનો ભેદ નથી પરંતુ જે આત્માને જાણે છે તે જૈન છે તેથીજ આ ધર્મની સમીપ [illegible], ગોત્ર કે નાના મોટા સર્વ સમાન છે તેમા જાતિ કે પંક્તિનો ભેદ નથી પરંતુ આજે એવુ છે કે જૈન મંદિર અથવા જૈનઉપાશ્રયમા અસ્પૃશ્યો આવી શકતા નથી હિંદુ ધર્મની આ કુરીતિનો જૈન ધર્મીઓએ પણ સ્વીકાર કર્યો છે તમારે એ કુરીતી કાઢી નાખવી જોઇએ કેમ પણ મનુષ્યો અસ્પૃશ્ય ગણવા એ તો તિરસ્કાર છે આ તિરસ્કારથી તેને [illegible] પણ અધિક દુઃખ થાય છે

આ તિરસ્કાર શરીરનો નથી પરંતુ તે શરીરમાં રહેલા આત્માનો થાય છે. શરીરમાંથી આત્મા ચાલ્યા ગયા પછી બધા અસ્પૃશ્યજ બની જાય છે તો પછી આત્મા હોવા છતાં કોઇનુ પણ અપમાન કરવુ તે ઇશ્વરી અશનું અપમાન કરવા બરાબર છે.

આપણે સહુ આ સંસારમાં છીએ અને અત્યારે તો હું એવા તીર્થ સ્થાનમા આવેલો છુ કે જ્યાં એ મોટો જૈન થયો છે કે જે જૈન ન હોવા છતા પણ મન, વચન અને કાયાથી જૈન ધર્મનું પાલન કરી રહ્યો છે. એ મહા પુરૂષના જીવનનું અનુકરણ કરીને તમારે કાઇ પણ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ. તેમ કરવાથી તમારાં સાધુ દર્શન અને ઉપદેશ શ્રવણ સફળ થશે. આટલુ કહીને તમોને તેમજ મને એવી દ્રઢતા પ્રાપ્ત થાઓ એ ભાવના સાથે હુ વિરમુ છુ

મહાત્માજીનું મિલન*

મારે તમને એક વાત કહેવી છે આ વાત જો કે મોડી યાદ આવી છે, છતા તે કહેવા યોગ્ય હોવાથી થોડામા કહું છુ —

કાલે ગાધીજી સવારે આવ્યા અને સાજે પાછા ગયા તેમને જોવા માટે અનેક લોકો ગયા હશે પણ જે લોકો ગયા હતા તેમને હું પૂછુ છુ કે, તેઓએ તેમનામા શુ જોયુ ? તેમનું સ્થૂલ શરીર કે તેમનું કાર્ય ?

આજે ગાધીજી સુધારક કે મહાપુરુષ મનાય છે, તે તેમના સ્થૂલ શરીરને લીધે કે તેમના કાર્યને લીધે ?

જ્યારે ગાધીજી અહીં બીજી વખતે પણ આવ્યા હતા મે તેમની સાદાઇ જોઇ કે, તેમણે નાનકડુ પચીયુ તો પહેરેલુ હતું અને થોડુ કપડુ શરીર ઉપર ઓઢેલુ હતું આ તેમની કેટલી સાદાઇ ! આ સાદાઇને માટે જ લોકો તેમને જોવા જાય છે અને તેમને એટલા બધા ઘેરી લે છે કે, તેઓ કહેતા હતા કે, "વ્યાખ્યાનમા હુ કેવી રીતે આવું ! લોકો મને જ પીને બેસવા જ દેતા નથી !" આ પ્રમાણે

* મહાત્મા ગાંધીજી પોતાના રાજકોટના પ્રવાસ દરમ્યાન તા ૨૯-૧૦-૩૬ ને દિવસે પૂજ્ય મહારાજશ્રીની મુલાકાતે ભોજનશાળામાં પધારતાં તે પ્રસગને અનુસરી બીજે દિવસે ગાંધીજીના જીવન ઉપર પૂજ્યશ્રીએ દર્શાવેલા વિચારો

થાય છે અને અહિંસાનું પાલન થાય છે તે વાત ગાંધીજી પાસેથી મળી છે માટે તેમને જોવા અને તેમણે કહેલાં કાર્યોને અપનાવવાં જોઇએ એમાં કલ્યાણ છે. ત્રણ પ્રકારના લોકો તો આ પ્રકારના હોય છે પણ ચોથા પ્રકારના લોકો એવા હોય છે કે, તેઓ ગાંધીજીના શરીરને પણ દેખતા નથી તેમ તેમના કાર્યને પણ અનુસરતા નથી ઊલટું ગાંધીજીની નિંદા કરે છે અને ગાંધીજીએ જ અમારું અહિત કર્યું છે એમ છાતી ઠોકીને કહ્યા કરે છે.

સંસારમાં આ ચાર પ્રકારના માણસો હોય છે એમ ભગવાન કહી જ ગયા છે, પરંતુ તમે કઇ શ્રેણીમાં રહેશો એનો તમે પોતે વિચાર કરો.

જેમની પાસે ત્યાગ લેવાથી ગાધીજી માંસ, મદિરા અને પરસ્ત્રીના સેવનથી બચી શકયા અને એ કારણે ગાંધીજી જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે તેમના તમે શિષ્યો હોવા છતાં પણ જો કેવળ શરીરના રૂપને જ જુઓ અને ગુણોને ન જુઓ તો એમ જોવા માત્રથી શું વળવાનું છે? તમે જેમને તમારા ગુરુ કહો છો તેમની પાસે ત્યાગ ધારણ કરી ગાંધીજી પોતાને સુરક્ષિત રાખી શકયા અને એકવાર લીધેલો ત્યાગ તેમણે દૃઢતાપૂર્વક પાળી બતાવ્યો પણ તમે કેવળ ઉપદેશ સાંભળીને જ બેઠા રહો અને કાર્યમાં ન ઉતારો તો તમે કેવળ રૂપને જ જુઓ છો, ગુણને જોતા નથી એમ કહેવાય. ગાંધીજી પોતે પણ જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે એ મહાત્માના શિષ્ય હોવા છતાં પણ જો તમે અહિસાને વધારનારી વાતોને જીવનમાં ન ઉતારો તો તમને શું કહેવું? તમે દિવસ અને રાત ઉપદેશ સાંભળો છો, અને એ માટે દૂરદૂરથી ઉપદેશ સાંભળવા આવો છો તેમ છતાં તમારા હૃદયમાં અહિસાને વધારનારી વાતો ઉતરતી નથી એનું શું કારણ? અને ગાંધીજીએ એક જ વારના ઉપદેશને સદાને માટે હૃદયમાં

સ્થાન આપ્યુ તથા ઉપદેશ તથા ત્યાગ વિરુદ્ધ કામ કરવાના કટોકટીના પ્રસગો આવ્યા છતા પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર દૃઢ રહ્યા તેનુ શુ કારણ? એનો જરા વિચાર કરો તો તમને જણાશે કે, તેમના હૃદયમા સાચી સાધુતા પ્રતિ સાચી શ્રદ્ધા અને સાચો પ્રેમ છે તેઓ કાલે અહીં આવ્યા હતા, ત્યારે કહેતા હતા કે, "જો કે મારો સમય ન હતો પણ જ્યારે હુ અહીં આવ્યો છુ ત્યારે તમને મળ્યા વિના કેમ જઇ શકુ" તેમના આ કથન ઉપરથી જણાય છે કે, તેમના હૃદયમા સાચા સાધુ-સતો પ્રતિ કેવુ સ્થાન છે! તમારામા આ પ્રકારની શ્રદ્ધાની ખામી છે અને આ જ કારણે અહિંસાની વાત તમારા હૃદયમા સ્થાન પામતી નથી અને જેમને તમે ગુરુ કહો છો તેમણે અહિંસા વિષે વારવાર આપેલો ઉપદેશ પણ પ્રાય વ્યર્થ થાય છે

કહેવાનો આશય એ છે કે, તમે કેવળ બહારના શરીરને જોવામા જ ન રહો પણ ગુણને પણ જુઓ અને એ ગુણને જીવનમા ઉતારવાનો પ્રયત્ન પણ કરો! જે અહિંસાનો પ્રચાર કરે છે તેમને ભૂલી ન જાઓ! ગાધીજીને માનનારાઓ કે જેમની પાસે ગાધીજીએ માસ-મદિરા આદિનો ત્યાગ લીધો હતો એ મહાત્માઓને માનનારાઓ હોવા છતા પણ જો તમે લોકોએ ચરબીના વસ્ત્રોનો ત્યાગ કર્યો નહિ તો વાસ્તવમા તમે ગાધીજીને સમજી શક્યા નથી, તમારા ગુરુને પણ સમજી શક્યા નથી, અહિંસાને પણ સમજી શક્યા નથી, અને ભગવાન મહાવીરને પણ સમજી શક્યા નથી ભલે ગાધીજી હોય કે બીજુ કોઇ હોય પણ ભગવાન મહાવીરે તો કહ્યુ છે કે, "જેઓ અહિંસાનો પ્રચાર કરે છે તેમનુ કહ્યુ માનવુ, અને તેમના ઉપદેશને હૃદયમા ઉતારવો એ કર્તવ્ય છે"

ચરબીના વસ્ત્રોનો તમારી પાસે ત્યાગ કરાવવામા સાધુ-સતોની જવાબદારી વિશેષ છે જ્યારે સાધુ-સતો પોતે પોતાની જવાબદારીને

સમજે ત્યારે જ અહિસાનુ પાલન થઇ શકે છે અને તમારી પાસે ચરબીનાં વસ્ત્રાનો ત્યાગ કરાવી શકે છે. પણ જ્યાં સુધી પોતે જ ચરબીનાં વસ્ત્રા છોડે નહિ ત્યાં સુધી બીજાને ચરબીનાં વસ્ત્રાને છોડાવી પણ કેમ શકે! અને તેમના ઉપદેશની અસર પણ શું પડે! ગાંધીજી જો પોતે ચરબીનાં વસ્ત્રા પહેરે અને બીજાને તેનો ત્યાગ કરવાનુ કહે તો શું તેમના કથનની લોકો ઉપર અસર થાય ખરી? આ જ પ્રમાણે સાધુ લોકો જ્યા સુધી પોતે જ ચરબીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે નહિ ત્યાં સુધી તેમના ઉપદેશની અસર કાંઇ પડી શકે નહિ! કોઇ એમ કહે કે, સાધુ લોકો તો ગૃહસ્થોને ત્યાથી કપડાં લાવે છે એટલા માટે તેમને જેવાં કપડાં મળે છે તેવાં જ તેમને પહેરવા પડે છે; પણ જ્યારે ચરબીનાં વસ્ત્રા મળે છે ત્યારે શું તપાસ કરવાથી ચરબી વિનાના ખાદીનાં વસ્ત્રો નથી મળતાં શુ? મળે છે. એટલા માટે સાધુઓએ સર્વ પ્રથમ ચરબીનાં વસ્ત્રાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને પછી લોકોને ચરબીના વસ્ત્રાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપવો જોઇએ જે ચરબીનાં વસ્ત્રા માટે ઘોર હિંસા કરવામાં આવે છે એ વસ્ત્રાનો ત્યાગ કરો એજ તમારા માટે ઉચિત છે. જો અહિંસા અને ભગવાન મહાવીરને તમે સમજ્યા છો તો તમારે ચરબીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જ જોઇએ. ચરબીના વસ્ત્રાનો ત્યાગ કરવાથી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ પણ સધાય છે. જીવનમાં સાદાઇ આવે છે, અને અહિંસાનુ પાલન પણ થાય છે. ચરબીનાં વસ્ત્રા માટે કેવાં કેવા હત્યાકાંડો થાય છે એ જાણવા છતા એવાં વસ્ત્રાને વાપરવાં તે અહિસાની અવહેલના કરવા બરાબર છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, અમારી પાસે પહેલાના મીલનાં કપડાં પડયાં છે તેને તો અમે પહેરી નાંખીએ? પણ અહિંસાની આરાધના માટે શુ એ વસ્ત્રાનો ત્યાગ થઇ શકે નહિ? એવાં કપડાંનો મમત્વ ભાવ ઉતરી ન શકે? જો બધા લોકો એમ કહેવા લાગે કે,

અમે પહેરવાના કપડા પહેરી શકીએ તો તો ઘણા લોકો પાસે એવા મીલના કપડાંનો એટલો બધો જથ્થો છે કે તેમની આખી જીંદગી માટે પૂરતા છે। આવી રીતે તો તેઓ આખી જીંદગીભર એ વસ્ત્રો માટે થતી હિંસાના પાપને છોડી શકે નહિ। એટલા માટે અહિંસાની રક્ષા માટે આવા હિંસાવર્ધક ચરબીના વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ જેમ અહિંસાની રક્ષા માટે ચરબીના વસ્ત્રો ત્યાજ્ય છે તેમ રેશમી વસ્ત્રો પણ ત્યાજ્ય છે

એવું સાંભળ્યું છે કે, એક ગજ રેશમી કપડાને માટે હજારો જીવિત કીડાઓને ગરમ પાણીમાં નાખી મારી નાખવામાં આવે છે તમે ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય અને અહિંસાના ઉપાસક હો માટે આવી પાપપૂર્ણ ચીજોનો ત્યાગ કરવામાં જ તમારું કલ્યાણ અને ભગવાન મહાવીર તથા અહિંસાની ઉપાસના રહેલી છે

